Bárka XVIII. 2010/2.

Irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat

TARTALOM

3 **LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ**
Ecloga-féle (vers)

4 **ESTERHÁZY PÉTER**
Esti Kornél életei (kisprózák)

8 **ORBÁN JÁNOS DÉNES**
Egy kiskörúti kis karámban (vers ciklus)

13 **FEKETE VINCE**
Kérdés, Olyan érzés, Szárnyvasút (versek)

17 **PAPP ATTILA ZSOLT**
Egy úr a Holdról, Víz a Holdon (versek)

19 **KARÁCSONYI ZSOLT**
Kosztolányi-féle, Az üzenet, igazi nyár (versek)

23 **BEDECS LÁSZLÓ**
Jegyeket, bérleteket – A bolgár kalauz újraértelmezései (esszé)

* * *

27 **VASZILIJ BOGDANOV**
Amikor eljátszhattam volna Hamlet szerepét – Bogdán László fordítása (vers)

32 **GÉCZI JÁNOS**
Ostende és Ostia-song, Makula, Két képeslap (versek)

35 **HIZSNYAI ZOLTÁN**
Szerenád nagymosáskor (vers)

37 **LANCZKOR GÁBOR**
A szabályozás előtt, Téli napfordulóra, Delphoi (versek)

40 **NAGY KOPPÁNY ZSOLT**
Amelyben Ekler Ágostra – emlékezünk (regényrészlet)

45 **RAPAI ÁGNES**
Gulácsy Lajos álma, Nincs esély (versek)

47 **KOLLÁR ÁRPÁD**
História, Jelentés az egyszemélyes törzsről, Ahogy a vékony papír (versek)

49 **SZILÁGYI ANDRÁS**
Emberek vidékei (versek)

51 **LÁRAI ESZTER**
(szavak), (vesztesek dúdolója), (tanúnak születtem) (versek)

53 **BONDÁR ZSOLT**
Feleslegtől változó, Eredeti személytelen, Mint látásmód, Mozgalmasság, Konkrétum (versek)

55 **BEZSENYI TAMÁS**
Lefordított Jézus (elbeszélés)

61 **BALLA D. KÁROLY**
Maradjon minden, Át a forradáson, Észre sem veszed (versek)

62 **MIKLYA ZSOLT**
Part és tükör, Ezt és itt (versek)
66 **SASS ERVIN**
Bach muzsikál (vers)
69 **BESZÉDES ISTVÁN**
Lábuk rövid, Patrióta, Katarakta, Régi hegyek (versek)
71 **TOLNAI OTTÓ**
A kisinyovi rózsa (vers)
75 **BORSODI L. LÁSZLÓ**
Rezdülések (vers)

MŰHELY

77 **DÉRCZY PÉTER**
Tíz év után – *Esterházy Péter prózájáról (2000–2010)* (tanulmány)
85 **HALMAI TAMÁS**
Pápai vizeken – *A közíró Esterházy Péter* (tanulmány)
89 **TARJÁN TAMÁS**
In nominibus domini – *Esterházy Péter színműveiről* (tanulmány)
* * *
93 **ELEK TIBOR**
Lírai kötelékben és magánutakon Erdélyben (tanulmány)
96 **PAPP ÁGNES KLÁRA**
..... (tanulmány)
98 **VINCZE FERENC**
Fiatal irodalomtörténészek, új tendenciák Transsylvaniában (tanulmány)
* * *
101 **STURCZ JÁNOS**
Kapcsolat a múlttal – Baji Miklós Zoltán kiállítása a Jankay Galériában (tanulmány)

SZÍNHÁZ

104 **EGRESSY ZOLTÁN**
Az isten lába (egyfelvonásos)

FIGYELŐ

109 **BORCSA JÁNOS**
A gyönyörrel öldöklő öröm – *Kovács András Ferenc: Sötét tus, néma tinta* (kritika)
112 **SZÁNTÓ MAGDOLNA**
„Utazzunk el messze, ahol / önmagára figyel minden út;"
– *Balázs Imre József: Fogak nyoma* (kritika)
114 **CSEHY ZOLTÁN**
Holofon és emlékezés-automata – *Hizsnyai Zoltán: Ének. Versek, 2001–2009* (kritika)
117 **DARVASI FERENC**
„Őrület, őrület, de van benne rendszer…"
– *Egressy Zoltán: Most érsz mellé. Történetek esernyő nélkül* (kritika)
119 **FAZEKAS IBOLYA**
Egy diszkréten alkotó örömei – *Halmai Tamás: Versnyelvtanok; Közelítések, távlatok; Isteni fény, emberi lény* (kritika)
ERDÉSZ ÁDÁM
Székelyek a történeti időben – *Székelyföld Évkönyv 2010* (kritika)

Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.barkaonline.hu

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ

ECLOGA-FÉLE

„Élni először itt e világon
s élni utolsóan.
Látni a földet, látni csak egyszer
és soha többé…"
(Kosztolányi)

Hajnali ötkor felkerekedni,
és ki a házból.
Állni a nonstop pultja előtt, és
inni a kávét.
Nézni, ahogy künn pirkad a hajnal,
s indul a banzáj.
Egy kicsit élni, s fél nap után már
bánni a dolgot.
Dönteni jól, vagy dönteni rosszul,
hogy mi legyen most.
Menni a fák közt, látni a földet,
s csöndben örülni.
Írni ilyen kis ecloga-félét,
vagy le se szarni:
ülni a fűben, majd elegánsan
visszavonulni.

Csíkszereda, 2010 elején

(Budapest, 1950) – Budapest

Esti Kornél életei
(retró)

A piskóta-élet

Esti Kornél elhatározta, hogy átírja magát. Átírom magam. S noha konkrét szövegekre gondolt csupán, a füle, mert úgynevezett mindenhalló füle volt, hallotta az átvitt értelmet is, így eszébe jutott az a fiatalkori, romantikus elképzelése, amelyet ugyan az élete nem cáfolt meg, de amelynek emlegetésétől – megítélésem szerint helyesen – lassacskán eltekintett, hogy tudniillik ő azonos volna az általa írtakkal, és ha így, akkor egy efféle átírás igazán nem volna gyerekjáték. Vagy inkább piskóta. Hogy nem piskóta. Mikor óvatosan rápillantott a szövegekre, azok semmit nem idéztek föl a számára. De hát miért is kéne? Az írás nem emlékeztetés a világra, hanem maga a világ. Szerintem már ezt se kéne forcérozni.

A baronesz-élet

A baronesz szakácsnői minőségében – olyan farizma van, mint a futballistáknak – egy mosolygós kedd reggelen egyszercsak rábukott a Wellington-bélszínre, mint gyöngytyúk a meleg takonyra. Ezen tűnődött aztán Esti a maradék életében, hogy most akkor a Wellington vagy a takony, mi az ő élete, végül is, tulajdonképpen, a hét- meg a nyolcszázát.

A kávéfőzőnő-élet

Ifjúságunkról beszélgettünk. Esti Kornél így szólt: Akkoriban sokat ittam. Nem nevezném vedelésnek, mert már az első korty sok volt. Akkor meg már mire erőlködni. Sötét haja volt, nyers, szabályos arcán gyermekkori bárányhimlő nyomai látszottak; a szeme szelíd volt, nagy, barna, az alakja feszes. Magasszárú kék vászoncipőben dolgozott. Sokat várt ott rá a pultra támaszkodva egy vállas, egybefaragott arcú, göndörszőke hajú férfi. Még a bádogszerű zöld műbőrkabáton át is sejteni lehetett ruganyos, nem mindennapi erejű testalkatát. Állandóan sötét szemüveget viselt; volt a mozgásában valami gyámoltalanság, s mindig csöndes volt, szerény és udvarias. Órákat töltött el a pult fölé hajolva, néha átsétált a pénztárhoz, egy csomag cigarettát vásárolt az ott ülő nénitől, visszament a kávégép mellé, váltottak egypár szót; de többnyire csak nézett, nézte a nőt, úgy várta be, amíg végez, hogy azután egymásba karolva menjenek el.

Én őt is néztem, a nőt is néztem, úgy vártam be – nem vártam semmit, csak hogy múljék az idő. Múlt is. Amikor letartóztattak, és megláttam, rögtön tudtam, hogy ő a verőember. De nem ő volt. Nem ő volt a verőember, ő csak oda-odaütött. Odasózott. Nem vette le ott se a szemüvegét, csöndes volt, szerény és udvarias, volt a mozgásában valami gyámoltalanság. Akkor ott nem múlt az idő, de azután újra múlni kezdett. Manapság már nincsenek ilyen letartóztatások. És ilyen kávéfőzőnők se. Nem iszom, pedig jó lenne. Nem iszom, pedig kéne. Nem iszom, hiba. De ha innék, az se tenne semmit jóvá. Ez a semmi az életem.

Az egymásba karolva-élet

Esti Kornél késő este becsönget hozzám. Sápadt, ideges. Leül íróasztalomra. Ezt mondja: A fiamnak sötét haja volt, nyers, szabályos arcán gyermekkori bárányhimlő nyomai látszottak; a szeme szelíd volt, nagy, barna, az alakja feszes. Magasszárú kék vászoncipőben dolgozott. Sokat vártam ott rá a pultra támaszkodva. Vállas, egybefaragott arcú, göndörszőke hajú férfi, akinek még a bádogszerű zöld műbőrkabátján át is sejteni lehetett ruganyos, nem mindennapi erejű testalkatát – kérésre vagy fenyegetésre így jellemezném magamat. Állandóan sötét szemüveget viseltem; van a mozgásomban valami gyámoltalanság, mindig csöndes vagyok, ami szerénységnek és udvariasságnak látszik. Órákat töltöttem el a pult fölé hajolva, néha átsétáltam a pénztárhoz, egy csomag cigarettát vásároltam az ott ülő nénitől, visszamentem a kávégép mellé, váltottunk egypár szót; de többnyire csak néztem, néztem a fiam, úgy vártam be, amíg végez, hogy azután egymásba karolva menjünk el. Azt hittem, minden rendben van. Ez a minden az életem.

A szerencsétlen-élet

Esti Kornéllal múltkor arról beszélgettünk, hogy mi volt a legszomorúbb, amit életünk során láttunk. Nem nézett rám, úgy mesélte: Egy ízben, amikor a fiam a fölső soron dolgozott, fokossal majdnem a kezemre csúsztatott egy rönköt, és én odakiabáltam neki, hogy mit csinálsz, te szerencsétlen. A szerencsétlent ő úgy értelmezte, hogy nyomorék. A továbbiakban e szerint is élt, míg véget nem vetett mérhetetlen szenvedéseinek. Sajnálom, de akkor még nem ismertem az embereknek azt a tulajdonságát, hogy szeretnek mindent a saját nyelvükre lefordítani. Ez a még lett az életem.

A dolgok rendje-élet

Esti: Ittam kicsit, tényleg keveset, lengyel vodka, de korán, még mielőtt a kakas megszólalt volna, mert a szomszédban van egy kakas. Villamossal jöttem be a városba. Szürkült már, ez volt az a pillanat, amikor a tárgyak szinte elvesznek a világosság és a sötétség között. Az ajtóban álltam, és néztem kifelé. Mögöttem, a félig üres, kivilágított kocsiban valaki bádoghangon mesélt valakinek. Kint egy kertmozi nagy táblája az utolsó előadásokat hirdette a park sarkán; lehullott falevelek feküdtek a járda földcsíkján, és ez az elfutó rozsdabarna, a fatörzsek szürkéje meg a föld feketéje mintha ugyanazt a képet adta volna később, más-más kivágásban. Tiszta kép volt, tiszta gondolatokat keltő. A fiamra gondoltam, a sikereire, a kudarcaira, az életére és a halálára, és arra, hogy ez a nyár elmúlt, nem lesz többször, de hát ez a dolgok rendje. Ez a rend az életem.

Nyár-élet

Reggel lett időközben, folytatta Esti. Éppen annyi voltam akkor, mint most a fiam. Illetve nem most, hanem kicsivel előbb. A gazos udvarból, a disznóól mellől, kékruhás, lenszőke kislány bámult kifelé; aztán hívták a ház mögül, és beszaladt. Egy negyedóra múlva megjött a vonatom. Egyedül voltam egy sárga fapados kocsiban. Néhány perc, és Tállyánál lassított a szerelvény. Kinéztem. Engem nem lehetett látni. Viki a rokonokkal két kocsival előrébb várakozott. Amikorra a két néptelen vagonon át előreértem, ő már, a karcsú, drága alakjával, a világosra fakult vászonruhájában, szőkén, mint a nyár, az ablaknál állt a folyosón, és kihajolt. Újra elindult a vonat. Elölről jött a kalauz – vékony, derűs fiatalember a fekete egyenruhában –, és a jegyet kérte.

Aztán volt egy pillanat: a kalauz elmenőben megállt, visszanézett: ez a kocsi párnás volt. A nyitott fülke-ajtónak dőltem, a tarkómon éreztem a kalauz tekintetét, s tudatom hátulsó rétegeiben erőtlen figyelmeztetés figyelmeztetett: talán nem is szabad ide átjönnöm. De az egészre nem tudtam figyelni, a lányt néztem a barna csíkos, kopott bársonyülés keretében, egy szó nélkül. Viki nem tudta még, hogy ott vagyok. Ha a fiam lett volna a helyemben, még mindig élne. De akkor meg lett volna neki az a problémája az anyjával, mint a bűnös-bűntelen Oidiposznak. Hol apa vagyok, hol fiú, nem gondoltam volna, hogy ez lesz az életem.

Csinos félvér-élet

Esti egy nyár végén Olaszországból jött haza, fejében kilométerek zengő dallamával, szívében napfényes piacok, lármás utcagyerekek, Tizianók emlékével. Mesélt: Félórája repültünk talán. A gép elérte a hétezer méteres repülési magasságát, s a csinos félvér légikisasszony bemutatót tartott az ülések hátában megtalálható sárga mentőmellény felöltéséből. Sokáig küszködött vele, nem akart rámenni a telt felsőtestére. A mikrofon erősen recsegett, így a kísérőszövegből csak az elejét lehetett érteni, mely szerint nemzetközi légügyi egyezmény írja elő minden járatnak a tenger feletti útvonalat, hogy lezuhanás esetén… Puhára essünk, egészítettem ki magamban. A bonyolult szíjazatú mentőmellényt a jelek szerint esés közben kellett felölteni, majd felfújni, miközben az ember fegyelmezetten kúszik a gép ajtaja felé. Hogy hogyan, azt nem értettük, de amúgy sem tudta senki, vajon az előtte lévő mentőmellény illeti-e meg, vagy az, amelyik a saját ülése hátában van. Megnéztem az előttem ülő nagy tömegű, barna dél-amerikait, s úgy határoztam, hogy nem fogok összekapni vele azon a mellényen, vigye.

Ekkor, félórai repülés után – a tenger fölött jártunk, az előírásnak megfelelően –, meglazult a szárnyon egy lemez, s nemsokára már nagyokat csattogva verdesett. Egy úr figyelmeztette a légikisasszonyt, ám az megnyugtatóan közölte, hogy minden a legnagyobb rendben van. Keble föl-le járt, mint a kovácsfújtató. Ezt nevezi ő rendbennek? És valóban, levált a lemez, lehullott. Kiderült, hogy mégis mindent megértettünk a mentőmellényt

illetően. Mellettünk egy férfi imádkozni kezdett, izzadt és imádkozott. Ültem a fiam mellett. Upgrade-oltam magam mellé. Akarsz nekem valamit mondani, ezt nem akartam neki mondani. Mire gondolsz, kérdeztem végül is tőle, mintha egy szerelmespár volnánk. Válaszolt, de semmi olyat, amely följegyzésre méltó volna. Ekkor fordult szabadesésbe a repülés. Szabadesünk, szólt a fiam. A szomszéd férfi már csak zokogott. Örökélet, mondtam én magam elé. Őrizzék meg nyugalmukat, mondta a csinos félvér. Végig azt őriztük, ketten, egyedül, a végsőnek nevezett utolsó pillanatig.

Volt-nincs az a csók, ez az élet. Bocs, vigyorgott jó szokása szerint Esti, még a végén azt is meg kellene tudnod, mi az élet. Ne haragudj, többet ez nem fog előfordulni...

A sírásó avagy ősz-élet

Nem akart velem beszélni a fiam. Szívesen vagyok veled, öreg, szívesen vacsorázom veled, föltéve, hogy te állod a cechet, de ezt csak tréfából említem, mert mindig te állod a cechet, szereted állni a cechet, anélkül, hogy evvel megúszni akarnál valamit, tudod, hogy a cechállással nem lehet megúszni semmit, bár attól tartok, erre nem magadtól, hanem az olvasmányaidból jöttél rá, meg népszerű filmekből, gazdag, figyelmetlen szülők versus magányos, érzékeny ifjú, és mindenki jót akar, de mégis tragédiába torkollnak a dolgok, pontosabban az események, a cechet pedig leffegteti a keserű tengerparti szél, miközben a címlista könnyeket csal a szemünkbe, de nem szívesen beszélgetek veled, mert nem tudsz ellenállni annak a magasztos kísértésnek, hogy egyszercsak ne akarnád a javamra fordítani a beszélgetést, a beszélgetés menetét, így aztán ha beszélgetünk, én csak erre a pillanatra várok, másra nem is figyelek, csak hogy mikor, mikor térsz rá, mikor fogod fordítani ezt a menetet, mikor jön a javam. Szegény öreg, nem tehetsz róla, apa vagy.

Nem beszélgettünk, de rendszeresen írt maileket, többnyire Internet-helyeket küldött, rövid, szellemes kommentárokkal. Nagy boldogságot okozott mindig. Tilos volt válaszolnom, de ez nem fájt, elfogadtam mint játékszabályt. A játékszabály olyan, mint a természeti törvény, ostobaság felhánytorgatni, hogy mért esik le a felfeldobott kő. Az utolsó előtti mail-je hosszan azt taglalta, hogy vajon miképp volna elérhető, hogy a természetes számok sorrendjében a kettő után a négy következzék, ez most a legnagyobb problémája. Igyekszik utánanézni a szakirodalomban, bár meglehet, inkább a fizika felől kéne közelítenie és nem a matematika felől, minthogy, most nekem leegyszerűsíti a problémát, minthogy nem *minden* kettő után kéne négynek következnie, neki elegendő lenne, ha a második emelet után jönne a negyedik emelet. Talán ha a másodikon kimászna az ablakon, és pókember módjára fölmászna a külső falon, és úgy be a negyedikre, szóval lehet, hogy ez volna a megoldás.

Még most is úgy kezd dobogni a szívem ezekre a mondatokra, mintha szerelmes volnék, vagy egy popkoncerten túl közel állnék az erősítőkhöz.

A legutolsó mail így szólt: A harmadikon lakik egy színész, ő a Hamletben a sírásó.

Tavasz-élet

Az asszony arcán van egy apró, fekete szemölcs, arcbőrét világos, túl erős pihék lepik el, a hangja rekedt, érdekes (vagy érdes?), szokatlan, a haja sötétes, nem mondaná róla, hogy barna, nem mondaná róla, hogy vörös. Vártam magát, mondja. Leülök. A szomszédos asztalnál nő és férfi ül, a férfi a fiam, a nő malomkőnyi kalapban van, és hosszú szalmaszálon citromszörpöt szívogat. Én tudom, ki ez a nő, ismerem a fehérmájú ordast, nevet az asszony, tudok 15 éves kora óta minden palijáról és minden ábéjáról, ő is tud az enyémekről. Lefektette az öcsémet; az a fő élvezete, megfigyelni, hogyan gabalyodnak bele a fölgerjedt palik a jéger alsógatyájukba.

A fiamék hevesen beszélgetnek, hallgatózz, mondom az asszonynak, előrébb hajolok, hogy jobban halljak, az asszony félreérti, bizalmasan nevetgélve mondja, állati dolgokat találnak ki a spinék, kerek luk van a melltartójukon elöl, ott húzzák ki a gombot, hogy úgy látsszon, mintha nem volna rajtuk semmi a pulcsi alatt. Fúj. Ha nekem lógni fog a mellem, fölveszek egy rendes melltartót, és kész, hangosan beszél, néhányan odafordulnak. A fiam mintha azt mondaná, akkor is tudjuk, ha törvénybe iktatták az ellenkezőjét. Mit mond?, kérdem suttogva az asszonytól. Hogy akkor is törvénybe iktatják, ha tudtuk az ellenkezőjét. Nem fordítva?, kérdem. Hogyhogy fordítva, nem értem.

Az asszony arcán nincs festék, a haja kurtára vágva, a nyakát bevonalkázzák a szőke pihék, erősen, az arca éles, hegyes háromszögekből áll össze, keményen húzódnak lefelé a szája körül a vésetek, hirtelen ráhajol a kezemre, csókolja az ujjaim, a kéztőt, a csontokat tapintja ki a nyelvével, az ujjközöket, felolvadás egy tenyérben, menjünk, mondja. Felállunk, a fiam nem ismert föl, nem hullt le szeméről a hályog, ha volt rajta egyáltalán, épp azt mondja a szívószálas nőnek, hogy már nem köti vissza a világ eleven szövetébe.

Tél-élet

A baka keze vöröslik a hidegtől, mi piroslik a síkon, kiáltja. Részeg, mondja a fiam törleszkedve. Az útkereszteződésben lovak trappolnak, a fiam látja, hogy nem rá figyelnek, hogy a kedvébe járjak, azt mondom, de miért vakarjuk a beforrott sebeknek a túrját? Büszke örömmel fedezem fel a homályos csillogást a lovak csatakolt szügyén, a lovak lekanyarodnak a mellékutcába rögtön az eszpresszó mellett. Az eszpresszóval szemben virágot áruló lengyel cigányasszony van, mellékszereplő. Nehéz kivenni a finomságot a hajnalban. A cigányasszony kesztyűjének ujjai le vannak vágva. A fiam közelebb topog, én tudom, ki ez a nő, lengyel, mellékszereplő! Ismerem a fehérmájú ordast. Fogjad be a szád, fordulok a fiam felé, megijed, apám, nem úgy értem én, régi vagyok én, régi, együgyű és alázatos idejű. Visszalépek, érzem a fiam szagát, nesze, fémpénzt rántok ki a zsebemből, a mozgás nagyon rosszulesik, pamutkesztyűm ujjain olajfoltok, tudom, hogy gázolajszagú. A fiam sikítva rámront, mit képzeltek ti, kik vagytok ti, mit képzeltek, ti szarháziak, szamár kurva fia! Rühös, alávaló moslék ember, mi! Ellököm magamtól a fiam, undorító a kabátjának érintése. A virágárus felől feltűnnek a lovasok. A szélben sóhajszerű hurrá!-k foszlányai jutnak el hozzánk. A lovasok harsány üvöltözősekkel zúdulnak át rajtunk, zúgnak át rajtunk, mint a zivatar. Az első lovas a fiam torkába döfi a kardját. A fiam lába megvonaglik, torkából tajtékos, korallszínű patakocska ömlik, szája szétszaggatva, akár a ló ajka. Nem tudom fölemelni a tekintetemet, az aszfalt mintáit nézem, az elhasznált villamosjegyeken cipők cikkcakkos nyomai vannak. Szonetteket akarok írni, mondta bejezésül Esti Kornél, szonetteket. Tizennégy, öregem, tizennégy! Ez a tizennégy volna az életünk?, kérdezte még óvatosan.

Ellenállás-élet

Esti Kornél picit megvonta a vállát, alig, csak mintha Rózsa Sándor a szemöldökét össze.

Enteriőr – Fotó: [base] 2009. Békéscsaba, Jankay Galéria

Egy kiskörúti kis karámban

(dezsők)

(Egyféle szeretet)

Egy kiskörúti kis karámban úgy éreztem, hogy vége van.
Teóriának hittem addig, nem képzeltem, hogy vére van.
Úgy feküdt ott az asztalon, hogy arra nincs is tán hasonlat.
Aligha tudott róla bárki, hagyhattam volna hát halottnak.

Ó, mily lázasan tépelődtem a kiskörúti kis karámban:
maradjak tovább tétlenül, avagy fennhangon invokáljam?
Minutumot sem vacilláltam volna tizenöt éve még,
ám a nem ifjú ember féli a valami más kezdetét.

Nem tudom, mikor érkezett, s hogy ajtón avagy ablakon,
én úgy döntöttem még előtte, hogy mindet bezárva hagyom.
Komótosan csak tettem-vettem, a meglett férfi nem siet,
tárcát írtam egy napilapnak dolgokról, mikben nem hiszek.

S még történt, ami történhetett, míg megjött, majd összeesett.
Hagytam volna kimúlni csendben, csupán egyféle szeretet,
valami ócska-locska érzés, könnyű dalocska védte még.
Nem képzeltem, hogy vére van, és nem ismertem a képletét.

*

(Arám)

Egy kiskörúti kis karámban,
egy rohadt pesti juhakolban
énnékem szépséges arám van,
és ma is véle kupakoltam.

És túrom kicsi, puha gyapját,
míg fakad kéjes bégetése.
Hajnalig módos urak gyakják,
de hezzám tér meg ébredésre.

Én fogyasztom szerelme nagyját,
ez a költő eb- s estebédje.
Nem iszom sört, nem eszem hagymát…

(…s még visszatérek e töredékre.)

*

(A rőt ténta)

Ó, én marha, ki nem hittem Dezsőt,
míg soraim közt álmos szárba szökkent,
és lassan-búsan terebélyre nőtt.

A lapra csöppent téntája a rőt,
én zölddel írtam, rögtön észrevettem:
mint véres havon girbegurb fenyők!

Milyen magyar, ó, milyen magyar így!
És minő alany tetszeleg főszerepben!

S a láthatárba botló illetők!
Meg annyi minden, amit már levetettem…

*

(A rímszalonka)

Matattam ezt a rímet,
az asztalon találtam.
Dezső szalonkabátos,
míg én szalonkabátlan.

Bár képzelme anális,
a verse áhítat.
Míg én egyet sem írok,
ő ír egy másikat.

Nyilván övé az ország.
Tőlem mi mást akarnál?
Provinciám a karnál.
Szép testedből a morzsát
végre elémbe szórnád!
Találkoznánk magamnál.

A vér- és verskörökben
örök szalonkabátlan.

A csacsi versbe röppen
egy rímszalonka bátran.

*

(Ragacs)

Ó, én marha, ki hittem néha őt,
és mindazt, amit soraimba szőtt!

Érces húrokon édeskés penész,
ragacsos ujját mossa az új zenész.

Nem vitás, ki a lírai alany,
s minő prózai állítmánya van.

*

(Hajnali)

Szép gyóntatóm, most vallomást teszek:
múlt éjszaka – háromkor – meguntam
az életet.
Épp befejeztem egy szirupos verset rólad,
amelyben össze, összevissza téged
(„…ó, jer malackám, episztolám az ólad…”).
Még füstölt a toll a hévtől, midőn a kakukk
nyilatkozott: kakukk!,
s fogózz meg, kedvesem,
sikított: „nevermore!”,
dörögte: „sohasem!”

Le nem feküdtem. Undorított az álnok,
nem akartam látni az édes álmot,
és verset írni, mint egy hülye, arról,
ami nincsen,
kezem sem pihent meg picit a kilincsen,
mielőtt kiléptem elébb-még-otthonomból,
s a semmi begombolt.

A gép az agyban rég rozsdás, tudom,
de értsd meg okát most és mindörökre:
unom!
Unom a házam, és unom ezt a várost,
és az ország,
a hon…
Unom ezt, unom ezt írni hozzád,
unom!

Unom ezt írni ezen a nyelven,
ezen a fura állaton, melyet sikerült néha
ketrecbe vernem,
de hasztalan, mert dallama már kiégett,
mióta unlak énekelni téged.

Unom létem: kiismert könnyű térkép,
s bár élek még, a halált is, jaj, unom,
émelyítő, negédes könnyűségét,
a korzózást az egyhangú Tejúton.

Nézd csak, tudom, hogy volna miben hinnem,
figyel a gépész, nem a gép az úr itt benn,
okos szemem a szeszély vásznán átlát,
rég hordom már az élet nagykabátját.
Ím az igazság: a dolgok egyszerűbbek,
locsogtam ezt-azt: titokzatosnak tűnjek.
Lágy szellő fú a szemetes Kiskörúton,
bevallom, hogy sikerült jól berúgnom.
Törpék jönnek mogorván, és lefúrnak,
kőbánya nyílik a duhaj koponyban,
de mit tegyek, ha már belébotoltam
a csehóban egy bús, ismeretlen úrba,
s vendége voltam?

*

(A szép halál)

Ma a halállal randevúztam
egy ódon, légypiszkos tükörben.
Minden falon egy-egy tükör volt,
így hát magamat körbeültem.
Pontosan vélem szemben ült,
fakó arccal s némán teázott,
vagy inkább színes téntát kortyolt,
fele másom, fele a por volt.

Egy kiskörúti kis karámban
a szép halállal megteáztam.
A tea után kávét hörpölt,
én gyufát, ő lidércet dörzsölt,
nem bánta hogy a tűzlény retteg,
meggyújtotta a cigarettet.
Egy hölgyi költőt olvasott,
tükörbetűkből, úgy a jobb.
A verse mint a karamell,

émelyegek, de a fara kell.
Meginvitáltam estebédre,
ő negédes halotti torra,
írtunk érzelmes levelet,
ő is azt írta: érte megy.

Jobbra, balra két új tükörben
láttam portalan, szebbik énem
egy kiskörúti kis karámban,
hol a létet megfogni véltem.
Szebbik énem, a kortalant,
ki majdan is olyan, mint régen,
nem mint az, aki ott alant,
és nem láthatom, tán ha srégen.
Egy negyedikben néztem hátam,
keskeny vállam alatt a szárnyam,
tollaimon a téntafoltot,
és még valami más is volt ott.
Színes téntákat iddogáltam,
majd ábrándosan felböfögtem,
lejegyeztem pár illatos sort,
fele énem, fele a bor volt.

Egy kiskörúti kis karámban,
ahol magamat körbeültem,
a szép halált teázni láttam
egy ódon, légypiszkos tükörben.
Majd fölpattant a kanapéról,
gesztikulált és magyarázott,
talán arról, hogy hova vágyok,
közben sercegő tűzlényt gyilkolt,
fele a versem, a fele így volt.

Kérdés

I.m. Kosztolányi

Ó, milyen tűz és mily igézet,
hogy ezer kérdés tűje éget,
nem hagyva el, már nem engedve,
szurkálva reggel s estelente…
Napjaink sok-sok szeletéből
mögöttünk omlik s újraépül
minden, valaki rakja, bontja,
s már csak a romja, csak a csonkja…
Fortyogó, pokolbéli savval
ezer kérdés, akár a sav mar…

……..

Szellő mozdul, jön a hajnal
rózsaujjal és puha talppal,
jég alá zárt, fagyott eret,
ujjat mozdít, kart, kezet,
s a házakra is fénye ráhull,
fákra és füvekre is ráfúj,
bepillant még, akár a kukta,
a résekbe és zegzugokba,
lángra lobbant pocsolyát, sarat,
lengő párát, bukó madarat.

Olyan most a város szegélye,
mint az égő, sistergő kéve,
mit maga után hagyott Isten,
hogy felgyújtson, majd elégessen,
s mint egy leplet, mi szakad, nyúlik,
rántja le a földről a túlit…
Veszítni tán nincs is egyebe,
csak ami volt, tegnap szemete,
csak ez van neki, csak az este,
csak a lelke, és csak a teste.

S a reggel, mint egy villanás,
tűnő perc, szétzengő cikkanás…
Kéken derengő félhomály van
fenn az égben, a sok-sok házban,
és a lelkek megbabonázva,
villanyozva, majd zabolázva,
valami zúg, majd beléjük ásít,
előttük, rajtuk átcikázik,
átrezeg, mint húron a dallam,
furcsa, cikcakkozó alakban,

s szétfoly legbelül, mint a méreg,
s már áztatják sejtelmes fények
minden porcikád, minden sejted,
és nem engednek, s nem felejted.
Ismerős a helyzet, belátom,
az égre nézel hát, barátom,
és nem bál van ott, nem szól zene,
az égen túl csak a semmi se,
üres termek, lengő ablakok,
ördögök, lebegő angyalok,

s tán maga a nagybetűs Sátán,
pecséttel a homlokán, a hátán.
Tejút és zene és vigalom?
Vagy csak jaj, és csak a siralom.
Kénbűz tán, és szikra sok –
Sajna, ezt sem, azt sem tudhatod.
Ó, milyen tűz és mily igézet,
így ezer kérdés tűje éget,
nem hagyva el, már nem engedve,
szurkálva reggel s estelente...

A napok megannyi szeletéből
mögöttünk omlik, s újraépül
minden. Valaki rakja, bontja,
s már csak a romja, csak a csonkja...
Fortyogó, pokolbéli savval
megannyi kérdés, mint a sav mar,
és akik élnek, akik vannak,
s akik rég a fű alatt laknak,
dideregve ha reád lelnek,
hogy nem felelnek, úgy felelnek,

mert nem felelnek, úgy felelnek.

Olyan érzés

Pont olyan volt az a hely,
amilyennek a legpompásabb, legnyugalmasabb
vidéket elképzelte, ami már szavakkal szinte le sem írható,
csak azt érzi, ahogy végigszalad a zsibongás
az egész testén, amint a szél finom fuvallatai megérintik,
amint lenyúl és megsimogatja azt a pázsitot, s ahogy
hirtelen fölemelkedik, mint valami elképesztő robbanás,
beragyog szemébe az arany nap hullámzó fénye,
körülötte pedig, a közeli és a távoli dombokon, bodrozódó
növényzet, meg a fák nyugtató, némán hullámzó sűrűsége,
és az ég kékje és a patak csillogó csordogálása a
kövek között, s mint valami pecséttelen, folttalan,
kék selyemfüggöny, az ég odafönn, és a lengő
fűvű, meleg, zöld takaró idelenn.

És ahogy lépegetve és nézelődve, ahogy leülve és
markába vizet merítve, ahogy távolra és közelre bámulva
szippantja a szemén, a bőrén, a száján, minden
pórusán, minden idegével a látványt, a nyugalomnak,
a szépségnek ezt a kábító, édesen csorgó, hűsítő
és frissítő, mézédes nedvét, olyan volt, olyan az érzése,
mintha épp ilyen volna a teljes megsemmisülés,
a feloldódás, mintha ilyen volna, amitől még úgy fél,
maga a halál.

Szárnyvasút

A kalauz leszáll az állomáson. Lassan
előrebaktat. Iszik egyet, majd visszasétál
az utolsó kocsiig. A vonat megrándul, sípol,
indul. Az alsó lépcsőn áll, érzi a lassan
egybemosódó talpfaközöket. De alig
gyorsul, az állomástól jó kilométerre
megint fékez, majd megáll. Ott, ahol
átvágja a nemzetközi utat a vasút.
Előrebaktat ismét, letekeri a sorompót,
majd miután az utolsó kocsi is átér,
vissza. Felugrik a hátsó kocsiba. A vonat
továbbindul, neki a havas medencének.

A kocsi végében áll, a nyitott ajtónál,
arccal a hátrahagyott állomás felé.
A léghuzat örvénylik az utolsó kocsi mögött,
a szél szemébe vágja repkedő haját.

Az utasok bajuszos, bundás, báránybut
sapkás, a fülkékbe kettesével behúzódott
férfiak, magukra zárták az ajtót, a villanyt
leoltották, aludtak. Lábbelijük sarka alatt
újságpapírok gyűrődtek, a felnyitható
kicsi asztalkán szétmarcangolt vekni,
jegyeik az asztalka sarkára készítve.

Felkel az egyik, amikor kopog, helyet
csinálnak közöttük, álmosan kérdezik,
hogy mikor következik valamelyik
állomás, arcuk fáradt, szomorú, egymáshoz
hasonló. Aztán a villanyt lekattintják,
visszafeküsznek, lerúgják a lábbelijüket,
alusznak tovább.

Az ég nyirkos földszíne, mint az
arcoké. Forró párában lebegő, rekeszekkel
tagolt embersorok.

Állomásonként feltápászkodik, s álmosan
a lépcsőhöz botorkál egy-egy utas, aztán
leszáll. Majd újra nekirugaszkodik a
mozdony, a zökkenés felriaszt egy-egy
alvót, előbotorkál, nyújtózkodik, rágyújt,
s lehúzza a mellette levő ablakot.

Ráérősen jön szembe, millió szürke
talpán nesztelenül lépegetve a hajnal.

(Lugos, 1979) – Kolozsvár

Egy úr a Holdról

Kosztolányi-fantázia

Ki holdkráterek mentén
sétál, fittyet se hányva
a körülötte lévő
szokatlan, új világra;
s akár a Nagykörúton,
egy másik táj határán,
csokornyakkendőt hord itt
kívül az űrruháján;
nehézkedési törvény
mozgását nem zavarja,
ha feltekint az égre,
feketéjét kavarva...

Aki köszön, előre
mindig, a szembejövő
sok sárga holdlakónak,
mért bánná, hol van éppen
és mit hoz majd a holnap?
A lépteit, az idejét
egy másik óra méri
– mint aki el sem mozdult
a régi őrhelyéről,
úgy készül hazatérni.

S ha kérdik majdan, hol volt, hát:
egy víz alatti vidéken
vagy tán a Holdban
egy nagy ismeretlen Úrnak
vendége voltam.

Vendége voltam.

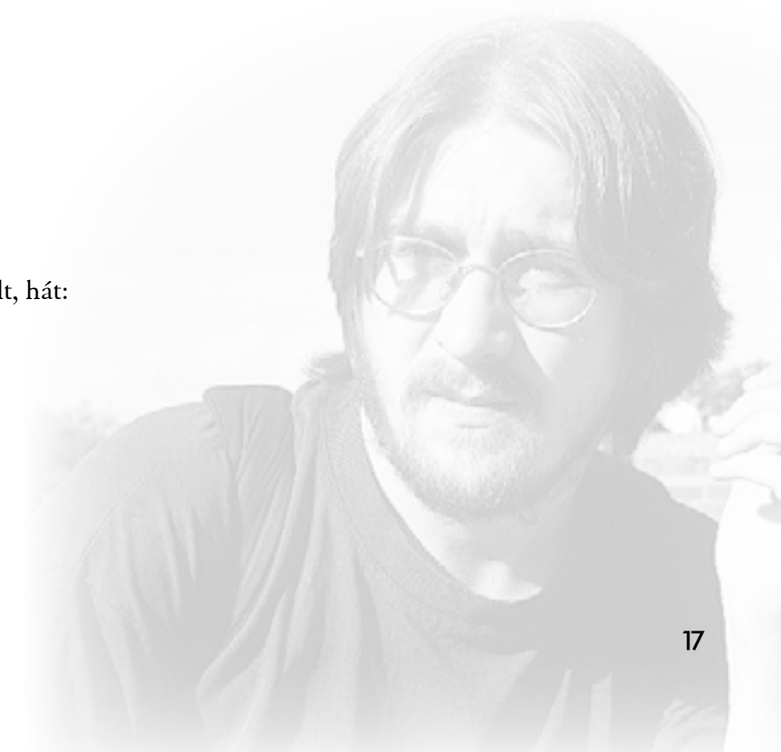

Víz a Holdon

Ha lenne víz a Holdon
– ahogy van is, remélem –,
nagyot ejtőznénk, édes,
holdmedencénk terében.

Ha már a Földön innen,
ha már a múltban oly rég...
– úgy úsznék át a mába,
akárha otthon volnék;

mint kinek semmi dolga,
mint kinek nincs jövője:
egy folytonos jelenben
önmaga lelke őre,

s eltűnik, hogyha nem kell
többé már semmi emlék,
abból az égi vízből,
amelyben fürdött nemrég.

Akinek nincs hazája,
csak néhány tó a Holdon,
s egy nő, ki bennük úszkál,
mutatja, hol van otthon;

mutatja, merre, honnan,
és mely partokra téved...
Ennyit a holdvizekről,
és ennyit rólad, édes.

Ha lenne víz a Holdon,
és lesz majd holdmedence
– két fel-feltűnő árnyék,
ennyi ha lennénk benne.

(S „a fürdőruhád, édes”,
mindössze ennyit szólnánk
egymáshoz reggelente.)

Kosztolányi-féle

Annyi évet éltem itt,
felgyűlt időm salakja,
kitárok minden ablakot,
beállok a huzatba –
nyelvem hegyén rezeg még
az aszalt szív zamatja.
Ekkor lép elém az az úr,
aki még szinte úrfi,
túl ifjú még ő mindahhoz
mit nem kell megtanulni.
Kigombolt kabátja mögött
régi kirakat hull szét,
az arca szinte gyermek,
előtte az öröklét –
és így szól:

„Menj most vissza,
oda ahonnan jöttél,
és nem káromkodás ez,
nem is megkopott szófény,
csak késztetés, hogy fordulj
vissza a változásba,
amit elhagytál régen –
lelkemnek földi társa.”

És emiatt már azt hiszem,
hogy van kihez beszélnem,
egy angyali, és egyszerű,
mégis élő beszédben,
pedig a helyzet bonyolult,
pedig a helyzet rémes,
és a pontos megnevezés
annyi, hogy: nevetséges.
Nevetséges a helyzet és
én is, ki benne élek,
mert ez itt nem a kezdet és
nem is a végítélet...

Míg túli tényeket tanít,
a kör bezárul újra,
csak annyi van, hogy könnyedén
lépek jövőbe, múltba –

mert nincs, aki az életem
helyettem megtanulja.

Az üzenet

Valaki lépdel az éjben,
nyomai a meredélyen,
nyomai a hegy gerincén,
az alakja olyan mint én,
de a holdban égi párja
nem az én nevem kiáltja.

A neve a szárnyas medve,
a neve a táltos farkas,
ott lépdel az üzenettel:
„Ha ébren vagy, el ne alhass,
ha indultál, meg se állj már,
csak a földöntúli fánál.

De ne tudja meg a horda,
hogy jutottál fel a holdra,
ne lássák a titok útját,
akik az éjt átalusszák.
Éljenek a földközelben,
hol a fénysáv meg se rezzen.

Amit mondassz, ne higgyék el,
a hold kincsét se vigyék el,
mi a világ fölött munkál,
azt ők ne hordják maguknál.
Éljenek a gondtalanban,
ahol csak egy hontalan van,

aki látja, ha a vállat
összegyűri bármi bánat,
aki látja, ha a gégén
általfut a nevetésfény,

de nem sír és nem nevet fel,
csak néhány dolgot jegyez fel.

továbbindul a nagy éjben,
nyomai a meredélyen,
nyomai a hegy gerincén,
az alakja olyan mint én.”

Igazi nyár

Ha a délelőtt kidőlt már,
és a napfény délutánja
rávilágít helyzetünkre –
ne keressünk folyóvizet,
lelkünknek ne legyen tükre,
csak ami régóta várja –
az első, igazi nyár:

ahol tombol minden ősünk,
minden régi ismerősünk;
minden áldás, minden átok
fordul, perdül,
kis halálok
kapaszkodnak rá az élet
táncos kedvű illatára.
Szemérmetlen szagmintákat
vásárol egy bonviván.

Lányok nyakán csügg a szellő,
szél dúdol asszonyok combján,
hátuk mögött nagykabátját
széttárja a sűrű orkán,
de ezen ők csak nevetnek,
tincseiken ezer gyermek
táncol, csettint, tapsikol,
míg a zápor elmereng az
elsimított masnikon.

Lassan mégis zuhogás kél,
úgy tör ránk a fenti fény
ahogy a széles vizekre
a világnak kezdetén.
Csakhogy ez a fény nem áldó,

az áldatlan állapot
ott surran a farvizében,
míg az égi állatok
lelkünk ősi bárkájára
másznak fel, édeskevés
reményük csak mi vagyunk,
hogy másik földöntúli rést
találunk, amelyen át ők
oly hirtelen tűnnek el,
mint a kérdés, amire csak
felvillanó test felel.

Mert a nyárban égi testünk
csak egyetlen villanás.
Vessen lángot azon nyomban!
Nehéz kitalálni mást.

Zápor lesz itt, vihar készül,
zavaros a vizek tükre,
de az *igazi* nyár figyel
egyértelmű helyzetünkre.

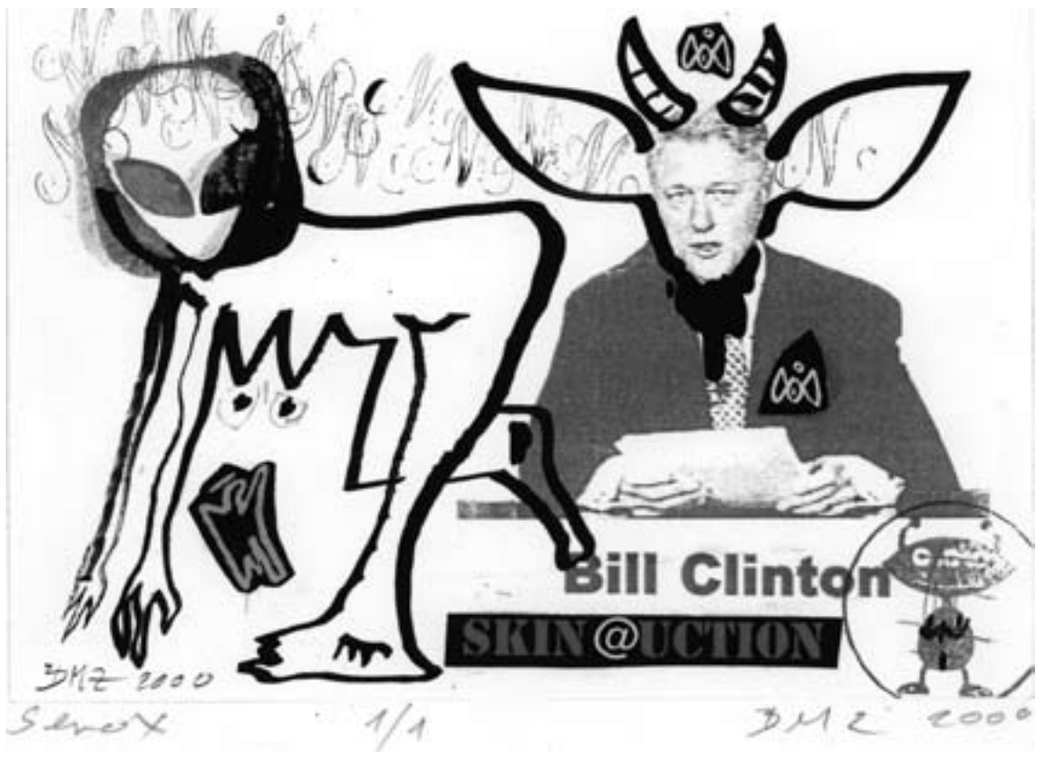

Bill Clinton, 2000. szerox 10X15cm

Jegyeket, bérleteket

A bolgár kalauz újraértelmezései

Kosztolányi Dezső *A bolgár kalauz* című novellája, mely aztán az *Esti Kornél* kilencedik fejezeteként regényrészletté nemesült, nagyon gyakran kerül elő annak a konkrét kommunikációs szituációnak az illusztrációjaként, melyben két ember közös nyelv nélkül próbálja megérteni egymást. A szöveg eszerint arról tanúskodna, hogy az interakció a nyelven túli (vagy inkább inneni) metakommunikatív eszközök segítségével is végbemehet, mivel ezek az eszközök, tehát az arc és szem kifejezései, a kéz és a fej különféle mozdulata univerzális jelentésűek. Így a novellában a két ismeretlen, más-más nyelvet beszélő, más-más kultúrában szocializálódott, tehát több szempontból is idegen ember mégiscsak képes kapcsolatba lépni egymással, képes megismerkedni, végső soron tehát beszélgetni. Esti azon mulat, hogy néhány szavas bolgár nyelvtudásával („parancsoljon", „igen", „nem"), illetve az univerzális gesztusok és a mimika játékával a beszélgetés végéig, azaz órákon át fent tudja tartani azt a látszatot, hogy érti, amit a kalauz érzelmekkel telten mesél neki. A kísérlet sikerül, Esti győztesen száll le a vonatról, büszkén és fölényesen lép ki az általa kreált szituációból – anélkül, hogy beszélgetőtársa közlendőjéből bármit is megértett volna.

A szöveg a kalauz kereknek látszó történetéről csak annyit árul el, hogy része egy kutya, egy levél és két kabátgomb is – hiszen az elsőről fotó kerül elő, a levelet és gombokat pedig Est Kornél kézbe is veheti pár pillanatra, úgy is, mint a sztori hitelességének bizonyítékait. Épp ez, a kalauz homályos története szülte a kétezres évek elején egy közös, bolgár–magyar íróprojekt ötletét. Az ötletgazdák, Szvetla Kjoszeva és Nikolaj Bojkov, mások mellett Kertész Imre, Esterházy Péter és Nádas Péter jeles fordítói, három bolgár (Georgi Goszpodinov, Bojko Pencsev és Alek Popov) és öt magyar írót (Balogh Tamás, Borbély Szilárd, Cserna-Szabó András, Lackfi Jánoss és Láng Zsolt) kerestek meg azzal a kéréssel, hogy írják meg, vajon miről mesélhetett azon a bizonyos éjszakán a bolgár kalauz. A beérkezett, az eredeti ötletet persze kreatívan továbbgondoló, de minden esetben az alapszituációt értelmező, továbbíró, vagy épp a kalauz szemszögéből újra megíró szövegek 2003-ban, *A bolgár kalauz* címen egy kétnyelvű kötetbe gyűjtve is megjelentek[1]. A könyv Krasztev Péter előszavával és az eredeti Kosztolányi-szöveg újraközlésével vált igazán teljessé. De a Kosztolányi-novella utóéletének ugyancsak fontos része Balassa Péternek a kilencvenes évek közepén megjelent, *A bolgár kalauz* című esszéje is[2], ahogy a probléma elevenségét jelzi, hogy egymástól nyilván függetlenül Vathy Zsuzsa és Tóth Krisztina is írt egy-egy idevágó novellát: előbbi *Bolgár kalauzom*, utóbbi *Esti Kornél szelleme* címen. Az alábbiakban arról szeretnék beszélni, hogy az egyes újraértelmezések mit gondolnak a Kosztolányi-műben megjelenő kommunikációs helyzetről, az adott helyzetben követett magatartásmintákról, mit mondanak a szereplőkről, a köztük lévő kulturális különbségekről, a látens hierarchiáról, avagy hogyan látják beszéd és megértés viszonyát, illetve Magyarország és Bulgária, vagy még inkább: Európa és a Balkán kapcsolatát.

Kezdjük talán az utóbbival. Mi tagadás, Magyarországról nézve Bulgária legtöbbször egy távoli, szegény és rendezetlen országnak látszik, melynek egyetlen vonzereje az irodalomhoz aligha köthető tengerpartja, az „Aranyhomok", ahol a hetvenes-nyolcvanas években évente több tízezer magyar nyaralt, jól elboldogulva azzal a néhány orosz tőmondattal, melyet az iskolában sikerült megtanulnia. Nehezebb kérdés, hogy a harmincas években, a Kosztolányi-szöveg születésének idején vajon mit gondoltak Bulgáriáról a pesti kávéházakban. A szövegben nem is leplezett felsőbbrendűség-érzés, sőt arrogancia – Balassa szerint: „öntelt, dicsekvő magatartás"[3] – mindenesetre arra utal, hogy Esti Kornél a jómódú, művelt európai ember öntudatával, az ehhez kacsolódó

1 Szvetla Kjoszeva (szerk.): *A bolgár kalauz*. Pro Schola Bulgarica Alapítvány, Bp., 2003.
2 Balassa Péter: *A bolgár kalauz*. = B. P.: A bolgár kalauz. Bp., Pesti Szalon, 1996., 7–15.
3 Uo. 9.

szerepet játszva, idegenségét tehát csak látszólag rejtegetve kezdeményezte a beszélgetést, mégpedig kizárólag saját szórakozására. Ahogy Krasztev Péter fogalmaz: „Esti Kornél saját nagyszerűségét, fölényét látja igazolni az »abszolút másikkal«, a bolgár kalauzzal lefolytatott beszélgetésben."[4]. Ez a megállapítását pedig például az elbeszélésből vett ilyesféle idézetekkel támaszthatta volna alá: „Ma is büszkeség dagaszt, mikor erre gondolok, mert még mindig hízeleg önérzetemnek, hogy mekkora emberismerettel alapoztam meg ezt a jelenetet."[5], „az utolsó pillanatban mégis megeset rajta a szívem"[6] stb. A kalauz persze már a társadalmi raglétrán is alacsonyabb helyet foglal el, mint az újságíró-értelmiségi Esti, mégsem hihető, hogy ő egy efféle, nagyon is megalázó játékot egy magyar, vagy egy német vasutassal is el mert volna játszani, amiből viszont az következik, hogy gesztusa sokkal inkább a bolgár kalauz bolgárságának szólt, semmint a mindenkori kalauznak. Egy finom műveltségű európai és egy az ő szemében műveletlen, egyszerű balkáni ember jelenetét láthatjuk tehát a szövegben.

Ezért is fontos Vathy Zsuzsa 2006-os, *Bolgár kalauzom* című novellája, mely fordít a szerepviszonyokon, és az egyébként magyar kalauzt szakmája mestereként, az egyszerű halandók előtt örökké rejtve maradó titkok tudójaként mutatja be.[7] A történet szereplői a vasúti kocsik kanyarodási szögéről vagy a gőzmozdonygyártás történetéről váltanak pár szót, miközben az elbeszélőnek néha gondjai akadnak a szavak megértésével is – de csak azért, mert a vasutas egy betegség miatt nehezen artikulál, úgymond elharapja a szavakat. De Vathy ezen túlmenően is eljátszik a kérdéseket figyelmen kívül hagyó, a másik érdeklődésével nem törődő, azaz a társalgás elemi szabályait felrúgó figurákkal, a félreértések sorával. Ő azonban láthatóan érzi, hogy a Kosztolányi-novella méltatlanul bánt a mindenkori kalauzokkal, saját eszközeivel talán ezért próbál igazságot szolgáltatni nekik. A két novella közötti kontraszt a legjobban akkor látszik, amikor Vathy elbeszélője a kalauz fölényéről, és saját zavart hallhatásáról ír, épp amikor a kalauz a síneken talált öngyilkosok testének kezelésének szabályairól beszél – jelezve, hogy még a sokszor az írók és a filozófusok asztalához utalt halálról is komoly ismereti vannak: „Hangja fölényes volt, mintha tudomásomra akarná hozni, hogy ő régóta tudja ezt, és mennyi mindent még, és ha van valami észrevételem, rajta, tessék, ne tartsam magamban, de szamárságokat ne mondjak."[8]

A bolgár kalauz című könyv írásai erre, a novella értelmezéstörténetében sokáig fel sem merült szempontra szinte kivétel nélkül reagálnak. A bolgár írók érdekes módon azzal védik ki ezt a bolgárokra nézve felettébb kellemetlen következtetést, hogy felteszik, a kalauz pontosan tudta, hogy az utas nem érti őt – tehát végső soron ő került fölénybe, ő játszott az idegennel, amikor a helyzet megértése után is belement a játszmába. Alek Popov például egyenesen azzal indítja az esszéjét, hogy „Kosztolányi hőse csakis azért hallgathatta végig ezt a történetet, mert a bolgár kalauz kezdettől fogva tudta, hogy külföldivel van dolga."[9] Ám ő elsősorban a figura „kalauzságát" védi: „A vasutaslét végeláthatatlan tapasztalatának birtokában számára gyerekjáték volt rájönni az igazságra."[10] Georgi Goszpodinov, aki a kalauz szemszögéből beszéli el a történetet, de úgy, hogy a valódi mesélővé az egykori kalauz unokáját teszi, aki épp a vonaton, mint később kiderül, egy bolgárul ugyancsak nem tudó külföldinek beszél a nagyapjával történtekről, ugyancsak siet leszögezni, hogy a kalauzt nem verhették át, hiszem, az már az első pillanatban, már amikor Esti cigarettával kínálta, tudta, hogy kivel áll szemben: „Bolgárul kínált, ez egyszer szent, de volt valami a hangjában, ami nem volt bolgár."[11] A könyv harmadik bolgár szerzője, Bojko Pencsev szintén abból indul ki, hogy a kalauz azonnal felmérte, és helyesen mérte fel a helyzetet, ő azonban abban a tréfás ötletben leli meg a nem-értés kulcsát, hogy a kalauz igyekezetében németül kezdett el beszélni, de olyan rosszul beszélt németül, hogy abból senki semmit nem érthetett.

A bolgár szerzők tehát elutasítják, hogy a sztoriban a bolgár ember, a bolgár kalauz megalázó helyzetbe kerülhet, szinte ösztönösen keresik a helyzet megoldását, a történet felmentést adó, egyszerű titkát. Vélhetően azért teszik ezt, mert a kalauz ebben a szituációban magát a Balkánt jelenti, és Kosztolányi azzal, hogy ilyen könnyen becsaphatónak tartja az embert, a helyet is megbélyegzi, egyébként az uralkodó sztereotípiáknak engedve. Hiszen a „Balkán" név messze több egy értéksemleges névnél, ahogy ezt a belőle képzett melléknév és ige használata és jelentése is megmutatja – és ezek a jelentések nem az elmúlt húsz év termékei, hanem nagyjából a balkáni háborúknak és Ferenc Ferdinánd meggyilkolásának éveivel kezdődő időszaké. Ahogy a kiváló horvát

4 Krasztev Péter: *Kalauzkodás idegen vizeken*. = Szvetla Kjoszeva (szerk.): *A bolgár kalauz*. Pro Schola Bulgarica Alapítvány, Bp., 2003., 6.

5 Kosztolányi Dezső: Esti Kornél – A kilencedik fejezet, amelyben Esti a bolgár kalauzzal cseveg bolgárul, s a bábeli nyelvzavar édes rémületét élvezi. = Szvetla Kjoszeva (szerk.): *A bolgár kalauz*. Pro Schola Bulgarica Alapítvány, Bp., 2003., 15.

6 Uo. 24.

7 Vathy Zsuzsa: Bolgár kalauzom. *Tiszatáj*, 2006/4. 47–51.

8 Uo. 50.

9 Alek Popov: *A bolgár kalauz*. = Szvetla Kjoszeva (szerk.): *A bolgár kalauz*. Pro Schola Bulgarica Alapítvány, Bp., 2003., 108.

10 Uo., 108.

11 Georgi Goszpodinov: Egy másik történet. = Szvetla Kjoszeva (szerk.): *A bolgár kalauz*. Pro Schola Bulgarica Alapítvány, Bp., 2003., 72.

írónő, Slavenka Drakulić fogalmaz: a „balkáni" és a „balkanizálódik" a széteső, a szabályozatlan, a kulturálatlan, a piszkos szinonimái, vagy tágabban mindazoké az értékeké és értéktelenségeké, melyek a „nem-Európa"-definicó alá tartoznak[12]. Fontos azonban látnunk, hogy a „Balkán" szó negatív konnotációi nem minden esetben ejtik foglyul az ott élőket, amit egyébként az is igazol hogy a „Balkán" mint márka, mint brand, azon a tájon ma is széles körben használatos: a csokoládétól a busztársaságon át a szállodákig sok-sok áru nevében felfedezhető.

A kétnyelvű kötetben szereplő magyar szerzők is csak részben számolnak le a Bulgáriát illető negatív képzettekkel, de természetesen próbálnak messze túllépni a kliséken, a légből kapott előítéleteken, a nyugat-európai fóbiákon. A Balkán fenyegető idegensége, az állandó robbanásveszély vagy a kóbor kutyák őrizte nyomor itt-ott megjelenik a szövegekben, de a kultúra leértékeléséről, vagy akárcsak önfényezésről szó sincs. Cserna-Szabó András novellájában például tipikus balkáni háttér előtt bontakozik ki a vonaton zajló történet, melyben – akárcsak Georgi Goszpodinovéban – a már nagypapa korú kalauz emlékszik vissza az eseményre, illetve az eseményeket mozgató, rejtett motivációkra: a kalauz valójában egy megszökött gyilkos, sőt: anarchista terrorista, álruhában. Menekülés közben leütött egy kalauzt, a ruháját átvette, hogy így, inkognitóban próbáljon Törökországba jutni. Az őt cigarettával kínáló utast detektívnek nézi, és csak azért kezd bele a hosszú mesélésbe, hogy le ne leplezze magát, hogy baráti gesztusával eloszlasson minden gyanút maga körül. Nagyon jellemző a kalauz Cserna-Szabó által rekonstruált története is: az ő fantáziájában ez egy kutyaevés meséje. Eszerint az egyoldalú kommunikáció Kosztolányitól örökölt képlet megtartva az álkalauz arról beszélt az utasnak, hogyan készített a bátyja segítségével egy alkalommal saját kutyájából siskebabot, azaz egy fasírtszerű ételt, hogyan nyúzták meg szerencsétlen kutyát, hogyan folyatták ki a vérét, hogyan trancsírozták szét a testét. Tipikus képletet látunk: nyugati ember ilyesmit nem csinálna, vagy ha mégis, biztosan nem dicsekedne vele, nem részletezné még a receptet is, nem beszélne például az ízfokozó hagyma- és paradicsomszeletekről. Cserna-Szabó András tehát a barbár Balkán képével játszik el, de a parodisztikusra nagyított jelenet épp az előítéleteket leplezi le – akik el tudják képzelni, hogy Bulgáriában így készül a vasárnapi ebéd, azok épp az efféle előítéletek rabjai, a kulturális előjogok hívői.

A legfrissebb átírat Tóth Krisztináé, aki egy olyan történetet írt meg, melyben viszont épp a nyelvi és kulturális különbségek konfliktusa játssza a főszerepet[13]. A Budapestre érkező bolgár lány egy közös barátnak köszönhetően megkapja egy hétre az épp elutazó elbeszélő lakását, de mikor megérkezik, kiderül, hogy az általuk beszélt nagy nyelvek között nincs átfedés. A meg-nem-értésnek azonban nem csupán a nyelvtudás hiánya az oka, sokkal inkább az „élet mély és kibogozhatatlan zűrzavara" idézi elő, vagyis az, hogy az univerzálisnak hitt metakommunikációs eszközök mégsem működnek minden szituációban, vagy ami még rosszabb: mást jelentenek a különböző kultúrában élő embereknek. A bolgár vendég véletlenül kizárja az elbeszélőt saját lakásából – igazán komikus helyzet teremtve ezzel. Nagyon érdekes ugyanakkor a visszaélésre is alkalmat adó bizalom problémája: miért kezd el a kalauz a titkairól beszélni, avagy miért adja oda a lakáskulcsát valaki egy idegennek? A Kosztolányi-novellában a „dialógust" voltaképp egy gesztus indítja el, mely felkelti a kalauz bizalmát: „Egyszerre vállára tettem kezem, magasba vontam szemöldököm, úgy, hogy mindegyik egy-egy óriási kérdőjellé görbült. (…) – elmosolyodott. Beszélni kezdett."[14] Tóth Krisztinánál a bizalmat a közös ismerős táplálja, aki úgyszólván jót áll az idegenért. Ez a közös ismerős egy „bolgár műfordító", aki tehát eleve azon dolgozik, hogy a két kultúra és a két kultúrában élő emberek közelebb kerüljenek egymáshoz, értsék és méltányolják egymást. Ez egyébként azért is fontos nézőpont, mert van a Kosztolányi-szövegnek olyan értelmezője, a román Adriana Varga, aki szerint a novella egyenesen a különböző nyelvi közötti érintkezésre, azaz lényegében a fordíthatóságra irányítja a figyelmet[15]. A furcsa kérésre épp ezért mond az elbeszélő azonnal igent, talán már akkor is sejtve, hogy az efféle találkozásoknak mindig vannak kockázatai. Itt azonban kellemetlen csalódás éri, és a szöveg végén mintha megbánná, hogy belement a játékba: „Da, yes, igen, felelem az idegen galaxis követének, és valamiért ez az igen Esti Kornél hangján szól."[16]

Láng Zsolt novellájában ellenben két kalauz is megjelenik, egy csodaszép nő és egy köpcös, zsírós tarkójú férfi. Így az eredeti szituáció felborul, a hangsúlyai eltolódnak, és a történet központja az utas és a kalauznő közti, csupán néhány összepillantás erejéig tartó kapcsolat lesz. Az utas meglát valami régen keresett otthonosságot a nőben, ám ezt a nagy élményét azonnal letöri a férfi kalauz, aki mellé áll dohányozni, és anélkül, hogy felmerülne benn, hogy hallgatója semmit sem ért az ő bolgárul előadott mondandójából, a nőre mutogatva beszélni kezd. Mozdulataiból, szájnyalogatásból arra lehet következtetni, hogy valami obszcén történetet mesél. Mindez-

12 Slavenka Drakulić: A Balkán – a névtől az igéig (és vissza). *Jelenkor*, 2009/10. 1073.

13 Tóth Kriszta: *Esti Kornél szelleme*. = T. K.: *Hazaviszlek, jó?* Bp., Magvető, 2009. 171–175.

14 Kosztolányi Dezső: i.m. 16.

15 Vö.: Adriana Varga: Esti Kornél and the Bulgarian Train Conductor. *Hungarian Studies*, 2002 (16), 63–87.

16 Tóth Kriszta: i. m. 175.

zel Láng Zsolt olyan képet fest a Balkánról, hogy ott még mindig nagyon erős a férfiak uralma, és gyakori a nők megalázása, ami már egy szempontjaink szerint is érdemleges üzenet. A szöveg igazságát most nincs módunk megvizsgálni, de az elbeszélő kinyilvánított együttérzéséből és bűntudatából jól látszik, hogy ő kívülállóként próbálna részt venni a történetben, ha hagynák, és kifejezetten elítéli azt a magatartásmintát, illetve értékrendet, melyet a vakarózó, nyerítve nevető férfi kalauz képvisel. Azonban nincs ereje kilépni a szituációból, illetve az erős férfiszerepéből, nincs ereje képviselni saját értékeit és elveit, amivel végső soron nem csupán részesévé válik a nő megalázásának, de még meg is erősíti férfit mindabban, amit az előad: „Én pedig a maradásommal, ajkamon a kényszeredett mosollyal, társául szegődtem, cinkosa lettem az összes perverz mozdulatnak, térdrángatásnak, ujjemelgetésnek, mint egy visszafejlődött kamasz, aki negyvennégy éveses még a hetedik osztályba jár, lányok szoknyáját emelgeti, kiköpdös a második emeleti ablakból az elegáns hölgyek kalapjára, és obszcén rajzokat vés az osztály frissen lakkozott padjaira."[17] Az erősek uralma a gyengék felett: ez is a Balkán.

Végül Borbély Szilárd írása, mely műfaji kettősségével is kiemelkedik a kötetből: egy átlagos novella és egy remek esszé együttese ugyanis. Borbély azon a különös ötleten gondolkodik el, mit írt volna Kafka a naplójába, és vajon mit mondott volna a Kafka értelmezőjeként is kiemelkedő Walter Benjamin, ha Esti Kornél és a bolgár kalauz beszélgetésének fültanújává válhattak volna. Vajon egy egyszerű félreértésként, a metakommunikáció egy ritka eseteként, vagy épp az idegenséggel szembeni elutasítás megnyilvánulásaként értenék-e a regényfejezetet? Borbély szerint Kosztolányi hőse már-már etikátlanul jár el, amikor a bolgár kalauz kétségbeesett szavai ellenére is (lásd: sírás!) átesztétizálja a jelentet, és pusztán a számára ismeretlen nyelv hangzására, a szavak zenéjére, illetve a szituációban rejlő játéklehetőségekre koncentrál, és miközben fölényes megjegyzéseket tesz a nyelv, a beszéd és a megértés természetéről. Borbély világosan fogalmaz: Esti „a cigarettát lezserül és elegánsan tartó keze néha idegesen megrándult. Ha más nem, ez mindenképp elárulta, hogy valójában megveti ezt az embert, törökös bajszával, bizalmaskodóvá váló, közönséges beszédével, a szájából fröcsögő nyállal, tolakvó gesztusaival."[18]

Ezek szerint a Kosztolányi-szövegben végső soron a megfigyelés és az önmegfigyelés képességével bíró európai polgár uralkodik az adott szituációban úgyszólván kelléké, egyszerű jellé alacsonyított kalauzon. Sőt, az a hasonlat, hogy „Csak állt-állt mellettem hűségesen, mint egy kutya." még ennél is tovább megy a lealacsonyításban. Esti Kornél érzéketlen volt, mert nem is próbálkozott a kalauz fájdalmának megismerésével és pláne a megértésével, sőt egyenesen elzárkózott mindezek elől. A kalauz kétségbeesése nem nyerhetett vigaszt, pedig a beszélő nyilván vigaszra vágyott – és amikor már zokogott, amikor már csak várta, hogy legalább az elbeszélés kerekségéért, a nyelv használatának sikeréért elismerést nyerjen, Esti háromszor is elutasítóan kiáltott rá, ami végképp nyilvánvalóvá tette, talán számára is, hogy a szenvedés nyelve mindig is artikulálhatatlan és érthetetlen. Azaz: a bolgár nyelv itt a beszéd hatalmából kizárt területet jelenti, a bolgár ember pedig maga a kizárás jele. Borbély értelmezésében tehát *A bolgár kalauz* az európai kultúrán nevelkedett értelmiségi hatalmaskodó és megalázó játékát mutatja meg egy olyan ember felett, akinek szerinte nem adott meg a tagolt beszéd közösségébe, a voltaképpeni civilizált világba való bebocsátás. Aki minden igyekezete ellenére, örökre idegen marad. Az elbeszélés maga pedig egy „roppant nárcisztikus és öntelt szöveg", melyből süt a kulturális sovinizmus és az idegen legyőzésének vágya. Erre jó példa, hogy bár a szöveg a metakommunikáció elveire épül, nem értesülünk arról, hogy a bolgárok az igenlést és a tiltakozást az európai gesztusrendszerrel épp ellenkező fejmozgással jelzik.

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy Borbély a végsőt szót mondta volna ki az ügyben, sőt. A tárgyalt szövegek, a nagyhatású Kosztolányi-mű átírásai, továbbgondolás együtt, a különféle értelmezői és írói stratégiák egymást is formáló kölcsönhatásában tudják az újabb és újabb kérdéseket megformálni. Azzal, hogy hagyományt választanak, vagy épp utasítanak el, igazságot osztanak, történetet szőnek, dialógust építenek. De mindahányan érdemben és komolyan szólnak a problémához. Nagyon is igaza van Demény Péternek, amikor *A bolgár kalauz* című antológiáról írt rövid kritikájában arról beszél, milyen furcsa, hogy a kötet írásai közül egy sem igazán felszabadult, holott a Kosztolányi-szöveg voltaképp egy játék elbeszélése[19]. A felszabadultság hiányát, mit láttuk, a mai szemmel már érzékenyebben megértett szituáció adja, melynek a mélyén ráadásul olyan kérdések is lapulnak, hogy mi a bolgár, mi a magyar, mi az európai, mi a balkáni és persze: mi a közös, minden helyzetben igenelhető emberi? Hol a határ, ember és ember, nép és nép között, avagy van-e átjárás a határokon? Magyarok és bolgárok? Ahogy Georgi Goszpodinov fogalmaz: „Úgy teszünk, mint akik összejöttek éjszakára, rosszalkodtak egy kicsit, másnap pedig tapintatosan kerülik egymást, és semmire sem emlékeznek."[20] A Kosztolányi-novella és a novella továbbírásai kiváló lehetőséget adnak arra, hogy ez a bizonyos emlékezet minél előbb felfrissüljön.

17 Láng Zsolt: *A bolgár kalauznő*. = Szvetla Kjoszeva (szerk.): *A bolgár kalauz*. Pro Schola Bulgarica Alapítvány, Bp., 2003., 82.

18 Borbély Szilárd: *A bolgár kalauz*. = Szvetla Kjoszeva (szerk.): *A bolgár kalauz*. Pro Schola Bulgarica Alapítvány, Bp., 2003., 95.

19 Demény Péter: Kalauz a hintán. *Korunk*, 2005/1.

20 Georgi Goszpodinov: i. m. 69.

Bogdán László fordítása

Vaszilij Bogdanov (1895–1982) méltatlanul elfelejtett orosz költő életművének jelentékeny része egészen a legutóbbi időkig lappangott, de aztán előkerültek a költő füzetei, és unokája, Tatjána Bogdanova, a harvardi egyetem szlavisztikai tanára megkezdte a szentpétervári, szibériai és amerikai füzetek anyagának közreadását, magyarázó jegyzetekkel természetesen, amelyek sokat elárulnak a korról és a váltakozó irodalom felfogásról, s arról is, hogy milyen kevéssé értjük a sztálinizmust, irodalmáról és kényszerhelyzeteiről nem is beszélve. Az arisztokrata katonacsaládból származó Vaszilij Bogdanov – unokája már dolgozik a költő biográfiáján is – Párizsban kezdte pályáját, a tízes években két kötete is megjelent (Üvegvilág, 1917, Árnyak délutánja, 1919). 1916-ban vette feleségül Léna Nyezvanovát, a neves költő unokahúgát, az ismert pétervári belgyógyász kisebbik lányát. Noha szüleik már nem éltek (édesapja tüzértábornokként a galíciai fronton halt hősi halált, édesanyjára a lázadó muzsikok gyújtották rá a kastélyt, apósat részeg vörösgárdisták lőtték le nyílt utcán, anyósa a tizennyolcas spanyolnátha áldozataként halt meg… „A család körül – Andrej Belij szerint – körözött a halál fekete madara!"), Bogdanov és felesége a húszas évek elején mégis, barátaik kifejezett ellenkezése dacára, úgy döntöttek, hazatelepszenek. Szentpétervárott, 1924-ben még megjelent egy verseskönyve (Orosz ábrándok), de hamarosan a gonosz, rosszindulatú támadások kereszttüzébe került, s az irodalom peremére sodródott, verseit nem közölték, Dumas, Victor Hugo, Verne és Walter Scott regényeinek fordításaiból élt, s következő könyve, A szuzdáli harangok negyven év késéssel, 1964-ben, a hruscsovi olvadás utolsó pillanatában jelenhetett meg, alaposan kiherélve, ami el is vette a költő kedvét a további próbálkozásoktól, ezután már csak íróasztalfiókjának írt…Utolsó éveinek nagy élménye egy különös amerikai utazása volt…Imádott leánya, Tánya még az ötvenes évek elején ment férjhez a moszkvai amerikai követség harmadtitkárához, és távozott az Egyesült Államokba, de a költő útlevélkérelmét következetesen visszautasították, míg kevéssel halála előtt, 1979-ben, mégis kiengedték, s néhány felejthetetlen hónapot töltött Berkeleyben, megismerkedett Milosszal és Robert Lowellel, mindketten kiálltak versei mellett, s az orosz kiadást jóval megelőző angol és lengyel válogatások utószavait is jegyezték… Mi most a Tatjána Bogdanova gondozta kritikai kiadásból válogatunk, de szándékunkban áll Bogdanov egész hozzáférhető életművét s unokája életrajzát is lefordítani...

A fordító

Vaszilij Bogdanov:
Amikor eljátszhattam volna Hamlet szerepét

álom, 1977. november 7.

1. A hír és a hírhozó

Zoscsenko, tizenkilenc éve halott barátom, jött lihegve,
át a Mars téren, fekete ruhában, gomblyukában virággal,
mint egy bálrendező, és már messziről integetett.
Egy padon ültem és Anna verseit olvastam
„Siess – kiáltotta –, siess, nincs sok időnk,
két óra múlva kezdődik az előadás."
Értetlenül bámultam rá: „miféle előadás?
Hova akarsz elrángatni már megint?"
A melegben, felhevült arcát egy Pravdával legyezgetve,
ordítva közölte: „fenn döntöttek, ma este te fogod játszani
Hamlet szerepét, a moszkvai Nagy Színházban!"
„De hát hogyan? Nekem nem is szóltak!
Mi ez? Vicc!? Hát nem is vagyok színész?!"
„Mindegy az – legyintett. – Brezsnyev elvtárs
csak téged tud elképzelni a fegyveres filozófus,
a dán királyfi szerepében, mindjárt jön a helikopter,
a gépen átolvashatod a szöveget, elhoztam –
mutatta fel a megviselt Shakespeare-kötetet –,
borzalmas fordítás, de hát nincs mit tenni,
mennyit könyörögtem, fordítsd le, ha csak az
íróasztalfióknak is, de te inkább, olcsó pénzért,
Dumast és Vernét fordítottál, az orosz ifjúság épülésére,
mindig is hülyeségekre pazarolva tehetséged…
De most, itt a nagy lehetőség, a kiugrás,
egy életben egyszer adatik meg ilyen,
gondold el, Hamlet az mégiscsak Hamlet!
A szemükbe dörögheted, a pofájukba vághatod,
hogy *van, ki tűrné a sors gúnycsapásit,*
zsarnok bosszúját, gőgös ember dölyfét,
utált szerelme kínját, pörhalasztást,
s a hivatalnak packázásait,
s mind a rúgást, mellyel méltatlanok
bántalmazzák a tűrő érdemet…"
„Ez képtelenség, te is tudod jól –
hadartam elkeseredetten, pörgetve a könyv lapjait. –
Öreg vagyok, nyolcvanhárom éves, meg se tudok állani
egyenesen a színpadon, a szöveget se tudom,
a derekam is szaggat, ízületek, reuma, isiász, prosztata,
ki se bírok három-négy órát a színen…"
Megvetően nézett rám, karon ragadott,
és könyörtelenül vonszolt magával.

A Mars térre akkor ereszkedett alá az elnöki helikopter,
nem volt megállás. „És Léna, neki szóltak, ő tudja?”
„Ő már ott van. Az öltözőben vár rád,
őt különgép vitte Moszkvába, amelyik téged is vitt volna,
ha otthon vagy. Nem volt mit tenni, előrement,
s engem küldött, keresselek meg.
Sorra jártam kedvenc kocsmáinkat,
s miután sehol nem láttalak, döbbentem rá,
hogy csak itt lehetsz! Akkor már útban volt a helikopter…
Olvassad a szöveget, de előbb igyál egy kortyot –
kínált felém egy félig telt vodkás üveget –,
de a Nagy Színházban kiválóak a súgók is,
a súgólyuk körül fogsz körözni,
hogy egyetlen szót se veszítsél el,
menni fog, hidd el nekem, Vászja, menni fog,
a te tapasztalatoddal, rutinoddal, helyzetfelismerő
és beleérző képességeddel, bravúros átváltozásaiddal,
(melyeket mindig is csodáltam, s korántsem csak én,
hiszen bámulatos könnyedséggel, önfeledten tudtad
az egyik helyzetből a másikba varázsolni magad,
virtuóz bravúrral hitetve el, hogy te nem is te vagy,
hanem Lear, Puskin, Tartuffe vagy éppen Pugacsov!)
gyerekjáték lesz az egész, és a világ füle hallatára
dörögheted el: *lenni vagy nem lenni, ez itt a kérdés!*
Ilyen lehetőséged nem lesz tán soha,
most megmutathatod az irigyeidnek, ellenségeidnek,
gonosz bírálódnak, perfid félreértőidnek,
az örök gáncsoskodóknak, az idiótáknak,
a kákán is csomót keresőknek, hogy mit tudsz!…”

2. A felkészülés

A helikopter zúgása elandalított, egy pillanatra
felrémlett előttem a Nagy Színház óriási színpada,
és egyre valószerűbbnek tűnt, hogy bármennyire is
infantilisen hangzik, bármennyire is bizarr és hihetetlen,
de néhány óra múlva én, Vaszilij Bogdanov,
a kritikusok által már régen elparentált költő,
Hamlet szerepében fogok ődöngeni,
öreg, álmatlan királyfiként, a holdfényt imitáló
reflektor sugarában, a képzelt grádicson,
hogy találkozzak atyám szellemével. Megborzongtam.
Hát lehet ez? Mindent lehet, amit csak azok,
ott fenn, példátlan mohóságtól vezérelve elképzelnek?!
Vissza lehet fordítani a folyókat,
hogy az Ob, a Jenyiszej, a Léna
(puszta említésétől is hidegrázást kaptam,
érthető okokból és Léna jelent meg előttem,
sudáran, fiatalon, meztelenül jött felém,
a szoba sivatagán át és nevetett) ezentúl
a Káspi-tengerbe folyjanak,
embereket lehet küldeni a kozmoszba,
vajon mit szólt Gagarinhoz az isten?
Forradalmakat lehet kirobbantani
a világ különféle tájain,
elmebeteg diktátorokat lehet segíteni,
meg lehet határozni, *mit* és *miről, hogyan*
gondolkozzanak az emberek, és *mit, miről* és *hogyan*
írjanak a költők, a lélek megtévesztett mérnökei?!
Egy pillanatra Bulgakov arca rémlett fel előttem,
rám kacsintott. „Ezt azért nem, Vászja! –
hallottam rekedt hangját. – Gondolj a Mesterre,
Margaritára, Wolandra, Ivánra…”
De hát – dadogtam –, még azt is el tudják érni,
miközben átalakítják a valóságot,
hegyeket teremtenek a pusztaságban,
és gyárakat építenek az őserdőben,
miközben egyfolytában törik a parlagot,
hogy én, Vaszilij Bogdanov, a műfordítóként ismert,
különben reakciósnak tartott költő, egy orosz herceg,
nyolcvankét évesen eljátszassam a Hamletet!…
Nem, Misa, hidd el, ez már képtelenség, ez már…”
De Bulgakov azúrkék szeme szertefoszlott.
Lenn a távírópóznák őrkatonáit láthattam,
a délutáni fényben csillogó huzalokat,
házakat, kerteket, folyók villogó szalagjait,
kanyargó utakat, ahol gyufásskatulya nagyságú,
különböző színű autók vánszorogtak.
„Nem, hidd el, Misa, ez egyszerűen elképesztő,
ezt nem lehet, le akarnak járatni,
nevetségessé akarnak tenni, különben is
isiászom van, mozogni is alig bírok,
magas a várnyomásom is, a színpadon fog majd,
pontosan a nagy monológnál, a fejembe fog tódulni a vér,
és lehet, hogy eljön értem Guttmann úr,
fekete ruhában, bánatosan, mint egy temetésrendező,
vagy combját nyakam köré fonja Embólia kisasszony.
Minden lehet. Infarktust is kaphatok a szokatlan
erőfeszítésektől és élményektől. Meg is halhatok
„Veled leszünk, Vászja, ne félj! – hallottam,
valahonnan az ezüstösen vibráló levegőből,
amelyet rézsút világított át a nap, Bulgakov hangját. –
Semmi baj nem történik, sikered lesz,
példátlan, hatalmas, elsöprő sikered.
Egy dologra azonban vigyázz: a bal oldalon
lejt kissé a színpad, könnyű elcsúszni, elbotlani…
Egyszer, segédrendezőként én is hatalmasat bukfenceztem,
ezért mondom, erre vigyázz, a többi menni fog,
hidd el, veled leszünk mindannyian, szorítunk sikeredért…”
Magam elé húztam a könyvet megint,
az egérfogó-jelenet jelent meg előttem, színpad a színpadon,
színház a színházban… Igen, az a kulcsjelenet,
ott kell majd vigyáznom, gondoltam,
és döbbenten vettem észre, akár öregedő, kiebrudalt
katonalovak, akik meghallván a trombitaszót,
felkapva fülüket azonnal vágtázni kezdenek, hogy
máris átélem Hamlet szerepét. Hát lehet ez?
És félrehajtott fejjel, az alvó Zoscsenko ráncokkal barázdált,
szenvedő arcát hosszan elnézegettem.

3. Előadás előtt

De az előadás sehogy sem akar elkezdődni.
Ott ülök az öltözőben, fekete ruhában, fellépésre készen,
kavarognak bennem Hamlet monológjainak sorai,
Látom magam, amint az atyja szellemével,
a színészekkel és Oféliával, Horatioval beszélgetek,
visszafojtott gyűlölettel nézem Claudiust,
én, a fegyveres filozófus. De egyelőre
csak a látogatók váltják egymást az öltözőben,
mellettem áll az aggódó Zoscsenko, a háttérben,
fekete ruhában a borongó Léna,
és elém járulnak sorra hazánk nagyjai:
Brezsnyev elvtárs, Koszigin elvtárs, Gromiko elvtárs,
s mind az elvtársak, megjelenik Vorosilov marsall is,
a lovas hadsereg hajdan délceg tábornoka,
noha ő már kilenc esztendeje halott.
Most mégis itt van, férfiasan rázza kezem.
„Olvastam az ukrán pusztákról szóló döbbenetes versét,
Bogdanov elvtárs, hajdan én is sokat feküdtem
hason a földön, hallgatva az orosz föld hangját…”
És én dadogva, sápadtan, de mégis megkérdezem tőle:
„hol és mikor olvasta ezt a versem, marsall elvtárs,
hiszen utolsó könyvemből kivágta a cenzúra,
azóta is kéziratban várja a feltámadást, és ki tudja,
megjelenik-e valaha is?” Mire ő rejtélyesen mosolyogva
idézi versem néhány sorát:

„Alattam hallatszott Oroszhon
meg-megszakadó szívverése.
Régóta halott kobzosok
szomorú nevetése.”

Elképedve nézem, de nincs idő megkérdezni,
mégis hol olvasta, mert bejön a falfehér Tvardovszkij is,
orosz szokás szerint jobbról és balról arcul csókol.
„Hozzuk a versciklusodat, Vászja! – súgja biztatóan –.
A Novij Mir következő számában jön.
Ne félj, ne idegeskedj, melletted állunk, és valóban,
ha valaki, akkor éppen te játszhatod el Hamlet szerepét,
te, aki…” De nem tudja befejezni,
azt sem tudom megkérdezni tőle, hogy
mégis melyik versciklusom fog megjelenni,
tudomásom szerint nem is küldöttem verseket
folyóiratának… Soha nem tudom meg azt sem,
mit gondol rólam a jeles költő és szerkesztő,
mert újabb és újabb elvtársak tűnnek fel az öltözőben,
mosolyogva szorongatják a kezem, verseimet méltatják.
Hol és mikor olvashatták ezek egyáltalán az én
füzeteimbe eltemetett verseimet?! Andropov elvtárs
még A vízi fejedelem idézését, a szibériai
népköltészeti fordításkötetemet is szóba hozza,
és merengve érdeklődik: „mikor is volt maga Szibériában,
Bogdanov elvtárs? És tényleg egy manysi törzzsel vándorolt,
hosszú esztendőkig a tajgában? És mondja, miért?”
Amikor elfulladva mesélni kezdek, elfintorodik.
„Jó, jó, ezt természetesen tudjuk – legyint,
és szóba hozza amerikai útlevelemet is. –
Elengedjük a lányához, a feleségével együtt! –
mondja még biztatóan, és rám kacsint. –
Menjen és lásson világot, herceg. A világ szép.”
És én, elképedve, hogy hercegnek nevezett,
és még csak nem is gúnyosan,
hanem tagadhatatlan tisztelettel,
döbbenten nézek utána, miközben újra hallom
Bulgakov rekedt hangját. „Csak semmi pánik, Vászja,
ne veszítsd el a fejed, sikerülni fog,
meg fogod tudni csinálni, sikered lesz,
s elmondhatod magadról, amit Blok
Mandelstam, vagy Paszternák sajnos már nem,
hogy életedben, legalább egyszer, eljátszhattad Hamletet,
megidézve elárult forradalmunk szellemeit,
az orosz forradalom kísértő démonait…”
És vibrálva jelenik meg előttem, kék szeme
bíztatóan szegeződik rám, s ki tudja miért,
ő is Az orosz föld hangjából idéz:

„Sarkamon ültem a pusztában,
úszúltak a lángdémonok.
Légvárak cikáztak előttem.
A föld nem felelt. Hallgatott.

Aztán megint eltűnt, és én ott ültem egyedül az öltözőben,
diadalmenetem előtt, a tükörben szemlélve az arcom,
és nem tudtam, hogyan is lehetne tovább?

4. Homály

Visszajön valahonnan Léna, aggódva néz rám,
kezemet szorítja, egy pohár vizet, fehér pasztillákat
nyújt felém. „A gyógyszereid – suttogja. –
Hogy érzed magad? Pisiltél?” Mielőtt válaszolhatnék,
megjelenik valahonnan a semmiből Zoscsenko is.
„Fel a fejjel, öreg harcos! – vigyorog biztatóan –,
ki tudja, még mikor játszhatod Hamletet,
a Nagy Színházban?” Aztán csak ülünk,
magunk elé meredve, hallgatunk,
várom a csengőt, amely a színpadra szólít.
Már pöröghetnek az első jelenetek,
Horatio már zengheti monológját *a bolygó lélekről,*
én Claudiust hallgathatom majd,
a második színben, mikor végre színre léphetek,
s az első mondatom is félreérthető.
„Több, mint rokonság, s nem épp rokonszenv.”
S a második már egyenesen sértő,
villog, mint egy kétélű, mérgezett tőr.
Arról beszél, hogy a nap bántja,
de angolul tudvalevőleg ez is kétértelmű,
hiszen napot is jelent és fiút is,
és félreérthetetlenül arra céloz, hogy ő
mégiscsak a megölt király fia,

tehát vitathatatlanul jogos örököse a trónnak,
amelyet Claudius, *a vérparázna dán,* galádul bitorol.
S majd ezután jön az első fergeteges monológ,
benne a hírhedett sor, vajha lesz erőm elmondani?
„Nyomasztó nékem e világi üzlet!”,
aztán megszólal a csengő is, mint egy riasztó.
„Bogdanov elvtársat kérik, fáradjon a színpadra.”
Ingadozva állok fel. Szédülök. A homályos öltöző
forogni kezd, mint egy ringlispíl.
Léna és Zoscsenko megint eltűnik,
most Bulgakov biztató kék szeme sem
képződik meg előttem, itt állok kétségbeesetten,
nyolcvankét évesen, elviselhetetlenül
szaggat a derekam, fáj a fejem, a térdem,
ég a szemem, könnyezek. Zavar, hogy
szemüveget sem viselhetek,
erre már eleve felhívták a figyelmem.
„Egy szemüveges Hamlet, Vaszilij Ivanovics! –
röhögött a fiatal rendező –, komikus hatást kelthetne,
nem gondolja!?” „De hát nem látok, értse meg,
az orrom hegyéig sem – dünnyögtem. –
Rövidlátó vagyok, félig vak! Tántorogni
fogok a színpadon, hát van ezen mit nem érteni?
El is eshetem, Bulgakov mondta, hogy a bal felén
kissé lejt a színpad, mint a Boulevard St Michel
és Rue Cujas sarkán a járda, de a Rue Monsieur le Prince
sarkán már sajnos nincsen ott a pék,
hiszen, amikor megcsalta felesége,
szakállt növesztett és vidékre ment,
tovatűnt, akár a remény, messzire tűnt,
mint nemzedékem ifjúsága…” „De hát most
miről beszél, Bogdanov úr? – sápadt el a rendező. –
Egyszerűen nem értem. Biztos, hogy jól van?”
„Magyar költőket idéztem, akiket most fordítok,
azaz fordíthatnék, ha nem lennék éppen itt!
Hogy kinek az elmebeteg ötlete volt, nem is értem,
de higgye végre el, hogy szemüveg nélkül,
könnyen meg is botolhatok a színpad bal felén,
ahol kissé lejt, és láthatják a nézők Hamletet
hasra esni… Hát higgyék végre el, nem látok!”
De ő mosolyogva megnyugtatott: „Bulgakov
régen járhatott a Nagy Színházban,
azóta már egyáltalán nem lejt a színpad,
s hogy nem látok, nem érv, nem is kell látnom,
elég, ha engem látnak. Sőt, bizonyos értelemben
még sok is, tekintve a valóban különös körülményeket!
Hiszen el sem tudják képzelni, hogy én, éppen én,
az agg költő jelenítem meg, ma este, a dán királyfit!
Ezért melegen ajánlja, most hagyjam a bánatba
az érthetetlen magyar költőket, próbáljak,
ha még egyáltalán képes vagyok rá,
már csak az előadás érdekében is,
végre Hamlet szövegére koncentrálni.”
Egyre észbontóbban szól a csengő,
indulnék a kisiető rendező után,
de nem bírok megmozdulni,
mintha gyökeret eresztett volna a lábom,
egyszerűen nem engedelmeskednek tagjaim,
döbbenetes, már a kezem sem bírom felemelni,
elviselhetetlenül viszketni kezd az orrom is,
tüsszentek, aztán váratlanul puha, tejszínű,
ónszínű gőz, köd vagy inkább homály
ereszkedik körém és foglyul ejt, mint a sűrű,
hálószövésű depresszió. Már nem vagyok.
És lassan, fokozatosan elhalkul a csengő.

+ A bizarr versciklus – ahogy a nagyapámnál viszonylag ritka datálás is bizonyítja – 1977. november 7-én, egyik versének szarkasztikus megállapítása szerint a „sátoros ünnepen” íródott, miközben a televízióban az ünnepi felvonulás és a díszszemlei, ne Léna nagymama, emlékezete szerint, levette a hangot. A furcsán tátogó Brezsnyevre ma is emlékszik, és arra a reggelre, amikor az előző évi infarktusa után még elég rossz bőrben lévő nagyapa, elmesélte neki az álmát. És a nap folyamán meg is írta négyrészes ciklusát. Nagymama azt is bevallotta, hogy minden csak részben bizarr, nagyapának különben is régi, sokat emlegetett álma volt, hogy egyszer életében eljátssza majd, a nagyszínházban, Hamlet szerepét. Valamikor, az első világháború idején, Párizsban láthatták életük első Hamletjét, utána még számtalan előadást… Nagyapa álma elmesélése után fanyarul jegyezte meg, álmában szinte sor is került Hamlet előadására, sajnos mielőtt színpadra léphetett volna – felriadt. Ugyanebben a periódusban, mindenesetre még Péterváron, amerikai útjuk előtt írta meg egy másik versben, a Hamlet álmot, az Arcok a forradalmi menetoszlopból című, a harmincas évek óta folyamatosan íródó ciklusának, az általa különben tragikus alkatnak tartott Blok emlékét idéző költeményében, amely azt a meggyőződését sugallja, hogy tényleg csak a nagy orosz költők játszhatták volna el, az orosz történelem különféle, egymásra csúszó, tragikomikus periódusaiban, hitelesen és katartikusan Hamlet szerepét. – Tatjána Bogdanova

A versciklusban szereplő Hamlet-idézeteket Arany János fordításából vettem át, két másik, Bogdanov által lefordított magyar költő versei is feltűnnek, citátumként, egy Radnóti Miklós-, és egy Márai Sándor-vers furán billegő sorai.

– A fordító

Arcok a forradalmi menetoszlopból 21. Blok

1

Te voltál Hamlet. Gazság, álnokság
fonta köréd hálóit. Figyeltek
farizeusok. A hulló ország
sorsa nyűgözött le. A szerelmet

elveszítetted. Szép Ofélia
teteme úszott örvénylő vízen.
Éltél még, de már gyászolt Dánia,
hitted atyád, a szellem elviszen,
de nem jött érted. Beteljesedett
sorsod, ahogyan a jövendölés
is állította. Vívtál. Pörgetett
a gyűlölet. Mérgezett volt a kés.

Még láttad, lobog a fikció vászna,
közelednek a norvég lovasok.
Döftél. Lehullt a vérparázna
árnyékkirály. Túl sok volt a halott.

Élni kellett volna Oféliával.
E lehetőség végképp elveszett.
Töltekeztél hát mohón a halállal.
Varjak kárálnak tetemed felett.

2

Nem voltam Hamlet. Lángolt Oroszhon.
Gyűltek az egén viharfellegek.
Oféliám ott ágált a színpadon,
s írtam lázító, gyújtó verseket.

Figyeltek álszent farizeusok.
Szájperemig ért, eláradt a szenny.
Mocsár felett kék lidércfény lobogott.
Tetemem úszott örvényeiben.

A fikció vászna már hasadozott.
Kastélyok égtek. Hőstörténetünk
megváltoztatták a bolsevikok,
párbajra hívták idült végzetünk.

Tanyán élhettünk volna, végvidéken,
de Oféliám újra otthagyott.
Nem tudott úrrá lenni szenvedélyén,
nem bírta elhagyni a színpadot.

Baljós látomás örvénylett az égen,
Vörös vagy fehér? Sok volt a halott.
Új fordulatot nem is reméltem,
sejtettem már, hogy én is meghalok.

„Nagyapám – Léna nagymama emlékezete szerint – valamikor a harmincas évek végén, egy Katajevvel való moszkvai találkozása után kezdte el írni Arcok a forradalmi menetoszlopból című ciklusát, és haláláig folytatta költőtársairól, írótársairól, zeneszerző és rendező barátairól szóló portrésorozatát. Sokat szenvedett nemzedékeknek próbált emléket állítani. A Blok vers a 21. ebben a hatvan verset tartalmazó ciklusban.” – Tatjána Bogdanova

Földre születettek I. II. III. 1991., Fotó: [base] 2009. Békéscsaba, Jankay Galéria

(Monostorpályi, 1954) – Veszprém

Ostende és Ostia-song

A medvék Annájának

Mit tehet, ha tengeren él
úgy mondják, a tenger népe.
Kelethez tart a világvég
odatették Ostendébe.

Mit tehet, ha tengeren él
beszélik, a tenger fia
végtére is nem ér vízhez
fekszik a partján Ostia.

A rövid életnek kettő
miként tengernek a széle.
Kelethez avagy nyugathoz
érsz el, ott a beszéd széle.

Keletre ha bukkansz, ottan
találsz vissza a végére
ha nyugatra lelsz rá, akkor
visszaérsz a kezdetére.

Ahogy a széles életnek
a lelkes tengernek vége.
Kavicsmeleg szó a szájban
ha volt, attól nincs beszéde.

Fogak között megszűrt a szó.
Az üres polcra bámul az
áruminta. No, ja. Na, jó.
áruból a minta. Na, jó!
Ostende, Ostia, adieu.

Makula

Amikor megláttam magamat ebben a rút
emberformában
megsirattam valódi lényemet.

Ne hagyjon a nap tetőled távol.

Féltékeny voltam a szélre miattad
mert dőlsz hozzá
hogy elölről ér hozzád, s máris körbeölel.

Szemed alkoholja
lángol, csupa kék szín.

Tekinteted pedig, mintha szóból lenne
panaszát a tinta beszédére bízza.

A rózsa palackjából illat árad, gomolyogva
ifrit az Ezeregy éjben
s mire kitódul mind
te leszel belőle!

Hiszen makulátlan vagy, mint a fehér ezüst.

Lettél mese, mely nappal nem olvasható
könyv, amely gyilkol, ha felnyitod
a lapjait, s betűkre széteső.

Hát miképpen, hogy
a Napot és a Holdat egyesíted
mint az égbolt, amiként ha forog;
a fény, amelyre kettő nevet
is adtál történetünkben
melyet nekem mondasz,
az olthatatlant és hunyhatatlant?
Mi ez a história, amelynek
egyként anyja és apja vagy?

Apró, mint a szív, s csontszínű
magvak a málna szívében.
Ahogyan a rózsa, ez is piros.

Szemfehérje a szemfeketét
veszi így körül nevedet e nap.

Tarts meg engem, s téged én is megtartalak.

Két képeslap

1.

Bár fehér pihetoll nőtt ki
s tükörként csillog a tengeri só
vihar jött, nagyléptű, bő kabátban.
Félnek
ujjong mégis a kert gyepén a sánta rigóban az egyik
a japánbirsben a másik angyali ének.

2.

Apálykor
a lábnyomomtól
elhátrál a tenger
hagyja hogy éljen fél napot
majd nagy nyelvvel jön
a fövenyről lenyalja
a nap mai söréről
a holnapi sörhabot.

Barátom, mecénásom Dénes Zoltán (1964-2002) síremlékére készült bronzplasztika 1:1 méretarányú vázlati terve – részlet. 2003, 150x150cm, Fotó: [base] 2009 Békéscsaba, Jankay Galéria

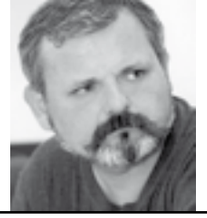

Szerenád nagymosáskor

Hunyhat a máglya:
Ezek a szomorú, vén szemek
Nem néznek soha másra.
(Ady Endre)

viszed a szennyest
szennyesem mosni
nagy halom alsó
kis kupac zokni
közte négy király
felső meg négy ász
pizsamanadrág
s ahhoz is felső
keresztbe csíkos
boglyányi szennyes
nézni is kínos
most viszed mosni
beérsz a fénybe
átdereng pelyhes
vállad meg melled
cukros bibéje
viszed szennyesem
áztatni mosni
szemből az ablak
fellapoz s most ni
kivillan hátad
s alatta bársony
tokjában nyárson
imbolygó alsód
két feszes halma
felsődön alma
alatta korhely
vágyaim alma
harapás íze
ízek hatalma
gyűjtöd a szennyest
hajolsz elémbe
felsejlik combod
közte a bolyhok
a beste ajkak
szemem a rojtok
fodrok közt kajtat
alul az ászok
körben a frízek
ízékre szedlek
de most még ázok
viszed a szennyest
szennyesem mosni
nagy halom alsó
kis kupac zokni
reggeltől estig
estétől délig
átérsz a fénybe
de csak úgy félig
derengő bájak
halmain gázol
sóvárgó szemem
már leigázol
pedig még ázom
nem vagyok tiszta
mángorold ölem
magadhoz vissza
vérem papírok
fehérje issza
áztass magadba
tunkolj a fénybe
vidd el a szennyest

áztatni mosni
nagy halom alsó
kis kupac zokni
kazalnyi felső
lábam a mellső
már nyúlna érted
ahogy a fénybe
de meg nem érted
pedig a fényárt
már épp elérted
a szerenádom
folyton elérted
magamba fojtom
s inkább nem ojtom
bojtomba rojtod
mert még a napot
is tán leojtod
vidd csak a szennyest
sok felsőm ászom
cinkelt alsómat
hagyd kihalásznom
nagy halom vászon
kis kupac zokni
hagyom hadd ázzon
tavasztól őszig
az ember ennyi
szennyben nem nőszik
nézi a fényt s nem
mentegetőzik
veszi a butykost
jól megdudlizza
s jöhet a nudli
jöhet a pizza
és ha már uncsi
rummal magizza
de a fény így is
szívét elizza

behajolsz csendben
viszed a szutykost
másik sarokba
rakod a butykost
nem vagy goromba
hajolsz felizzassz
pohár boromba
bájakat izzadsz
viszed a szennyest
szennyesem mosni
nagy halom alsó
kis kupac zokni
matatsz közöttük
csak bogarászod
míg én nagy ászok
sörökben ázok
nyílnak a flaskák
jönnek flashek
butellák kancsók
torkomba lesnek
hatalmas kan csók
pörsen ki számon
de nem kérsz soha
semmit se számon
húzod a szánom
mennyire szánom
viszed a szennyest
át hét határon
húzod a szennyest
szennyesem mosni
nagy halom alsó
kis kupac zokni
nevetni kéne
vagy csak zokogni
de soha soha
soha megszokni

(Székesfehérvár, 1981) – Szombathely

A szabályozás előtt

Északkelet felől járhatatlan mocsaras terület
a Maros-torokig.
A torkolattól lefelé pedig
már az egy vízfelszín alatt

a bal parti mellékfolyók
árterével közös
roppant ártér. *Egyetlen* víz a közös többszörös.
Mint a malária démonjává fajult,

*basso continuó*ként zümmögő szúnyoghad.
Ahol madarak megszámlálhatatlan sokasága
zsibong. Ahol a folyómederről lefűződő sekély holtágak
ezüstösen ragyognak

a milliárdnyi halpikkelytől
íváskor. Nők, fiúk, lányok, urak: bűnben tobzódtatok.
Álmodni egy nagyot.
Szárítsa föl, mint Veronika-kendő,

a járhatatlan berkek vizeit
a kollektív és anonim össztársadalmi akarat.
Ember, vagy állat, vagy virág, ki ebből kimaradt,
innen tudhatja: e társadalom számára éppen úgy nem létezik,

akár az új Szegednek belvárosában Malária.
Árvíz után: árvíz előtt.
Folyásiránnyal szembe ömlött a Tiszába a szabályozás előtt
a Maros. Már a főfolyás szerint került kiásásra az új torkolata.

Téli napfordulóra

Több pápafej nem fér a sienai
dóm főhajóján körbe a fősoron:
            új hit lesz így hát ez szerint is
                napnyugaton hamarost hatályban.

Két ezredév, és már ez a második
magasra hangolt kultusz, amely kimúl,
            mint gyönge hátasló, alólunk;
                Róma ledől. A kemény acélhúr,

mint zabla rajta, túlfeszül és szakad,
míg lesben áll az új, a helyére szánt,
            a pillanatra földerengő
                űrbe betölteni friss valóját.

Mély húrja peng: nem hallani, annyira
mély tartományban, rezgeti, húzza föl
            magát egy érdes hangolókulcs.
                Hallani halkan, ahogy nyikordul,

évente egyszer. Mikor az éjszaka
olyan sötétre vált, amilyen ma lesz.
            Az éj ma leghosszabb az évben.
                Fellege gyűl, gomolyog, magas hang.

Delphoi

Ahol a függőleges sziklafal termő lankává fordul, hol a faragott-kövek-kontúrja kört fölverte a fű és a sok kis sárga virág: ott az elvágott köldökzsinór nyoma.

A forrás medencéje fölé hajló szikla-apszis felfoghatatlan összefüggésrendszerű finomhálójába a hullámzó vízfelszín iramló halakat hazudik.

Ahogy folyamatosan ömlik a fényfoltos medencébe

a tengerig elfolyó magzatvíz.

A platánok egy-egy erősebb tavaszon alámosott sűrűcsomós hajszálgyökerei méterhosszan lebegnek az ér kitartó áramlásában.

Sólyom süvít át a roppant sziklafal felől a kör szentélyét a földtől ismét csak elemelő három oszlop és a mi tiszteletünkre nőtt huszonöt éves diófa fölött

az egyetlen pont vonzásába csomózva.

Mint az eukaliptuszok foltos törzse, olyan a márványtól elütő friss kötőanyaggal egymás mellett a három régi-új oszlop.

Még tizenhét tiszta csonk.

Egyikünk állva, a másik guggolva, a földre vizelünk az olajfák között.

Bejárat a Gyógyító kápolnába. Fotó: Váradi Zolán 2009

(Marosvásárhely, 1978) – Budapest

▶ NAGY KOPPÁNY ZSOLT

Amelyben Ekler Ágostra emlékezünk

– regényrészlet –

Aki emlékezik: Jackson Ockpoll (művésznév) (35) – Ekler Ágost barátja, iskolatársa, giccsképfestő-kollegája. Szomorkás ember, savanyú hang. Művészi karrierje nincs, alkoholista. Sokat panaszkodik, (szinte túl) nagy tisztelője Ágostnak.

Miközben – tizenkét példányban – felskicceli *A hosszúlábú nő estélyiben* című képet *(Állókép: a* Hosszúlábú nő estélyiben *– 24 példányban –, és a* Vajaskenyér John Wain talpán *– 1 példányban – című festmények az előszobában száradnak)*

Én megértem, hogy öngyilkos lett. Sokszor mondogatta, hogy szenved abban a házasságban – pontosan úgy, mint én a magamében. Csak azt nem értem, hogy ő miért szenvedett. Hiszen Arikát össze sem lehet hasonlítani az én hárpiámmal. Ohó, Arika sosem cseszegette Ágostot, hogy fessél többet így, meg keress jobban úgy…! Egy szent az az asszony, mondom én magának. Bezzeg nálunk! Józsi, hogy haladsz? Józsi, ma hány képet festettél? Józsi, mikor fizetnek ki? Azt akarod mondani, hogy nem fizetnek ki? Ennyit fizetnek? Józsi, ezt nem mondod komolyan! És ez így ment, egészen addig, amíg az asszony el nem ment szélszasszisztensnek… azóta tízszer annyit keres, mint én. De magára is költi mind. Külön kasszán vagyunk: én a magamét, ő is a magáét. Ezt az egészet már csak a gyermekek kedvéért csináljuk. Így alakult: feleség – már a fele se ég tizenöt év után. Többet is keres, kiabál is egész nap, egyre jobban utál. Ilyenkor csak úgy lehet megengesztelni – mert kell az a kis nyugalom, hogy az ember agya szét ne menjen – ha mindent ráhagyunk. Odamenjünk? Jól van, drágám, odamegyünk. Tetszik neked ez a bácsi? Menj el vele nyugodtan, drágám. Persze, csak viccelek. És ilyenkor születnek az olyan betarthatatlan ígéretek is, amelyeknek az eredeti kontextusban csak tűzoltás volt a szerepük: soha többé nem iszom, drágám. Soha többé nem művészkedek, hanem szépen dolgozom négyünkért, drágám. És mindezt azért a szőrös kis micsodáért, amit a nejem esetében én csak Szőrminek nevezek. (Azt akarod, hogy Szőrminek nevezzem, drágám? Akkor hát: mától kezdve neved Szőrmi vitéz legyen!)

Hogy miért iszom? Hát ezért. Bizony, nehéz az életem, és ha nagy ritkán még összebújunk az asszonnyal, mert illik, és meg is fogadtuk, olyankor is csak dúl-fúl és duzzog az ágyban: bennem pedig megkeseredik a sör. Kis tamponok vagyunk, uram, a nők velünk itatják fel rosszkedvük menstrumát. És mit gondol, ezt a szart meddig lehet ép ésszel festeni? Látja ezt a hosszú lábat? Hát ez nekem a szex. Néha már jobb is, mint az asszony undorodó pofáját nézni közben.

Ivott Ágost is, iszik mindenki, akinek ezt osztotta a sors. Az elején még nincs tétje a dolgoknak, az ember, az ifjú festőpalánta még nagylelkű és megbocsátó. Olyanokat mond, hogy nem baj, ha más jókat fest, ez az én munkám értékét egyáltalán nem kisebbíti; elég nagy a préri, elférünk rajta mindannyian; ha más jó, attól én még ugyanolyan jó vagyok. Az első időszakban ez a derűs, mindenkit kebelre ölelő hozzáállás jellemzi a fiatalembereket. Aztán telik az idő, és a dolognak kezd tétje lenni: főleg miután rájön, hogy el kell tartani a családot, máshoz nem ért, ez pedig az istennek sem akarja a megélhetést biztosítani. Ekkor pánikba esik, de még nem iszik, csak szorong, évekig. Közben látja, hogy másnak jobban sikerül, egy kiállítás itt, egy meg amott, a harmadik, na, az csudaszép: külföldön. Micsoda díjat leakasztott Pista, milyen elismerésben van része Sándornak!… És én? No, ide már beférkőzik a rosszindulat, be az irigykedés és a gyűlölködés is, jön a rossz szájíz és a butykos első pársz meghúzása.

A kollegák értéke a díjaik számával együtt nő, nem számít tehát, milyen áron, de díjat kell szerezni: villan fel olykor estefelé, rendesen a mámor kellős közepén a már nem olyan fiatal festöncben. Csak bizonyos díjaktól felfelé mondják be ugyanis a rádióban, hogy meghalt az ember, így az ambíciót izzító, fontoskodó belső kényszer. Úgyhogy festeni kezdünk, számítva, görcsösen és irigyen, de hogyan is sikerülhetne!… Közben meg egyre szegényebbek leszünk, és egyre kilátástalanabb a karrierünk: már senki sem mondja rólunk, hogy micsoda tehetséges fiatal festő, esetleg annyit, hogy fiatal, festeget, vagy csak hogy festeget, vagy azt, hogy semmit. Iszunk hát, mint a giccsképestő.

Én például, mert eddig tényleg nem csak magamról beszéltem, megmondom őszintén, alkoholista vagyok. Ha ital van a házban, nem is vagyok képes másra gondolni. Ha tudom, hogy kinn lapul a kamrában egy üveg kisüsti, nyugtalan leszek, és úgy járok-kelek, mint egy ketrecbe zárt oroszlán. Festés? Smafu! Asszony? Lófasz! Gyerekek? Húzzanak a picsába! Szerencsére az asszony mindegyre tanfolyamra jár, szerintem dugja valaki, a gyerekek meg, ha lehet, kerülnek. Úgyhogy egyenes az út a kamrához. Kilopakodok, jól meghúzom. Hű, de jólesik, érzem, ahogy megremeg kezemben az ecset, na, most alkotni fogok: az ördögök hosszú sorban jönnek-mennek, apró ihletek, de szentek. Alapozok, aztán kimegyek a kamrába, és még egyet alapozok ott is. Az ihlet, ha volt egyáltalán, már kifelé somfordál – de azért megpróbálom elkapni a grabancát. Ám akkor mindenféle dolog eszembe jut. Például, hogy bezzeg a régi mesterek! Milyen más volt azoknak az élete, akik kedvtelésből festegettek, nem pedig azért, hogy megéljenek belőle! Volt idejük ráérősen csiszolgatni a munkáikat, ami nem is munka volt, hanem szórakozás: egy-egy jó megoldáson napokig gondolkodhattak, mert nem baszogatta őket az asszony, a mecénásuk pedig bízott bennük. Nekünk viszont, mai nyomorultaknak, sokat kell termelni, előállítani, és e cél érdekében minden ráérős szépséget és értéket adó részletet lesmirglizünk a munkáinkról: csak a pőre, meg- és kifizetett tárgyon dolgozunk, félig megemésztett ötleteket okádva a vászonra. Mire ezen – vagy persze máson, mert nem mindig ezen búsulok – kiszomorkodom magam, megittam az egész üveg pálinkát, és az ihlet tán itt sem volt: helyette hazajön az asszony, megérzi, hogy ittam, és kezdődik a cirkusz. Néha magam is kedvet érzek, hogy kilépjek egy kamion elé, drága uram.

Így halad, haladozik előre a megkeseredettségünk, és akkor egy napon megjelenik Ádám, a Lucifer, és meghozza a nulladik tisztes adag munkát és tisztes adag pálinkát. Persze, első felindulásunkban visszautasítjuk a munkát és méltósággal (de fájó szívvel) a kagylóba öntjük a pálinkát. Ő csak vigyorog közben (meg tudnánk ölni ilyenkor) – főleg mikor már sokadszor csináljuk végig a szertartást. Mindketten tudjuk, hogy mi lesz a játék vége (az idő neki dolgozik), de le kell játszani a meccset, és Ádám türelmes; mi nem. Hamarabb beadjuk a derekunkat, csak legyünk már túl az első prostituálódáson. Aztán egyre kevésbé rossz: mindig van pálinka és munka, lassan már negyedannyit megkeresünk, mint az asszony. Mióta Ádám munkát ad, jobb italokat iszom, és itthon vagyok itt e világban, de már nem vagyok otthon az égben. És akkor mi? Az ég hideg volt, szegény és szomorú, ez meg itt, ha a vesztett méltóságtól eltekintek, otthonosan meleg, és jó. Persze, nem rózsás: legfőbb előnye az, hogy nincs túl sok hátránya.

Magamról beszéltem ugyan, de Ágost is ezt az utat járta be: pedig bizonyisten, nem így indultunk, nem így! Szépreményű ifjak voltunk, és Ágostról mindenki azt mondta, hogy messze ő a legtehetségesebb. Mánoliosz írt róla először dicsérő kritikát, és kicsit mindannyian irigyeltük. (Aztán nemrég rólam is írt, Ágost megígérte, hogy kijár nála néhány flekket nekem.) De rajongtunk is érte, és félig viccesen mesternek szólítottuk. Egyszer a fejünkre tette a kezét és így szólt:

– Nem szeretnék mester lenni, édes gyermekeim, mert a mestereket előbb vagy utóbb, de mindig megtagadják…

Egy vonallal meg tudott rajzolni akármit, mondom, akármit, mint Picasso! És, azazhogy mégis, mi lett belőle? Darálthús fejjel, az. Pedig milyen furfangosan élte az életét! Azt mondja egyszer nekünk, barátainak, mielőtt a szombat esti nagy ivásunkhoz nekiláttunk volna:

– Fiúk, én ma este irdatlanul be szándékozom rúgni. Úgyhogy bármit mondok is, ne vegyétek komolyan, mert csak az ital beszél majd belőlem!

Aztán adott a pofánkba: barát nem maradt meggyalázatlanul. Olyanokat mondott mindenkinek (nekem például: „Oki, te olyan tehetségtelen vagy, hogy maximum egy sokszorosító üzemben fogsz munkát kapni!" Mondjuk igaza lett, de azt nem gondolta, hogy a kollegám lesz…), hogy biztosan agyonverjük, ha nem készít fel, hogy csak az ital mondatja vele mindezt. Így azonban röhögtünk, és vállon veregettük, hogy menj már, fiam, Ágost, mit kéred a pofont? Ő meg szépen elmondta mindenkinek, amit akart, és megkönnyebbült. Mint a mesében az egyszeri leány: hozott is, meg nem is.

Ittunk mindketten, mert muszáj volt, azok után, hogy először lefeküdtünk Kovács Ádámnak. Mégis volt köztünk egy apró különbség: én, ha iszom, még rosszkedvűbb leszek, kötekedek, mindenkivel összeveszek, másnap aztán főhet a fejem, hogy kit hogyan engeszteljek ki. Ágostot viszont kedvessé tette az ital, aranyos és jó humorú úriembert csinált belőle – szerette is őt itatni mindenki… Na, de ha már itt van, hadd mutassam meg a beszédemet, amit a temetésén mondtam. Akarja hallani? Úgyis felolvasom, fel én. Tehát *(ünnepélyesen hadovál)*:

„Tiszteltelek és becsültelek, barátom, Ágost! Ó mondd, miért mentél el közülünk? Talán megtört ez az élet, amely a nálad erősebb férfiaknak sem kegyelmezett? Ó, halál, hol a te fullánkod! Emlékszel arra, mikor kilencvenhat vizenyős telén a gyorsvonat Bécsbe repített bennünket? Összebújtunk a sarokban, mert hideg volt, és elkortyoltunk egy üveg körtepálinkát. Ó, hogy tudtál te inni, és pálinkát is olyant főztél, mint senki más ebben az országban! Beszélgettünk, mégpedig a művészetről, mert miről is beszélgethettünk volna! Hiszen festők voltunk, nagyszerű fiatalok, elhivatott művészek! Amit akkor mondtál, talán az volt az első lépés azon az

úton, amelyik ide vezetett, ehhez az ásító sírgödörhöz… *(hüppögés)* Nem ismételhetem meg, mert csak nekem szántad. Azt mondtad: barátom, ezt csak neked mondom el, és a fejedet bennebb dugtad a szőrmekabátodba. Ó, megvan-e még az a szőrmi-, bocsánat, szőrmekabát? Vajon, van-e még abból a finom kisüstiből? És vajon most is együtt hajolnánk-e a vonat mosdója fölé két órával később, ha megadatna, hogy újra koccintsak veled? Ki tudja! Az ember tervez, az isten végez, ahogy mifelénk mondják. De mondják ezt tifelétek is! Ó, vajon még olyan ízesen beszélnek-e kis szülőfaludban, mint ahogy kilencvennégy nyarán beszéltek? Ott ittunk, drága barátom, a kocsma előtt, és arra jött az a bácsi, és azt mondta: jaó napot kívánok! Ó, hogy sírtunk, sírtunk, sírtunk, amiért odavan minden, ami szép! De meg kell adni a testnek is, ami a testé. Ezért főztél utána egy olyan gulyást, hogy az egész évfolyam megnyalta tőle az ujját! Bizony, az a pörkölt volt a te névjegyed! Letetted, és azóta senki sem hagyhatja figyelmen kívül! De sajnos elragadott a halál, drága barátom, és lehet, hogy jobban is tette, mintha élni hagy. Ez a világ nem ismerte fel a benned rejlő, a bennünk rejlő zsenit, pedig már az iskolában is tudta mindenki, hogy te vagy a legjobb. Mondta ezt többek között Sándor is, de hiába is idézném, úgyis csak mi tudtuk – de mi tudtuk! –, hogy mit jelent. Özvegyed kezét vajon ki fogja meg most, hogy te eltávoztál? Kire bízod őt és a hagyatékot? Ágost! Ígérem és fogadom, mert, még egyszer mondom, nem szégyellem, tisztellek és becsüllek, hogy mindkettőt kezelni fogom! Vigyázok drága Auréliádra, és féltő szeretettel bugyolálom be őt. Képeidért és minden szellemi jussodért pedig utolsó csepp véremig harcolok! Főhajtásként az iránt érzett tisztelet miatt. Ágost, bár eltávoztál tőlünk, szellemed itt lebeg közöttünk, és mi szégyenkezünk, hogy nem vigyáztunk rád jobban. De emléked örök, jellemed szent! Most és mindörökké, ámen! Nyugodjál békében, testvérem!"

Na, mit szól hozzá? Olyan szépen beszéltem, hogy a népek beszartak a gyönyörtől, komolyan mondom. Hát… ilyen sikereim vannak, uram. Sajnos. Élni nekem nem öröm – inkább olyan, mint egy nagy bevásárlóközpontban, a zsúfolt akváriumban, korlátolt életkilátásokkal eladásra váró, még élősúlyú halként tengődni.

Aki emlékezik: Nagy Koppány Tömzsi (50) – a szerző húsz év múlva. Hízásnak indult, hajdan erős magyar, némileg zavaros identitástudattal, pajkos és vidám, mégis tekintélyt sugárzó pocakkal. Visszaemlékszik e könyv megírására, magyaráz, és kérdésekre válaszol.

Kerek hasát simogatja

(Állókép: kövér szerző, nyaka körül a külsőségek mindenekfelettiségét hangsúlyozó, bugyuta sállal, fején micisapkával, orrán vastag, szarukeretes szemüveggel)

Igen, tisztelt igentisztelt olvasók, ha Önök azt gyanítják, hogy Létavértessy főorvos úr pénzt kapott és fogadott el tőlünk, hogy emlékezzék Ágostra, akkor ne menjenek sehova, mivel az Önök gyanakvása helyes és okkal bíró. Adtunk neki pénzt, nem is keveset; tökéletesen tisztában vagyunk ugyanis azzal, hogy egy orvost, azonkívül, hogy minden körülmények között professzor-, de minimum főorvos úrnak szólítjuk, leginkább pénzzel lehet szóra bírni.

Persze, nincs ezzel semmi baj, hiszen nem ő az egyedüli, aki pénzt kért (és kapott!) azért, hogy elmesélje az emlékeit Ágostról. A legtöbb pénzt ugyan neki kellett fizetni (szinte félmilliót), utána azonban nyomban Stefike következett. Aurélia asszony – kegyeleti megfontolásból – ingyen beszélt. Kovács Ádám úr olyannyira nem vett el pénzt, hogy még a beszélgetések alatt elfogyasztott kávékat és söröket is nagylelkűen ő fizette, sőt, megajándékozott egy csodálatos képpel (mely azóta a nappalink falát díszíti), mégpedig *A szarvas vizet iszik a patakból*-széria címadó példányával.

Az ügyvéd úrral főleg levélben értekeztünk, és bár egyik-másik telefonos beszélgetésünk során többször is célzott – burkoltan, de erőszakosan zörgő fóliába burkoltan – arra, hogy nem veti meg a feketén bejövő honort, nem kapott semmit. Ezek még az orvosoknál is szörnyűbb pénznyelő gépezetek. Arnold úr tisztességes melós módjára nem kért sokat, de azt azonnal: addig meg sem szólalt, amíg nem volt előtte a pénz. Angelus őrangyal eleinte nem akart pénzt elvenni, mondván, hogy ugyan mihez kezdjen vele, de végül elfogadta az informátori jutalékot, hozzátéve, hogy még akár hasznát is veheti valamilyen formában. (Kíváncsiak vagyunk, mire gondolhatott. Talán földi vándorútra készül.) Ockpoll úr direkte nem kért pénzt, a szemét forgatta az áhítatos felháborodástól, ahányszor szóba hoztuk a témát, de annyit nyafogott és rinyált meg panaszolkodott, hogy végül – indirekte – csak pénzbe került ő is. Szintén sokba. A bankók aztán csodát tettek: kevesebb nyafogást és több emlékezést sikerült a segítségükkel kipréselni belőle.

Stefikét a végén megint elővesszük, mert ő a legérdekesebb eset – ráadásul vele egyéb természetű kapcsolatot is szerettünk volna létesíteni a kérdezgetés előtt, után, vagy részünkről akár közben is (szerettük volna mi magunk is megbaszni, tudniillik), de ő nem akarta. Furcsa attitűd ez egy örömlány részéről, de tiszteletben voltunk kénytelenek tartani, nem lévén elég erősek, férfiasak és makacsul kitartóak. Azt mondta a drága, hogy inkább lemond a negyedmilliós tiszteletdíjról, és amit tud, mindent elmesél ingyen, csak baszni ne kelljen: nem bírja

ugyanis elviselni kerek pocakunk vicces látványát. Úriemberek lévén nem hozakodtunk elő azzal a kézenfekvő előhozakodhatnéksággal, miszerint ugyan vajon naponta hány, a miénkhez hasonlóan kerek pocakos, tömzsi úr teszi őtet a magáévá sokkal kevesebb pénzért – inkább megértően bólogattunk, ahogy akkor szoktunk, mikor éppen megint a hölgyek akarata érvényesül, ráadásul nagy balfaszul még a pénzt sem kértük vissza.

(Lehetséges, hogy mi csináltunk valamit rosszul, hiszen először kísérleteztünk ilyesmivel. Persze, meg is fizettük a tanulópénzt: úgy jártunk, mint az oknyomozó újságíró, aki nehezen megkeresett jövedelmét odaadja a nagy leleplezést lehetővé tevő bizonyítékok tömkelegét tucatjával megígérő ügynöknek, majd miután fizetett, kiderül, hogy leleplező erejű dokumentumok helyett kiszúrták a szemét két teszkós számlával, melyen hagyma és pityóka szerepel. Igen, a kifizetett összegek nagysága – úgy érezzük – nem volt arányban a megszólalók történetben való részvételének elvárható lelkesedési szintjével. Csak hogy egy példát említsünk: mindenki ragaszkodott ahhoz, hogy álnéven szerepeljen; még Stefike is. Úgy óvták az inkognitójukat, mint egy hatgyermekes, háromszor újranősült, konzervatív politikusatya a kuplerájban. Nekünk kellett kitalálnunk mindegyikük álnevét, hiába mondogattuk, hogy legalább a valódi nevüket vállalják ennyi pénzért…)

Mely pénzre nekünk is nagy szükségünk volt, lett volna és van. A könyv megírása előtt, az anyaggyűjtés során ugyanis mindenféle sóhivatalokhoz fordultunk holmi nyavalyás ösztöndíjakért, hogy ne a saját zsebünkből kelljen finanszírozni e közhasznú munka elkészültét, magyarán ne a mi zsebünk bírja szólásra az összes szereplőt (gondolják csak el – amelyikük nem fogadott el pénzt, annak is minden egyes alkalommal vinni vagy küldeni kellett valami figyelmességet: kosárnyi bonbont, rácsnyi whiskyt, cigarettát, régi könyveink drágán megvásárolt példányait és ezernyi egyéb apró franckarikát), de sajnos, ahogy lenni szokott, megint nem kaptunk semmit. Ezért ilyen szegényes a szereplő-felhozatal. Ha a kurátor hölgyek és urak megszavaztak volna számunkra valami kis pénzecskét, beszélgethettünk volna például Ágost apai nagymamájával, aki felnevelte (nagy csokor virág), a tanító nénijével (ritka takarékos fehérnép, sok pénz, plusz természetesen virág), kiképzőtisztjével (pénz plusz vodka), rajztanárával (vodka plusz pénz), még több tárggyal, dologgal (azok is pénzbe kerülnek: Józsit például be kellett fóliáztatnunk, addig vinnyogott és panaszkodott a beszélgetés után – a szégyen majdnem megölt a fóliázó-műhelyben, mikor a csatakos Józsival beállítottunk) – de amint látják, ezek úgyis csak mellékszereplők lettek volna. Az ilyenek a pénzt viszik, de alig valamicskét tesznek hozzá a történethez: ezzel vigasztaljuk magunkat mi is, no meg azzal, hogy a fontosabb szereplőket hálistennek sikerült szóra bírnunk.

Így állunk most. Saját pénzből ennyire futotta; innen üzenjük tehát az illetékes hölgyeknek és uraknak, hogy lám, a szűkösen mért pénzük nélkül is elkészült a könyv: kicsit kevesebb ugyan benne a szereplő az eredetileg tervezettnél, kicsit kopottabbak a díszletek és szálkásabb a színpad, de fickósabb, tökösebb, képzeltebb és igazabb a történet. És legalább nem kell majd egyszer, valamikor a saját halottjuknak tekintsenek („Nagy Koppány Tömzsit a … Minisztérium saját halottjának tekinti, adta hírül az MTI hírügynökség"), merthogy ezeknek mi nem vagyunk hajlandók meghalni, az hétszentség.

Aki emlékezik: Dr. Gávavencsellői Tihamér (46) – ügyvéd, aki Ekler Ágost hagyatékát kezeli. Stílusa fájdalmasan hivatalos. Csupán kétszer ragadtatja el magát, ekkor először három (3) megjegyzést eszközöl és foganatosít, másodszor dühösen leleplez.

Szerzőhöz írt harmadik levele mellékletekkel

(Állókép: egy vagány amerikai ügyvéd keményen az asztalra csap, és piszkosul megszégyenít egy plagizátort, aki a vádlottak padja alá süllyed röstelkedésében)

Tisztelt Uram!

Azon túl, hogy magam is már kétszer megígértem, Kovács József, alias Jackson Ockpoll úr szintén jelezte, hogy Ön feléje jelezte, hogy felkelvén érdeklődése a rövidtörténetek által és iránt, szívesen elolvasná és készülő emlékezünkjébe emelné *A vendégmunkás dalai* című írást.

Mint azt már eddig is említettem, az írás szerzősége többszörösen aggályos: a közkeletű hiedelem szerint Nagy Koppány Zsolt (a továbbiakban NKZs) bitorló és plagizátor (ezek a jelzők bezzeg nincsenek benne a közhiedelemben!) írta a szöveget. A valóság azonban (alapozom e kijelentésemet az elhunyt özvegye, Ekler Aurélia, valamint barátja, Kovács József vallomásaira) az, hogy a szerzeményt – Ekler Ágost úr, az én poszt humusz és post mortem ügyfelem *irányításával* és *számítógépén* – ketten írták, az NKZs által elmesélt élményanyag felhasználásával; Ekler úr később a szerzőség jogát – szívességből – a „nehéz sorsú" NKZs rendelkezésére bocsátotta. A valóságnál is tényszerűbb igazság és a saját meggyőződésem azonban a következő: a művet Ekler Ágost úr egyedül írta, NKZs pedig egyszerűen *elkönyörögte* tőle azt, amikor náluk lakott.

A helyzet ugyanis – az elmúlt hónapokban folytatott nyomozásaim során napfényre került tények alapján – a következő: az országunkba tolakodó, magát magyarnak, székelynek és románnak valló, meglehetősen vézna és sunyi tekintetű NKZs hosszú időn keresztül ügyfelem, Ekler Ágost lakásán lakott, együtt ügyfelemmel és annak nejével. NKZs angolt tanított, természetesen feketén, de perverz vágyálma az volt, hogy a pannon köz íróként tisztelje. Esténként ügyfelem és NKZs fékevesztett mulatozásba kezdtek, melynek során az elfogyasztott alkoholmennyiség NKZs-ből felköhögtette aznapi, jelentéktelen kalandjait, amelyeket – ezt senki sem tagadja! – hazánkban minden, külföldről a fene által ideevett és sajnos túl könnyűszerrel állampolgártársunkká avatott submensch-nek át kell élnie, amennyiben el akarja nyerni az egyenjogúságot. NKZs ilyenkor minősíthetetlen módon zokogott és szitkozódott, megalázottságról, történelemről, együtt-nem-élhetőségről, transzilván lélekről és egyéb zagyvaságokról hadovált a jóízlés-határait-sértő-módon-idézhetetlen szörnyűségeket.

Visszafogottságáról híres Ekler Ágost ügyfelem, aki természetesen jóval kevésbé volt részeg, mint a bicskájával hadonászó, félvadember székelyharisnyás paraszt (akiről azt híresztelik, hogy valójában egy marosvásárhelyi, piros útleveles román cigány), végighallgatta ezeket a zavaros eszmefuttatásokat, majd gondolkozott egy keveset, és könnyű kézzel megírta belőlük *A vendégmunkás dalai*t, természetesen alaposan felturbózva azzal a szimpatikus szépírói tudással, amelyet rövidtörténeteiben Önnek már módjában állt megtekinteni. (Itt jegyzem meg, hogy az idióta NKZs azt a címet akarta adni az írásműnek, hogy *Magyar Kioltás*, és ügyfelem csak hosszas győzködés árán tudta rábeszélni, hogy a már ismert, zseniális címet kapja a szöveg.) Ezek után – valamilyen számomra érthetetlen szánalomtól indíttatván – a kivert kutyaként körülötte sündörgő, élelmét felfaló és asszonyát is elkívánó, ebből-is-látszik-hogy-jellemtelen NKZs-nak adta a szöveg közlési jogát. Hozzá kell tennem, hogy a szöveg keletkezésének idején – a kétezres évek elejéről, az elkúrt népszavazás előtti időszakról beszélünk; 2004. december 5-e után(ról) ugyanis nincsenek (vendégmunkás) dalok – a Romániából hazánkba való átjárás, munkavállalás és vendégmunkás-lét jóval nehezebb volt, mint napjainkban. (Bár ki hívott ide bárkit is szenvedni?, kérdezem én.) Azt kell tehát feltételeznem, hogy Ekler Ágost emiatt szánta meg az amúgy csak megvetést kiváltani képes NKZs-t.

A történet azonban tovább folytatódik. Költségeimet nem kímélve (!) kinyomoztam, hogy NKZs, miután alávaló módon ügyfelemtől saját puccos albérletébe költözött, egyszerre több irodalmi lapnál is elhelyezte *A vendégmunkás dalai*t (ez a gesztus jól mutatja hitványságát és minden erkölcsi megfontolást könnyűszerrel áthágó, galád pénzéhségét), legkorábbi változatát németre fordíttatta, és úgy is közölte, majd a befolyt több százezer forintból (amit gyalázatos kettős adózással az utolsó fillérig megtakarított) egy Toyota Corolla márkájú személygépjárművet vásárolt magának, hogy azzal a tisztességesen dolgozó magyar polgári réteg előtt aljas és undort keltő módon villoghasson, és a motorját a társasház előtt idióta büszkeségbe rándult arccal burrogtathassa.

Nyomozási kedvem nem lankadt, és illő díjazás reményének ellenében elzarándokoltam az Országos Széchényi Könyvtárba, hogy ott kiderüljön: NKZs az ügyfelem által írt vendégmunkás-dalokat egy bibliofil könyvsorozatban is megjelenttette! A kis könyv húsz (20) példányban készült, és minden példánya felbecsülhetetlen értéket képvisel. A halhatatlanságra áhítozó nevetséges román atyafi persze nyomban ajándékozott egy példányt az OSZK-nak, hogy ezzel a magyar irodalom Dicsőségek Csarnokába való bekerülést saját magának mintegy megelőlegezze.

És most kérdezze meg: vajon ezen a könyvtári példányon jelzi-e valami, hogy ki az igazi szerző? Nem! Egyáltalán nem! Egyetlen szerzőként NKZs van feltüntetve! Joggal jelenthetjük tehát ki, hogy a később irodalmi ámokfutásba kezdő, és az élvezhetetlen könyveket párosával ontó, azóta – micsoda gyalázat! – magyar állampolgárrá avanzsált NKZs jelentős mértékű készpénztől és dicsőségtől fosztotta meg ügyfelemet poszt humusz és post mortem. Természetesen az ügyben haladéktalanul megteszem a szükséges jogi lépéseket.

*A vendégmunkás dalai*t mellékelve átküldöm Önnek, olvasásra és közlésre is, de azzal a feltétellel, hogy a címben Ekler Ágost ügyfelem neve szerepeljen elöl, a – nyilván tisztességtelenségben megőszülő – plagizátor NKZs (akitől a közlési jogokat sajnos nem vonhatjuk vissza) neve pedig hátul. Amint elolvassa a szöveget – mivel immár jól ismeri Ekler úr stílusát –, Ön a saját szemével fogja látni, hogy melyikük volt az, aki hűvös, nyugodt és kiegyensúlyozott betűkkel megírta azt, és melyikük, aki helytelen magyarsággal, szilvapálinkától bűzlögve és nehezen forgó nyelvvel, szemében vad indulat tüzével, bicskáját mindegyre az asztal lapjába vágva, keservesen és felháborítóan bőgve, sután eldadogta az élményeket. Külön felhívom figyelmét ügyfelem, Ekler Ágost úrnak az ügyhöz való nemes hozzáállására, azaz hogy teljesen belehelyezkedett a magát már maga sem tudja, minek valló, erkölcsi korlátokat nem ismerő, román fiatalember helyébe, indulataiba és reflexeibe, és hogy ezt milyen zavarbaejtő tökéllyel és hitellel valósította meg.

Üdvözlettel és nemes felháborodással maradok híve:
Dr. Gávavencsellői Tihamér
(s.k., olvashatatlan aláírás)
Gava and Vencsello Lawyer Office Kereskedelmi és Szolgáltató Betéti Társaság

Gulácsy Lajos álma

1.

pedig este
még körülvettek
itt ültek ernyedt
tagjaikkal
időnként motyogtak
gyújtogattak
reszketeg idéztek
szellemet

szorongva járkáltak
dermedt képpel
mindegyik kezében
gyertya hajlott

fölkapaszkodtak
lengő kötélre
hamvukba szöktek
nemsokára

szaporán lépkedtek
föl-le
föl-le
recsegő lépcsőt
nyikorgattak

pedig este
még mind itt voltak
csoszogó léptük
szinte súrolt
sarokból lestek
szuszogva nyögve
vén bohocók
vásári maszkban

tengermély harang
görbülő hangja
sok nyurga árnyék
szorítva fénybe
köd-sikátorban

mennyi ember
mindegyik kezében
gyertya olvad

fölkapaszkodnak
szálkás kötélre
nyirkos padlómon
szertekúsznak
sürögnek-forognak
föl-le
föl-le
roskatag lépcsőn
botladoznak

2.

Egy este Cökxponban
termettem ott voltam
ahol még senki se járt
csak a Na' Conxipáni
szőke csodák és urak
Piripiri herceg no meg
Bolboll néne a cukrász
mint egy ennivaló marcipán
úgy mosolyog a népre
kávé sütemény kéne
sürög-forog Bolboll néne
imádja egész Na' Conxipán
kint mindennek kék a színe
szürkület van jön az este
Cökxponban a madár se jár

Nincs esély

Mikor az éjszaka hússzínű rolóját ráhúzta
az alkonyra;

És loholt a szavak nyája körül;

És birtokolni akarta azt, ami elmúlt;

És bele akarta löttyinteni a napot a
fogalmak negatívjába;

És halotti maszkot látott, mészfehéret;

És az éjszaka hódító szemébe nézett;

Akkor fogta fel, hogy késő́re jár;
Akkor már tudta, hogy nincs esély.

(Zenta, 1980) – Szeged

História

Mikor átgázolt egy néma karaván
a senkiföldje elgazult szalagján,
a tájon éppen az a hír szaladt át,
hogy többet erre nincsenek határok.

Felzabálta mind egy jószívű Mogul,
aki úgy romlott, hogy megvilágosul,
aki úgy aljas, hogy végleg megjavul.
Eltűnt a drót, eltűnt a harci árok.

És megragadnak végleg mindahányan
a senkiföldje végtelen szalagján,
hol elkobozzák árnyukat az árnyak.
Kóbor kuvasz vonít, világszabadság!

A semmi lesz a talp alatt a minden,
az lesz a talp is, láb, vesék, belek;
megherélve a bentek és a kintek,
bennük körbeér a véges végtelen.

Jelentés az egyszemélyes törzsről

Néha kiterjesztem a rezervátumot.
Ilyenkor enyém az utca vagy a fél város –
de csakhamar visszaüt az elbizakodottság.

Leginkább tehát faltól-falig a vadászterület,
tested felszíne, a mélyebb rétegek –
s az egyre szűkülő perifériák.

Ahogy a kihalás szélén billegő törzsek
felfalják a zsíros skalpok alatt
bűvös igét csempésző hittérítőket,
lassan felemésztem én is a tartalékokat.

Így portyázok a határzónában.
Mindig kívül a belülön – a belül külsején
tapadva. Határon innen is, mégis, onnan is túl.

Ahogy a vékony papír

Európaiak között fehér,
kifakult négerként ténfergek én.
Határom immár magammal határos,
elég jól rejti színem a város.

Néhány bal kánaáni lakomán
bor helyett vízzel szólt adomám,
és el is maradt a csodák láza
az újrahasznosított hazában.

Bármilyen mély volt a vizesárok,
megostromoltak a janicsárok,
falamra végül új zászlót szúrtak –
mért is ne hódolnék új gyaurnak!

S ahogy a vékony papír átszakad,
és az anyag az ujjon megtapad,
hogyha sebtében törlöd ki segged,
nyomot hagy a seb, ha be is heged.

Emberek vidékei

Itt, vidéken, így

A „legyes kocsmából” iramost kifelé jövet

Borzasztó dolog ez, egyedül kéne élni
Mégis, hiányzik az a reggeli mocorgás,
az a nyöszörgés, ahogy dörgölődzik,
ki is kell minden évben cserélni a vánkost,
mert eldörzsöli, még a cihát is kiharapja.
Borzasztó dolog ez, nagyon össze lehet
szokni egy nővel. De be is kell néha vágni
az ajtót utána! Menjen a picsába az a némber.
Borzasztó dolog ez, egyedül kéne élni,
mégis, mit az Istent csináljak, nem lehet másképp,
nem bírok, csak azzal a nővel, nélküle nem tudok…
Itt vidéken már csak így van, itt vidéken, csak így…

Maga nem érti

Maga nem érti, mert nem értheti.
Másként nem lehet. Csak így lehet.
Ezt csak így. Keményen. Kőkeményen.
Mert másként nem tud megválni
az ember másik nőjétől. Csak ha ellöki,
csak ha elrúgja magától. Megy ki az ember,
olyan pontos az, akár a svájci óra, pedig még
sötét van, de már mondja is nekem az ágyból,
– hová mész…! Én meg szó nélkül felöltözöm,
bekeverem a tápot, odaviszem a vödröket,
szépen betöltöm, odaadom nekik,
aztán csak nézem őket. Rágyújtok és nézem őket,
Beszélgetek is velük. Igaz, búgatva vannak,
sivalkodnak is, de nagyon jól lehet az ólban
beszélgetni velük, igen jól.

Ezek a holtak

Élnék én, de ezek a holtak
nem hagynak, nem tudok
szabadulni tőlük, nem lehet
mit tenni ellenük.
Jönnek, jönnek, csak jönnek.
Mondja meg nekem már valaki,
ki az, aki él, és ki az, aki nem,
mert én nem bírom követni…!
Ezt így nem, rendet kell csinálni.

Élnék én, de ezek a holtak nem hagynak,
amióta a szomszéd is feltámadt,
bármit el tudok képzelni,
azóta nem járok már templomba sem,
inkább földre vetem magam,
és úgy imádkozom,
aztán hagyom, hagyom, hogy jöjjenek.
A múltkor éppen a költők
– nem is gondoltam volna – sorban:
Ady Bandi és az a Dezső, a Kosztolányi,
ráadásul hangosan vitatkoztak, sőt,
az öklüket rázták egymás felé,
bele is szóltak mindenbe,
én azért is pásztor-gulyáslevest ettem,
nem is gondoltam volna Juhász Gyuláról,
milyen sovány és panaszkodós,
de nekem a legfurcsább az a Petri György volt,
aki az elvtársi időket szidta,
a „káder-kádárokat” nagyon utálhatta,
köpött is rá, nekem meg
nem állotta azt mondani
– mi még fogunk együtt élni!
Máig sem tudom, hogy gondolja,
ilyen nagy emberrel!

Élnék én, Ön is látja,
de ezek a holtak, vagy élők nem,
nem hagynak, nem engednek,
nem tudok szabadulni tőlük,
valahogy nem.

(szavak)

kihez beszél a néni
mért vágta földhöz a szót
mért folyik el tőlem minden
tojáséjbe kerültem
ki fog majd válaszolni

***

uzsgyi csak futni menekülni
szavakba vetni a testem
nem érti az ápoló bácsi
hogy rajta kéne nevetnem
futni a hegyről újra
hogy el ne kapjanak végül
messzire kéne gurulnom
pontnak egy mondatvégre

***

szeretnék néma lenni
senkit se megharapni
úgy csípnek a szavak
kicsipkednek belőlem
szétszórnak egekbe
elhordnak csontjaimról…
de sokat kell beszélni!!!
szópongyolákba bújni
szavakkal szavak ellen
magamat védeni

(Budapest, 1963) – Budapest

(vesztesek dúdolója)

megpofozzuk a törpét
miért kapott pont ő
két karéj zsíros kenyeret?
miért nincsen igazság?
miért a legkisebbnek adják
a legtöbb bécsi szeletet?
földbe gyaluljuk a törpét
maradjon pindur örkké
legyen a mi kertünkben
levizelt kerti törpe

(tanúnak születtem)

szétverte az ablakok
pofáját a nagyfiú
a rémesen nagyteremben
rámnézett: szemem
üvegében leste
arcát mondta erről ne
szóljak sohase senkinek
néma maradtam néma
szemlesütő szemtanú
ablakok sirámát
mélyen elhallgató

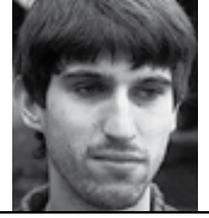

Feleslegtől változó

a felesleg körforgalmába
    beletátong meglehet
    szükségletet ünnepet
így vág bele saját szavába,

azzal hogy forma nincsen nála
    csak kölcsönvett jelleget
    mutatva a lendület.
szétnéz kettős kínálatában:

    ténylegesen észleli
    tárgyait emeli ki
a nyilvánvaló látásmódnak,

    ami attól éppeni
    hogy tulajdonít neki
egy tárgyfeletti kiforrottat.

Eredeti személytelen [1]

tárgyaiknak vetném alá
    birtoklóik elvárását,
    rájuk fordítva belássák
egyéniségük legalább.

de a birtoklás rendszerén
    (ez is még magára várat)
    nem fejthetek úgy ki tárgyat,
hogy át is ne szerkeszteném.

a két alany van rossz helyen:
    egymással van felcserélve –
    tárgyuk kifejeződése
ezért is lesz személytelen.

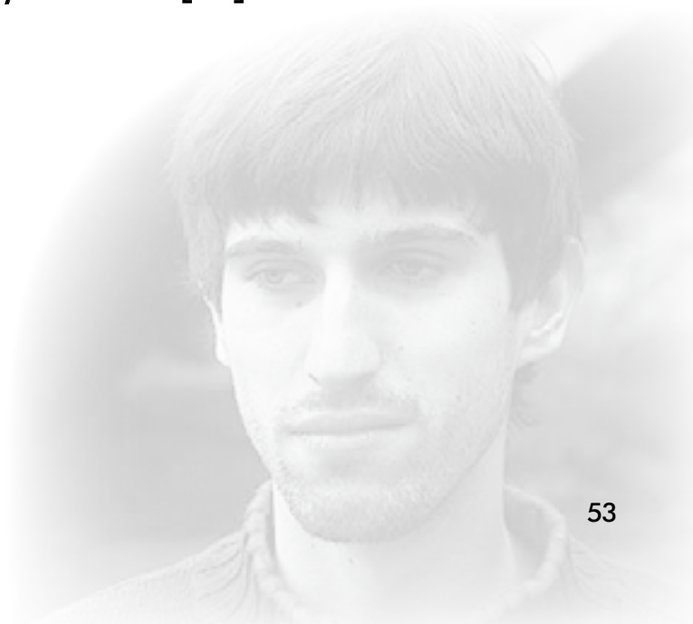

Mint látásmód

A téma: csak személy szerint,
egyén szerint követ nyomon –
a működés az érdekes,
de tárgya lesz az *alkalom*.
Szabálya hordalékhalom,
és épp azért időleges,
mert több állandót is bevon.

Mozgalmasság

két tartalom
összehátrál
becsülik különbségeiket
véletlenül
az elmélet is itt van
ellenkezőket egybegondol
így mozgalmasságot okoz
befoghatatlan ez is
kifejezhető

Konkrétum

érvényes rendje dolgai
előtér sürgetései
átmeneti jellegű
befolyásai
lehetőséget feltételeznek
elsősorban hitei
elsősorban kritikái
elsősorban értékei
lehetőséget feltételeznek
hozzáigazítanak
[a konkrét komolyan vétele]

(Budapest, 1988) – Budapest

Lefordított Jézus

Első fragmentum:

Apám órájára büszke vagyok, mert megvan, mert nem veszett el, azért vagyok rá büszke, ami nem az ő érdeme, hanem apámé, de őt anyám állandóan az egekbe emeli, néha úgy érzem, ő nem is ember volt, hanem legalább egy isten. Igen, kis betűvel, mert mindennek van határa. Ezt a ketyerét apám állítólag rám hagyta, amikor meghalt, mégsem láttam soha, én még igazán nem láttam semmit a világból, persze a világ nem változott számomra, többet belőle azóta se látok. Hisz vak vagyok. Ellenben az óra mindig megnyugtatott, éjszakánként egyszerűen lehetetlen volt elaludnom, képtelen voltam, a sötét és a csönd, de az a csönd, amibe egy követ hajítasz, és nem hallod, amint földet ér, szóval ezek borzasztóak voltak. Kénytelen voltam felkelni, megkeresni apám óráját, és a tenyerembe fektetve a fülemhez tartani, és mindeközben a fülemet az óra felé fordítani, mert olyan volt ez számomra, mint egy csók. Azt éreztem, tartozom valahová. E nélkül a magány képes volt egyik percről a másikra fegyvert fogni rám, lelőni, majd a saját halottjának tekinteni, nem is egyszer tette ezt meg, mindezeken felül mintha a temetési költségeket is ő állta volna, ahogy fekszem az ágyba, a koporsót eresztik le, emlékszem, hogy hallottam, hogy mindenki a halálnak gazsulál, hogy mekkora jószívű, amiért nem hagyott a mocsokban. Tudom, az időt magamtól soha nem tudtam meg, de mégis az idő múlását hallottam, és ez biztonságba helyezett. Egy irányba haladtam, és nem önmagamat kerültem meg folyamatosan. De anyám soha nem akarta nekem odaadni, mert én nem hiszek istenben. Igen kicsi ível, nem hiszek, a nagy í az egy másik kérdés. Mert apám állítólag hitt, az órát pedig csak akkor vette fel, ha anyámmal templomba indultak, egy üveges fedelű műanyag tokban volt, addig harapdáltam, ízlelgettem, míg rá nem jöttem. Az óra állítólag aranyozott volt, de a szíja mindenesetre borjúbőrből készült. Ha velem volt, úgy éreztem, az örök időben vagyok, itt nem késhetek el, nem kell kapkodnom, mindenre van időm, nem úgy, mint az életemben, amit többször újra kellene talán kezdenem. Mert ott sok mindenről lemaradtam, főként egy jó életről. Talán pont az óra tévesztett meg, lehet, miatta hittem, van időm az életemre, nem kell sietni a megoldások kiötlésével. Végül csak beleszorult az ujjam a gordiuszi csomóba, és most ezt az óriási súlyú kötelet is cipelhetem. Anyám számára az óra szakrális jelentőségű volt, mint egy totem, ami istennek tetsző cselekedetek végrehajtását segíti elő. Én pusztán örömömet leltem benne, minden különösebb belemagyarázás nélkül, ami egyébként sokkal inkább anyám szokása volt. Ő amúgy se értette a viszonyomat a tárgyhoz, úgy gondolta, pusztán a barátaim előtt kívánok felvágni, előttük próbálok tekintélyt kivívni az órával, ami mintegy az óra megszentségtelenítése, hiszen mielőtt elindulok inni a barátaimmal, ugyanakkor amikor anyám templomba indul, én felteszem az órát, de ő ugyanazokat a plusz köröket, ugyanazokat a mondatpanel halmazokat mondja el, mielőtt sikítva, sírva karomba csimpaszkodik, és úgy könyörög az óra miatt. Vagy miattam. Képtelen vagyok rá hosszú távon figyelni, ez néha közönybe csúszik, ilyenkor kifejtheti fél napig is nekem, mi a véleménye, semmire nem emlékszem se közben, se utána, vagy idegességre gerjeszt, ilyenkor nem hagyom végigmondani a betanult szövegét, hanem gyorsan megakasztom, üvöltök vele, amivel cseppenként eresztek ki belőle egy-egy mondatot. Ez a túlzott hit, amit megjátszik, elképesztő, művészt csinál magából, kiteljesedik, így mondja, ennek az eredménye egy általa faragott fa Jézus-szobor, amit az utcára néző ablak kereszt alakú fapántjaira erősített rá. Lássa, bazd meg, mindenki, itt keresztényi kegyesség van, mi? Ezen felbaszom magam, és az egyetlen, ami segít, azaz óra, de ha nincs nálam, a markomat összeszorítom, és az így keletkező sűrű vérem erős lüktetése helyettesíti az órát addig, amíg elég távol nem kerülök, amíg eléggé meg nem nyugszom. Ha tudná, milyen veszélynek teszem ki mindig az órát, többször el akarták venni, meg akarták venni, sokszor majdnem összetört, de én vigyáztam rá. Apámnak nem volt nagy kunszt vigyáznia rá, de nekem igen, mert én nem heti egyszer egy misére hordom, hanem naponta a kocsmába. Anyám is csak apám halála után szokott rá a napi misére, én mindenesetre követtem őt a napi rendszeres cselekvésben, csak én a kocsma felé mentem. Nem nagy különbség, ha akartam volna egy ideig együtt is mehettünk volna.

Második fragmentum:

Nem vagyok egy igazi tanuló, nem hiszek a tudás erejében. Mert nem vagyok képes belátni a megértenivalót, tudniillik nem látom, amikor formákról beszélnek nekem, elképzelem miként nézhet ki, aztán mutatnak egyet nekem, megfogom, megszagolom, de nem az, nem úgy néz ki. Az emberek nem ebből indulnak ki, ők látnak rengeteg dolgot, és úgy hisznek el valamit, amiről amúgy meg se bizonyosodnak, mert már úgyis láttak egy csomót, és így nem elképzelhetetlen az egyébként lehetetlen létezése is. Persze nem vagyok én filozófus vagy ilyesmi, inkább hallgatok én az érzelmeimre, azok jobban irányítanak engem, anyám megölése, ilyesmik, persze a mindennapi dolgokon túl, anyám halála erősen foglalkoztat valóban, mert nincs segítsége a földi létben, egyedül él, és én nem akarok neki a támasza lenni, ezért elvárható lenne, legalább öljem meg, ne kelljen szenvednie. Vagy nem álságos duma, belemagyarázás ez, amit anyám úgy szeret, vajon valóban kívánom a halálát, nem csak az ő érdekében? Súgva mondom, az enyémben is. Szörnyű az élet vele, de milyen lenne nélküle, talán az, mindegy is, mert addig úgy se lesz, amíg ő él. Nyuszi van a kalapban, vagy csak köszönni akar a bűvész és megy is tovább. Gyerekként soha nem értettem, a kalapból nyuszit elővarázsló bűvészt, állandóan azt hittem, bejön köszönni, és azért veszi le a kalapját, és mutatja a belsejét, és ezért forgatja ki a zsebeit, mert így bizonyítja, nem vitt el semmit. Hogy valójában csak egy piti tolvaj, vagy egy ártatlan áldozat, ennek eldöntéséhez asszem látnom kellene. Mi köze mindennek a nyuszihoz, ő miért kell, a lényeg, feltűnt valaki, aki a nélkül akar távozni, hogy bárki is visszatartaná és meggátolná ebben. Ez sikerülne is neki szerintem, de nagyon félhet, ezért veszi bele a nyuszit, azzal a produkcióval ott hirtelen rukkol elő, bebiztosítva a biztos távozást innen. Mert ő csak el akar menni, ahogy anyám közvetítette a történéseket, mindig kihangsúlyozta a mosolygását a legtöbb bűvésznek. De az istennek se sikerült kiszednem belőle, milyen mosolygást művel a bűvész. Szóval az én gyerekkoromból nem volt sok köszönet, nem úgy láttam semmit, nem úgy gondolkoztam, mint mindenki más. Különcnek tartottak a többiek, egy ideig az hírlett rólam, képes vagyok a tekintetemmel, az érintésemmel embert ölni. Lázár, az egyik osztálytársam ki akarta próbálni, mert gyerekként véletlenül megvágta az ütőerét, amikor egy üvegajtón átfutott, és a csuklójából jövő vérre azt gondolta, az ütőerének a tulajdona volt, biztos volt a halálában, de nem tudta ő, kinek a tulajdonában volt, apja bevitte a kórházba, közben többször el akart aludni, mert jólesett volna, mondta később. Mindenesetre a kórházban bekötötték a sebét, és állítólag megdöbbentek, amikor a kis kukac megkérdezte, mikor fog meghalni. Ezek miatt neki úgymond pozitív tapasztalata volt a halálról, ezért ki akarta próbálni, igaz-e a terjedő pletyka. Én hiába hárítottam el, ő egyre csak makacskodott, mire annyira felbőszített, kénytelen voltam a földre vágni, karjaimmal a földre feszíteni fel a testét, és erősen kinyitni az elszíneződött szemeimet, amik hányingerkeltők voltak egyesek szerint. Mindenesetre Lázár megijedt, katatón állapotba került, remegni kezdett, majd elvesztette az eszméletét. Egyesek szerint a szemeim miatt, mások szerint erősen vágtam a földhöz, ezért valami felborult a lelkében. Ezután senki nem bántott, féltek tőlem, noha nem is láttam őket soha. Bár az óta egyre biztosabb vagyok benne, igazából ők nem láttak engem. Nem az *arany ciráda* lelkemre gondolok, hanem a *kiült*, seggel kitaposott *karosszék csöndes megnyugtatására*, ami bennem eloszlott, amikor bármit is elloptam tőlük, mert jól tudtam elcsenni bármit. Ez egyszerűen tehetség kérdése, én nem izgulok a miatt, ki lát meg, így képes vagyok nyugodtan dolgozni. Ebből kerestem magamnak zsebpénzre valót, amikor anyám rájött, kijelentette*, ki kell jussak innen, a szabadságba*, mert ez beszűkíti a világom. *PEDIG* ÉN ÉPP CSAK ÉLNI KEZDTEM.

(**Pedig**

A bűnben, közelebbről, a pokolban
mi az a csönd, megnyugtató elem,
kiűlt karosszék, mitől az arany
ciráda valóság lehet?

Pedig ki kellene hogy jussak
a szabadba, a szabadságba. – Pilinszky János)

Azt mondta anyám a lopások miatt, a pokolra jutok, én pedig mindig azt gondoltam, csak egy *nyitva hagyott ajtón* megyek be, semmi egyéb. Vagy csak *nyitva felejtették*? Akkor még inkább be kell mennem, mert nem lehetek benne biztos, hogy legközelebb is még mindig nyitva lesz

Terek

A pokol térélmény. A mennyország is.
Kétféle tér. A mennyország szabad,
a másikra lefele látunk,
mint egy alagsori szobába,
föntről lefele látunk, mintha
egy lépcsőházból kukucskálnánk lefele
egy akarattal nyitva hagyott (felejtett?)
alagsori szobának ajtaján át.
Ott az történik, ami épp nekem
kibírhatatlan. Talán nem egyéb,
kibontanak egy rongyosládát,
lemérik, hány kiló egy hattyú,
vagy ezerszeres ismétlésben
olyasmiről beszélnek azzal
az egyetlen lénnyel, kit szeretek,
miről se írni, se beszélni
nem lehet, nem szabad. (Pilinszky János)

Az iskola kész gyötrelem volt számomra, a nap legjobb része az este volt, amikor anyám elment az esti misére, én pedig elővettem a sutyi cigit, a sutyi öngyújtót a sutyi helyről, és sutyiba' kimentem az erkélyre dohányozni. A gázgyújtó kattanása után hallgattam a sercegő dohány szipogását, ha beteg volt, különben pedig csupán a puszta szuszogását, ha egészséges volt. Hallgattam a többi kattanást, amikor emberek kijöttek az erkélyekre. Egy idő után képes voltam megkülönböztetni, az én házamban élő emberek vagy a szemben lévő ház lakói jönnek-e ki dohányozni. Ezek a kattanások megnyugtattak, olyan volt, mint apám órájának ketyegése. A cigaretták pedig ismerősök lettek, megismertem, melyik hogyan lélegzik. Ezután bejöttem a lakásba, összehúzott testtel közlekedtem, féltem, talán a beszívott dohány hatására a testem térfogata megváltozott, félve közlekedtem, nehogy nekimenjek valaminek, nehogy összetörjek valamit. Szóval dohányozni jobban szerettem, mint tanulni, abba is hagytam az iskolát gyorsan. Anyám munka után küldött ezért, így egy telefonos cégnél helyezkedtem el, ahol a betelefonálóknak kellett esti mesét mesélnem. Egy idő után ezt is gépesítették, nem volt igény az élő hangra. A lopás egyre kilátástalanabb volt az iskolán kívül, muszáj volt valamiből megélnem. Tudtam, vakon anyám nélkül élni, sok pénzbe kerül. Nem is sikerült.

Harmadik fragmentum:

Ott ülök anyámmal, illetve épp külön, mint mindig. Egy óriási szoba, legalábbis szerintem, benne ez a kurva asztal, amin nem lehet rendesen enni, mert régen túl nagy volt, most túl kicsi lett. Odajön hozzám, érzem a slungot, amivel mindent elém tesz, minden eszközt, amivel megoldható az evés, plusz magát a tevékenység célját, az ételt vagy önmagát, ha a tevékenység az ember életének a tönkretevése, és az étel és minden más ehhez kapcsolódó dolog csak eszköz a megvalósításhoz. Egyél, mondja, és hallom, amint az asztal másik végén magát húzza közelebb az ételhez, meghajol és a segge alatti széket megemeli, hogy semmi hangot se adjon, a padló nehogy összekaristolódjon, de én csak ezeknek a karcoknak a segítségével tudok tájékozódni, ezért is szeretek mezítláb sétálni otthon. Őt ez nem érdekli, néma marad. Meg kell tanulnom egyedül ennem, kis taknyosként, persze, segíts magadon és isten is megsegít, mindig ezt mondja, de ha már segítettem magamon, teljesen mindegy, isten segít-e, mert már elkezdtem csinálni, pont abban kellene segíteni, hogy elkezdjem, utána már beérik a munka, és ez isten tette(?), dehogyis, az az én kezdeti erőfeszítéseim eredménye! Az maga, teljes valójában az isten, a tetteimnek a szerencsés következményei, épp ezért nem hiszek benne. Akkor már segítsen előbb ő, és utána majd én, akkor legalább hadd legyek az ő eredménye. Ha már a létezésem nem az ő érdeme. Tanuljak meg magamra számítani, keressem meg az asztalon az evőeszközöket, keressem meg az ételt, ő távol, velem szemben leül és fogyaszt, nem eszik, fogyaszt, mintha a kajálás is valami fajta hivatalos formanyomtatvány kitöltése lenne. Én mindent oldjak meg, mert ő is mindent megoldott apám halála után, ő is talpra állt, de ez mind kamu. Magában soha nem dolgozta fel, hanem létrehozott egy sündörgő keresztényt, aki csupa pozitív életszemlélet és segítőkészség, aztán ezt elnevezte önmagának, azt, aki pedig beleroppant apám halálába csak egy barátjának tekintette, akik mint barátok arra szolgálnak, hogy a velünk meg nem történhető halál, csalódás, baleset leírá-

sának hű krónikásai legyenek. Pusztán ennyi. De néha felolvas ezekből, a krónikákból, minden nevető vagy vidám kiszólás nélkül monoton hangon olvas és olvas, mint valami szar misező pap. És én segítsek magamon. Most brokkolis krémszósszal leöntött natúr csirkemellet főzött, rizzsel. A langyos, takonycsúszós öntetben, ezek a brokkolinak nevezett füvek, olyanok, mint itt a környékben, a parkban a fák környékén földből kinőtt, kutyákkal levizeltetett szétszáradt növényszerűségek. Ez a szar mindig langyos, mert már készen önti rá a húsra, ami viszont borzasztó forró, és mállós. Beleszúrod a villád, fújod, bekapod, és azonnal kiköpöd, de ha előtte vársz vele, akkor miért nem eszel, édes fiam, ha beveszed a szádba és küzdesz vele, akkor miért kapkodsz, tudhatnád, hogy tűzön főtt, hát menjen a retkes ajkú mocskos picsába, az egész öntetes hús olyan, mint ő maga, bárhogy szeletelnéd a személyiségét, mindig szétmállik, és nem tudod azt mondani, igen, ezért utállak, mert kiforgatja a szavaidat, ha meg a depressziós öntet korszakát fogom ki, akkor pedig a keresztényi melegségre hivatkozik, ami majd felfűti őt. Az a rohadt rizs, hideg és ragadós, gombóc alakú darabokból áll, amik a villáról állandóan leesnek, és kezdődik elölről, miért szórod le. Mint ez a lakás, olyan hideg, és itt is minden ki van téve a szekrények szélére, hadd essen le, ha én véletlenül elvesztem az egyensúlyom. Mert elvesztem mindenemet, a türelmemet is, de aztán csak ülök, elfáradok a kiabálásban, mert minden egyes szúrásnál a hús szétmállik, és nincs semmi, amit a villámra tűzhetnék, csak feltehetek rá dolgokat, aztán uccu neki, egyensúlyozzál, de vakon, bazd meg, jó hogy nem mesterlövész legyek. De akkor legalább tudnék ölni.

Negyedik fragmentum:

Anyám készülődött a templomba, a délután hármas misére, annyira tudom, amikor odatart, minden mozdulata szabályosan remeg, érzem, ahogy zihál, ahogy hullámzik körötte a levegő, keresztuzatot csinál, mielőtt elindulna, mindennek késznek kell lennie. Nem érünk rá, most azonnal. De sietni is kéne, és ne tartsalak fel, ugye, anya, ne tegyem rossz helyre a lábam, mert miattam esel el, ugye, anya. Utálom ezt, ha ül a fotelben, és én véletlenül megrúgom, akkor miért nem figyelek, ha én ülök ott, akkor miért nem viszem arrébb a lábam, aztán egyszer csak eszébe jut, vak a fiam, és gusztustalan kedvességgel hízeleg, kiengesztelhetetlen szeretetet követel meg tőlem, az ő szemétségéért cserébe, undorító. Szabályosan várom, minél előbb tűnjön el. Persze kísérjem le a lépcsőn, mert a szomszéd néni is elesett múltkor itt, és combnyaktörése lett, és ugye én nem akarom, hogy neki is valami hasonló baja legyen. Kurva unalmas hallgatni, szabályosan megnyugszom, ha tudom, piálni megyek innen, mert itthonról elmenni önmagában felszabadító, nem keres senki, mert nem talál senki, főleg nem anyám, nincs kérdése felém, mert nem hallhatom, akár meg is halhat arra az időre, arra az időre akár én is, amíg iszom, mert teljesen más arcát mutatja a világ (hahaha), önmagával magyarázott teremtés, a részegség, elvetemülten jó érzés, szédülni, miközben nincs minek szédülnie, mert csak feketeség van, de hirtelen ebben a részegségben úgy tűnik, a feketeség csak egy paraván, ami előtt mozoghat az ember, igaz, máshol is ugyanolyan fekete, de mozoghatsz, de szédülsz is, és nem érzed úgy, hogy ez a sötétség a szemedre van ragasztva. Ez, bassza meg, a szabadság. Innentől már csak jobb lehet, lekísérem anyámat, a gangos bérház belső folyosóin, csak a pisaszag és a hetven évvel ezelőtti festés felvizesedése áraszt magából nyirkos szagot, próbáljuk ki egy levegővel lekísérni anyámat a kapuig, addig se rá, hanem a fulladásra koncentrál az ember, a halál elkerülésére. Nevetséges, csak a halál vonja el a figyelmemet anyámról, legtöbbször képtelenség nem rá figyelni, annyira idegesítő. Végre itt az utca zaja, már hallom, itt idegen szagú minden, itt látszik az élet, itt a kérdés szaga van, a válasz helyett, itt a feladat hangja van, a többszörös javítás helyett, itt keresnek engem… talán… Persze megígérem, minél előbb fogok jönni, nem viccelek, komolyan, hát persze, mama, de most már megyek, oké hello. Nincs senki, aki a kezemet fogná, nem vigyázok, belemegyek a villanyoszlopba, mert olyan jó érzés elbaszni, mint egy kisgyerek, tudom. A botommal kopogtatok, keresem a járda házak felőli szélét, ott súrolom a vakolatot a vállammal, mint egy idióta, kopogtatok a betonon, nem jön senki, nem nyit ajtót senki, mint kiskoromban apámmal, húsvétkor, végigmentünk az osztálytársnőim ajtajai előtt, mindhez bekopogtatott apám, mert ez így illik, a lányok és a szüleik kivétel nélkül nem nyitottak ajtót, mert ez így kényelmesebb, még a pattanásos, libára mutált hangú Enikő is meggyőzte a családját, csináljanak tíz percre úgy, mintha nem lennének otthon. Mi meg kopogtatunk, hiába szólok apámnak, le se szar. Ugyan, fiam, annyi hülyeséget beképzelsz, hogyhogy nem nyit ajtót, ez nem igaz, csak egyszerűen nincsenek otthon, ilyen hozzáállással nem lesznek barátaid, persze a szemeim elé kellett volna tenni egy kurva szemüveget, hogy ne ezt a habverővel felvert kotyvalékot nézzék az emberek. Talán úgy még esélyem is lett volna. Igazából mindegy, most már csak önmagamnak kopogtatok, nem is akarom, hogy válaszoljanak, nekem kell megbizonyosodnom ezen a módon arról, hogy továbbra is jó helyen vagyok, továbbra is apám előtt állok, és hallom, ahogy apám feszeng, kitapintom a kezén a félelmet, amiért ő is érzi, ezek itt direkt elutasítanak minket, szagolom a gondolkodását, amint azon agyal, hogyan terelje el erről a gondolataimat. Több érzékszervemtől kellett volna megszabadítani. Ez talán nyerő ötlet volna, bár ki a fasz tudja. A kocsma előtt vagyok, hallom, a süket üvölt, mint a korhadt fa lyukában baszó kurva, a hangja is ilyen, ezt mindig megemlítem neki, jelezve, én a fába szorult féreg kifejezést alakítgatom,

mert megtehetem az eszem miatt, persze így meg úgy, anyámba szorult faszát kiráncigálja, és belém teszi, esetlen kripli szöveg. Próbál felvágni, de ő is ugyanazt a szar szöveget ismeri, amivel őt kigúnyolták azelőtt, és már az is milyen gáz lett, kivéve neki. A néma már vihog, mint a szűz, akit baszni visznek, jelzi, hogy egyetért, hülye ferde orrú fasz. Állítólag azért kezdett beszélgetni a sükettel, mert a süketet nem zavarja az ő hangnélkülisége, hisz úgyse hallaná, ráadásul a szerencsétlen meg van győződve róla, mivel nagy ferde orra van, ezért férfias hangja lenne, ha tudna beszélni, de ezt a süket egyébként se értené, engem meg egyébként se zavar, hogy elcsúnyult az arca az orra miatt. Ezért megfelelőek vagyunk, gondolja ő. Fárasztó ivócimborák, de legalább vannak. Na keressünk helyet, ha már kiszolgálnak. Mert a csapos mindig nyögve-nyelve ad, pedig engem lenne a legkönnyebb átbaszni, úgy tűnik, épp a könnyű préda feszélyezi. Leülünk és iszunk, engem nem is igazán érdekel a hülye dumájuk, szarok rá. Úgyis játszani kezdenek, csak sejtem, mi a lényege. Először elkezdenek dobogni a lábaikkal, erősen és minden ritmus nélkül, majd a hangzavar alatt egymás arcába köpnek, valószínűnek tartom, hogy egymás arcába, majd a nyál csorgását nézik a másik arcán, ahogy folyik és elváltoztatja a tekintetüket. Ez nevetésre gerjeszti őket, amitől én megvadulok, mert a nevetésük, és ez a dobogás mindig a gyerekként a katonai felvonulásokon vonuló katonák trappolását juttatja eszembe, amikor az embertömeg összenyom, és vihogva nézelődik, és teljesen elvesztem apámat, és kurva nehezen talált meg mindig, de sose volt mérges, de itt egy jó pár mélyről kikormolt nevetés a többiektől, mint az autó benzintartályának belső felszínéről elégetett üzemanyag maradék, amiről nem is tudni, jó-e ha elhasználják. Mindenesetre én csak kapálózom, mint a hülye, pedig csak kussban kéne ülnöm, de akkor félelem fog el, és anyámmal félni nekem elég, itt nincs kedvem hozzá. Itt bátor vagyok, nevetnem kell, de így van. Meg is kapom, felugranak mind, és verni kezdenek, semmi közölnivaló fájdalom, mert maga a fájdalom közöl. A linóleumra csapódó fejemben a szám fogai megharapják a nyelvemet, a fejem hátsó részét ért ütéstől az állkapcsom zsibbad, mintha nem kellett volna elharapnom valamit, a tarkóm csak azután nyilall, és… nincs semmi, ami én vagyok, miután nem elviselhető, rögtön másra gondolok, például a zenecsatornákon éneklő hülye picsákra, akikből még egyet se dugtam meg, pedig a hangjukra is felállt, ahogy a néma és a süket, meg az osztálytársaim tudtak róluk beszélni, egyszerűen elém varázsolódtak, főleg ha otthon meghallottam őket, egyedül, ez maradt, és most szopkodom a vérem a szájüregem belső feléről. És.

Verés

Most elviselhető.
Most másra gondolok.
Most semmi sincs.
Most én vagyok.
Most minden van.
Most tűrhetetlen.
Most pedig, most és egyedül,
itt és most, végképp egyedül
csak te meg én. (Pilinszky János)

Kint a küszöb előtt épp elég rongyszerű lehettem, felmosott velem az összes szarfaszú, de komolyan, a belőlem kijövő folyadékot felkenték velem, piszok gazdaságos egy banda ez. Dülöngéltem és támaszkodtam, nem egy nyomorék voltam, hanem egy önhatalmúlag eldöntött hülye, mindig is ez volt a jobb, végre a fekete paraván előtt mozoghattam, és nem a sötétség volt ráragasztva a szemeimre. Így marha jó volt hazamenni, még anyám se lehet olyan szörnyű. Már hallottam a házat, ahol felnőttem. Már szagoltam a tömböt. Ekkor hirtelen, csapódás, üvegtörés, csörömpölés és üvöltözés kezdődött. Csak a hang volt ismerős, ez anyámé. Lehet, hogy meg akarják ölni, betörtek, és ő rátámadt a betörőkre. Vártam pár pillanatig, amíg felmértem anyám halálából keletkező előnyöket, és ahogy ezen gondolkodtam, biztossá vált bennem, ordítanom kell segítségért az ő és az én érdekemben is. Üvöltöttem többször, mire megjött a segítség. De csak rajtam segített. Még meg tudta tenni. És kimentett innen.

Infinitívusz

Még ki lehet nyitni.
És be lehet zárni.
Még föl lehet kötni.
És le lehet vágni.
Még meg lehet szülni.
És el lehet ásni. (Pilinszky János)

Epilógus:

Trónfosztás

Táblára írva nyakadba akasztjuk
történeted. (Pilinszky János)

Valami öreg pali, aki már amúgy rég meghalt, és mellesleg olyan szövegekkel próbálta felhívni magára a figyelmet, mint hogy Isten meghalt, mert ilyenektől várta, hogy mindenki elájuljon tőle, szóval ez a pali egyszer állítólag azt mondta, hogy már nincs tízparancsolat, az egész megy a levesbe, az ember számára már rég megszűnt. Ehelyett az van, hogy mindenki a saját törvényeit írja fel a saját táblájára, aztán arra akasztja fel magát. Nem tudom, tényleg létezett-e ez a fickó, mert az egészet a kocsmában hallottam egy ordítozó egyetemistától. De azt hiszem, ha létezett, ha nem, a faszinak tök igaza volt, bár ki tudnám egészíteni azzal, hogy míg az ember fel nem akasztja magát rá, addig a táblát akasztja a nyakába, és azzal jár körbe a világban, mint egy kibaszott szendvicsember, akinek az a feladata, sőt a megélhetése, hogy a saját nyavalyáját reklámozza. Anyám éppen ilyen volt, én azonban sohase. Nem is tudom, mi lehet felírva az én táblámra. Pedig ez fontos lenne, mert képletesen szólva erre akasztottam fel magamat, de talán a halálomból visszakövetkeztethetnék a táblámon lévő írásra. A halálom, pedig voltaképpen egyszerű, anyám valamit az ablaknál babrálhatott, emiatt leeshetett az ő gyönyörű Jézus-szobra, és amíg ő üvöltözött, hogy jézusom, mi lesz, addig az én fejembe fúródott a megváltója. Azt hiszem, az én táblámra az van ráírva, hogy a világ dolgainak nagy egésze nincs odaírva.

Sámán szertartatás: Botond magzatburkának („másának") felajánlása a Földanyának 2005. Fotó: Timkó János

Maradjon minden

csak hadd maradjon minden rendezetlen
magává vesszen minden kicsi rész
az őskáosznál mi ragyoghat szebben
a jót ígéri az, mi nincsen kész

és hadd legyen csak veszve kóbor lelked
ha úton vagy, a honvágy nem emészt
akad majd úgyis pap, ki végül felken
mikor az ősök színterére lépsz

kerüljenek el addig mord szabályok
ahol vagy éppen, ott legyen a ház
csak annyi légy, mit bőröd elhatárol
csak hús és vér, és csontból gyönge váz

és hadd maradjon minden szerteszét
– a káosz messze tévedt rendje szép

Át a forradáson

ilyenkor fordul át a tér veled
és mintha régi filmek vége lenne
fehérbe tűnik, sistereg a seb
amint eléri fények élesebbje

belépnél már a porral terhes helyre
de áldozatod folyton kint reked
s te visszafordulsz érte folyton s egyre
amíg csak rá nem megy az életed

külön vagy te és már külön a bélyeg
ha tested fogy, a stigma megmarad
s ha üdvözítő ég borul fölébed
feltépett sebbel váltod meg magad

ilyenkor fordul át a tér veled
s a húsról fénylőn sercen le a heg

Észre sem veszed

esélyed sincsen arra, elszakadj
ezer kötéssel visszafog a képzet
hogy erdeidben kristály víz fakad
és fáid hagyni lenne szörnyű vétek

pedig a víz már megadta magát
és halkan vár a biztos poshadásra
kegyetlen féreg rágja szét a fát
– ki józan, nincsen már itt maradása

de téged részeggé tesz még a táj
hiszel a mézes-mázos jóslatokban
hogy mostohád majd friss ebéddel vár
és édesednél sem szerethet jobban

> így észre sem veszed, hogy éhezel
> s a romlott vízben oldott vész visz el

Részlet a padló installációból: Varázsigékkel telerótt vas hexagramma „Dél-nyugati” sarka Fotó: Jenei Péter 2009

Bach muzsikál odafent

a feladat nagy
három sorban a világ
ha még költő vagy

a történelem
ami történik éppen
veled és velem

zizeg a levél
ezrével potyog a nyár
verset ír a tél

a felhők között
a világűr lekiált
állj meg üldözött

tizenkét évvel
Mohács előtt Dózsa György
szultáni kéjjel

lesz majd valaki
szomorúszemű boldog
ember az aki

feljajdul a táj
az aradi sík mezőn
senkinek se fáj

templomi zene
Bach muzsikál odafent
angyalok vele

látták a Holdat
hitték az isten arca
mondják a holtak

valamit tudott
azért lett szegény gazdag
pénzről álmodott

színház az egész
két részben jövet menet
vendégrendezés

mondd csak ki nyíltan
ha akarod ha nem az
igazság itt van

telefonálok
ma még minden szám foglalt
holnapig várok

a vers megírja
mit titkol el az idő
palintahinta

a ház a régi
a küszöb rádkiabál
nyomás belépni

a hála bére
szavakkal mondva ennyi
hagyd abba végre

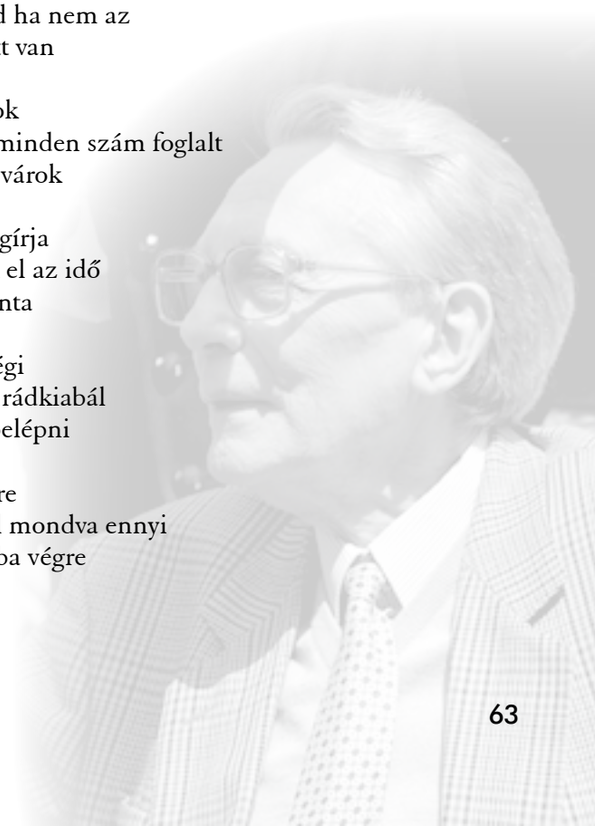

Rezdülések

(1.)

A konyhában elzártam
a csapot.
Nem érted,
miért kell
villanyt gyújtanom
szürkületben.

(2.)

A hűtőszekrényben
maradt a sajt.
Pedig tudom, ennél belőle.
Mennék, de nem hagyod.
És láthatóan
mosolyra fakadsz.

(3.)

A percnyi csendet
kihasználva átmész
a másik szobába.
Én tanácstalanul
fürdeni indulok.

(4.)

Órák óta nem szólsz.
Mit mondhatnál?

(5.)

Az ablakon át
ömlik a fény.
Téged megnyugtat,
zavarba hoz.
Engem álomba ránt.

(6.)

Enged a pillanat,
a mozdulat tiltakozik.
De aztán megszólal a telefon!

(7.)

A helyed pontosan itt lenne.
Én tudom.
Te nem találod.

(8.)

Túl
sok
ez
csendből,
borból.
Valami
mindig
befalaz.

(9.)

Arrább teszed a poharat.
Én a kést.
Mégis közel vannak
egymáshoz.

(10.)

A törülközőt rossz helyen hagytam.
Kiesik kezemből a borotva,
amíg a szőnyeget simítod.
Elbódít illat és hang.
Végül – innom adsz.

(11.)

A szuszogásod hallani.
A falat bámulom.
Hány óra lehet?
A szekrényen
álmodnak az altatók.

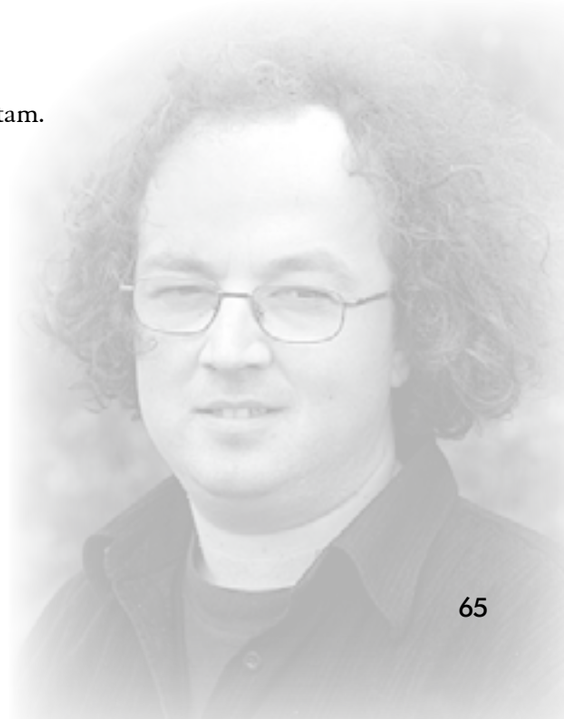

(12.)

Rezdül a függöny,
mozdul a szék árnya,
araszol a fény a tükör mögött.
Felébredsz. Hiába.
Virrasztok. Hiába!

(Epilógus)
A végletek szét-
feszítenek
minden keretet.
Egymásra utaltak,
mégsem tűrik
egymást a szavak.
Összedőlnek házfalak –
hullnak,
hullnak
csendhavak.

DÉRCZY PÉTER

Tíz év után

Esterházy Péter prózájáról (2000–2010)

Összefoglalás és harmónia

Szimbolikusnak tekinthető, hogy Esterházy *Harmonia caelestis*e (2000) a huszadik század zárulásával, tíz évvel ezelőtt jelent meg. A regény nyilvánvalóan egyúttal az életmű összefoglalása is, szinte minden tekintetben. A *Harmonia* ezen kívül a pálya csúcsa is, beleértve most még a *Bevezetés*t is. Szükséges valamennyire, lehetőleg röviden felidézni a regény némely jelenségét ahhoz, hogy érthetőbbé váljék egyrészt Esterházy a kétezres években születő prózája, másrészt az az állításom is, hogy a *Harmonia* összefoglaló jellegéből semmi nem következett az életmű folytatását illetően. (De a *Harmonia* sem következik közvetlenül az előtte való valamivel több mint tíz év műveiből, mint ahogy a *Bevezetés* mégiscsak következik azokból a szövegekből, melyeket Esterházy írt 1976 és 1986 között. Talán az *Egy nő* fragmentált, nem hierarchizált szövegében ismerhetünk rá valamelyest a *Harmonia* első könyvének számozott mondataira.) Ha valaki 2000-ben felveti az obligát kérdést, hogy ugyanis hogyan folytatódik, merre kanyarodik, ha kanyarodik a pálya, nehéz lett volna bármi újdonságot kitalálni, mondani. S ami mégis bekövetkezett, az váratlan, kiszámíthatatlan volt, s nem egyszerűen a szerző édesapja tragikus sorsának kiderülése miatt.

A *Harmonia* kétféle családregény, ennek megfelelően áll két könyvből. Az első könyv a számozott mondataival, szavaival, történeteivel a mindenséget, a mindent idézi fel, amelyben van valamiféle rend, tagoltság ugyan, ám ez világosan nem deríthető ki. Ennyiben a teljes műnek ez a része a családregénynek mint formának az átírása, pontosabban a családregénynek a lebontása, mondhatni elemi részecskékre, ha nyelvi struktúrájára figyelünk. A második könyv egyszerűbb felépítésű, szerkezetileg tagoltabb, rendezettebb, de úgy is fogalmazhatom, átláthatóbb, sokkal inkább emlékeztet egy hagyományos családregényre, amennyiben annak egyik meghatározó elemének a generációk váltakozását, egymást követését tekintem. Ugyanakkor a második könyv annyiban mégis kapcsolódik az elsőhöz, hogy mintegy abból emel ki egy szeletet, egy részt – az Esterházy család életét –, noha a két könyv címadása éppen ellenkező: az első könyv mindenének – amelybe az Esterházy család is beletartozik – a címe határozott névelős, mintha egyetlen családról szólna, míg a másik könyvé határozatlan névelős, mintha több család életét mutatná be, pedig ez a valóságos (vagy nem valóságos) Esterházy család története. A második könyv tehát újrateremti az elsőben lebontott formát. A teljes *Harmoniá*nak ez a struktúrája egyébként igen ismerős az Esterházy életműből, méghozzá a *Fancsikó és Pintá*ból, valamint még hangsúlyosabban a *Termelési-regény*ből, ahol az írói művelet fordítva működik: az első könyv megformált ironikus történelmi egésze, szemben a sokkal hatalmasabbra duzzadt magántörténelmen alapuló második résszel, mely mintegy teljességében is lábjegyzetként funkcionál a „főszöveg" mellett, mégis ez tölti be ez utóbbi pozíciót.

A *Harmonia* fentiekből, mint ellentétpárokból származó további strukturális jellegzetessége, hogy míg az első könyv inkább metaforikusnak nevezhető, a második inkább metonimikus, már csak az elbeszélés módjából is következően, hiszen az egyes számozott fejezetek formálisan is kapcsolódnak egymáshoz. A teljes mű metaforája is hasonló ellentétpárokból szerveződik meg, központi magját a minden és semmi, a fent és lent alkotja. Ahogy olvashatjuk is a könyvben: „Ez is olyan barokk benne, ez az oszcillálás a semmi és a minden közt, az ég és föld közt (a föld minden, az ég semmi)." A „barokkosság" nem feltétlenül vonatkozik a két könyv viszonyára, hiszen nem mondható, hogy az első könyv „mindenségével" szemben a második a „semmi könyve", de az

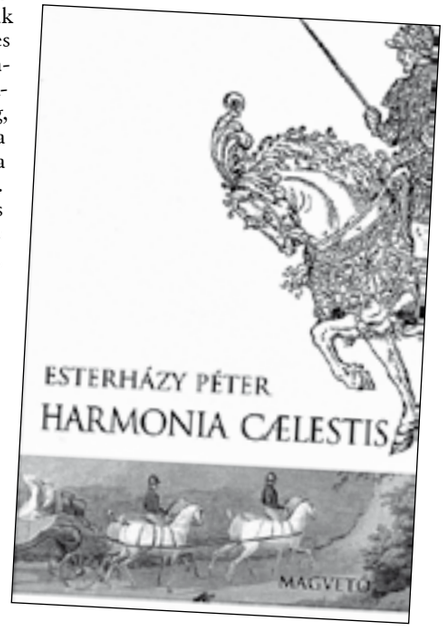

viszont mondható, hogy előbbi az „egészet” tükrözi, míg a második abból egy részt, tehát a minden és semmi metaforája egy más átírásban, megfogalmazásban rész és egész képzeteként tűnik föl.

További „párokat” is találhatunk, amelyek a regényt átszövik, kettőt említek csak meg, a valószerűség és az értékállítás problémáját, mindkettő igen lényeges kérdés Esterházy prózájában 2000 előtt is meg utána is. A *Harmonia* erősen és kételkedés nélkül játszik azzal, hogy mi valóságos a történetben illetve a szövegben, akár dokumentarista mélységgel is, s mi az, ami nem valószerű, hanem fikció, a képzelet szülötte. (A szöveg legszembetűnőbb részeleme ebből a szempontból, hogy a *Harmonia* következetesen három fiú- és egy lánytestvérről beszél, ami, mint jól tudhatja az életrajzban kicsit is jártas olvasó: nem igaz; egy család belső „tagolódásának” szándékos torzítása. A *Semmi művészet*ben (2008) erről szól majd egy vallomás, ami egyben persze játék is: „A húgommal {vagyis avval az öcsémmel, pontosabban azon két öcsém egyikével, akiből a regényekben többnyire húg lesz, húgot csinálok, indokaim nem mélypszichológiaiak, csupán gyakorlatiasak, legföljebb dramaturgiaiak: nincs szükségem mind a négyünkre, rendszerint három irány elegendő}”) (17. o.). A gyanútlanabb, de még a fölkészültebb olvasó is hajlamos még a nyilvánvaló torzításoknak, átköltéseknek is „bedőlni”, azaz valóságosnak elfogadni őket, ha a szöveg és a nyelv nem kelt kétségeket önmagában, vagyis referenciális olvasatban is megállják a helyüket a deformált tények. Előrevetítésként most csak annyit, hogy míg a *Harmonia* játszik a referenciális vonatkozásokkal, addig a *Semmi művészet* felfed bizonyos eljárásokat a valószerűség, dokumentum és a fikció viszonyában, ráadásul ezeknek egy része, mint az idézetből is láthattuk, több Esterházy-műben is felbukkan, ám a felfedés után visszatér a játékos fikcionalitáshoz. Hiszen a részleges idézet és a teljes mondat alanya is egy „mi” (állítmány: „teszteltük”), amelybe az „én-elbeszélő” és a „húgom” tartozik. A felfedéstől azonban megváltozik az egész szöveg „irányultsága”, a játék folytatódik, de már más a tétje, mint eddig volt. Egészen pontosan a nyelv felfogása, a nyelvi megelőzöttség pozíciója változik meg. Ettől pedig megváltozik a befogadási stratégia is, mert az olvasók még inkább hajlamosak a szövegeket nem nyelvi, hanem referenciális igazságként olvasni. (A *Harmoniá*nak s aztán bizonyos mértékig még inkább a *Javított kiadás*nak {noha ez más problémákat fed föl} többek közt ezért lett általános olvasói sikere; mert megengedett egy egyszerűbb olvasási módot is, ahol, ha átrágta magát a befogadó a számozott mondatok halmazán, akkor kapott egy látszólagosan tradicionális családregényt, sőt akkor is tudta olvasni ezen a szinten, ha a számozott mondatokat kihagyta. A *Harmonia* teljes nagyságát ez a különböző szintű befogadási lehetőség is meghatározta: a kiemelkedő művek másképp szólnak az egyes olvasókhoz, de mindenképpen megszólítják őket, ráadásul korokon átívelve másként és másként.)

És végül az értékszemléletről néhány szót. Az Esterházy-szövegek, s így a *Harmonia* se feltétlenül a végsőkig vitt értékviszonylagosság felmutatásai. Sőt, a figyelmes olvasás fényt deríthet rá, hogy ha az értékállítás nem az „Isten, haza, család” szentháromsága körül forog is, de a regények, s így a *Harmonia* is, az egyén felől is, és kicsit félve írom le a szót, amelyet annyira elkoptattak, a közösség (legyen az ország vagy futballcsapat) felől is szerzőjük határozottan áll ki bizonyos értékek mellett. Még a *Bevezetés* elemzése alkalmával írta Szegedy-Maszák Mihály: „az 1970-es, 1980-as évek egyik legjelentősebb magyar műalkotása végkicsengésével hagyományos értékek fönntartását erősíti meg s ennyiben visszafelé tekint, így próbál úrrá lenni a teljes értékviszonylagosság kísértésén, mely a posztmodern kultúrában hallgatólagos alapigazságnak számít, de a *Bevezetés* teremtette végül is nem minősül elfogadható föltevésnek, noha a könyv alaposan mérlegeli messzemenő következményeit, és rendkívül nehéz küzdelmet folytat velük.” Az „anything goes” viszonylagossága tehát végül is idegen egy olyan szövegvilágtól (s most csak a *Harmoniá*ról beszélek), melynek középpontjában az előbb említett értékek állnak, s arra hivatottak, hogy a széteső (nyelvi) világnak tartást adjanak. Talán csak ebben az egy kérdésben nincs ellentétpár a *Harmoniá*ban (és más jelentős Esterházy-műben sem), legfeljebb a Szegedy-Maszák említette „mérlegelés” értelmében.

Összefoglalás és diszharmónia: új epikai horizont felé?

A *Harmoniá*ban megfigyelhető, hogy bár erősen jelen van a történelem, az országtörténet mint családregény és mint értékszemlélet (sőt, még sok minden más is), a *Javított kiadás*ban (2002) mégis az olvasható erről, hogy „A könyv elmulasztotta ezt a szigorú szembenézést. Hiba. De ezt meg kéne írnom még pontosabban is.” A *Javított kiadás* ebbe a térbe, szövegképzésbe robbant be, nem volt várható semmiképp, ami várható volt egyáltalán, az (esetleg) egy lassú átrendeződés azokban az elemekben, melyekről a korábbiakban beszéltem. A *Javított kiadás* azonban sok tekintetben radikálisan írta át ezeket, de hangsúlyozni szeretném, hogy egyes elemek helyét és az elbeszélő szemszögét változtatta meg, semmiképp nem például a *Harmoniá*t mint műalkotást vagy más szövegeket, amelyek a Javított kiadás előtt születtek.

A *Harmonia* „mellékletének” nevezett mű alapvető kiváltó oka kétségkívül az, hogy a valóságos apa ügynök voltára fény derül, s erre Esterházy úgy érezte, könyvméretben kell reagálnia. A tény egyúttal felvetette, hogy ezt a történetet nem lehet az eddigi „gyakorlat” szerint elmondani, mert ez maga a valóság. Valóság, referencialitás és fikció viszonya azonban (részben láttuk már a *Harmoniá*ban) mindig is ott húzódott kérdésként az Esterházy-szövegek mögött, igaz, kevéssé problematizálva. A *Javított kiadás* igazából ott ír új fejezetet az életműben, ahol ennek a viszonynak az egyensúlyában bekövetkező „borulásról”, felbomlásról beszél, és az egész szöveg gyakorlatilag erről szól. Nevezzük regénynek a művet, tehát a regény csak részben, még azt is megkockáztatnám, hogy mintegy „mellékesen” tárja föl az apa „új” figuráját, mert a fő motívuma, a középpontba helyezett problémája valójában az, hogy a korábbi elbeszélői pozíció tarthatatlan, és mint az már a szöveg elején elhangzik: „pozíciókeresés” (14. o.) folyik, „Keresem a helyem, az új helyem.” Lényegében a teljes *Javított kiadás* ennek a tükrében születik meg, a szöveg némi túlzással az erre való folyamatos reflexiókból épül föl. Az sem véletlen, hogy 2003-ban *A szavak csodálatos életéből* című esszéjében is erre a problémára reagál a szerző, bizonyos mértékig árnyaltabban, mint a *Javított kiadás*ban, persze nyilvánvalóan azért, mert egyrészt más a műfaj, másrészt a probléma is „megoldott” a regény megírásával, ami aztán kihatott Esterházy prózájának későbbi alakulására is.

A „pozíciókeresés” nem is indulhatott más irányba, mint a valóság, sőt, a dokumentumszerűség, de mindenképpen a valószerűség felé. Bár a történet „adta” az új pozíciót, az elbeszélő nem csak erre a könyvre vonatkoztatja, hanem burkoltan már előre is vetíti, miközben folyamatosan visszafelé is tekint, amennyiben újra és újra fölmerül a *Harmoniá*val való összevetés. Például a tekintetben, hogy a *Javított kiadás*ban már nem lehet követni „Éppen ezt a fiktív – nem-fiktív libikókát, a könyv egyik leghangsúlyosabb jellegzetességét.” (189. o.) , s amire a *Javított kiadás*nak a válasza, hogy „én, Esterházy Péter beszélek itt, születtem 1950. április 14-én, anyám neve Mányoky Lili”.(19. o.) S a végső következtetést is levonja az elbeszélő (Esterházy) a mű befejezésében, az utolsó mondatok egyike, igen hangsúlyosan: „Megváltoznak a tíz éveim.” (280.o.), ami a múltra is, de hangsúlyosan a jövőre is vonatkoztatható. A *Javított kiadás* katarzisa nem feltétlenül az apa történetében és alakjában keresendő (ott is persze), hanem, még egyszer ismétlem, Esterházy pozíciókeresésében, aminek számtalan esztétikai és létfilozófiai elágazása van. A legnagyobb, legszélesebb a nyelvhez való viszonyban vehető észre. A *Javított kiadás* számtalan önértelmezői példával szolgál erre: „Ez a probléma, ahogy eddig még soha, itt állandóan visszatér: alkalmazkodnom kell a valósághoz. Eddig a szavakhoz kellett.”(6. o.); vagy másutt: „Csak most formának a (civil) őszinteséget választottam, kellett választanom, meg azt, ez már következmény, hogy az ún. valóságot tekintem valóságnak (nem a nyelvet), és ahhoz leszek hű.”(67. o.) A zárójelbe tett „civil” szó azonban azt is jelzi, hogy a valóság és fikció, referencialitás és nyelv, dokumentum és szó, igaz történet és kitalált történet („Csak azt fejből írtam, fantáziából”, ti. a *Harmoniá*t, 15. o.) viszonya még sem annyira egyszerű még a *Javított kiadás*ban sem, mint azt a számtalan reflexió sugallja. A 268. oldalon olvasható mondatok árulkodóak a tekintetben, hogy valójában mi is az elbeszélő (Esterházy) viszonya a műhöz, s azon belül a fentebb említett problémákhoz. „És jó?, kérdeztem szemérmetlenül, mintha én egy író volnék, ő pedig egy kiadó, ez meg egy kézirat, vagyis a világ világ volna, az apám pedig az apám, konkrétan az én drága jó édesapám, és juszt se sírom el magam…”. Talán nem kell túl részletesen ecsetelni, hogy a kérdés – „És jó?” – részlegesen átértelmezi mindazt a megállapítást, ami eddig leíratott valóságról, igaz történetről, arról, hogy az elbeszélő azonos a szerzővel és a többi. A kérdés ugyanis csak a megformáltságra, az esztétikai minőségre vonatkoztatható, s mindenesetre elbizonytalaníthatja a befogadót, hogy akkor hogyan is értelmezze azt a mondatot, hogy „Ennél a könyvnél, itt nincs irodalom.”(129. o.), amire ráadásul ezek a mondatok következnek: „Itt már nincs semmi. Csak a puszta minden (semmi).”, amely kitételek nyilvánvalóan a *Harmonia* nagy, átfogó metaforájára a mindenről és a semmiről játszanak rá, s ez nem erkölcsi viszony; vagy azt, hogy az esztétikai és a morális megfontolásoknak milyen szerepe és főleg milyen hangsúlya van a szövegben. (99. o.) A *Javított kiadás*nak ezt a dilemmáját esztétikum és moralitás viszonyáról alighanem nem véletlenül még élesebben veti fel, de egyben válasszal, megoldással is szolgál rá *A szavak csodálatos életéből* című esszé. „Minden mondat mögé oda kell az írónak állni, mindenestül, patetikusan szólva, az egész életével. Miközben a jó mondat önmagában még semmi, illetve úgy minden, hogy alig valami.” Visszamenőleg is (de már a *Javított kiadás*ban magában is) morális tükörbe kerül így a regénynek az a megfontolása is, hogy „Ennek az ’én vagyok – nem én vagyok – de mégis’- játéknak vége.”(108. o.). E mondat részben összhangban van a később születő művek (*Utazás a tizenhatos mélyére*, *Semmi művészet*) ráutaló mondataival, sugallataival, hogy tudniillik az elbeszélő azonos volna az íróval, a szerzővel. Csak egy áttételesebb példa erre a *Semmi művészet*ből: „te meg csak játszol, játszol, gróf”. (63. o.)

Ugyanakkor idetartozik, hogy például az *Utazás a tizenhatos mélyére* című prózában kétszer is feltűnik a következő regény-vagy könyvkoncepció, ilyen formában: „Vannak ún. könyvtervcéduláim, afféle emlékeztetők. Egy ismétlődő felirat: ’Egyszerű történet, 100 oldal’ ”(26. o.), ez ismétlődik meg egészen rövidített formában a kötet végén: „Egyszerű, 100 oldal.”(146. o.) Talán nem tévedek, ha azt állítom, hogy ezek a megfogalmazások és a mögöttük (esetleg) megbúvó valóságos megfontolások a *Javított kiadás*nak köszönhetők. Az Esterházy-művekről ugyanis ez idáig sok mindent el lehetett mondani, még azt is, hogy 100 oldal, de hogy egyszerű (s itt talán a legjobb szinonima a reflektálatlan volna) történetek lennének, azt nem. De talán az is megkockáztatható, hogy ez az egyszerű történet maga a *Javított kiadás*, hiszen a regény tényanyagára az elbeszélő ugyan folyamatosan reflektál; kommentálja az ügynök dossziéjában felhalmozott referenciális tartalmait, de nem reflektál, csak nagyon kivételes esetekben, azok szövegvilágára, persze nem is teheti, mert nem megalkotott művekről van szó, legfeljebb értékelheti a jelentések hajlékony stílusát, elegáns szókészletét és a többi. Mégis, az „És jó?” és az „itt nincs irodalom” között érezhetünk bizonytalanságot, sőt ellentét-feszültséget. Az előbbi mégiscsak azt sugallja (miközben a mondat folytatása vissza is vonja e sugallatot), hogy valójában a nyelv, a nyelvi megelőzöttség az, amely meghatároz egy szöveget mint művet („a szöveg a világ” – *A szavak csodálatos*… 35. o.), az utóbbi viszont azt állítja, hogy a *Javított kiadás* úgy műalkotás, hogy közben nem irodalom. Ehhez a feszültséghez azonban hozzátartozik az is, amit az *Utazás a tizenhatos mélyére* és *A szavak csodálatos életéből* című opusokban olvashatunk arról, hogy az irodalomnak mi is illetve mi lehet a funkciója; utóbbi-

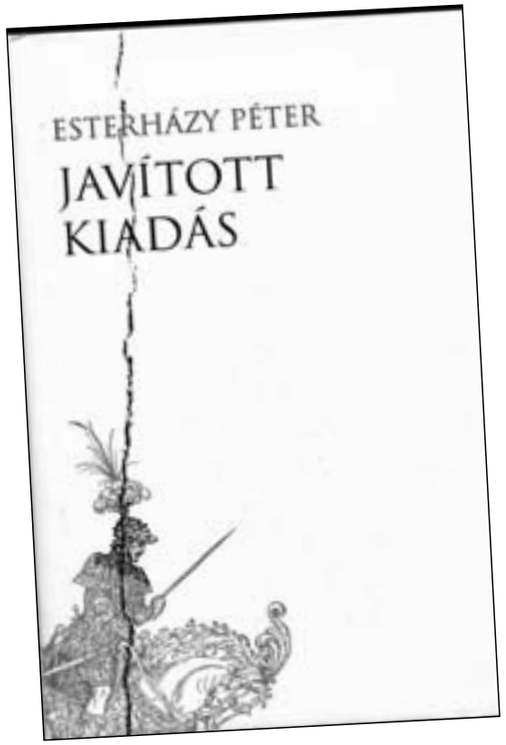

ban például azt, hogy „Az irodalom – a filozófiával, a vallással, a tudománnyal – a *lét titkait fürkészi*.” (37. o.) , az előbbiben pedig: „Vagyis az irodalom, egy könyv, Kirchhoff megváltoztatta a világot.”(86. o.) Mindezek fényében úgy tűnik, hogy a *Javított kiadás* elbeszélője (Esterházy Péter) nagyon komoly küzdelmet folytat abban az irányban, hogy miként is fogja föl a folyamatosan születő szöveget: nyilvánvalóan újra és újra hangsúlyoznia kell a valóság felől, hogy igazán tényekről ír, értekezik (az értekezésre majd még visszatérek röviden), ám mint „a szavak embere” nem mondhat le a nyelvi megformáltságról sem, hiszen a puszta tények elősorolása kevesebb, mint nyelvi megalkotottságban való prezentációjuk. Ebben az értelemben a *Javított kiadás*ban is megtalálhatjuk, csak más formákban, azt az „oszcillációt”, amiről a *Harmoniá*ban is olvashattunk (más vonatkozásban), csak itt ez az ide-oda villózás tény és nyelvi megalkotottság között jön létre, amely kettőben egy az azonos: az elbeszélő deklarált személye.

A szerző és az elbeszélő azonossága vagy azonosítása azonban más jellegű formai problémát is felvet, nevezetesen, hogy regény vagy mégis valami más inkább a *Javított kiadás*. A szöveg megalkotottsága mindkettőre ad alapot, szépprózai értelemben akár még hagyományos „klisékben” is (alakformálás, szituálás és a többi), a mű más területein viszont kifejezetten felerősödik az esszéisztikus forma és „elbeszélés”, a *Javított kiadás* szövegének nagyobb része nevezhető esszébetétnek, értekezésnek, sőt az is felmerülhet, hogy az egész szöveget egy óriás esszének tartsuk. Ez a jellegzetesség viszont nem egyszerűen erősíti az én-elbeszélést, hanem szinte előfeltétele, hogy az én-elbeszélő és a szerző azonos legyen, esszében ritkán fordul elő az a játék, amelyet Esterházy a „ki beszél?” címszó alatt szokott játszani. A *Javított kiadás*nak e téren a hatása is nagy: az utána következő művek, az *Utazás a tizenhatos mélyére* és a *Semmi művészet* arányaiban, és erősebb explicit szépprózai formájában rengeteg ilyen értekező, esszéizáló betétet, elkanyarodást, kitérőt tartalmaznak, és ezúton játszanak el vagy veszik komolya(bba)n az azonosítást és a belőle következő valóság és fikció viszonyt. (Részben idesorolom *A szavak csodálatos életéből* című esszét is, már pusztán születésének dátuma (2003) miatt, hiszen nyilvánvalóan ugyanazt a „töprengést” reflexió sorozatot tartalmazza, amely a *Javított kiadás*ban és a többi említett műben is szerepel, csak itt mintegy „tiszta” formában kapjuk.) Ugyanakkor azt is mutatja, mintegy előreveti, ami majd jön az utána következő prózai kötetekben, s ennyiben nagyon szorosan tartozik a 2000-es évek Esterházy-epikájához.

Míg a *Harmonia* alapvetően visszafelé tekint amennyiben egy pályaszakasz, de akár az is mondható, az addigi teljes életmű foglalata, a *Javított kiadás* visszafelé és előre is tekint. Azt a szöveg több helyen (idéztem is ezekből) nyilvánvalóvá teszi, hogy ez után nem folytatható az az elbeszélésmód, amely a *Harmoniá*t is jellemezte, sőt bizonyos konkrétabb példatárat is felhoz, nevezetesen a történelmi felelősséget, a közösségben (nemzetben) levés felelősségét (fentebb már láthattuk), s benne a *Harmonia* „hibáját”, ez volna a visszatekintés. Ráadásul a „hibát” a *Javított kiadás* befejezésében, anélkül, hogy konkrétan utalna rá, korrigálja: „a történelmi felelősség nem elvont, hanem személyes. Tehát hogy derék dolog, ha annak idején derekasan viselkedtünk, de hatszázezer embert mégiscsak meggyilkoltak, és ezért viselni kell a felelősséget. Vagyis a nagyapám nemcsak gyönge volt, vagy szkeptikusan visszahúzódó, ahogy többé-kevésbé a Harmonia állítja, hanem ő volt az is, aki eltűrte a holokauszt gyilkosságait. Ez a mondat nem összeegyeztethető a családi emlékeimmel és érzéseimmel, hiánya viszont nem összeegyeztethető a történelemmel. És olyan vakságot, sőt közönyösséget jelent, ami nem összeegyeztethető az emberiességgel. Szóval lehet, hogy megtettünk *mindent*, (…) de valahogy mégiscsak hiba csúszott a számításba (…) egy olyan 600 ezres hiba becsúszott.” (273. o.)

A *Javított kiadás* azonban előre is tekint, amennyiben nem kifejtett formában, de a szembenézés gesztusában jelzi, hogy a továbbiakban sem lehet már eltekinteni a mű megszületésének kényszerétől: „Vélhetően nem csak azt nem fogom tudni leírni, édesapám, hanem azt se, hogy én. Illetve valahogy nagyon másképp.”(16. o.) Visszafelé átrendezést, átírást, sőt a „mindezt majd megírom pontosabban is” újraértelmezett szempontját ígéri, előre tekintve pedig a *Javított kiadás* tapasztalataira épített elbeszélés-stratégiát. Utóbbiban ezen kívül a tematikus előrevetítést is pontosan megfigyelhetjük (ezt ma már könnyű megállapítani), amennyiben az elkövetkezendő két „focikönyv” egy-egy elemét már itt is észrevételezhetjük, olykor majdnem szó szerint előzetesen idézve (62. o., 126. o.) az *Utazás a tizenhatos mélyére* egyes passzusait, s persze azon keresztül a *Semmi művészet* fociuniverzumát.

Pozíciókeresés – új horizont vagy a régi átrendezése?

Az elbeszélés új horizontját elvileg az *Utazás a tizenhatos mélyére* és a *Semmi művészet* képezné meg, méghozzá szintén elvileg úgy, hogy a *Javított kiadás* tapasztalatait (mind a valóság/dokumentum/referencialitás, mind a poétika terén) mindkettő hasznosítja, ám valójában ez mindkét szövegben korlátozottan érvényesül.

Az *Utazás* esetében az említett tapasztalatok alkalmazása vagy legalábbis részbeni átültetése már a műfaj miatt is kétséges. A szöveg egyszerre épül föl epikai és esszéisztikus elemekből, s csak nézőpont kérdése, hogy kisregénynek tartjuk (ha az epikus elemeket érezzük uralkodónak) vagy egy nagyesszének (ha az esszéisztikus elemeket emeljük ki). A műfaj meghatározásnak amúgy egyetlen szempontból van jelentősége: Esterházy gyakran játszik el azzal, hogy itt az elbeszélő (mondhatnám csakúgy, mint a *Javított kiadás*ban) a szerzővel azonos, tehát a kétféle 'én' nem különböződik el. Volt már korábban erről szó, ez az eljárás a szöveget inkább az esszé felé tolná. Mégis nagyon határozott epikai karaktere is van a műnek, különösen a „teremtett figurák” terén, Heidi Klumtól Pék úrig. Az *Utazás*ban összességében mindössze enynyi, amit Esterházy a *Javított kiadás* alapján beemel a szövegbe, s talán még a foci örvén erősen megjelenített történelem, a berni döntő és az ötvenes évek összefüggésében. Lényegében azonban a struktúra, a nyelvkezelés, az ezzel kapcsolatos játék, a teremtés gesztusa (a foci mint a világ leképezése) mind-mind ugyanaz, mint a korábbi Esterházy-művekben, azaz semmi újat nem hoz, a jól ismertnek az ismétlése, azaz poétikailag az újra ráismerésnek a motivációjával dolgozik. A rövid szöveg *ebben* az értelemben nagyjából egységesnek, kompaktnak is mondható (noha a 3. részben „fölvonultatott” publicisztikai írások és beillesztésük a „főszövegbe” nem feltétlenül szerencsés, szerkezetileg és poétikailag meg nincs is megoldva), de az olvasó számára már szinkronolvasatakor is hordozott magában valami alkalmiságot. Nem arra gondolok, hogy Esterházy a Süddeutsche Zeitung felkérésére írta a könyvet a 2006-os futball világbajnokság alkalmából, mert *ez* nem érződik rajta, s különben is *alkalomra* már születtek remekművek is, itt azonban erről koránt sincs szó, s a szöveg alkalmisága más irányú, más poétikai, strukturális okok által meghatározott. Persze utólag mindig okosabb az ember, de az *Utazás* több eleme is arra utalt már a megjelenésekor is, hogy bár élvezhető, egészében is elfogadható szöveg, valójában nem önálló, mintha valaminek a része volna. A sok felvetett mozzanat, mely önmagára maradt, a sok, valóban emlékezetes figura, amely nem „folytatódott”, a sok ötlet, amely ötletszinten élt csak a „kisregényben?”, „esszében?” erősen arra mutatott, hogy az *Utazás*nak mindent összevetve előkészítő szerepe van valamihez, amiről majd csak utólag tudjuk meg, hogy ez a *Semmi művészet*. „Előszó” tehát, vázlat egy nagyobb lélegzetű munkához. Még az a nagyobb motívum is csak részben teljesedik ki, amely az „öregedő focista” (itt ugye megint csak játék a szerző, az öregedő focista és az elbeszélő azonosságával vagy különbözőségével) figurája mint központi „hős” köré szövődik, bár kétségtelen, hogy a szöveg emlékezetes pillanatai köthetők hozzá: „Futballpályák környékén kényszeresen a fiatalságomra gondolok, következésképp az öregedésről beszélek.” (32. o.). S valóban, az *Utazás* rengeteg motivikus elemet, de rengeteg konkrétumot is hordoz, amely a *Semmi művészet*ben fog kibontakozni, nagyobb teret kapni, olykor meghatározó jelleggel. Ilyen például az anya és a lesszabály viszonya (94. o.), s alapvetően az, amit mindkét könyv (eltérő hangsúllyal vagy talán úgy pontosabb: erősséggel) állít: „ama téglalap világszerűsége, a futball mint a Nagy Elbeszélés kicsiben” (*Semmi művészet*, 105. o.), és ennek előképe az *Utazás*ban: „A villám fényénél a világ számomra legszebb, legvarázsosabb mértani alakzatát pillantottam meg, egy speciális téglalapot, vonalakkal, zölddel, igen, egy futballpályát.”(26. o.) A két idézetből mellékesen az is kivehető, hogyan „fejlődik ki” a futballpálya az elbeszélő *számára való* konkrét szépségből az univerzumot mintázó általános létmetaforává (s egyúttal az epikai narráció melankolikus, mert a valóságban már nem lehetséges fölstilizálásává).

Az *Utazás* (amit Vári György ironikusan „kis foci tárcatár”-nak nevezett (MaNcs, 2008. 06. 26.) nem minden ok nélkül, hiszen a szöveg nagy, döntő része önidézet, a korábbi tárcákból, publicisztikai írásokból „összeollózott” és egybeillesztett szövegtest, azaz per definitionem nem hordozhat olyan konkrét epikai vagy esszéisztikus elemeket, amelyek a *Javított kiadás* közvetlen hatását hordozzák; az is igaz, amit viszont Csuhai István állított a könyvről, hogy a *régi elemek*, „szavak” *elrendezése* lehet *új* (És 2006. 23. szám), tehát az *Utazás* a *Javított kiadás*nak csak felületét karcolgatja, vagy még azt sem, szó sincs arról, hogy ezt a sajátos regényt vagy más megközelítésben „megrázó dokumentumot” bármilyen lényegi szempontból hasznosítani, alkalmazni tudná, pláne nem képes új horizontot csak felvillantani is. Inkább, mint már említettem, az ismétlődés és az életműben így felfogott folyamatosság lesz uralkodó benne is. Ezen a szinten folytatja a *Javított kiadás* (vagy *A szavak csodálatos életéből* című esszé, illetve az egész pálya) értékszemléletét, csak összevetésként idézek rá két példát: az utóbbiból: „A drámanélküliség drámájáról szól, azt hiszem, az egész modern irodalom. A nincsben lévő vanról.” (14. o.), amire pontosan rímelnek az *Utazás* szavai: „A nincs mint van. / Ebben a kettősségben áll a mai európai értékrend.” („24. o.)

Egyvalamit azonban mégiscsak hangsúlyoznom kell (már utaltam rá fentebb zárójelben), mégpedig azt, hogy a *Javított kiadás* „tanulságainak” egyikét (nem lehet egyszerűen csak folytatni a narrációt) az *Utazás* jól adaptálja: a régi szövegekből ugyan nem nyújt új epikai horizontot, ahonnét szemlélhetnénk az *egészet*, de átrendezi őket, ami azt is jelenti, hogy azok új fényben tűnnek elénk. Nem ugyanazok, mint évekkel vagy évtizedekkel korábbi megjelenésükkor. Az egyes írások is új értelmet kaphatnak (ez a ritkább és a kevésbé érdekes, mert itt főleg tárcaszerű és publicisztikai szövegekről van végül is szó), ahogy egy mégiscsak valamivel nagyobb epikai vagy esszé keretbe kerülnek. (Ebből adódik egyébként a könyv egységes

hangneme, ami szemben áll a szerkezet mozaikosságával.) Az *Utazás* jelentősége azonban mégis abban lelhető meg, hogy lényegében benne minden együtt van arra, hogy előkészítse egy nagyobb, átfogóbb metaforikájú, szélesebb történelemképzetű és kiforrottabb szöveg (regény) megszületését.

A *Semmi művészet* lenne hivatott betölteni azt a szerepet, melyet az *Utazás*ból vélünk kiszűrni, s már a címe is mintha valóban arra utalna, hogy szerzője-elbeszélője szorosan kapcsolódik a *Javított kiadás*hoz, tudniillik, hogy „itt nincs irodalom", azaz a regényben meg nem lesz semmi művészet, következésképp itt sem lesz irodalom, hanem a referencialitás, a dokumentumszerűség kerül majd a középpontba. Angyalosi Gergely hívja föl a figyelmet (Litera, 2005. 05. 05.) arra, hogy a címet nem lehet így értelmezni, legfeljebb ironikusan, hiszen a mű másból sem áll, mint művészi alakítások, „fogások", „trükkök" sorozatából. Angyalosi így némileg értetlenkedve áll a címadás előtt, s valóban nehéz feloldani a cím rejtélyét, mert másként, mint ironikusan, nem lehet értelmezni. Ebben az esetben azonban az mondható el, hogy a regény már címével is kétségbe vonja, hogy volna valamiféle kapcsolata a *Javított kiadás*sal illetve annak tapasztalataival, vagy hogy bármiféle értelme volna ilyen kapcsolatnak. Kérdésessé válik, ahogy Szilasi László állítja, hogy a mű „a *Javított kiadás* című regény poétikai tanulságait is hasznosítja."(ÉS, 2008. ápr. 18.), s aki azt is bejelenti, hogy a *Semmi művészet*tel az „új életművi korszak"-ot, vagyis annak kezdetét köszönthetjük, amit én a regény szerkezeti, poétikai és elbeszélés szemléleti vonásai miatt nem osztok.

A mű egyetlen ponton látszik hasznosítani a *Javított kiadás* tanulságait, nevezetesen abban a vonatkozásban, melyben a *Javított kiadás* elbeszélője (Esterházy) azt állította, hogy már nem lehet leírnia a régi módon azt, hogy 'én'. Az utalás más formában a *Semmi művészet*ben így tér vissza: „csupán a szíved lett nehéz (mint a Gaffiot-lexikon, írtam régebben – de az más szívhelyzet volt)." (142. o.) (Az idézetben az elbeszélő az *Ágnes* című kisregényre, szövegre utal.) Ha úgy tetszik, a *Semmi művészet* ennek a megváltozott „szívhelyzetnek" lenne a lenyomata, ami elsősorban abban nyilvánul meg, hogy a szerző (Esterházy) mintegy újraírja, újraértelmezi korábbi szövegeit, burkoltan arra is célozva ezzel, amit fentebb már rögzítettem, hogy tehát a *Javított kiadás* dokumentumszerű megjelenésének tükrében megváltozik a korábbi szövegek pozíciója is. (Ami nem jelenti egyszersmind maguknak a műveknek az „érvénytelenítését", „kétségbe vonását".) Szilasi László egyenesen arról beszél, hogy a *Semmi művészet*ben végül is „a teljes életmű hatalmas lendülettel és példás alázattal megkezdett totális újraértelmezéséről" van szó. Ezt is kétlem, de egy régebbi szövegét a szerző valóban e vizsgálat körébe vonja (s persze, ennyit megengedhetünk, ez által, rajta keresztül más művei pozíciójának átrendezésére is „vállalkozik", vállalkozhat), méghozzá *A szív segédigéi*nek, tehát a két apa-könyv után mintegy visszafordul a jóval korábbi anya-könyvhöz, és valóra váltja annak utolsó mondatát: „Mindezt majd megírom még pontosabban is." Ha figyelembe vesszük, hogy nemcsak *A szív segédigéi*nek, hanem egyúttal az 1986-os hatalmas kötetnek (*Bevezetés*) is ez a befejező mondata, akkor valóban el lehet gondolkodni azon, hogy esetleg a *Semmi művészete* valóban az életmű újraértelmezésének kezdete, de ez csak feltételezés.

Figyelmünket látszólag az is az újraértelmezés, vagy szerényebben, az átrendezés felé tereli, a *Javított kiadás* hatását mutatva, hogy Esterházy (az elbeszélő) gyakran nem palástoltan célozgat, utalgat arra, hogy itt az elbeszélő azonos a szerzővel, sokszor felfed elbeszélésbeli „titkokat" referenciális (idéztem már a húg – öcs „hazugságát", de ilyen számtalan van), azaz családi és egyéb viszonyokban, ám az elbeszélőt ez nem zavarja abban, hogy a történet főszereplőjét (vagy legalábbis egyik főszereplőjét) teljesen szétírja a valósághoz, sőt *A szív segédigéi*nek anyaképéhez képest is, de ugyanezt megtegye számos más vonatkozásban, más figurákkal kapcsolatban, például az apafigura már-már abszurddá válik a korábbi apakönyvek szereplőjéhez hasonlítva (akár *Harmonia*, akár *Javított kiadás* – tehát hogy úgy mondjam, morális megfontolásoktól függetlenül). Arra most külön nem térnék ki, hogy mennyire okoz vagy sem problémát az az elbeszélésbeli megoldás, hogy egy fiktív narrációs térbe a szerző belehelyez egy látszólag valóságos elbeszélőt, Esterházy Pétert. Figyelmünket nem kerülheti el az sem, hogy tehát lényegében az elbeszélői pozíció alig változik, ugyanaz a csikicsuki folytatódik, s ugyanez mondható el a referencialitás és a fikció viszonyában is. (Nem szorosan, de mégiscsak van összefüggés az előbbiek és a regény igen szórt szerkezete, kis egységekre, heterogén elemekre szabdaltsága között, ami önmagában nem volna talán baj, de a *Semmi művészet*ben ezen kis egységek zsúfoltsága {és széttartó műfajisága} hivatott eltakarni azt, hogy talán nincs minden végiggondolva a szöveg megképzésében.)

Míg az *Utazás*ban a foci inkább volt önéletrajzi (és családi) elem, bár a történelem is beszüremkedett általa, a család Horton való kitelepítésében és egyebekben, a Semmi *művészet*ben már világmetaforává válik, olyan metafora tényezővé, mely mindennek lehet a magyarázata és oka, végső soron magának a teremtésnek is bizonyos fokig az „alteregója" az elbeszélő személyén átszűrve. „Vagyis újra kívánta teremteni a világot. Újra akarta kezdeni a világ történetét. Vagyis az ártatlanságot. Ezért ártatlanságon nem a szemérmességtől a romlatlanságon át a szűzességig érő tartományt értette, hanem mindközönségesen a szabadságot."(179. o.) Minden a „varázsos téglalap" körül forog, bár talán pontosabb, ha azt mondom, minden *e téglalapon belül* történik meg: Puskás Öcsi, a fociszakértő anya, az egész ötvenes évek Magyarországa, de a berni döntő révén, az egész világ csak ezen belül értelmezhető a szöveg nem explicit állítása szerint. Ugyanez bújik meg a már említett idézetben, hogy ti. mi a viszony a foci és a Nagy Elbeszélés között. Az elbeszélő ezt nem gondolja ironikusan, inkább nosztalgikusan utal rá (mint ahogy az *Utazás* egész focikalandjában, utazásában is erősen ott van a nosztalgikus hangnem), s talán a nagy elbeszéléssel (mint nem megvalósíthatóval) szembeszegezve a teremtés *szabadsága*, egyáltalán, az elbeszélés szabadsága. Aminek a *Semmi művészet*ben kiváló, olykor gyönyörű részek lesznek az eredményei, tökéletesen formált alakok, jól kitalált szituációk a megszokott színvonalú előadásban, de az *egész* meg sem közelíti a legnagyobb Esterházy-műveket. Ez nem lenne különösebben probléma, sokkal inkább az, hogy a *Semmi művészet* elbeszélője, miközben gyakran hangoztatja valamilyen formában (burkoltan akár) az újraírás gesztusát, bizony narrációs megoldásokkal, utalásokkal pedig arra irányítaná a figyelmünket, hogy a *Javított kiadás* után csak másként lehet megszólalni, mint annak előtte, valójában eltereli a figyelmünket arról, hogy szó sincs az elbeszélés új horizontjáról, sőt az átrendezés is csak részleges, erősen korlátozott. Ugyanaz a játék folyik valóság és fikció között, vagy épp elbeszélő és szerző alakja között, amit megszoktunk korábban is, talán annyi csak a különbség, hogy most minden ilyen játék mögé azért odagondolhatjuk a *Javított kiadás* megrázó dokumentumát, ami végül is átszínezi ezt a narratív játékot. De ez csak az olvasó „hozzáadott értéke", s nem a szövegből magából következik; s mi van, ha valaki nem ismeri a *Javított kiadás*t. Ebben az értelemben és összességében még az is kérdéses, s ezt persze metaforikusan értem, hogy megtörténik-e az egyszer már megírtnak a pontosabban való meg(vagy újra)írása.

Végkövetkeztetések helyett – kis összefoglalás

Maga a szerző írta, hogy „tíz évei" vannak (és azok majd most megváltoznak). A *Harmonia* óta eltelt egy dekád, s ebben az időszakban egyelőre az látszik, hogy Esterházy folyamatosan keresi az új elbeszélői pozícióját, amit, mármint a keresést a *Javított kiadás* mint dokumentum váltott ki. Ha a *Harmonia*t egy korszak, az

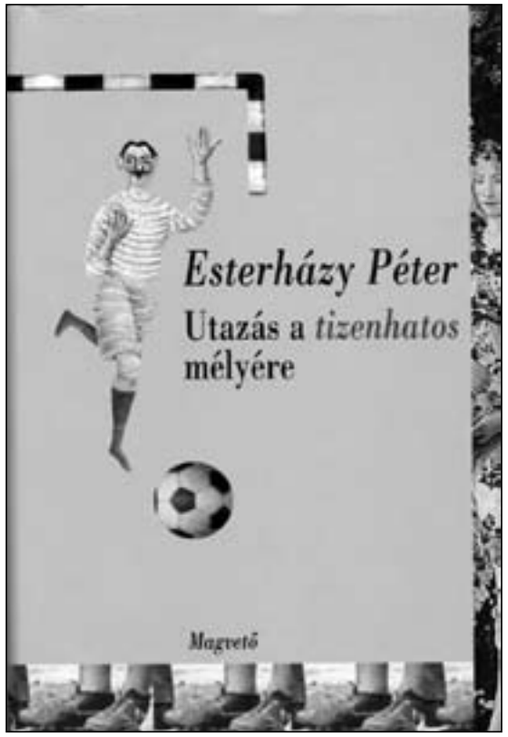

epikus életmű egy nagy korszaka lezárásaként, összefoglalásként fogjuk föl, akkor mindössze három szöveg együttes keletkezett 2000 és 2010 között, melyeket érintőlegesen elemeztem is. Ezek közül a *Javított kiadás* annyiban kiemelkedik, hogy egyrészt az elbeszélő rákényszerült a szokásostól eltérő, másfajta narrációra és az elbeszéltekhez való másfajta viszonyra, s ebből bár nem született kiemelkedő mű (regény), szerkezetében és hangnemében mégiscsak a legegységesebb alkotás ebből az időből (emlékezetessé mint dokumentum válik). Ehhez még hozzátehető, hogy mindemellett a *Javított kiadás* bár 2002-ben jelenik meg, s így a vizsgált időszakhoz sorolható, valójában a *Harmonia*hoz tartozik, s csak jellege választja el tőle. Az *Utazás* hangnemileg hasonló vonásokat mutat, szerkezetében azonban nem ilyen egységes, a vállalkozás méretei (nem oldal- vagy lapszámra gondolok) pedig meg se közelítik egy komolyabb Esterházy-mű nagyságát. A *Semmi művészet* mint vállalkozás már ilyen művet idéz látensen, de a narrációs, szemléleti problémák és az új elbeszélői pozíció nem-találása miatt csak részleges epikai eredmények születhettek. Személy szerint nem látom, hogy az „ellépés" egy új narrációs pozícióba mikorra jósolható, azaz mikor várható olyan kiemelkedő jelentőségű és a pályát is meghatározó mű, mint a *Bevezetés* volt a maga korában, vagy a *Harmonia*.

De az is igaz, hogy a nagy alkotások, a remekművek mindig váratlanul, s hogy úgy mondjam, hívatlanul állnak elénk, s Esterházy Péter erre már több példával is szolgált.

▶ HALMAI TAMÁS

Pápai vizeken

A közíró Esterházy Péter

„Mindaz a poétikai-retorikai potenciál tehát, ami a regényekben – az »irodalmi olvasás« kódjain át – a befogadás új önmegértésének többféle és megosztható tapasztalatát váltja ki, itt a referencializálható igazságok interszubjektív feltételezettségét teszi láthatóvá.”

Kulcsár Szabó Ernő

„…percre jelen s készen van figyelmével, reagálásaival. Mégpedig úgy, ahogy a valódi írónak (pl. Arany, Babits, Kosztolányi) jelen kell lennie: irányok, szemléletek, magatartások s nem pártok oldaláról. Csakugyan irodalmi mindenese a hazai literátus életnek.”

Németh G. Béla

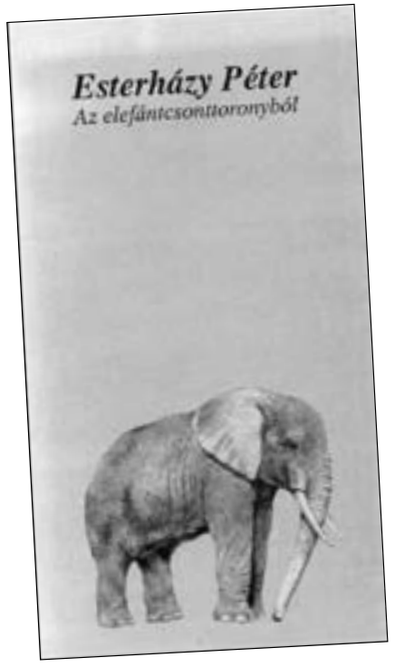

1

Ady politikai publicisztikája, Babits irodalmi eszszéi, Kosztolányi poétikus tárcaművészete, Pilinszky lelkiségi jegyzetei, Szerb és Németh művelődéstani dolgozatai, Hamvas és Bibó eszmetörténeti fejtegetései, Nemes Nagy és Lator műelemző esszéisztikája, Mészöly és Konrád stilizált műhelynaplói, Kertész és Nádas történelembölcseleti munkái: megannyi lehetősége, változata, iránya és igénye az esszéirodalomnak, megannyi mellékágon született, de főáramot alakító életműve modern irodalmunknak. Ebbe a sokszínű értekező prózai hagyományba kapcsolódott bele, egyszersmind hagyományteremtő eréllyel lépett föl Esterházy Péter, amikor – immár negyedszázada – alkalmi írások közzétételébe fogott. A rendszerváltás környéki esztendők megújuló társadalmi közérzete, történelmi közhangulata éppúgy ösztönözhette, mint – túl a fölkéréseken – az a belső késztetés, hogy saját tehetségét addig nem próbált feladatok elé állítsa. A *Bevezetés a szépirodalomba* (1986) nagy összefoglalása után új utakat kereső regényíró természetes igénnyel fordult a közírás másfajta szereplehetőségei felé.

Elsőként a műfaji változatosság tűnik föl: eszszék, cikkek, glosszák, jegyzetek, tárcák, karcolatok, publicisztikák, kiállításmegnyitók, születésnapi köszöntők, nekrológok, laudációk és recenziók gazdag együtteséről beszélhetünk. S ezek a kultúra és a közélet ügyes-bajos dolgait tárgyazó írások természetesen nem elégszenek meg a szépírói ujjgyakorlat státuszával, tétjük rendre nagyobb, súlyuk zömükben jelentékenyebb. Hiszen politikai aktualitásokról szólván erkölcsi hitvallássá lényegülnek, a művészeti hagyományokat érintvén pedig szelíd kanonizációs szándék munkál bennük. Kosztolányi, Csáth, Móricz, Ottlik, Örkény, Weöres, Pilinszky, Nemes Nagy, Mészöly, Mándy, Kertész, Nádas, Oravecz, Bodor, Tar, Garaczi, Gombrowicz, Bernhard, Hrabal s a többi szerző (klasszikusok és kortársak) jó kedélyű laudálása egy irányzatokkal nem, csak az esztétikai értékkel törődő *befogadó* mentalitását teszik nyilvánvalóvá – s állítják példaként az olvasó elé. Amint a Közép-Európával (írókkal, értelmiséggel, délszláv háborúval – történelmi és kulturális sajátosságokkal) foglalkozó írások is az európai értékhagyományok melletti kiállás díszes dokumentumai. Eszményük a szabadság és szeretet kultúrája, téziseiket a kiművelt figyelmesség antropológiájából veszik.

Azt is nyugtáznunk kell: a stiláris és retorikai többrétűség, a nyelvi regisztereket egymásba író lelemény végső soron egylényegű nyelvet eredményez, a műfaji bőség szerfölött jellegzetes nyelvi anyagban testesül meg. Esterházy az iróniaként színre vitt pátosz mestere, széles körökben kivívott népszerűsége nagyrészt alighanem élvezetesen olvasmányos beszédmodorának köszönhető. Az önreflexív nyelviség, az anekdotizáló hajlam, a szarkazmustól sem ódzkodó elmélyültség, a kultúrabölcseleti alapok, az idézetek és vendégszövegek hálója s a váratlanság prózapoétikája (váltások és visszaváltások a szókészlet, a mondattan, a retorika és a tipográfia szintjein): mind a *tetszetős bonyolultságot* szavatoló alaki jegyek. Összegzően azt mondhatnánk: Esterházynál a szeretetetika létalapító komolyságát az irónia ethosza tudatosítja, a szabadság magasztosságáról a derű nyelvi alakzatai vallanak.

Ezeket meggondolva nem meglepő az a hatás, amelyet Esterházy epikusi és közírói életműve a nyilvános beszéd különböző színterein kifejtett. Irálya – közvetlen vagy közvetett módon – nem csupán a hazai széppróznak és értekező irodalomnak adott korszakos ihletet, de az újságírás, sőt – megkockáztatjuk – az internet (az internetes újságírás és a blogok) nyelvét is döntően befolyásolta. Az alábbi, szemelvényes ismertetőből talán az is kiderül, miért láthatjuk Esterházy publicisztikáját fontosabb és fajsúlyosabb jelenségnek, mint amilyennek a recepció egy része tételezi (amely szakmai olvasás általában is hajlamos egy-egy szerző életművéből inkább a tisztán szépirodalmi alkotásokat tartani becsben, melléktermékeknek gyanítva az egyéb írásműveket).

2

A Magvető Könyvkiadó *EP*-sorozatában megjelent *Írások* (1994) az addigi három kötetet (*A kitömött hattyú*, 1988; *Az elefántcsonttoronyból*, 1991; *A halacska csodálatos élete*, 1991) tartalmazza. Ugyanabban az évben került ki Esterházy műhelyéből az *Egy kékharisnya följegyzéseiből* (1994), s nem sokkal később napvilágot látott az *Egy kék haris* (1996) is. A fentebb sorolt jellemzők mindvégig jellegadó vonásoknak tűnnek föl. Akkor is, ha azt tapasztaljuk (jóllehet, ellentétben a szakmai befogadás egy részével, ebben nem látunk kivetnivalót): az irodalmi ihletésű esszék mellett mind nagyobb szerepet kapnak a közéleti tárgyú glosszák; s ezzel együtt az értekező állításai helyenként egyértelmű állásfoglalásokká egyszerűsödnek, a történeti távlatokat nyitó, játékos derűt pedig gyakorta a ráismerő felelősség komorsága hatja át. A narrátor immár nem kizárólag a nyelvvel boldogan szöszölő író szerepét formázza meg: szavai az közgondolkodás erkölcsi terhét magára vevő, européer értelmiségire mutatnak vissza.

Kultúrát és közéletet említettünk. *A kitömött hattyú* olvastán tovább árnyalhatjuk az összképet. Hiszen a kultúrából elsősorban a nyelvművészet érdekli, a társadalmi tematikában pedig a labdarúgásnak tart fönn kitüntetett helyet a szövegek alanya – úgy is, mint „földi stiliszta” (*Függelék a Kis Magyar Pornográfiához*). Irodalomról és fociról kevesen írtak, írnak ilyen színvonalon s ekkora odaadással. A választott tárgykörök egymásba nyílása ugyanakkor nem vezet tematikus zűrzavarhoz; inkább a jótékony elevenség biztosítéka. Ez egyébiránt az *Előszó*ban megfogalmazott programnak is megfelel: „Úgy gondolom (szeretném?), könyveim ideális megjelenési, létezési formája: a kert. Ám ezt egészen primitíven tessék érteni! Hogy ti. mászkál az olvasó a kertben, és a »megfelelő helyen« olvas”. S hézagtalan biztonsággal illeszkedik e programba az épületes munka kívánalma: „Akárhogy is: a hajnali rémületet munkával ütöm el. Én mindig így járok a legjobban” (*A lustaságról*); a szabad művészet dicsérete: „A művészet legfőképp *szabad* akar lenni” (*„szó, szó, szó – a többi, néma csend”*); a fanyar humorral színre vitt térségi diagnózis: „A zacskóstej Kelet-Európa szellemi terméke” (*Függelék a Kis Magyar Pornográfiához*); avagy a pályatárs méltatásába csempészett, érzékeny és pontos alkotói krédó: „Az író a szóhoz ért. Szóismeret: ez az író; szóismerő” (*Esszé Mészöly Miklós születésnapjára*).

A következő kötet az aktuálpolitikai érdeklődés fokozódásával jellemezhető. Ez nem is adhat okot csodálkozásra: *Az elefántcsonttoronyból* írásai az első szabad választások körüli időszakban, illetve az első szabadon választott kormány működése idején születtek. Az artisztikus elzárkózás toposza (elefántcsonttorony) ebben a kontextusban adhat hírt az iróniával, önirónia*val megerősített* patriotizmusról, a „kevély letargiával” (*Nemzeti olvasókönyv*) fölvértezett magyar író keserédes önérzetéről: „A magyar elefántcsonttorony, hogy az milyen volna, hogyan nézne ki, nem nehéz elgondolni. Eleve KGST-import. Cserébe vízi energiát szállítanánk a baráti Kubának. És persze műanyagból, resztlikből volna összebuherálva” (*A tárgy dicsérete*). S a „Győztünk, de nem vagyunk győztesek” (*Nyári megjegyzések*) finom paradoxonát és a *Hitel*től való búcsúvétel szomorúságát (*Kedves Hitel-Olvasó*) sem értelmezhetnénk a korszak szellemi (szellemtelenségi) áramainak visszaidézése nélkül.

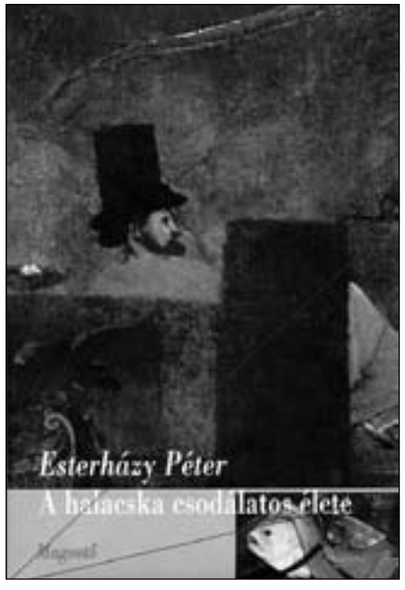

A halacska csodálatos élete – a föntebb elősorolt témákon túl – mind nagyobb szerepet szán az írói műhelybe bevezető s a családi hétköznapokba beavató, szemérmes és stilizált vallomásoknak. E helyt csak példaképpen jelezhetjük egy-egy idézettel, hogy eközben miféle állítások-kérdésföltevések (ráérzések és telitalálatok) útján vet számot Esterházy a közép-európaisággal: „Klasszikus sem-sem helyzet, illetve is-is: föltéve, ha az ember elég tehetséges, de hát ez legföljebb utólag derül ki, holnap; ma nem segít. // Ez a kettősség vagy köztesség minden mozdulatunkban benne van, minden reflexünkben és nyilván a könyveinkben is” (*A halacska*); „Egyszerre kéne megálmodnunk Közép-Európát, megálmodnunk a hazánkat – és ezek-

től el is szakadni, nevetségesnek lenni, különcnek, haszontalannak, haszon nélkülinek, jelentéktelennek és kicsinek, azaz nem elfelejtve: hogy az Egészre vagyunk hivatva, hogy az egészre vagyunk meghíva" (*Közép-Európa mint seb, homály, hiba, esély és reménytelenség*). A hazai posztmodernizmussal: „Úgy van posztmodern, hogy a modern sose járta, járhatta végig az útját" (*A halacska*) s a kultúrával mint „szigorú tekintetek rendszeré"-vel (*„Azt csinálom, amit eddig, nézdegélek"*). Az esztétikum metafizikájának jelenvaló hagyományával: „A szentség, a szakrális, az a művészetnek is alapszava. S erről, hogy esetlenül mondjam, a kereszténység elég sokat tud. A hallgatásról, a hallgatás mélyén lévő szóról, a gyöngeségről, a kicsiről. Az író beszél, nem hallgat, de a csönd felé törekszik" (*uo.*) s a megbotránkoztató művészi tettel: „A nagy író soha nem jólfésült, hiába frizérozzák az – bocsánat – álkultúrborbélyok, a nagy író mindig botrányos, az igazság botrányát sugározza, és főként a szabadságét" (*Miért*). Hit, munka és szeretet vigasztaló összefüggéseivel: „Jobb vagy legalábbis szerencsésebb dolog hívőnek lenni, mint hitetlennek. De ez nem elhatározás dolga. Különbség van azonban hitetlenség és cinizmus közt. Mert hitetlennek lenni – akárcsak hívőnek – magasztos dolog, a cinizmus meg divat. Aki cinikus, az föladta […] Lám, igaz tényleg: ha dolgozom, azaz fogalmazok, megnő bennem a szeretet" (*Az ünnepi beszéd*); a remekművek fénylő biztatásával (és a befogadó felelősségével!): „A remekmű a teremtett világ egészéről mond valami jót, azt nevezetesen, hogy nem egészen biztos az a nagy kietlenség, amit tárgyszerűen regisztrál az ember, nem *egészen* biztos: azaz van remény. […] A művészet legitimitása a remekmű. A fény. […] Az a fény, amiről szó esett, az az olvasó fénye, a művész zsenialitása csak annyi, hogy ezt észreveszi. Ez volna a dolga. Fénykereső. De a fényt nem a művészet teremti" (*Fény, fény, fény*); Európával és az európai (mert európéer) olvasóval: „Kundera Európa elrablásáról beszél. Európát nem lehet elrabolni és nem lehet visszaadni. Európa Te vagy, Olvasó" (*Tiszta ég, zöld ág plusz üvegbetét*). A látványos hitélet gyanút ébresztő szertartásaival: „Félek azoktól, akik hangosan hisznek" (*A könnyű, a nehéz, a zaj, a csönd*). A művészetről való beszéd esélyeivel (s az esélyek hiányának beszédre sarkalló erejével): „Ha az ember művészetről kezd beszélni, és ha kicsit is ért hozzá, rögtön előrebocsátja, hogy arról beszélni nemcsak nem érdemes, és nem lehet, hanem nem is szabad, majd fúj egyet, új bekezdést nyit, és szemérmetlenül beszélni kezd a művészetről" (*A csataképfestő*) s a beszéd és a beszélő lehetőségeinek üdvös korlátosságával: „Hogy mi a szent, azt nem mi mondjuk meg" (*uo.*).

A terebélyesedő és elsúlyosodó publicisztikai oeuvre az *Egy kékharisnya följegyzéseiből* című anyagban már ciklusok kialakítását tette szükségessé. A művészi, művészeti reflexiók-önreflexiók lankadatlanul sorjáznak, a közéleti tematika tovább erősödik; s az intellektuális rétegzettséget e könyvben is érzelmi önátadás egészíti ki. Sokat bosszankodik, de – alkalmat találván – előszeretettel lelkesedik is a narrátor. Jószerével találomra citálhatunk szöveghelyeket: a kötet csaknem minden oldalán alapvető mondatokat, nyelvi-szellemi alapvetéseket találunk. Ismét csak a nagyobb egészt jelző felsorolás olvasói örömhez folyamodunk, amikor kiragadunk egy-egy jellemző részt az írásokból. A szöveghagyományokba ágyazott, de egyénien aforisztikus fogalmazás teszi például emlékezetessé több helyütt a politikai-történelmi véleményalkotást: „Mindig Szarajevó van. De nem mindig lőnek" (*Európai okoskodások, avagy Madame Bovary színeváltozása*); „A századfordulón valóban szépen összejött minden. Mielőtt összedőlt volna a világ, szépen összejött minden" (*A csokornyakkendős ember*); „A jelen megnevezhetetlen" (*Örökségünk: a félelem*); „Üres a fejünk. Ez az üres fej most Európa. Fölzárkóztunk a Művelt Nyugathoz, amennyiben ugyanolyan tanácstalanul nézünk körbe, mint ők" (*Posztmodern barbarizmus*); „Magyar vagyok. Mit érdekel engem a magyarság maga. […] Magyar vagyok!, kiabálják, vállat vonok, ki nem az. Kovács 23 János vagyok. Ránézek, csak nem?" (*A semmiről, a mindenről*). Az irodalom létmódját, az írói létállapotot s a társadalom viszonyát mindehhez szintúgy számos bekezdés értelmezi mélyrehatóan: „Mondják, az író egyedül van. Igaz lehet. De (és) könyvek veszik körül, a napja át meg át van szőve efféle kis-nagy segedelmekkel" (*Könyvek között*); „…minden új könyv újradefiniálja az irodalmat" (*Miben lakik a magyar tündér?*); „Egy izgatott, türelmetlen társadalom nem szereti az oktalan dolgokat. Márpedig az irodalom ilyen, ok nélküli" (*A vihar kapujában*); „Az írónak az írás a problémája. A szó, a mondat. Ezen nincs mit megoldani. Író az, akinek problémát okoz a nyelv, ez a szükséges (ha nem is elegendő) föltétele az íróságnak" (*Problemsz of dö rájter tudéj*). A Várszegi Asztrik kapcsán megfogalmazottak keresztényi létfölfogást nyilvánítanak meg a személyes tapasztalat hitelével – a közös tanulság ambíciójával: „A kereszténység mint élmény. A felelősség nehéz öröme ez, és szorongás, hogy milyen távol van az ember a lehetőségeitől. Létezni szeretetben és szabadságban" (*Pápisták egymás közt*). S bizonyára az írásmód poétikus töltetének köszönhető, hogy közös igazságaink (szép közhelyeink) színrevitele is revelatív erővel képes hatni: „Minden baj forrása az önismeret hiánya, hiányossága" (*Önarckép*); „Csak a szabad embernek van esélye a szeretetre" (*Tégy a gyűlölet ellen!*). Ezzel magyarázható annak a definíciós törekvésnek a tartalmassága is, amely a demokrácia lényegét abban látja, hogy „egyedül nem lehet jót akarni" (*Ezredvégi beszélgetés*); s az ironikus alapállást firtató kérdésre is így érkezhet ragyogóan egyszerű felelet, egy másik interjúban: „Az én gondolkodásmódom ilyen: érzelmes és csúfondáros" (*Tiszteletpéldány az olvasónak*).

Már címe is jelzi, hogy az *Egy kék haris* szerves folytatása az előbbi kötetnek. „Az irodalom nem egységes, de egy" (*Olvasó, te utolsó!*) alapvetésében például a korábbi munkák szemléletmódja sűrűsödik össze. Tanulságos az is, ahogy – nem először – a provinciális létbeli alapállás bírálata pontosítja önmagát: „A provincializmus elsőrendűen nem műveletlenség, nem tahóság (ezek legföljebb következmények) – hanem a figyelmetlenség"; s ahogy a kultúrát definiáló szellemiség végeredményben maga is az ekképp látott-kívánt kultúra cselekvő részeseként nyilatkozik meg: „Minden azon múlik, hogy miként fogjuk föl a nemzeti kultúrát. Ha ez olyan, mint egy vár, akkor okkal félünk. Aki várban él, annak ellenségei vannak, az harcban áll, az gyanakodva nézegeti az idegent, annak valóban nincs haszna az idegenekből, nem gazdagodik tőlük, legjobb esetben érintetlen marad. És ne feledjük, nincsen a világon, nem is volt, nem is lesz, olyan vár, amelyből előbb-utóbb ne rom válnék. Minden várból rom lesz egyszer. Jobbak az esélyeink, ha a kultúra egy széles rét, ahol sétálunk, beszélgetünk, találkozunk, vagyunk" (*Ahová kilyukadunk*).

3

Esterházy hatodik, legvaskosabb esszé/publicisztika-kötete terjedelmi és tartalmi oldalról tekintve is kiteljesedésnek s összegzésnek hat. *A szabadság nehéz mámorát* (2003) e sorok írója annak idején már méltathatta. Ma sincs oka azonban mást gondolni Esterházy műveről, mint hogy az nyolc év terméséből közöl válogatást, ám a műfaji és tematikai sokszínűség, valamint az imponáló terjedelem a könyvet már-már a *válogatott összes* szép gyanújába keveri.

Az ötödfélszáz oldalon közreadott írásokat a példásan gondos szerkesztés (felelős szerkesztő: Dávid Anna) hat nagyobb egységbe (tematikus alapú fejezetbe) rendezte.

A nyitó egység (*Hrabal könyvei)* kortárs külföldi szerzők, művek alkalomszerű méltatásában meríti ki energiáit – megejtő esetlegességgel rendezve egymás mellé azokat (Hrabaltól Alan Sokalig). Az ezt követő részben (*Egy előszóíró csodálatos élete)* a 20. századi magyar irodalomnak – a szövegek beszélője, illetve az Esterházy-próza számára meghatározóan fontos – alakjait-életműveit közelíti meg folyton változtatott távlatosságú értelmezői elhivatottság. A *Mindenről* fejezetcím alatt, ha nem is mindenről, de több mindenről szóló szövegek sorakoznak; ezek közül – mint az egész kötetnek is egyik legjelentősebb darabja – *A Bermuda-háromszög (A 21. század nyelvéről)* című esszé emelhető, emelendő ki: ez kitüntetett jelentőségét olvasatunkban abból nyeri, hogy nyelvfilozófia és antropológia horizontját egymásba nyitva képes érvényes kijelentéseket tenni az európai civilizáció kultúraképének, emberfelfogásának és egyáltalán: önértésének még felelősséggel belátható kérdésirányairól. *Az élet képei* képzőművészeti tárgyú írásokat összegez; a föltűnően terjedelmes, *Lányok* című rész pedig, elsősorban vállalt személyességükben is értő olvasatok és újraolvasások révén, irodalmi kánonunk alakulásáról ad vázlatos képet – a kánon alakításának szelíd szándékával. A kötetet *A megbocsátásról* című rész zárja. Ebben a bizalmatlanság, a tolerancia, a szelídség, a békesség, a boldogulás/boldogtalanulás és a megbocsátás fogalmának definiálhatóságával markáns (keresztény) erkölcsi öntudat (ilyenformán inkább: erkölcsi alázat) vet számot – nyelvi és morális igényességgel, ám egy minden ízében következetes, a lehetségesig végigvitt érvvezetés igénye nélkül.

A kötet egészleges hatása, ha aggálytalanul elfogadhatóvá nem is, de érthetővé teszi az autoriter beszédpozíció működtetésének Esterházy publicisztikája kapcsán oly gyakran hangoztatott hermeneutikai gyanúját, kritikai vádját. Az írások többsége ugyanis az értékviszonylagosság tudatában, de nem képviseletében szólal meg. Nem, hiszen az „írástudó felelősségének" szinte bekezdésről bekezdésre történő továbbgondol(ód)ása egy olyan, határozott kontúrú értelmiségi magatartásmodellt rajzol a szövegek „mögé", amely a fölvetett kérdéseket azok vélelmezett etikai vonzatával együtt igyekszik értelmezni, avagy értelmezésre ajánlani, nem rejtve véka alá a saját(ként vállalt) vélemény, eszmekör, értékrend karakterét sem.

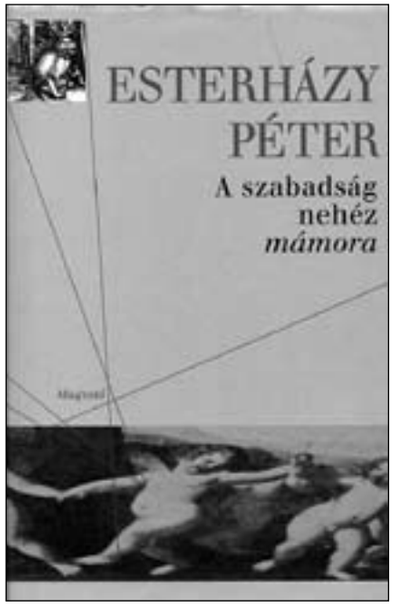

A korábbi kötetek olvasástapasztalatát e munka nem írja át döntően, legföljebb talán csak az aktuálpolitikai reflexiók, illetve a közéleti tematika látványos visszaszorulását s a közvetlenül az irodalmi-kulturális diszkurzusba kapcsolódás igényének fölerősödését lehet érdemes szóba hoznunk.

A kötet művészetfelfogása és nyelvszemlélete a hazát a nyelvben alakot öltő kollektív kulturális emlékezettel azonosítja: „A költő: a szavai. Az alvószegek, a plakátmagány, a maontják, egy kerti szék, egy kinnfeledt nyugágy. Hajlamos vagyok azt gondolni, hogy magyarnak lenni főként nem más, mint az »ilyen« szavak ismerete. Öröme. A mitnekemtezordon, a kiterítenekúgyis, a márvénülőkezemmel" (*A mi a bánat);* „Minden mondat mögött ott van az egész irodalmi múlt, vagyis a közösség múltja, vagyis a történelem. Aki tisztességes mondatokat ír, az jó hazafi"

(*Confessio Debrecina*). A szövegek, persze, ennél többről (vagy mindenesetre másról) is beszélnek; a talán még bocsánatos egyszerűséggel fogalmazva: a „nyelvében él a nemzet" fontos közhelyétől „a nyelv a lét háza" filozófiájáig, a nyelvi megelőzöttség kardinális tapasztalatáig, nyelv és (inter)szubjektum egymásra utaltságának felismeréséig vezetik olvasójukat: „lám, a világ gazdag. De a nyelv bizonyosan" (*Puskás, Gödel, passz*); „jutott eszembe (de ha nekem nem is, a mondatnak bizonyosan)" (uo.); „A nyelvről beszélek, arról, hogy nem én választom a nyelvet, hanem *ő* engem" (*A Bermuda-háromszög [A 21. század nyelvéről]*); „Az irodalom amúgy se a gondolatra épít, hanem a nyelvre" (uo.).

Tanulságos – a névmutató segítségével – a kötet „hivatkozási kánonjára" is némi figyelmet fordítani. Goethe, Hrabal vagy Handke mellett Kosztolányi és Örkény, Márai és Ottlik, Mészöly és Tandori a legsűrűbben előforduló nevek – amely statisztikai tény egyértelműen vall rá a szövegek ízlésbiztonságára éppúgy, mint értékvonzalmaira. Pontosabban: a hivatkozások, (meg)idézések, fölemlítések és utalások értékkijelölő erővel emelnek ki az irodalomtörténésből olyan (jobbára az Esterházy-művek esztétikájától sem idegen) szerzőket, akik a szó klasszikus értelmében klasszikusok – egyszerre jelezve és megerősítve ezzel interkanonikus pozíciójukat.

Bizonyos olvasatban (például a jelenben) a mai magyar irodalomban Esterházy írásai tudnak a legtöbbet a nyelvről. S ezt a szűken vett szépirodalmiság területén kívül eső munkáira is érthetjük. Ezen szövegek ugyanis – egyfajta *alkalmazott nyelvművészet* esetei gyanánt – az önreflexív nyelviség s a nyelvkritikai önreflexivitás ama fokán képesek *játékba* hozni és „működtetni" az *irónia ethoszát*, amely a szélesebb értelemben vett publicisztika és tárcairodalom utóbbi években megerősödött diszkurzusában is mintaadó szerepet biztosít az Esterházy-féle hanghordozásnak. (E ponton érdemes emlékeztetnünk magunkat arra, hogy az az elsősorban Németh G. Béla és tanítványai munkásságához köthető irodalmi kánon is, melyet néhány évtizede főbb arányaiban a tragizált létfelfogás elsősége alakított ki, bizonyára nehézkesebben s alkalmasint más hangsúlyokkal rendeződött volna át – Kulcsár Szabó Ernő vagy Balassa Péter iskolateremtő szakmai elszántsága nyomán, a kánonrendező elvként számításba vett irónia jegyében – Esterházy új korszakot nyitó/bejelentő művei nélkül…)

Esterházy írásainak talán legszámottevőbb erénye, hogy a derű méltóságát, az öröm hitelét s az ebbe a méltóságba és hitelbe vetett bizalmat képesek visszaadni – anélkül, hogy ellepleznék önmaguk s az olvasó elől a létezés fénytelenebb aspektusait: „Hová, nincsen hová, minden itt van, és minden mi vagyunk" (*A Bermuda-háromszög [A 21. század nyelvéről]*); „A 21. század nyelve a Leidkultur nyelve" (uo.); „egy kétség van. // És sok kétségbeesés" (*1 Hegedűs 2 László);* „Megoldás nincs, élet van" (*Az ország képéről avagy hogyan javította föl hazánkat Kovalovszky Márta és Kovács Péter?)* stb.

Mire „tanít" Esterházy könyve? Mindenekelőtt olvasásra. És figyelemre. Gondra, gondosságra, a megérteni akarás fontosságára (és e fontosság *lényegességére)*. Arra, hogy a könyvek nem tanítanak, de az olvasó tanulhat.

Ami némi ontológiai derűre is okot adhat.

(Megoldás nincs; olvasás: van.)

4

Megoldás továbbra sincs, olvasás továbbra is van (legyen). Még ha ezúttal nem tértünk is ki a szerző minden ide tartozó munkájára. Így megjegyezzük csupán, hogy természetesen értelmező újraolvasásra volna érdemes például *A vajszínű árnyalat* (1993; Szebeni Andrással), *A szavak csodálatos életéből* (2003) és a *Kalauz* (2003; Nádassal, Kertésszel; szerk. Bojtár Endre) című kötet is; s bizonyos, hogy a 2003 óta publikált, de kötetbe még nem került írásoknak sem volna haszontalan hermeneutikai figyelemmel adózni.

Végszó gyanánt egy, a recepciót is rendre elbizonytalanító sajátosságra kell utalnunk. Esterházy értekező prózájának különlegessége ugyanis olvasatunkban abban áll, hogy nála a posztmodern formanyelv és kísérletezőkedv egy alapvetően későmodern világkép és értékrend *újrateremtő közvetítésének* szolgálatában áll. Esterházy nem „kalózkodik" a pápai vizeken (azaz a katolikus gondolat égisze alatt, távol az önérdekbe zárkózó dogmatizmusoktól), hanem aggályos hajósként keresi a lelkiismereti beszéd érvényes lehetőségeit. Keresi – s jobbadán föl is találja. Innen a szeretet, a dicséret, az öröm hangja, magatartása, igénye és igényessége írásaiban; s innen a szigor, amellyel a közügyekre tekint – s amellyel (az önirónia nyílegyenes kerülőútjain közlekedvén) a személyes önismeret kíméletlenségét hirdeti és *gyakorolja*. Legjobb szövegei a liberális katolicitásnak s kereszténytől szabadelvűségnek azt a hagyományát képviselik, amely Babits Mihály, Rónay György vagy Jelenits István nevével jelezhető, s amely elsőrendűen a *Vigilia* szellemi körzetében bontakozhatott ki (részben pedig a *Nyugat* és az *Újhold* kulturális szerepvállalásaiban vált fölismerhetővé).

„…a világon kevés emberben bízom meg annyira, mint *ő*benne" – írja egy helyütt Nádas Péterről (*Születésnapi csecsebecse*, in *Egy kékharisnya*…). Az ideologikusan osztott nyilvánosság s a szerencsétlenül átpolitizált olvasásmódok korában e sorok írója nem teheti meg, hogy ne fogalmazzon egyértelműen: a világon kevés emberben bízik meg annyira, mint kettejükben.

In nominibus domini

Esterházy Péter színműveiről

A dráma- és színháztörténet a posztdramatikus korba érkezett. Nem a dráma- és színháztörténet mindenestül, csupán egyik, mind nagyobb jelentőségre szert tevő ága. Tehát a jelenlegi periódust nem egésze, hanem uralkodónak látszó tendenciája illeti a posztdramatikus jelzővel. A posztdramatikus magyar dráma minden bizonnyal legkiemelkedőbb képződménye Esterházy Péter évtizedek során kiformálódott, önmagát őrző és önmagától ellépő színműírói termése. E termés ugyanakkor egyrészt predramatikus – vagy inkább drámán kívüli, nem drámai – vonásokat mutat, abban az értelemben, hogy jobbára epikus molekulák egymás mellé helyezése tölti ki Esterházy lazán linearizálódó darabjait, s ezt formailag a lírabeszédhez szellemében és írásképében is közel álló költői dikció, dialógustechnika szervezi organikussá. Másrészt rátesz egy lapáttal a klasszikus dráma elegyes, komposztált hagyományára: túlhajtja, megmegvillázza, kedvtelve reflektálja a tradicionális drámai ismérveket. Azaz Esterházy drámaírói életműve ugyan lényege szerint homogén, egyben az epikai oeuvre irányából egyenes úton jól megközelíthető és értelmezhető, de maguk a darabok – az antikvitással és az avantgárddal egyszerre kokettáló huncutságuk, radikális nyitottságuk, intellektuális-stiláris rugalmasságuk, ajánlattevő, kíváncsi engedékenységük révén – nélkülözik a monolit természetet. A szerző kivételes talentumának copyrightja mindegyik ide sorolódó, általában némi szokatlansággal műfajozott alkotásán – opera semiserián, librettón, komédián, dramoletten, mai revün – első látásra és egyértelműen kivehető, ám az EP védjegyű dramaturgiai szabályszerűtlenségben a színházak számára eddig ritkán volt köszönet. Radnóti Zsuzsa szellemes és találó megfogalmazása szerint „A magyar színház tud spiróul, Parti Nagy-ul, tasnádiul, de nem tud esterházyul". Megfontolandó viszont: a legutóbbi három évtized sok okból bírálható magyar színházában tényleg hirtelen csődöt mondana a drámainyelv-tehetség tudománya, amint Esterházy Péter színműnyelvezetével adekvát komplex színpadi dialektusban kellene megszólalnia? Nem hat-e ezekben a darabokban valamiféle ellenerő, amely nem pusztán a színházi vállalkozást teszi majdnem mindig féloldalassá, hanem magát a darabot is kikezdheti? Miként történhetett meg, hogy az idők során az Esterházy prózai műveiből létrehozott monodramatikus, gyakorta hosszú szériában és sokfelé játszott (nem az író által készített) adaptációk (például: *Spionjáték*, 1981; előadó: Vallai Péter, rendező: Dániel Ferenc; *Fuharosok*, 1994; előadó: Igó Éva, rendező: Galkó Balázs; *Egy nő*, 2000; előadó: Igó Éva, rendező: Marton László) átütőbb sikert arattak, mint az eredeti Esterházy-drámapremierek? (Utóbbiakból is soroljuk fel a fontosabbakat, úttörő érdeműeket: *Daisy*, RS 9 Színház, 1995; rendező: Dobay Dezső; *Búcsúszimfónia*, Vígszínház, 1996; rendező: Zsótér Sándor; *Rubens és a nemeuklideszi asszonyok*, Pesti Színház, 2008; rendező: Szikora János; *Harminchárom változat Haydn-koponyára*, Bárka Színház, 2009; rendező: Göttinger Pál. Megjegyzendő, hogy alighanem Tömöry Péter rendező veszprémi amatőr színjátszó közössége tudhat magáénak a legkorábbról említésre méltó Esterházy-színházat, a *Daisy*t. A *Legyünk együtt gazdagok* és az *Affolter, Meyer, Beil* című dramolettek müncheni, illetve salzburgi megjelenítésének, továbbá a *Rubens*t megrendelő Ruhr-vidéki triennálé bemutatójának külföldi sajtóvisszhangját sem szándékunk, sem módunk nincs ezúttal teljes mélységében figyelembe venni.)

Az író nevéhez legkevésbé a drámai műnemet szokás társítani. Regény, kisregény, elbeszélés, esszé, *írás*, előadás, laudáció, kommentár, bevezető, megnyitó, kritika, glossza – igen; színmű – kevéssé. A *Búcsúszimfóniá*hoz (könyv alakban: 1994) maga Esterházy fűzte hozzá: „…első szín: belép két ember, s az egyik így szól: Atyánk, mint jól tudod, gabonakereskedő volt. / Amikor még nagyon biztos voltam abban, hogy sosem írok szín-

darabot, úgy gondoltam: ha majd írok, annak mindenképpen ez lesz az első mondata". (És lőn.) Az első mondat, a darabkezdés józan misztikuma ugyanígy megelőzte a *Rubens* keletkezését. A szerző úgymond előre tudta, hogy „Rubens ist tot" lesz a kezdés. Más nyilatkozata így tájékoztat a felkérésről: „A barokk volt a témája, azon belül még Rubensnek is szerepelnie kellett benne, sőt, megadták az első mondatot: »Rubens halott«. Mielőtt elvállaltam ezeket [a másik kettő, másutt, az említett két dramolett volt], mindig megnéztem, van-e közöm a dologhoz, és amikor láttam, hogy van, s valamit arról is tudtam, mit szeretnék ennek kapcsán írni, akkor mondtam igent. Ilyen konstellációban a megkötések nem korlátozások". Az „első mondat": a szilárd előre-tudás átvitt értelemben a Bárka Színház felkérésére írt Haydn-revübe is belejátszott. Részint az egyik Esterházy-ős és Haydn között történt, anekdotikussá legendásult esemény formájában, részint a zeneköltő koponyájának hideglelős hányódását ismerve. (Joseph Haydn kihantolt tetemérő l, kevéssel a temetés után, 1809 tavaszán – állítólagosan tudományos, frenológiai okból – titkon leválasztották a fejet. A cranium rengeteget hányódott, talán el is cserélődött. A koponyát 1954 júniusában vitték Bécsből Kismartonba, s ünnepélyes keretek között, egyesítve a márványszarkofágban pihenő csontmaradványokkal, végül is nyugovóra helyezték.) Az erős képzettársítású, a darabot katalizáló drámakezdések igen fontosak lehetnek, hiszen Esterházy színművei megíródni önmaguktól nem akaró színművek helyén íródnak meg. Mindig olyan, hiánytalan önértékkel bíró irodalmi szövegként, amely a drámapályázatot hirdető, a darab-megrendelést tevő színház(ak)ban – vagy más színházban – majd alkalmazott szöveggé válik. Esterházy (az írott, kinyomtatott alkotás irodalmi sérthetetlenségének és birtokának tudatában) teljes természetességgel fogadja el, hogy „Abban a pillanatban, ahogy elkezdődtek a próbák, bizonyos értelemben megszűnt az én szövegem. Vagy kezdett megszűnni, és mire kész az előadás: fölették. Föl van éve. Ha jól dolgoztak, akkor csak az előadás létezik, a drámaszöveg, amely persze része az előadásnak (!), már nem". Ez a drámafelfogás mindmáig nem általános, sem a drámaírók, sem az előadástól legtöbbször a darab tolmácsolását váró közönség körében. Pedig nem árt megszívlelni a posztdramatikus korállapotról, jelenségkörről nemrég Budapesten is értekező német professzor, Hans-Thies Lehmann figyelmeztetését: „A szöveg nézőpontjából a színház olyan, mint az adu ász, mely mindent üt. Hisz ne felejtsük el, hogy legyen bár szó a legklasszikusabb szöveg legbetűhívebb előadásáról, a szöveg eltűnik a színházban. Hanggá, gesztussá, mozdulattá, ritmussá alakul…"

Eltűnik a színházban az Esterházy-színműtextus is (az iménti okok mellett például azért, mert kihúzzák, átírják, *másképp* mondják stb.), de elő is tűnik. Esterházy nem kanavász kiképzésű textúrát alkot, nem hamisgyöngy-szövegeket szór a színház elé fölevés céljából. Posztdramatikus dramaturgiájának lényege nem az egyszeriség-alkalmiság, nem a leírtak irodalmi illékonysága, olvadékonysága, színházilag mindössze kijelölő (ürügy) jellege. Az Esterházy-dráma a posztdramatikus kor luxusa.

Nem hiányok, pótlékok, sekélyességek jellemzik. Nem vázlat, nem csíra, nem Potemkin-látszat, melynek rendeltetése csupán az inspiráció, a korrekció, a meghaladhatóság, netán a szemfényvesztés. Az Esterházy-színmű – Manfred Pfister nevezetes, de nálunk forgalomba nemigen jött terminus technicusával – plurimediális szubsztrátum: irodalmi és színházi vonatkozásban egyszerre, együtt, eleve kódolt médiumközi produktum, melynek kódoltsága a kód(ok) esetleges/valószínű színházi felülírását, átminősítését, megszüntetését, új kódokba történő innoválását is magában hordja. E munkákkal szemben a színház, a színházi megvalósítás valóban adu ászként érvényesülhet, mert az alap nem gyenge karton, hanem márkás Piatnik. A *Daisy*t, a *Rubens*t, a *Haydn*t s a többit – kiindulópontként felhasználva – nem elhagyni, megsemmisíteni, lerázni kell, hanem az átlényegítésben, a megszüntető újrateremtésben őrizve meghaladni, fölenni, színházi kalóriává égetni. Ha a posztdramatikussághoz, a posztdramatikus drámaszöveghez – helytelenül – csupán a szerény kvalitás, a társadalmi vitaszituációkba való esztétikai belépés lehetetlensége (a szöveg és a közeg, valamint a befogadás közötti, egyre visszafordíthatatlanabb aszinkronitás), az irodalmi fakóság asszociálódna, Esterházy drámakontingense rávilágít: meghaladni azt érdemes, aminek meghaladása kemény próbatétel és markáns eredmény; ami nélkül maga a meghaladás nem is mehetne végbe, az eredmény nem születhetne meg; ami meghaladás nélkül is (irodalmi) létező.

Esterházy Péter roppant rafinált drámaírónak tűnik, holott „csak" eszes, igényes, precíz, művelt, tájékozott, szuverén, ötletes, játékos; és brahista. Voltaképp ugyanazt a drámaszerkezetet variálja: versszerűen tördelt, hiátusos sorokban, zenei struktúrákhoz igazodó, „szinesztéziás" irodalmi megfeleltetésekben epikai témáinak elágazásait transzponálja mozaikosan színszerűvé. Közvetlenül nem támaszkodik semmiféle kimutatható drámahagyományra. Jákfalvi Magdolna lucidus tanulmánya, a *Van egy férfi* e tényt ekként finomította, Peter Greeneway Rembrandt-filmjét, Jan Fabre Louvre-performanszát és -installációját hozva párhuzamként: „Az újranézés, a kiválasztás, a múltdialógus mint kreáció folyamata Esterházy Péter drámáit ebbe az alkotói folyamatba helyezi, s innen nézve Esterházy nem a magyar dráma- és játékhagyományba lép bele, hanem az egyetemesbe, mert a nyelv ugyan végtelenül a miénk, s hát ő a hazánk is, de a tárgy és a hagyomány az közös, bármerre nézünk". Saját észleletünk szerint hazai és egyetemes között nincs ily metsző különbség, ám igaz, hogy az Esterházy-dráma nem a magyar drámahagyományból táplálkozik. Még a Füst Milán-, a Mándy Iván-, a Mészöly Miklós-örökségből sem (noha mindegyikből egy parányit).

Közvetetten, akarva-akaratlanul mégis észlelhetők Esterházynál hatások. A gonoszkodásra köztudottan hajlamos, de kétségtelenül éles eszű és vízkőoldó humorú Molnár Gál Péter szerint nem kétséges a válasz arra a kérdésre, „Miért éppen harminchárom jelenetből áll a szerző képzettársítási, önmagába belebeszélő, reflektáló, kétkedő, mégis állító, disznólkodó, lefokozó, megistenülő, vendégszövegeket kézimunkával beillesztő, nem összefüggő mozaikszerkezete", azaz Haydn-revüje: „Erre csak íróbarátjának, Nádas Péternek *Takarítás* című drámájából felelhet meg egy idézet. »ZSUZSA: Hatvanhat, szád a seggemre pattanhat. JÓSKA: Annak a fele harminchárom. ZSUZSA: Nyald a seggem télen-nyáron.« Vagyis Esterházy gyermekien triviális tréfája Nádas trágár ritmusából nyerte címét". Jákfalvi Magdolna és mások is felfigyeltek a Nádas-párhuzam további vetületeire, az akkori apropó, a *Rubens* kapcsán. Nádasnál – írja Jákfalvi – a *Takarítás* végén „egy életnagyságúra nagyított fotóról színpadi életére lép egy fiatal férfi, András. Esterházy Péter legutóbbi drámája itt, ezzel a teátrális mozzanattal kezdődik: Rubens, az öreg férfi, kiesik egy képből, saját megfestett arcképéből. A kép és a szcéna, a megfestett és a megélt valóság közötti dimenzióváltás olyan játékot indít el, mely a hetvenes évek jellegzetes szövegelemeit eltávolítja a színpadi tér és idő mozdulatlan kereteiből, és sokkal játékosabb, Esterházy esetében mondhatjuk, hogy vígjátéki formába illeszti őket".

Nem bizonyos, hogy Nádas jelenetképzése ennyire áramlóan átpatakzana Esterházy jelenetképzésébe, de a zenei szervezettségű, szünet nélküli drámaforma kis óceánumának közössége ugyancsak összeköti őket. Még akkor is, ha Nádas világa – színi, dramaturgiai jelentésében – istentelen, Esterházyé pedig istenes. (Nádas, *Takarítás*, 1977 – *comedia perpetua*; „A darab bizonyos szempontból az operát tekinti mintájának, *áriákból, duettekből* és *tercettekből* építkezik. […] Klára *mezzoszopránban*, Zsuzsa *altban*, Jóska *tenorban* beszél". – Esterházy, *Daisy*, 1984 – *opera semiseria egy felvonásban*; „*Daisy* [szoprán], *Gaby* [alt], *Robi* [mezzo]" stb. Esterházy Péter a *Daisy* nyitányát felvázolva bevet egy, drámái esetében később is érvényben maradó segédszót: „…tulajdonképpen egyetlen tovahömpölygő Esz-dúr akkord. Mintha a dráma a dráma lényegét akarná megjeleníteni: az érzelmek és szenvedélyek szövevényes rajzát. Kissé az úgynevezett potpourrira emlékeztet". A *potpourri* – egyveleg korábban írt zeneszámokból; illatosító keverék virágokból, levelekből – mellett, képileg éppen patchworköt: színes foltvarrást is mondhatna.) A hatásokkal, köztük a most egyedüliként kiragadott Nádas-hatással vagy -párhuzammal tanácsos csínján bánni. Ama – széles e hazában közismert – „trágár ritmus" helyett szakrális magyarázatban: Krisztus megélt életéveinek számában is felfedezhetjük a *Haydn* épp harminchárom jelenetének okát. Abban is, hogy 3 + 3 = 6 a sátán száma. Az *isteni* zeneszerző – igaz, egy múzsa-himnusz keretében – kedvtelve tart seregszámlát miséi felett: „…vonósnégyesmúzsa, szonátamúzsa – és akkor irány az egyházzenék – / […] A misemúzsa – / […] Úgymint: Nelsonmisemúzsa, Teremtésmisemúzsa, Kis-orgonamisemúzsa, Satöbbimisemúzsa". A megszentelt és a profán, az egy istent valló keresztény és a sok istenbe, istenszerűségbe feledkező pogány hit úgy forr eggyé az ismétlődő, eredeti leleményű szintagmatípus összetett szavaiban, hogy közben a mélyről feltörő erotikus tartalmakat sem nélkülözi a lenge monológ. Haydn a saját, csúnyának látott teste (és szépnek gondolt agya) működéséből indul ki, s a „Herceg, gróf, báró nem kell – múzsa kell" téziséig szökell („Kis múzsa – nagy múzsa – közepes múzsa – hosszú múzsa – rövid múzsa – sovány múzsa – kövér múzsa – fogyó múzsa – szabadidőmúzsa – munkamúzsa"), hogy a sok nő/sok szerető vágyát szóviccel játszassa át a művészi siker terepére: „Magas sikértartalmú múzsa".

Esterházy konzervatív posztmodern. Író, aki Isten nevét – nevek, zsenik neveinek formájában – veszi, de nem hiába veszi. Posztdramatikus minőségében a dramatikus alapokat használja bázisként. A Bécsy Tamás drámaontológiává terebélyesedett drámaelmélete szerinti három drámaképző elemnek, a Névnek, a Dialógusnak és az Instrukciónak az Esterházy-dráma tetézve adja meg, ami megilleti. A Név, a Dialógus és az Instrukció pulzálásában is fenntartja ábrázolt világa isteni hierarchiáját. Minden veszendő; Isten nem. Annál szembeszökőbb a konfrontáció.

A (tulajdon)Név poétikailag kitüntetett jelölő az Esterházy-univerzumban. Sok Esterházy-könyv és darab címe épül közismert, vagy első közelítésben nem jelentéses tulajdonnevekre (*Hrabal könyve – Fancsikó és Pinta* stb. Az előbb „megszólított" Nádas Péternek egyetlen ilyen könyv- és darabcím-képzése sincsen, a válogatott elbeszéléseket, a címét egy novellától kölcsönző *Minotaurus*t (1996) kivéve. Műcíme igen, példaként: *Klára asszony háza*. Ám ezek egészen más sugallatú tulajdonnevek, mint írótársa Hahn-Hahn grófnőjének vagy az Affolter, Meyer, Beil színészhármasnak a neve). Kis túlzással: az egész életmű alapszava az Esterházy szó/név, mely *isteni* magasságokba emelkedhet, mert *isteni* a méltósága, felelőssége, története. Az isteniség a kivételes, zseniális figurákra is átplántálódik.

Mivel az Esterházy név és a felváltó nevek (így az 1979-es *Termelési-regény – kisssregény*ben például [a szerzői alakmásra vonatkoztatva] az E., a Johann *Peter E*ckermann, a Mester névjel, név, ragadványnév) szövegképző, szövegkormányzó fontosságáról rengeteg alkalommal értekezett az Esterházy-recepció, erre itt (s az Esterházy név poétikailag Isten-helyettesítő kivételességére) részletesebben nem térek ki. A házi (Esterházy) név istennév is: fölötte áll más neveknek. (A *Termelési-regény* egyik legbravúrosabb szöveghelye az, amelyben az Esterházy/mester név *mint név* fölébe kerekedik a Kádár János névnek. Az első kiadás lapjain: 151–152. oldal.) Az Esterházy-ság olyan könyveinél sem időzöm onomatopoétikai megfigyelésekkel, mint a *Harmonia caelestis* (2000), mely az Esterházy Pál nevéhez kötődő, 1711-es egyházzenei gyűjteménye, a *Harmonia Caelestis*re is írja magát (a *Számozott mondatok az Esterházy család életéből* és az *Egy Esterházy család vallomásai* című fejezetekkel). Ha valami e helyütt mégis megérne egy misét, az nem más, mint az Irene Dische, Hans Magnus Enzensberger és Michael Sowa szerzői nevével fémjelzett Esterházy-„fordítás", az *Esterházy: Egy ház nyúl csodálatos élete* (1996) című illusztrált meseregény, a családfák módszeréhez hasonlóan beszámozott, ezernél jócskán több Esterházyval (Esterházy-, vagyis Osterhase-: *húsvéti* nyúllal). Erről a könyvről, talán szerzői köztessége és hangütésbeli lezsersége miatt, nem nagyon akar tudomást venni a szakirodalom.

A drámák sorában a *Haydn* a Herceg révén szükségképp szerepeltet egy Esterházyt (hiszen Haydn

hosszú ideig az Esterházyak szolgálatában állt). A *Búcsúszimfónia* (amely viszont az említés szintjén szerepelteti Haydnt) valamennyi alakja az Esterházy nevet viseli (amiként az Esterházy Péterre bizonyos hatást gyakorló Örkény István *Vérrokonok*jában mindenkinek Bokor a neve, a legutolsó szereplő „szintén Bokor"). Az Apa (Miklós), a négy fiú („Vier Stück") természetszerűleg Esterházy (a rengeteg járulékos anyagból, dokumentumból, valamint az „Esterházy-rostélyos" feltálalásából és gasztronómiai szeleteléséből eredően). Esterházy(né) a Meny is, és – lévén balkézről való sarj – voltaképp Esterházy a Bolond, alias Tóth Menyus is. Esterházy Péter családi orientációjú, emlékező és tanúságtevő, egyszerre himnikus és kritikus valóságközelítése, történelmi és jelenkori vizsgálódása ugyan sosem jut a familiaritás azon fokára, ahol „mindenki Esterházy" – ez nem is lehetséges, hisz egy (némiképp kétes értékű) forrásunk szerint már Gustave Flaubert kijelentette: „Esterházy én vagyok" –, de az Esterházy név topikussága, szimbolikussága az életműben már közelíti a 100%-os jelentéstelítettséget.

A saját („saját") név (Név) mellett egyenragúan fontos – a színművekben is – az a névtömkeleg, melyet az író játékba hoz. A *Daisy*ben a színhely, a díszlet, a kísérteties kromatikákból bontakozó lidérces látomás így nyer leírást: „…ez a táj nem Petőfi rónája, nem Ady Bakonya, nem Krúdy ligetjei s nem is az ő kihalt falui, nem Déry kertje, nem Mándy árusainak tere, nem is Ottlik ólmos egével fedett főallé, nem Veres Péteré és nem Dobozy Imréé, nem Bethlen Miklósé és nem Móriczé, és nem nem – falatnyi terem, sajátos odőr, s a rémület és boldogság heves váltakozásait undorral észleljük…" A „falatnyi terem" a nevek révén mint *„haza"* tárul fel. Legalábbis mint irodalmi, nyelvi haza. Kert- és tájügyben így-úgy, sokféleképp (a *Tündérkert*től az *Almáskert*en át az *Itélet nincs* balatonfüredi kertjéig, a nem-kert Teleki térig) illetékes íróink garmadája a nevével, a körkép literarizálásával szavatolja, mi *nem* a tetthely, amely mindenestül még nem *nem* is, s ettől *igen*, ettől *az*. E sok nemből körvonalazódik, hogy mi – mi.

Főképp a *Búcsúszimfóniá*ból tucatjával írhatnánk össze színészek (Major Tamás, Ruttkai Éva stb.), ikonikus művészszemélyiségek és figurák (Woody Allen, Frédi és Béni, [Mézga] Géza stb.), drámaírók („Egy Molnár Ferencbe ojtott Aiszkhülosz" stb.), költők-írók (Babits sétány, Bródy Sándor u. [5–7, Magyar Rádió], a darab koncepciója szempontjából oly kardinális Dosztojevszkij stb.), államférfiak (III. Richárd, Kossuth tér, Széchenyi Stefi, Gerő [Ernő] stb.), labdarúgók (Baresi, Sztojcskov stb.) és mások önmagában említett vagy névadó (márkanév, áruvédjegy) nevét (Ho Si Minh Főiskola stb.), katalogizálva a nevek hódoló, bizalmas, gunyoros és más megjelenési formáit is. A mind a Dialógusban, mind az Instrukcióban elhatalmasodó névháló egy része felesleges, improvizatív, aktualizáló. Már napjainkra is elhalványulhatott egyes nevek funkciója, mögöttese („Simon Templar magyar hangja Láng József" – de azért a mindig háromszintes – Paradicsom, Purgatórium, Pokol – Esterházy-játékdimenziókhoz ez is hozzámosolyog egy *Angyal*t).

A kor- és hangulatfestő hatáson, a célozgató tréfálkozáson kívül e nevek jobbára kelepcék lehetnek a színház(i előadás) számára, ha anekdotizálva, rájátszva, élesebbre poentírozva, parodizálva mindegyiket tovább is akarja táncoltatni, meg akarja „nyomni". Fenyeget a sokhangsúlyúságban a hangsúlyszóródás. A névregiment nem pusztán a színházi anyagra: az irodalmi szövegre is rárója a nem mindig indokolt bennfentesség, fontoskodás, mellétrafálás terhét.

A nevek egy része viszont szövegszervező fontosságú. Esterházy például kis változtatásokkal, kiegészítésekkel átemeli a *Búcsúszimfóniá*ba a rendszerváltozás küszöbén írott nagyszerű kisregényének – *Csáth Géza fantasztikus élete*, kötetben: 1988 – legmegrázóbb, tovább gyarapított sorait, a drámából azonban épp *elhagyja* Csáth az eredetiben elhagyhatatlan nevét. A névpazarlásnál szervesebbé válik a névtakarékosság. „Magyarországot úgy kell elképzelni – olvassuk –, mint aminek pereme van. Hogy a sár ki ne folyjék belőle. A sár elönti az utcákat, […] hogy roppant erővel azután betörje lakásaink ajtaját, s úgy, átrontva a szobákon, sodorva a könyvespolcokat, az örökölt ezüstvillákat, […] hangos bugyborékolással ömöljék az ablakon át az utcára. Hajszálcsövesség. Az ország, az ország, […] az ország nyugodtan fogadja a mocsok emelkedését, nincs mit tenni. Néhányan, kevesen, a nyakukat nyújtogatják, de ez is inkább a figyelmetlenség, mint a pánik jele. Nyugodt ország. […] Csak a csecsemők kivételek." Az „úgy kell elképzelni" után a kisregényben álló „magyarázta Csáth" lemorzsolódik, a szöveg az Apa mondandójává módosul. Az – ezúttal saját – vendégszöveg az ezernyi korábbi *vendégnév* után a névelhagyásra fűzi fel magát. A Csáth név itt mint le nem írt név hordozza Csáth Géza az Esterházy-darabra, a peremesen határolt, saras Magyarországra átsötétülő emberi tragédiáját, Csáth peremen (országhatáron) bekövetkezett öngyilkos halálát.

Jelzendő még, hogy Weöres Sándor nevének (Weöres temetésének) az Apa általi korai említése szintén az organikus névhasználat egyik megnyilvánulása. Túl az hommage-os tisztelgésen, főhajtáson, a vendégnév weöresi vendégszövegeket (vendégszövegstruktúrákat) is görget magával (köztük: „Puli riksa autó sárkányszekér / Ki húz riksa? / Ki húz autó? / Ki húz sárkányszekér? / Ha kuli meghal / Kuli meghal / Kuli neem tud meghal / Kuli örök / csak guri-guri" – utalás Weöres hajdan „botrányos" *Kuli* című költeményére, pontatlanul kezdve, aztán majdnem híven idézve az utolsó nyolc sort).

A Dialógusra térve, az író a laza trilógiaként is kezelhető *Búcsúszimfónia, Rubens* és *Haydn* első darabjában felfedte máig érvényes, lírai-zenei technikájú mondat- és párbeszédformálását. „…sok a töredékmondat – bocsátotta előre –, ezek többször úgynevezett (én nevezem úgy) emeletes mondatok, / olyan / olyan mintha / olyan mintha többször / nekifutnánk (mintha most fogalmaznánk), ami a félreértelmezések tág lehetőségét adja, elvileg azért, hogy rátaláljunk egyre. Többnyire későn." A *Haydn*ban jellegzetesen ilyen emeletes, egyszavas mondatkákból, szómondatokból képződik a citált múzsasorozat-mondat. Régi – 19. század eleji, közepi – magyar drámaszövegek lejegyzésére is emlékeztet, Spiró György *Csirkefej* című 1985-ös tragédiájának a tagolásrendjét is bevillantja, áttételesen a zenei ívelésre, „kottázásra" utal a mára (a *Haydn*ra) felszaporodott gondolatjelek nagy száma. A pont helyett ezzel az írásjellel beszegett sorok, mondatok lebegtetik, nyitottságban hagyják a közléseket. Soron-mondaton belül törések csendjeit kérik az olvasótól és a színészektől. Nem egyszerűsíti a szöveg betájolását, hogy többször kell például levelet felolvasni, emlékfoszlányt újraeleveníteni: a gondolatjelekkel megszaggatott szövegegységet többszörösen is be kell mérni. (Egy szemelvényecske a 15. jelenetből: „ANYA *[felolvassa]:* »…ordas magányomban – elhagyatva – mint szegény árva – szinte minden emberi társaság híján – szomorúan – telve az elmúlt napok emlékeivel – «".)

A versszerűség, a zeneiség és a hiátusosság alkalmanként a szövegvezetés kordában nem tartható írói rakoncátlanságait termi. Az Esterházy-epika, mely fegyelméről is ismerszik, helyenként még a legjobb művekben is poénosan elkanászodik. Drámái még inkább (természetesen az *Daisy*től tartó úton a *Haydn*ig egyre iskolázottabb az elkanászodás). Mint posztdramatikus szöveg, az Esterházy-színmű – színházi elsajátításban – éppen a legtalmibb gegjeivel érvel maga – és naprakész volta – mellett.

Sokan elmondták Esterházy Instrukcióiról, hogy pontosan annyira eljátszhatók-megjeleníthetők-színháziasíthatók, mint a Dialógusai. Ezt a délibábot kergette Göttinger Pál, a *Haydn* rendezője is (a Bárka Színház Bérczes László által szerkesztett, párat-

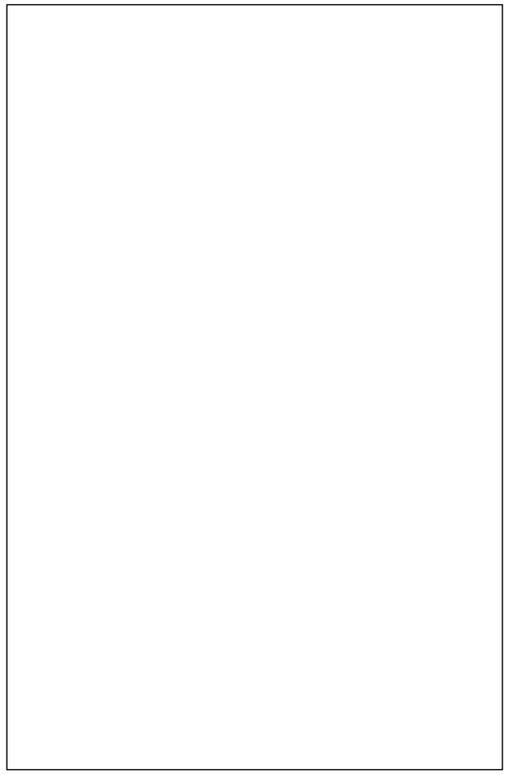

lan lapja, a Hajónapló hasábjain ugyanúgy, mint a rendezés masszív munkájában). Ez az igéző tévedés azt feltételezi, hogy Esterházy extenzív, irodalmiasan szétterjeszkedő, folyamdeltás utasítás-közléseinek konkrét és absztrakt nyelvisége átvihető és átviendő a színházi produkcióba. Pedig – gondoljuk –, éppen, nem; sőt. Sem a képek legtöbbjét nem szükséges „lefordítani", sem az információk-asszociációk nagyobb hányadát nem szükséges megosztani (színházban) az érdeklődővel. Aki óhajtja, olvassa el, és így tegye a helyére. A *Haydn*-dráma a Bárka Színházban látott időbontó, beékelő-novellisztikus szerkesztésmódja helyett is elképzelhető-remélhető kegyetlenebb interpretáció, mely meghagyja az irodalomnak, ami az irodalomé, és megköveteli-megképzi a színház számára, ami a színházé.

Milosevits Péter irodalomtörténész *Az emberiségkölteménytől a trükkregényig* (2004) című tanulmánykötetében vezette be a posztmodern trükkregény fogalmát. „Trükkregénynek nevezem azokat a regényformájú prózai műveket – deklarálta –, melyek szerzője elveti a közvetlen mimetikus narrációt, és olyan információkat iktat a könyvbe, melyek révén azt a látszatot kelti, hogy az éppen olvasott szövegnek van egy másik létformája is, s a kezünkben tartott regény csak egy változata egy állítólagos – általában fiktív – »eredetinek«." Miért ne gondolhatnánk el a posztmodern trükkdráma (és a posztmodern trükkvers) létét? Esterházy Péter darabjai elvetik a közvetlen dramatikus narrációt (bár e hagyomány fenntartása érdekében is működtetnek dramaturgiai ellenerőket), az éppen olvasott/megírt szövegnek *valóban* létezik egy másik (plurimediális, színházi) létformája, s a kezünkben tartott, olvasott eredeti színházi *másik eredetije* valóban egy a végtelen számú, fiktív értelmezési változatok közül, melyeknek értelmezési góca mégis közös.

Kívánhatnánk ennél többet?

▶ ELEK TIBOR

Lírai kötelékben és magánutakon Erdélyben*

(Nyíregyháza, 1962) – Gyula

A rendszerváltozás – Romániában inkább az úgynevezett fordulat – után indult erdélyi lírikus nemzedékek, illetve alkotók irodalmi, esztétikai teljesítménye semmivel sem marad el az ott korábban indultakétól, ha kevesebbet hallunk, tudunk, beszélünk róluk, mint korábban a korábbiakról, akkor az sokkal inkább a társadalmi súlyát vesztett irodalom Magyarországon és Erdélyben egyaránt érzékelhető általános helyzetével van összefüggésben. Ráadásul, az elmúlt 15-20 évben indult alkotók legjava, esetenként fiatal kora ellenére, a Erdélyben létező magyar irodalmat meghatározó, érdemben gazdagító szerzők közé tartozik ma már. Sőt, közülük néhányan a magyar irodalom egészében ismert és elismert alkotók.

Továbbra is kérdés számomra, épp emiatt is, hogy a mai viszonyok között van-e értelme erdélyi (de bármely határon túli) irodalomról önállóan, a magyar irodalom egészétől elkülönítetten beszélni, legalábbis nekünk, itt, Magyarországon. Sőt, állítom inkább határozottan, hogy nincs, és javaslom is, hogy ez legyen az utolsó ilyen típusú tanácskozás. Ismerem az ellenérveket, százszor szembesültem már magam is velük, mégis, anélkül, hogy ezt újra megtenném, kérem, hogy az egy magyar nemzet, egy magyar irodalom elvét az irodalomtörténeti, kritikai diskurzusokban is következetesen érvényesítsük a továbbiakban. Ne feledkezzünk meg a határainkon túl létező magyar irodalmakról soha, de ne különítsük el őket az egésztől immár. Ha szükségét látjuk, a magyar irodalom különböző kérdéseiről szólva, beszéljünk például akár Erdélyben születő, Erdélyben létező magyar irodalomról, erdélyi származású alkotókról, de ne tegyünk úgy, mintha létezne valamiféle önálló művészi entitással bíró erdélyi magyar irodalom, amelyben a Sepsiszentgyörgyön és a Nagyváradon születő alkotásoknak például valami sajátosan más és több köze lenne egymáshoz, mint a Kolozsvárott és a Pécsett születetteknek.

Ma már jól látható, hogy a kilencvenes évek első felében csoportosan fellépő pályakezdő lírikusok (Fekete Vince, László Noémi, Lövétei Lázár László, Orbán János Dénes, Sántha Attila) első köteteinek megjelenése 1995–97-ben, az Erdélyi Híradó Könyv- és Lapkiadó Előretolt Helyőrség Könyvek sorozatában, jelentős, az egész magyar nyelvterületen visszhangot kiváltó líratörténeti esemény volt. A magát nem teljes komolysággal, de rendkívüli tudatossággal transzközépként meghatározó írói csoportosulás vezéralakjai, a nyomukban sereglő társaikkal, költészetük (sokak számára) újszerűségével, (irodalomtörténeti nézőpontból inkább) radikalitásával és harsányságával, látványos akcióikkal, szervezett, intézményeket teremtő és foglaló nyomulásukkal rövid néhány év alatt alaposan felforgatták és némiképp át is rendezték Erdélyben az irodalmat és az irodalmi életet. Sőt, hatásuk és jelenlétük mindmáig befolyásolja az utánuk pályára lépő alkotók egy részének munkásságát. Irodalomtörténeti értelemben szerencsés csillagzat alatt születtek, pályájuk a kilencvenes évek első felében, szabaddá, nyitottá vált társadalmi körülmények között, az idősebb nemzedékek meghatározó alkotóinak hathatós támogatásával legitimálva és segítve indulhatott (a Helikon szerkesztői, Szilágyi Istvánék szakmai tanácsokkal is ellátva, tágra nyitották előttük a publikációs lehetőségeket, Szőcs Géza az első köteteik megjelenését tette lehetővé, később Ferenczes István szinte egy egész folyóiratot, a Székelyföldet bocsátott néhányuk rendelkezésére, de Fodor Sándor, Kányádi Sándor is támogatásáról biztosította őket). A kolozsvári *Helikon* folyóirat Fekete Vince által szerkesztett *Serény Múmia* című mellékletében indult nemzedék költészete azonban korántsem volt olyan egynemű, ahogy azt a jellegadóként ismertté vált törekvések alapján sokan mindmáig gondolják. S ugyanakkor ezzel a költői csoportosulással nagyjából egyidőben, vele párhuzamosan, akár érintkezve is vele, de tőle függetlenül is, indultak figyelemreméltó alkotók, bontakoztak ki lírikusi pályák és indulnak, bontakoznak ki mindmáig Erdélyben, de úgy tűnik, hogy az egyetemes magyar líratörténeti folyamatokkal érdemi diskurzust folytatni leginkább nekik sikerült ez idáig.

A korai kiáltványok és nyilatkozatok (elsősorban Orbán János Dénes és Sántha Attila szövegeire gondolok) a transzközép irodalmat a modernizmussal, posztmodernizmussal, a transzszilvanizmussal, talán a transzcendenciával is, de mindenképpen a filozófiával, a metafizikával szemben, illetve ezeken kívül helyezték el. Ha a teoretikus zűrzavart lehántjuk a megnyilatkozásokról, akkor egyrészt azt látjuk, hogy a fiatal alkotók mindenféle (főként ideológiai, művészi, nyelvi és akár etikai) korlátokat elvető szabadságvágya fogalmazódik meg bennük, a szándékaik szerint igen tágan, valójában leszűkítetten értett emberi lényegre koncentrálva. Másrészt az irodalom szórakoztató funkciójának az előtérbe állítását láthatjuk, minden más rovására, az alkotó és a befogadó közötti távolság csökkentése érdekében, „az Olvasót szolgáló irodalom" nevében, az irodalom arisztokratizmusával szemben, az irodalom popularitása szellemében (lásd olyan egykor népszerű, olvasott, de ma már a kánonban nem igazán jelen lévő alkotókhoz fordulást, mint Villon-Faludy, Rejtő Jenő!). E törekvések Erdélyben sokak számára újszerűeknek tűnhettek, de a megvalósításuk érdekében alkalmazott művészi eszközeik már ott sem igazán, hiszen például a költészet depoetizálása, a köznapiság tematizálása, a populárisabb nyelvi regiszterek alkalmazása, a szexualitás szabadabb megjelenítése, a szent és a profán, a különböző esztétikai minőségek egymásbajátszatása, egyáltalán a (nyelvi) játék, az irónia és az intertextualitás előtérbe kerülése a hetvenes-nyolcvanas évek neoavantgárd jellegű kísérleteiből, Szilágyi Domokos lírájából és olyan posztmodern alkotók költészetéből, mint Szőcs Géza és Kovács András Ferenc, vagy kicsit távolabbról, Kukorelly Endre, Parti Nagy Lajos, többnyire már ismeretes lehetett. S egyes elemeiben olyan, alig a transzközepesek előtt járók törekvéseiben is felismerhető volt, mint a Térey János, Kemény István, Háy János vagy a Sárkányfű folyóirat körül induló tulajdonképpeni nemzedéktársak (Karafiáth Orsolyá, Király Leventé, Varró Dániel). E csoport tevékenységének valójában tehát nem az újszerűsége volt az igazán figyelmet keltő, hanem a radikalizmusa, az említett és néhány más költői eljárás, eszköz meghökkentően radikális, végletesen kiélezett változatú alkalmazása. Az egyik leglátványosabban megnyilvánulása ennek, a szerelmi vágynak, a szexuális aktusnak a közízlés számára vulgáris, obszcén, szado-mazo szókincs elemeit is felhasználó megverselése (elsősorban Orbán, Sántha, majd a később indult Farkas Wellmann Endre költészetében). A szerelem és a szex ábrázolásának nyelvi nonkonformizmusa tekintetében az erdélyiek élenjáró szerepe vitathatatlan, de egyébként a kilencvenes évek fiatal magyar irodalmának ez (is) egy általánosan érvényes jelensége, határoktól függetlenül.

A fentebbi törekvések és poétikák legkarakteresebb megvalósítója kétségtelenül Orbán János Dénes volt, akinek alkotói zsenialitása és gátlástalansága méltán váltott ki nagy figyelmet az egész magyar nyelvterületen. Ez a költészet mindenféle lírai (és nem lírai) hagyományt szét-, felül- és átírva, travesztiákban, szerepjátékokban tobzódva, a Költészet és a Szépség fogalmának egyénien új jelentéseket adva, tartalmi rétegzettségével, virtuóz képi, nyelvi, hangzásvilágával, formai biztonságával, nem utolsósorban sziporkázó humorával, intellektuális és érzéki élményt egyként és egyaránt kínál a vájtfülű irodalmárok és az elméletben, tudományban kevésbé jártas olvasók számára. Ez a költészet az előző évtizedek meghatározó magyar líratörténeti tendenciái egy részének egészen eredeti és végletes, magas színvonalú szintézise (természetesen nem hibátlan, hordalék- és sallangmentes) – a Költészetnek a XX. század végén magyar nyelven elképzelhető legszélsőségesebb, esztétikailag még érvényes és hatásos felszabadítása, de egyúttal destrukciója. Ami természetéből fakadóan, nemhogy válaszolni nem képes a „Most aztán hogyan tovább?" kérdésére, de még szembesülni sem tud vele. Orbán János Dénes eddigi lírai életművének nagy részét 26 éves korára létrehozta (*Hümeriáda,* 1995; *A találkozás elkerülhetetlen,* 1996; *Hivatalnoklíra,* 1999), azóta különböző szerkezetű összes és válogatott versgyűjteményekkel jelentkezett, de új verseskötettel nem, s csak szoríthatunk neki, hogy képes legyen a folytatásra.

A transzközép másik (vagy talán első számú) teoretikusa, ideológusa verseskötéteiben (*Münchausen báró csodálatos versei,* 1995, *Az ír úr,*1999; *Kemál és Amál,* 2004), miközben kevésbé az olvasót szolgáló, mint inkább saját teorémáit illusztráló műveket ír, nem kevésbé radikális végletekig és kérdéseikig jut az irodalom minőségét illetően. A popularitás nevében alulstilizált és alulretorizált, a szabadszájúságot akár az alpárisságig feszítő versbeszéd, a székely tájnyelviséget parodisztikusan, a halandzsáig eltúlzó, a dilettáns megszólalásmódokat, naiv olvasói szempontokat karikírozva imitáló, a nonszensszel, az abszurddal is kacérkodó szövegek az adott irodalomtörténeti pillanatban képesek voltak ráirányítani a figyelmet a költészet határaira, de a szórakoztató potenciájuk valójában kezdettől korlátozott volt, és különösen a mozgalmi idők elmúltával újraolvasva őket nem igazán élőek, működőképesek már. Az Ulpius által kiadott összes és új verseket tartalmazó *Kemál és Amál*t övező érdektelenség, Sántha beszédes hallgatása azóta, e költészet valódi népszerűségét és a folytathatóságát illetően is a kételyeket erősíti.

Fekete Vincének sokszínű, változatos formavilágú, de hangütésében visszafogottabb költészete néhány évvel korábban indult ugyan, mégis, második, *Útköző* című 1996-os kötetének versanyaga kapcsolódik közvetlenebbül az OJD és Sántha által proklamált törekvésekhez, itt már felszabadultabb játékot folytat ő is a különböző költői beszédmódokkal, hagyományokkal, versformákkal. Az 1995-ös *Parázskönyv*ben még a keserű személyes sorsélmények közvetlenebb kibeszélése dominál, a költőelődökkel való intertextuális kapcsolatteremtés is ezt szolgálja inkább, később viszont az ő költői világukba való belépés, már újraértelmezést, átírást, felülírást eredményező intenzívebb dialógust jelent nála is. Fekete költészetének a nemzedéktársaktól elütő vonása viszont, hogy miközben nem idegenkedik a referenciális kötődésektől, a transzcendencia, a metafizika iránt is érzékenységet mutat. S ez az évek során mintha csak erősödne. A *Jóisten a hintaszékből* (2002) című válogatott és kétciklusnyi új verset is tartalmazó kötetében, ahogy a költői hagyománnyal, a Jóistennel is ironikus párbeszédeket folytat, és a szerelem metafizikáját feltáró áradó szabad versek megrendítő sorozatában keres utat létezésünk általánosabb érvényű titkaihoz. E kötet és az újabban publikált, például a természet metafizikája felé is nyitó alkotásai alapján állítható, hogy Fekete Vince tudatosan törekszik és képes is költészetének folytonos megújítására. Stílus-, nyelv-, és formaérzéke, humora kibontakoztatására tág lehetőségeket teremt a maga számára a *Lesz maga juszt isa* (2004) című paródia, szatíra és

* Az itt következő három tanulmány a Magyar Írószövetségben 2009. november 26-án Határtalan irodalom címmel – a rendszerváltozások után a határon túl kibontakozott fiatal magyar irodalmakról – megrendezett konferencián elhangzott előadások írott változata. A konferencián elhangzott további előadásszövegek a Magyar Napló 2009. áprilisi számában jelennek meg.

állatmese kötetében, melyben csoporttársai (főként Sántha, OJD, Farkas Wellmann Endre) költészetének sarkosabb jellemzőit és joggal bírálható vadhajtásait teszi közröhej tárgyává, s bizony, a paródia paródiája többnyire szórakoztatóbb, mint az eredeti alkotás.

Lövétei Lázár László versei minden találkozási pont ellenére, kezdettől eltértek a fő sodortól, karakteres egyéni líraváltozatokat formázva. Emelkedettség, pátosz, idill helyett a hétköznapiság, az irónia, a humor, az alulstilizálás, a depoetizálás jelei az ő első köteteiben (*A névadás öröme, 1997; Távolságtartás, 2000)* is felismerhetők voltak, ha nem is olyan mértékben, mint a fentieknél, formaérzéke a szikár, szűkszavú szabad versben és a klasszikus alakzatokban éppúgy megfigyelhető volt, de a fésületlen nyelvi harsányság, direkt polgárpukkasztás helyett sokkal inkább a józan mértéktartásra és nyelvi pontosságra, alanyi vallomásként is tárgyilagosabb, vagy épp az elvontabb szövegformálásra törekvés. A *Két szék között* című harmadik kötete (2005) létösszegző jellegű versvilágában a korábban is domináns, de tétnélkülinek látszó hétköznapi teszek-veszek, elvagyok típusú életérzést a súlyos betegséggel való kényszerű szembenézés következtében sikerült súllyal, jelentőséggel telíteni és megújult formavilággal kifejezni. Természetesen, nem Lövétei írná ezeket a verseket, ha nem hárítana most is patetikusabb megszólalásmódokat, ha nem ironizálna saját helyzetén, ha nem fanyar humorral oldaná a gyomor- és szívgörcsöt. A látszólagos szenvtelenség, rezignáltság mögött azonban olyan megrendültség munkál immár, ami utat nyit a nagy elődök, Arany, Babits, Kosztolányi, József Attila, Pilinszky, Petri és mások élmény-, szöveg- és versforma-világának, ha játékosan, ha kifordítva és tagadva is bár, de mégiscsak az elsajátításához. Frissen megjelent válogatott és új verseinek gyűjteményében (*Árkádia féle*, 2009) öt ecloga jelezi a továbblépés lehetőségét. Az antik műfaj formai és tartalmi kereteit megtartva ütközteti bennük Lövétei a mai kor költőjének (emberének) városi, illetve egyetemes léttapasztalatait a mai pásztori, erdei ember idilljével, veszélyeztetett idilljével, de természetesen (a játékos kedvű Lövétei közvetítésében) az antik örökség és a mai nyelvhasználat, észjárás találkozása eredményez néhány szellemes, humoros helyzetet, nyelvi megfogalmazást ezekben a művekben is.

László Noémi a fentebb vázolt költői programosságtól érintetlenül és függetlenül alakította ki a maga költészetét, versei még kevesebb ponton találkoztak a többiekével, mint a Lövéteié, a csoporthoz tartozása inkább személyes kapcsolatok, kölcsönös rokonszenv következménye lehet, mint az esztétikai törekvések rokonságáé. Kezdettől egyénien, de mívesen formált, a nyelvi, képi világ és a ritmus, rím összhangzására, zeneiségére figyelő, az álom és a valóság, az emlékezet és a képzelet határterületein kalandozó, látomásokban gazdag költői világot teremtett (*Nono*, 1995; *Az ébredés előterében*, 1996). A későbbi köteteiben (*Esés után*, 2000; *Százegy*, 2004). A versek korábbi, a hétköznapi életen túlnyúló szenzitivitása és érzékisége később is megmarad, de a mindennapok s benne az egyéni létezés kérdései mintha jobban előtérbe kerülnének, a személyiség és a világ egymásra hangolódása mintha nem lenne már olyan természetes, mint ahogy a szavak és a hagyományos értékek megtartó ereje sem. A nemrég megjelent válogatott és új verseket tartalmazó kötete (*Papírhajó*, 2009) alapján mégis e költészet – a hétköznapok poézisét is szép versek sorozatában felmutatni képes – értékeinek állandóságát, megbízhatóságát hangsúlyoznám inkább.

Az Erdélyi Híradó Kiadó a budapesti Ráció Kiadóval közösen nemrég Lövétei és László Noémi mellett két másik fiatal erdélyi költőnek, Farkas Wellmann Endrének (*Lucius Domitius lázbeszéde*, 2009) és Király Zoltánnak is kiadta a válogatott és új versei gyűjteményét. Farkas Wellmann első kötete ugyan még a Mentornál jelent meg (*A lelkiismeret aluljárói*, 1997), de, ahogy utaltam is már rá, a transzközép csoportosulás egyik oszlopos tagja, és későbbi köteteiben (*A lelkiismeret aluljárói*, 1997; *A vágy visszakézből*, 1999, *Kulipendium*, 1999. *Az Anna-érzés, avagy a bérgyíkos éjszakája* 2004.) szívesen játszik, kísérletezik ő is a nyelvvel, versformákkal (Márkus Barbarossa Jánossal közösen még egy sms-vers kötetet is kiadott – *Dihoriáda,* 2001), választott költőelődök mondatainak elsajátításával, gyakran ölt költői álcát, miközben többnyire a szerelmi vágy és beteljesülés, illetve a bűn közeli érzések és élmények megverselésére törekszik. A transzközép szellemiséggel való azonosulás, az OJD-éhez hasonló macsómagatartás, az övéhez hasonló költői eljárások alkalmazása FWE esetében ritkábban eredményez azonban az OJD-éhez hasonlóan szórakoztató alkotásokat.

Király Zoltán a transzközepesek lázadó, a költészet felszabadítását célul tűző szellemi magatartásának forma tekintetében a legkövetkezetesebb megvalósítója, de immár a 2000-es években (*Szombat, szobámban képzelődöm*, 2000; *Avantgárd keserves*, 2002; *Lejárhatás*, 2004; *Férfifiók*, 2009). Az OJD kapcsán föltett kérdésre (Hogy akkor most hogyan is tovább?) mintha ő azt a választ adta volna, hogy hát akkor rúgjuk szét és fel a vers hagyományos formai kereteit is. Nem véletlenül, hogy miközben tematikailag is tágabb ölelésű (például történelmi, közéleti, politikai kérdések irányba is nyitó), az ő költészete a leginkább önreflexív, a versnek írását, formáját, műfaját, témáját is leggyakrabban tematizáló. A többieknél már megismert költői magatartások és eszközök az ő alkotásaiban avantgárd jellegű formai eljárásokkal párosulnak, szétesett, széttördelt, mozaikosan, asszociatív technika szerint szerveződő, bár nem ritkán rímekkel is megbolondított, mégis szabad versszerű szövegekben fejtik ki, esetenként már a groteszkkel, abszurddal rokon hatásukat.

Az Erdélyi Híradó Előretolt Helyőrség Könyvek sorozata az indulásától következetesen igyekszik helyet adni a tehetséges pályakezdők első (majd akár a későbbi) versgyűjteményeinek, sőt tudatosan szervezi és neveli az utánpótlást. Ennek következtében a kiadónál induló költők többsége nem is nagyon tudja kivonni magát az alapítók, elsősorban a sorozatszerkesztő OJD részben felszabadító, inspiráló, részben megkötő hatása alól. A későbbiekben a kiadó szerkesztőjévé váló Gál Attila: *Napló az émelygésig* című 2000-es, egyébként színvonalas, első kötete jól példázza ezt, a szerző a folytatással azóta is adós maradt. De időnként még olyan

női alkotók sem tudják függetleníteni magukat, mint az 1999-ben induló Gergely Edit (*Üzenet lélekdoktor szeretőhöz*), vagy a 2002-ben kötettel jelentkező, kiemelkedő poétikai tálentumokkal megáldott, sajnálatosan keveset publikáló, Farkas Wellmann Éva (*Itten ma donna választ*). A különbözőképpen, de egyaránt szerepkereső és szerepjátszó, az ún. női líra szereplehetőségeivel is eljátszó versviláguk szövegszerűen is reflektál a közvetlen elődök költői világára. A kiadó által felvállalt, a hiány, a vágy, a csend poétikáján sokat dolgozó Cseh Katalin *Ünneplő hétköznapok* című 2006-os kötete vélhetően azért is mentes az ez irányú hatásoktól, mert az ő költői öntudatra ébredése még kicsit meg is előzte a transzközepesekét (*Szófogyatkozás*, 1993; *Bűvös ládikó*, 2003). Olyan, a kétezres évtized közepén induló tehetséges alkotóknak, mint az azóta már újabb kötettel is rendelkező Muszka Sándornak (*Ennyi ha történt 2005, Mi nem lóg, ha áll,* 2007) és Ármos Lórándnak (*Rózsahús*, 2005; *Apám a holdig*, 2009), vagy a 18 évesen a mély vízbe dobott Márkus Andrásnak (*Álmomban macskát szült a nőm,* 2005) kifejezetten küzdeni kell(ene) a saját, szuverén költői világa megteremtéséért. Még az elmúlt évek egyik legerősebb költői indulását produkáló, egyébként láthatóan más irányokból és irányokba tájékozódó Bálint Tamás is megírta a maga villoniádáit (*A pap leánya, birtokostul*, 2007). Ugyanakkor a még oly eredetien aplikált és szervesült hatásoktól is van még eredetibb és termékeny megszabadulás, erre jó példa lehet Papp Attila Zsolt *A Dél kísértése* című 2002-es és a *Fogadó a Senkiföldjén* 2008-as kötete közötti különbség. A sepsiszentgyörgyi, de a csíkszeredai Pallasz Akadémiánál induló, sokféle érzékenységben gazdag, kulturált versbeszédű Ungvári László Zsolt *A költő nesztelen ecsetje*, 2007; *A megkésett Orpheusz szerelmes éneke*, 2009) költészete pedig arra, hogy nemcsak a kilencvenes években, hanem a legutóbbi években is előfordult az Előretolt Helyőrségen kívüli, s talán ezért is szuverén hangú pályakezdés.

A kiadón belül is van azért példa a hagyományok és a szerkesztők által teremett erős kötelékektől jórészt független indulásra. A biztos formakultúrával rendelkező, kötettel 2001-ben jelentkező Karácsonyi Zsolt számára fontosabb volt a közvetlen elődöknek való megfelelésnél a saját mitikus világainak, tájainak létrehozása, abba önnön maga beleírása, a nyelvre erőltetett játékok helyet, a (költői) nyelv (ön)működésmódjának megtapasztalása, és annak a sajátosan karás magatartásnak és ironikus hangnak a kimunkálása, amely szándékait és/vagy közlendőit illetően gyakorta ejti zavarba versei olvasóját (*Téli hadjárat*, 2001; *Sárgapart*, 2003; *Nagy kilometrik*, 2006).

A kilencvenes évek elejének költői termését könyvekké formálva, az első Előretolt Helyőrség Könyvekkel párhuzamosan, de a Helikon Serény Múmia rovatában induló költői rajzástól nem egészen függetlenül mégsem, más műhelyekben is kibontakoztak egyéni értékeket teremtő fiatal lírikusi pályák. Például Jánk Károly egészen más utat járó, halk szavú, visszafogott érzelemvilágú, inkább tárgyias jellegű, de metafizikai érzékenységű költészete (*Álom a nyomokban*, 1994; *Másvilág*, 1997; *Ellenszél,* 2003; *Vadnyom*, 2005) vagy Demény Péter a transzközepesekkel sok tekintetben később együtt is haladó és fokozatosan érő, mélyülő, az önvizsgálat eszközévé tett költészete a Mentornál (*Ikarosz imája*, 1994; *Bolyongás*, 1997; *A fél flakon*, 2008, Koinonia). A Kritérionnál indult, majd más kiadókhoz is eljutott az újabban a nyelvi önkifejezés és önmeghatározás kérdéseit nem véletlenül gyakorta tematizáló, nyelvész Benő Attila (*Csontkalitka, 1995; Visszatérintés,* 1997, Mentor*; Egy nap és a többi,* 2005, Erdélyi Híradó), vagy a Serény Múmia alapításában, szerkesztésében is még résztvevő, később politikussá vált Kelemen Hunor (*Mínuszévek*, 1995; *A szigetlakó*, 2001, Pallas Akadémia). Alig néhány évvel később jelent meg a Mentornál Balázs Imre József első kötete, aki kritikusként, irodalomtörténészként a transzközép lírát is jól ismeri, de inkább járja a maga szenvtelenül intellektuális, buszsofőrös, vidrás magánmítoszokat teremtő költői útját *(Ismét másnap,* 1998; *A Dél-Párizs nyárikert*, 2001; *Vidrakönyv*, 2006, *Fogak nyoma,* 2009).

Mint ahogy a kora szerint igazából a Forrás harmadik nemzedékéhez tartozó nagyváradi Kinde Annamária is saját, másokéval alig érintkező úton jár a szintén a kilencvenes évek második felétől sorjázó köteteiben (*A hiúzok természetéről*, 1996; *Egy másik arc*, 1999; *Szandra May kertje*, 2002; *Szandra May a sivatagban*, 2004; *Mondhatatlan*, 2006; *Rózsavér*, 2009), egyre szebb, pontosabb, de könyörtelenebb ítéleteket formázva a világról s a benne bukdácsoló emberről. S mint ahogy külön, egyéni utat jár a szintén váradi kötődésű és részben indulású, a szerelmi vágyról és csalódásról szokatlan őszinteséggel, eredeti hangon valló Nagyálmos Ildikó is (*Lábujjhegyen túl*, 2001; *Félmozdulat*, 2005; *Randevú,* 2009).

S mennyire saját utat jár, a földrajzi értelemben a moldvai csángó Magyarfaluból, Csíkszeredán át Budapestre került, Iancu Laura létfilozófiai igényű, tragikus hangoltságú, Isten- és boldogságkereső, önkínzóan vallomásos, mégis szikár, de súlyos szavú költészete (*Pár csángó szó*, 2004; *Karmaiból kihullajt*, 2007; *névtelen nap*, 2009). S miközben ez a versvilág igen szerteágazó közösségi és személyes sors-, élménytapasztalatokból, szellemi forrásvidékekből táplálkozhat, az eddig említett ún. erdélyi lírával, a kortárs fiatal erdélyi lírával semmilyen kapcsolatban nincs. Ez is, meg a földrajzi eltávolodás is fölveti a kérdést, hogy egyáltalán van-e neki helye egy ilyen típusú áttekintésben. De akkor azt is, hogy van-e értelme az ilyen, leginkább már csak földrajzi szempontú elhatároló csoportosításoknak, hogy a bevezetőmben említett problémákra visszautaljak.

S ugyanígy kérdéses lehet a költői pályáját a kilencvenes években Erdélyben kezdő, első kötetét, a *Higanymadár*t a Kriterionnál 2002-ben megjelentető, de még az évben Magyarországra települő Király Farkas kezdettől tematikai-formai változatosságot, gazdagságot mutató, a legkülönbözőbb költői hatásokat magába szívó későbbi lírájának (*Hosszú árnyékok fodje*, 2004; *f. versek*, 2006; *Szósav*, 2007) elhelyezése egy ilyen összefüggésben, hogy a zalai származású, de első köteteit Kolozsvárott, az Előretolt Helyőrség sorozatában kiadó Szálinger Balázst már valóban csak az efféle áttekintések iránti kételyeim újabb adalékaként említsem meg itt.

▶ PAPP ÁGNES KLÁRA

A transztól a posztig

A rendszerváltás után indult erdélyi prózaírók

PAPP ÁGNES KLÁRA

(Budapest, 1968) – Budapest

Bárki bármit is mond, a rendszerváltás kétszeresen is váltásnak mondható a kisebbségi magyar irodalmak történetében, és ezért kétszeresen is indokolt, hogy határvonalként tartsuk számon: egyrészt, a magyarországihoz hasonlóan, a társadalmi helyzet átalakulása, a cenzurális nyomás megszűnte önmagában energiákat, lehetőségeket szabadított fel, és Erdélyben ez a fordulat – minden ellentmondásosságával együtt is – különösen éles volt, talán egyedül a kárpátaljai hasonlítható hozzá. Másrészt mindez összekapcsolódott azzal a már rég lappangó, de ekkor nagyon meghatározóvá váló igénnyel, ami magának a kisebbségi helyzetnek, az anyaországhoz és a kisebbségi ideológiákhoz és ezekkel párosuló írói szerepekhez, megszólalási módokhoz fűződő viszonynak az újragondolására, felülvizsgálatára vonatkozott. Ezek a viták nem csak elméleti szinten zajlottak, hanem messzemenő hatást gyakoroltak az ekkoriban induló vagy kényszerűségből megkésett nemzedékek alakulóban lévő formanyelvére. Első ránézésre – különösen az Előretolt Helyőrség kiáltványait olvasva, melyekben a transzközép programját hirdetik meg – e hatás mibenléte nagyon könnyen összefoglalható és kapcsolatba hozható magával a rendszerváltással: mindannak – legyen az írói szerep, stíluseszmény, irodalom-felfogás, erkölcsi norma, műfaji vagy akár irodalomelméleti besorolás – az elutasítása, ami az elfogadottat, hivatalosat képviselheti[1], helyette egyetlen, a kor kívánalmainak nagyon is megfelelő tekintélynek az elismerése: az olvasóé, és ezen keresztül a piacé. E két meghatározó vonás: a tagadás, elutasítás egyrészről, a közönség felé való nyitás másrészről eredményezte, hogy nem a magukat komolyan vevő lázadó mártírok, hanem a mindent kigúnyoló bohócok és a mindenre fittyet hányó bohémek szerepei szervezték ezt az irodalom-felfogást (és néhol a háttérből a hatást számítgató üzletembereké – ez azonban egy olyan figura, amely, ha megmutatja magát, kétségbe vonhatja az irónia mindent átható pártatlanságát[2]). Így lett ez a költészet „egyszerre morbid, parodisztikus vagy megdöbbentően félkegyelmű és vészesen komoly" (Sántha Attila), amely „megengedi magának, hogy erkölcsi és esztétikai normákhoz az elvárások ellenében viszonyuljon. Eszerint nem törődik a tabukkal, illetve szétrobbantja az esztétikai pólusokat. A legszentebb dolgokat profanizálja – vagy pedig szakralizálja a legprofánabbakat. … Keveri a szépet és a rútat. A tragédiát vidáman fogja föl, de a komikumban is fölleli a tragikumot." (Fekete_Vince) Az Előretolt Helyőrséghez képest néhány évvel korábban (1992-ben) induló, de még a rendszerváltás előtti időben, ellenzékiségben gyökeredző, Éneklő Borz alkotóit is (Kovács András Ferencet, Láng Zsoltot, Visky Andrást, Jakabffy Tamást, Selyem Zsuzsát) mindenekelőtt egy moralizáló írói szerepvállalás elvárására, az erre épülő erdélyi irodalmi tradícióra vonatkozó elutasítás gesztusával lehet jellemezni, csakhogy ez az elutasítás – még ha nyugodtan el is mondhatjuk, hogy lényegében ugyanarra a hagyományra vonatkozik, mint a Helyőrség esetében – egészen más hangvételű: intellektuálisabb, nem a tagadásra, hanem a hagyomány radikális és általában ironikus újraértelmezésére koncentrál – ami nem zárja ki, hogy egyes esetekben úgyszintén a stílusparódiát használja fel ehhez eszközként –, nem annyira kifelé (populáris regiszter, közönség, eladhatóság), mint inkább befelé fordul: erőteljes önreflexivitás jellemzi. Épp ezért egészen más forrásokból merít: nem a populáris irodalom bevonásával, az olvasó provokálásával, hanem történetek és elbeszélői hangok újraírásával, kulturális kódok előhívásával jellemezhető.

Az elutasítás azonban nem feltétlenül itatja át (különösen az elbeszélések esetében) a művek formanyelvét: a fiatal szerzők esetében a generációs váltást tematizáló, a fiatal hős(ök) meg-nem értettségét, életidegenségét középpontba állító, nemzedéki élményeket feldolgozó, vagy ellenkező oldalról: a megalkuvó, elutasított „felnőtt" világban játszódó művek is megjelennek. Ezekre – igen különböző hangvételük ellenére – egyaránt jellemző a társadalomból való kiszakadás, a menekülés motívuma, és az ezt a szembenállást kifejező nézőpontokba zárt, legtöbbször első személyű narráció, a szabadság korlátain, az élet és halál nagy kérdésein való filozofálás, és a saját állításai komolyságát is kétségbevonó, nézőpontokat és értekrendeket relativizáló humor hiánya. Kelemen Hunor 1998-ban megjelent kisregénye, *A madárijesztők halála*, vagy Kisgyörgy Réka novellái (*Angyalok kenyere,* 1993) egyértelműen ide sorolhatók, de többszólamúsága, montázstechnikája, műfaji határátlépései ellenére ugyanezt a magát tragikusan komolyan vevő lázadást látom Farkas Wellmann Endre „kísérleti regénye" a 2000-ben megjelent *Könnyűrulett* rendhagyó, a hétköznapi világot elutasító, lázadó hősnőinek egymásba fonódó monológjaiban is.

Visszatérve az elutasító gesztust valamiképpen nyelv- és irodalomszemléletté alakító, a rendszerváltás utáni erdélyi irodalmat meghatározó csoportokhoz, azok két jellemző irányultságát jól mutatja az az eltérő mód, ahogyan az „ellen", az „anti" irodalomhoz való hozzáállást beemelik az önmeghatározásukba: „nem antiideológia, hanem anideológia, nem antipolitika, hanem apolitika" – így Láng Zsolt; „Az antiposztmodern egyaránt modern és posztmodernellenes" – írja Sántha Attila. A két megfogalmazásban nem is az az érdekes, hogy mihez illeszkedik az anti előtag, hanem a használata: Láng Zsolt kivonja magát, hátat fordít, elutasítja az állásfoglalást (ha így tetszik: elutasítja magát az elutasítást is), mintegy azt mondva: ez nem az én dolgom, mi több, ez nem is érdekes, csak játék a szavakkal (ezt mutatja az is, ahogy a humor felé siklatja ki a fenti gondolatot: „…nem antisütő, hanem A SÜTŐ"), míg Sántha Attila teljes mértékben felvállalja az „ellen", az „anti" attitűdjét, és a mindent elutasítás radikalizmusa, provokációja felé futtatja ki az állítását[3]. Ez utóbbiban úgyszintén jelen van a humor, de nem szkepticizmus, nem önirónia formájában, hanem a besorolást elvégző irodalomelmélet és az azt igényelő olvasó kíméletlen kigúnyolásában, ahogy az egész transzközép-hadművelet egy blöff, egy provokáció és egy reklámhadjárat kombinációjának tekinthető, amely önmagában parodizálja magának az irodalmi életnek a működésmechanizmusait. A szembeszegülésnek ez a kétféle módozata az önmeghatározás különbségéről árulkodik, ami döntő jelentőségű poétikai szempontból is. Először is emögött a kétféle alapállás mögött ugyanaz a tapasztalat húzódik meg: a megszólalás autentikusságának lehetetlensége, amit Fekete Vince fogalmaz meg, a humor, a paródia mögött tanulság felől: „A versírás már nem ünnepi alkalom, hanem a viszonylagosság, a távlathiány beismerése folytán inkább elbizonytalanodás, a kétely kifejezője. Ennek megfelelően alakul a negatív építkezésű, lebontó és újrarendező költészettípus. A művészi pozíció megrendülése pedig az iróniát, az önreflexiót előtérbe állító magatartással egészül ki."[4].

A nyelv, a beszéd, a stílus (a szerep!) inautentikusságának ez a kilencvenes években meghatározó tapasztalata kétféle írói attitűdöt eredményez, amely legjobban kétféle hagyományfelfogásként értelmezhető. Itt azonban már nem mondhatjuk el, hogy egyértelműen a Helyőrség vagy a Borz, esetleg az ezeken a csoportosulásokon kívül álló alkotók (közülük próza szempontjából a kolozsvári „Éberek" alapítótagja, Vida Gábor az, akit feltétlenül említenünk kell) „felfogásaként" lenne jellemezhető az egyik vagy a másik látásmód – így a továbbiakban elszakadunk a csoportosulások egységes iskolaként való bemutatásának torzító szempontjától, és inkább e két hagyományértelmezés és megjelenési módozataik nyomába eredünk.

Az egyik jellegzetes attitűdöt a hagyománnyal szembeni szubverzív, felforgató hozzáállás határozza meg, amely a tradíciót „külső", „idegen" beszédmódok – mondhatni egymás mellé rendelődő tömegeként – érzékeli. Ez a kifordítás, parodizálás, nyugodtan mondhatjuk: dekonstruálás műveleteit vonja maga után, ebből jön létre az a beszédmód, amely nem annyira a tradícióra kíváncsi, mint inkább magát ezt a tagadást állítja. Ha a próza körén belül akarunk maradni – hiszen nyilvánvaló, hogy a szerepekkel való játék, a paródia-tömeg rengeteg példát adhatna számunkra, ami egyben azt is bizonyítja, hogy mennyire termékeny ez a szemléletmód a líra terén - akkor elsőként Orbán János Dénes egyetlen novelláskötetének (*Vajda Albert csütörtököt mond,* 2000.) paródiái tűnhetnek szemünkbe. Ezek közül *A zákhányos csuda* lép túl a (bármily nyelvi invencióval megírt) egyszerű stílus-paródia határán, amely kimerül a parodizált kigúnyolásában: ebben az elbeszélésben nem csak a felhasznált (itt székelyes) beszédmódot fordítja ki, hanem vele együtt egy gondolkodásmódot, értékrendet rekonstruál és miközben ezt parodizálja, aközben bennünket olvasókat, a mi elvárásainkat, gondolkodásmódunkat, nyelvi konvencióinkat is felforgatja a szöveg kihívó, szemtelen és leplezetlenül trágár humora: az egyikkel a másikat gúnyolja ki, anélkül, hogy bármelyiket „sajátjának", „autentikusnak" tekintené – a relativitás, a humor lesz az egyetlen biztos tájékozódási pont. György Attila a másik, szinte magát adó példa, aki az Előretolt Helyőrség paródia és szerepköltészet-felfogását talán legkövetkezetesebben ültette át prózába: kötetei nagy része (*A boszorkányok feltámadása,* 1997, *Történetek a nyereg alól,* 2000, *Harminchárom,* 2002, *Harcosok könyve,* 2005, *Hajós a kikötőben,* 2009) egy vagy több szerep jó stílusérzékkel megírt nyelvi megtestesülései. Ezekben a szövegekben azonban elég jól érzékelhetőek a tagadást állító paródia- és szerepfelfogás buktatói is. Egyrészről az a veszély, hogy a szerep „módszerré" válik: az író kiválaszthat bármely kellően karakteres nyelvi kifejezésmódot, ami jó esetben már magát a hőst és a szereplőket (boszorkányok, harcosok, Szindbád stb.) is meghatározza, ügyesen aktualizálja, szellemesen eljátszik az ebből adódó kétértelműségekkel, és már kész is a könyv. Az így létrejövő

1 CS Gyimesi Éva az indulás idején a transzközép három „provokációs pontját", támadási felületét, kihívását fogalmazta meg: a transszilvanizmushoz való botrányos viszonyulást, az irodalomelméletnek mutatott grimaszt és a saját legitimizálásának kihívását. In: Cs. Gyimesi Éva: A transzközép, mint az irodalomtudomány provokációja, Korunk, 1993/9.

2 „De ez már az az időszak, amikor a Helyőrség konszolidálódott, és „csoport" helyett sokkal inkább infrastruktúrává és márkanévvé vált" Balázs Imre József: *Egyidejű korszakok az erdélyi magyar irodalomban*, in Uő: *A nonsalansz esélye,* KOMP-PRESS, Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2001, 52.o.

3 Láng Zsolt: *Sütő*, Kalligram, 1996/4; Sántha Attila: *A transzközép irodalom*, Előretolt helyőrség, 1995/1

4 Idézi Fried István: *Irodalomtörténések Transsylvaniában. Töprengések ifjú és legifjabb erdélyi szerzőkről,* Erdélyi Híradó, 2002.

szöveg egyrészről, amíg az író ki nem fogy a nyelvi ötletekből és az élettapasztalatokból, mindig olvasmányos lesz és bővelkedni fog a jobbnál jobb részletekben, ugyanakkor a szerepekben rejlő humora már nem éleslátó, kritikus és leleplező, csak eszköz ugyanannak a saját maga köré épülő mítosznak a megteremtéséhez, amelynek hőse kívánatos boszorkányok prédája, uralkodásra termett keleti harcos, vagy messze vizekről érkezett hajós.

Ez a látásmód – prózai művek esetében – nagyon kedvez a rövidformáknak. Pontosan azért, mert az egyes parodizált stílusok mindig mint idegenek jelennek meg a parodizáló vagy a szerepet játszó elbeszélő idézőjelében (amennyiben nem jelent többet a szerep, mint egy nyelvhasználat megszemélyesítését), nem teremtődik közöttük kapcsolat, nem kérdéses az egymáshoz vagy a narrátorhoz fűződő viszonyuk, csak negatívan – a tagadás gesztusa által – teremtenek identitást. Épp ezért az egyes darabok között nem jön létre kapcsolat: rövid novellák, remek tárcák születnek (mint Molnár Vilmos rövidebb szövegei, Fekete Vincenek az *Udvartér*ben közreadott írásai, Láng Zsolt tárcái), de a legritkább esetben lesznek regények belőlük. (Persze a rövidforma közkedveltségénél nyilván más, megjelenési, szerkesztési szempontok is közrejátszanak.) Abban a pillanatban, hogy már az egyes parodisztikusan megteremtett elbeszélés-nyelvek egymással kölcsönhatásba kerülnek: akár versciklusokat, akár novellafüzéreket, vagy montázsszerűen összekapcsolódó nagyobb epikus formát alkotnak, az mintha a hagyományhoz való viszonyt és a felhasznált stílus és a felhasználó beszélő szubjektum viszonyát is átalakítaná.

Ez lenne az a másik típusú írói attitűd, a tradíciót nem idegennek, hanem sajátnak érző felfogás, amely a hagyományértelmezést, nem tárgyszerű vizsgálattá, hanem önértelmezéssé változtatja, amely – legyen bármily ironikus, parodisztikus – szükségképpen önreflexív is lesz: nem maga a hagyomány, mint egy lehetséges tárgy, célpont, alapanyag, eszköz lelőhelye érdekli, hanem a hozzá fűződő viszony, az átértelmezés, a kölcsönhatás, amelyben a különböző beszédmódok párbeszédére kerül a hangsúly, mindarra, ami a „sajátként" felfogott egyéni vagy kollektív identitáson belül játszódik le. Míg az előbbit jellemzi egyfajta provokatív - vagy karneválian felszabadító, vagy keserűen és engesztelhetetlenül bíráló - egyszólamúság (több paródia egymás utáni elolvasása különösen alkalmas arra, hogy ráébresszen ennek „technika" voltára), amely az egyetlen lehetséges autentikus állítás, a „nem szólalhatsz meg autentikusan" végtelen találékonysággal variált formáit ismeri. Ezzel szemben az utóbbit épp a sokszólamúság, a „saját" és a „hagyomány" határának feloldása érdekli, egy olyan egyéni formanyelv, amely különböző egymást értelmező, idézőjelbe tevő, kioltó hagyományokból, beszédmódokból, nyelvekből tevődik össze. Az előbbi hátterében mintha – rejtetten – mindig ott állna a provokáló, elutasító, fityiszt (és jó esetben csak fityiszt) mutató „én", aki az előtérben látványosan elhatárolódik a kigúnyolt hangtól: „depoetizált", „alul retorizált", szerepet játszik, az utóbbiban viszont problematizálódik: elvész a megszólaló hang a hangok sűrűjében, csak a minduntalan változó összhangzat marad.

A legkézenfekvőbb példát Láng Zsoltnak azok a regényei kínálják, amelyekben egy vagy több elbeszélői hagyomány újraírásával kísérletezik, mint a *Perényi szabadulása* (1993), és a *Bestiarium Transylvaniae* trilógia darabjai, *Az ég madarai* (1997) és *A tűz és a víz állatai* (2003). E művek egyik legmeghatározóbb, a hagyománykezelés szempontjából legérdekesebb vonása, hogy – sokat elemzett többszólamúságuk, önreflexivitásuk mellett - nem egyszerűen a bestiáriumok, a tizenhetedik-tizennyolcadik századi krónikák, az erdélyi történelmi regény, a látomásirodalom stb. nyelvét írják újra, hanem e nyelvek által teremtenek fikciót. Míg a *Perényi*ben még a többszólamúság dominál, ami sajátos, önreflexív – a parodisztikus kifejezésmód harsány és nyílt humorától erősen eltérő – szellemességet kölcsönöz a szövegnek egyszerűen azáltal, hogy az egyes elbeszélői stílusokat váltogatva egymást kioltó szólamokat hoz létre, addig a *Bestiárium*okban mintha a beszélő hang hozná létre magát a féltörténelmi-fél képzeletbeli figurákat, és cselekedeteiket. Ezt legszembetűnőbben talán az allegorikus beszédmód felhasználása mutatja: az, ahogyan a tizenhetedik század, hasonlatokkal, példázatokkal, a „képes beszéd" eszközeivel manipuláló elbeszélésmódjából előbb egy metaforikus motívumhálót kreál, majd ezeket a szóképeket fikcióvá változtatja, fabulákként és figurákként, az (ál)történelmi események indítóokaiként kezeli. Jól példázzák ezt maguk a kitalált állatok, amiknek „leírása" köré e regények szerveződnek, vagy a képzeletben termő látomások, álmok, jóslatok, az emlékezés kiemelt szerepe magában a cselekményben. Ennek következtében létrejön egy sajátos nem fantasztikus, hanem inkább mágikus beszédmód, mely minduntalan a valószerűség korlátainak átlépésére késztet, a mű kitaláltságára mutat (miközben egy hangsúlyozottan referenciális beszédmódot imitál), és ezáltal a történelem, a „valóság" nyelvi megalkotottságára, a valóság és a fikció határára kérdez rá. (Ahogy ezt egy egészen más, leginkább a szövegirodalom körébe sorolható, önreflexív elbeszéléstípusban is megteszi, a *Pálcikaember történeteiben*.) Ezeknek a műveknek nem a megidézett elbeszélésmód kiforgatása vagy rekonstrukciója a tétje, hanem a hagyományban, mint nyelvben rejlő teremtő erő felszabadítása.

Ez a nyelvhasználati stratégia azonban nem csak Láng Zsoltnál figyelhető meg. Tulajdonképpen a minden szempontból nehezen besorolható Vida Gábor érdekes elbeszéléseit (*Búcsú a filmtől,* 1994, *Rezervátum,* 1998, *Fakusz három magányossága,* 2005, *Nem szabad és nem királyi,* 2007) is talán ezzel a történetmondást, az elbeszélői hagyományt (az ő esetében akár az archetipikus képiséget, a mítoszt is megemlíthetjük) újraírható nyelvként értelmező felfogással ragadhatjuk meg leginkább. Csakhogy ez a nyelv itt egy narrátor alakját rajzolja meg, és mintha ennek a változó, elillanó, önmaga számára is nehezen megragadható, sokdimenziós elbeszélőnek, az ő életének az összerakása lenne a tétje ennek a prózának, mint a *Fakusz három magányossága* (2005) három történetében, amely a szereplők és a történetek, a valóság és a képzelet bonyolult viszonyát írja újra meg újra. Ezekben az írásokban különösen szembeszökő, hogy ez a hagyományfelfogás mennyire szorosan összefügg az identitás értelmezésével, hogy az egyik problematikussága magával hozza a másik határainak elbizonytalanítását is: Fakusz bolyongása, keresése éppúgy lehet önmaga mint az igazság (detektívtörténet) vagy a valóság keresése (kísértethistória).

Hagományosabb értelemben használja ki a nyelv teremtő erejét Molnár Vilmos novelláiban. Különösen a legutóbbi, *Az olvasó fizetéséről (*2000) című kötet, de az *Értelmetlen csoda (*1999) vagy akár már a *Levél Szingapúrból* (1993) egyes darabjairól is elmondhatjuk, hogy a stílus, a hang hívja életre őket, legyen az akciófilm, egy monomániás monológja, egy francia kokott története (ollálá), vagy gyerekkori falusi történet. Csakhogy itt a „csoda" épp a hétköznapokba íródik bele, megint a paródia vagy épp az abszurd irányába terelve a történetet. Hasonlóképpen az elbeszélői hang teremtette világ, hangulat, történet a motorja Papp Sándor Zsigmond elbeszéléseinek (*ahonnan a város,* 1998, *Az éjfekete bozót,* 2005), amelyekben szintén szerepet kap a képzelet, a valóság mágikussága. Itt azonban már nem a nyelvi invenció lesz a domináns, mint Molnár Vilmos esetében, hanem a középpontba kerülő alak, a narrátor lélektani rajza.

A fentiekhez hasonlóképpen a novelláiban hol az abszurd, hol a mágikus irányába hajlik Nagy Koppány Zsolt prózája is (*Arról, hogy milyen nehéz,* 2000, *Nagyapám tudott repülni*, 2007), mégis a regénye a legérdekesebb, amelyben egy másfajta elbeszélői stratégiával kísérletezik, hogy a parodisztikus részeket nagyobb formába foglalja. Ezzel tulajdonképp egy másik, már érintett, a rendszerváltás utáni prózára általánosan is jellemző tendenciát lovagol meg, amely legmarkánsabban O. J. D. Borges-átirataiban jelenik meg. A cím – *Jozefát úr, avagy a regénykedés* (2006) – már sejteni engedi, hogy az ironikus önreflexivitás révén hoz létre egy felvállalható elbeszélői identitást, egy önmagát is kétségbe vonó, autentikus hangot, amely a regény első szavával születik és a mű befejeztével meg is hal.

A kétezres évek prózáját azonban már egyre kevésbé lehet ebbe a keretbe beleírni. Mert vannak művek, mint Nagy Koppány Zsolt regénye, vagy még inkább a nyelvjátékaival egymást kioltó kódokkal játszó Murányi Sándor Olivér novellái (*Felnyomták szentnek,* 2007), amelyek elhelyezhetők ebben a koordináta-rendszerben, mások viszont épp azért keresnek új megszólalásmódokat, mert a fentieket sablonosnak, folytathatatlannak találják. Egyre kevésbé folytatható a paródia a hagyományos kereteken belül, vagy át kell lépje azokat, vagy a tárca műfajába szorul vissza. Ugyanakkor újszerűen, megragadóan hat a referencialitás látszata, ami jelenthet vallomásosságot: az elbeszélő szubjektumával hitelesített elbeszélés, mint Demény Péter hagyományos elbeszélésmódja ellenére is izgalmas kísérletként ható *Visszaforgatás*a (2006). De jelentheti a realista elbeszélői hagyományhoz való visszatérést is: nem a személyesség felvállalásának, hanem a problematikusság megfogalmazásának köszönhetően teremt autentikus beszédmódot novelláiban Csender Levente[5] (*Zsírnak való,* 2003, *Szünőföldem,* 2007), aki a kivándorlás, az otthontalanság nemcsak tematikus megjelenítésére, hanem hibrid nyelvének kifejezésére is törekszik. A posztmodern önreflexivitás és nyelvjáték felé hajló és a hagyományosabb elbeszélésmódok között jól kitapintható az a váltás, amely a valahol az ezredforduló tájékán kezdődik (az Előretolt Helyőrség intézményé, „márkanévvé" válása is nagyjából erre az időszakra tehető): az ekkor induló szerzők esetében a parodisztikus, a provokatív-felforgató, az önironikus, a sokszólamú beszédmód már nem szembenállás egy korábbi irodalom- és szerepfelfogással, hanem maguk is készen kapott, már elfogadott irodalmi beszédmódok, maguk is rögzült „hagyományok", amelyek továbbírásra vagy ellenreakcióra késztetnek.

5 Csender Levente „erdélyisége" maga is mutatja e fogalom problematikusságát, hiszen élete nagyobb részét Magyarországon töltötte, kötetei is itt jelentek meg – bár ez ma már semmit sem jelent – ugyanakkor élményanyaga a legteljesebb mértékben indokolttá teszi, hogy itt említsük.

▶ VINCZE FERENC

Fiatal irodalomtörténészek, új tendenciák Transsylvaniában?

Az 1990 után Romániában születő magyar nyelvű értekező próza leírásának problematikusságáról

Érdemes-e olyan kategória szerint kijelölni egy irodalmi áttekintés kereteit, mely elsősorban földrajzi, társadalomtörténeti, politikai jellemzőket és meghatározásokat tartalmaz? Vajon fontos lehet-e egy olyan összefoglalás, mely összegyűjti, megszámlálja és felsorolja azokat az irodalomtörténészeket és kritikusokat, akik a mai Románia területén élnek és alkotnak? És természetesen azokat is, akik hajdan ott éltek, de egy ideje már Magyarországon, esetleg külföldön tevékenykednek? Az előadásom címéhez illesztett kérdőjel főként arra szolgál, hogy megszüntesse a cím kijelentő mivoltát. Megszüntesse a szándékomon kívüli elkülönítést vagy elhatárolást. Mert beszélni kell valamiről, aminek a megnevezése kérdéses, esetleg létezése is megkérdőjelezhető. A konferencia címe határtalan irodalomról szól, aztán a határon túli irodalomról értekezünk. Egy olyan irodalomról, azaz olyan irodalmakról, melyek magyar nyelven íródnak, magyar közönség olvassa őket és a magyar irodalmi és kulturális hagyomány részei. Mégis, úgy tűnik, ennél többről van szó. Valami másról, hiszen a kijelölés alapvetően területi, politikai és szociológiai kritériumok alapján történt. Grendel Lajos szállóigévé vált szavait parafrazálva, még mindig nem magyar csirkepaprikásról van szó, hanem szlovákiai magyar csirkepaprikásról.

Az erdélyi vagy romániai magyar irodalom kifejezéseket elsősorban irodalomtörténeti fogalmaknak tartom: az erdélyit leginkább a két világháború közötti, a romániait az 1945 utáni Románia területén születő irodalom jelzőjeként értelmezem. Mindkét jelző megjelöl, elhatárol, egyfelől kirekeszt valamit valahonnan, másfelől biztosítja a zártságot is. Társadalomtörténeti kontextusuktól nem elválaszthatók, és jól behatárolható, nem irodalom-immanens jegyek alapján meghatározott korszakokat jelölnek. Azonban 1990 után már más a helyzet. Az „erdélyi" és a „romániai" jelzők elvesztették azt a funkciójukat, mely főként ideologikusan jellemezte őket. Így azt gondolhatnánk, hogy végre felszabadult az erdélyi vagy a romániai magyar irodalom kényszerű terhe alól, de sokáig úgy tűnt, és néha még ma is úgy tűnik, ez nem történt/történik meg. Papp Sándor Zsigmond a Provincia című folyóirat körkérdésére, hogy *Van-e erdélyi magyar irodalom?* 2000-ben így válaszol: „Ha őszinte akarok lenni, be kell vallanom, csak legkétségbeesettebb pillanataiban szoktam hinni az erdélyi magyar irodalomban. Vagy kedvenc megfogalmazásomban: a rommagyarban. Mert igenis elemi erejű elkeseredettség kell ahhoz, hogy valaki önmagát fokozza le, és tegye mindezt önként, a tiltakozás parányi jele nélkül. (…) Nem vitás, egy magát tehetségesnek kikiáltó íróféle inkább világirodalomról beszél, és láthatatlan köröket ír a levegőbe. Ebben a mezőnyben pedig éppúgy rajthoz áll Homérosz, Borges és Kundera, mint Petőfi Sándor. Itt kell hát kapaszkodni, megfeszíteni az izmokat, beosztani az erőt, az égi mannát, vagy egyetlen nagy svungba préselni mindent, azzal az elszántsággal és reménykedéssel, hogy az elsők között érhetünk célba."[1] A kontextus, a megítélést nyújtó mérce tehát nem a magyar csirkepaprikás, hanem csak egyszerűen a csirkepaprikás.

Ehhez kapcsolhatók Balázs Imre József megállapításai, aki az „erdélyiség" haszontalanságát és hasznát veszi számban az irodalmat tekintve. A haszontalanság jellemzőiként említi: „az erdélyi irodalom, az erdélyi írók egyfajta »gettóba« záródnak azáltal, hogy megkülönböztető jelzőt használnak. Ezáltal egy-egy erdélyi szerző műve nem »mérkőzhet meg« egy magyarországiéval, hiszen máshonnan jött, más a háttere, funkciója stb. 2. Az erdélyi irodalom az idők folyamán azonosítódott a transzszilvanizmus irodalmával, vagyis: csak bizonyos írói-költői szerepmodellek tűnnek, tűntek keretén belül érvényesnek. Azok a szerzők, akik nem illeszkednek bele a transzszilvanizmus küldetéses irányzatába, kihulltak a köztudatból."[2] És így fogalmaz a szerző a hasznosságról: „1. Az erdélyi magyar íróknak sajátos infrastrukturális, intézményi, anyagi problémáik vannak, ezekből következően pedig sajátos érdekeik. Ebben valóban különböznek a magyarországi magyar íróktól – problémáik megfogalmazását elősegíti, ha azokat „erdélyi" problémákként azonosítják. (…) 2. Úgy alakult, hogy az erdélyi magyar írók olvasóközönsége javarészt Erdélyben él. Létezik egy olvasói elvárás, amely inkább a magáénak érzi, megvásárolja stb. a kortárs műveket, ha azok erdélyi szerzők művei. 3. Az „erdélyi" magyar író e jelző révén bizonyos magyarországi nosztalgiákra is rájátszhat, ha éppen akar."[3] A hasztalanságról magam is szóltam, viszont érdemes szemügyre venni Balázs Imre József, hasznosságról tett megállapításait. Az intézményi és infrastrukturális problémák mellett a befogadáson van a hangsúly: azon, hogy a befogadó – legyen az olvasó vagy értelmező – talán előszeretettel ragaszkodik ahhoz, hogy van erdélyi vagy romániai magyar irodalom. Hogy van valami, amit rögzült előítéleteink annak tartanak. És eddig szépirodalomról volt szó, nem értekező prózáról, tehát nem tanulmányokról, kritikákról, esszékről. Ezen utóbbi írások jellegzetességei között, véleményem szerint, hiába keressük az erdélyiség a szépirodalomra néhol jellemző kritériumait. Merthogy az értekező próza jellegéből adódóan értelmez, értékel és elemez, és mindeme műveleteket jobb esetben az irodalomkritika és irodalomtörténetírás írott és íratlan szabályai szerint teszi: szerkezeteket értelmez, rímeket vagy ezek hiányát elemzi, gondolatritmust fedez fel, hagyományrendszert sejt vagy sejttet. Mindezt pedig a legkevésbé sem nevezhetjük erdélyi vagy romániai jellegzetességnek. Így felmerül a kérdés, milyen alapon beszélek erdélyi vagy romániai magyar irodalomtörténeti/irodalomtörténészi vagy kritikusi tendenciákról? Egy irodalomtörténész vagy kritikus témaválasztása szubjektív. Ha jelen esetben az erdélyi vagy romániai irodalommal való foglalkozást tekintem kategóriának, máris csapdába kerülök, hiszen akkor hol maradnak azok az alkotók, akik magyarországiak, esetleg külföldiek, és az irodalom ezen szegmensével foglalkoznak? Ha származás alapján próbálok végigtekintetni az 1990 után fellépő nemzedékeken olyan szociológiai problémák merülnek fel, melyek már rég nem az irodalom tárgykörébe tartoznak, és itt érdemes figyelni arra is, hogy ennyi erővel a Zalából vagy Budapestről származó értelmezők között felfedezhető tendenciákat is elemezhetném, ami – ugye belátjuk – teljesen értelmetlen vállalkozás lenne. Mégis valami hasonlót teszek, mivel erre vállalkoztam, de közben igyekszem rámutatni e vállalás felettébb megkérdőjelezhető voltára.

Az idézett Balázs Imre József, aki az egyik legismertebb kortárs és fiatal (és persze hozzátehetném, Székelyudvarhelyen született, tehát erdélyi) irodalomtörténész, ahhoz a csoportosuláshoz tartozik, akik a kilencvenes években a Cs. Gyímesi Éva által létrehozott kolozsvári Láthatatlan Kollégium műhelyében váltak a kortárs magyar irodalom véleményformálóivá.[4] 1998-ban Vida Gábor a marosvásárhelyi Látó szerkesztőjeként körkérdést intézett fiatal és kevésbé fiatal irodalomtudósokhoz arra vonatkozólag, hogy miként képzelik egy romániai magyar irodalomtörténet megírását. A válaszok nemcsak az irodalomtörténet-írás miféntjére vonatkoztak, hanem a fogalmak tisztázására és problematikusságára. Balázs Imre József is erre utal: „Még mielőtt további elő-agyalásaimmal előrukkolnék, felvetném a szavak problémáját. Tudniillik, hogy a romániai, magyar, irodalom, történet, irodalomtörténet. Egyszerűen arról van szó, hogy ne kerüljük meg a szójelentéseket. Az első két szóval talán egyszerűbb elbánni, bár vannak, akik inkább erdélyiről, illetve egyetemes magyarról beszélgetnének. Én nem. Már csak a korpusz behatárolhatóbb volta miatt is. Meg a saját porta előtti elvégzetlen söprögetés elsőbbsége miatt is. Munkahipotézisként egyelőre jobbnak tartom a „romániai" jelzőt…"[5] És jól mutatja a fogalmak képlékenységét, hogy kicsit később – szintén ő – már „erdélyiként" aposztrofálja ugyanezt az irodalmat: „Amennyiben így fogjuk fel az irodalomtörténetet, egyre kevésbé fontos az említett erdélyi/romániai jelzőhasználat dilemmája is. Hiszen nem arról van szó, hogy az „erdélyiség" lenne az értékelv, hanem arról, hogy saját erdélyi-identitásomat azokon az értékeken keresztül tudom megfogalmazni, amelyeket értékként ismerek fel. Az erdélyi magyar irodalomtörténetírás egyik zsákutcája éppen az, hogy sokáig fordítva építkezett: előbb kereste az „erdélyiséget", és utána a műveket hozzá."[6] Balázs Imre József eddigi munkásságát tekintve jól megfigyelhető, hogy következetes fentebbi megállapításához, s hogy elsősorban az értéket és nem az erdélyiséget (e kettő természetesen nem zárja ki egymást) keresi választott témáiban, még akkor is, ha ezek kapcsolódnak valamiképpen az erdélyi vagy romániai magyar irodalomhoz. Kutatási területe főként az avantgárd irodalom szövegeire koncentrálódik,[7] s itt kétségtelenül egy olyan tág kontextusban értékelhetők tanulmányai, melyeket például Deréky Pál vagy Kálmán C. György nevei jeleznek. *Az avantgárd az erdélyi magyar irodalomban*[8] című munkája pedig az avantgárd irodalom jelenségeit tárgyalja a két világháború közötti Erdélyben, s teszi ezt úgy, hogy a szerzőket, műveket kiemeli szűkebb kontextusukból, és az avantgárdról szóló magyar diskurzus keretei között keres számukra kapcsolódási pontokat. Fontosnak tartom megemlíteni a hatalmi diskurzusokra vonatkozó munkáit is, melyek alapanyaga szintén az erdélyi/romániai magyar irodalomból vé-

1 PAPP Sándor Zsigmond, *A bérelhető ketrec szigora*, in Uő., *Oran veszteglő hajói*, Scripta Kiadó, Nagyvárad, 2002, 127.

2 BALÁZS Imre József, *Az erdélyiség hasznáról és káráról*, in Uő., *Mint egy úszó színház*, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2005, 6.

3 Uo

4 Az 1993-ban alapított Kollégiumhoz tartozott többek között Vallasek Júlia vagy Nagy Sándor Attila, tutorként pedig Selyem Zsuzsa is. Vö. Vissza a Forrásokhoz, szerk. BALÁZS Imre József, Kolozsvár, Polis, 2001, 9–10.

5 BALÁZS Imre József, *A nonsalansz esélye*. Kolozsvár, Komp-Press, 2001, 8.

6 Uo., 17.

7 SELYEM Zsuzsa, BALÁZS Imre József: Humor az avantgárdban és a posztmodernben. Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2004.

8 BALÁZS Imre József, *Az avantgárd az erdélyi magyar irodalomban*, Mentor, Marosvásárhely, 2006.

tetett, viszont elemzései olyan általános megállapításokat vonnak maguk után, melyek nemcsak romániai keretek között értékelhetők.[9]

A már említett Láthatatlan Kollégium köréhez tartozott (a Marosvásárhelyen született, tehát erdélyi) Selyem Zsuzsa is, aki irodalomtörténészként elsősorban a posztmodern tendenciákkal[10] foglalkozik, és Esterházy Péter prózájának kiváló szakértője.[11] Ha szemlézzük válogatott tanulmányait és esszéit tartalmazó köteteit, azt figyelhetjük meg, hogy miközben értően elemzi a Koolhass-történetek variációit, remekül megfér egymás mellett Krasznahorkai, László Noémi és Bacsó Béla munkásságának értelmezése,[12] máshol pedig József Attila, Nádas Péter vagy éppen Schein Gábor műveinek elemzése.[13] Érdemes kiemelni Selyem Zsuzsa a már említett Látó-béli körkérdésre adott válaszának egy részét, mely irodalomtörténetírás mikéntjére vonatkozik: „Sütő András műveire valóban nem a tradíció újraalkotása jellemző, ahogyan ebből a szempontból Kulcsár-Szabó Ernőre sem, aki itt a Béládi-vonalat folytatja. Engedi működni, anélkül hogy rákérdezne, az anyaországi és kisebbségi irodalom oppozícióját, nem fog gyanút, amikor kiterjeszti Sütő András műveire vonatkozó megállapítását a romániai magyar irodalomra, még azt is érthetőnek véli – bár a maga részéről mintha tudná, hogy tradíciót csak újraalkotván lehet megőrizni –, hogy a tradíció őrzésére rendezkedik be egy irodalom."[14] Számomra elsősorban nem Sütő András munkásságának megítéléséről szól az idézet sokkal fontosabbnak tartom azt a szándékot, mely leleplezi a magyarországi irodalomtörténet-írás néhol tudatos, de gyakran öntudatlan szándékát, mely 1990 után is fenntartja az anyaországi-kisebbségi magyar irodalmak oppozícióját, ami nemcsak a hivatkozott és sokat kárhoztatott, de legalább létező Kulcsár-Szabó-féle irodalomtörténetre vonatkozik.

Ezt az értelmezői attitűdöt elemzi kritikusan a Budapesten élő Boka László (született Nagyváradon, tehát erdélyi, avagy talán partiumi?), aki kutatóként főként a különböző kanoniációs problémákkal és az irodalmi és irodalomról szóló diskurzusok értelmezésével foglalkozik. A szerző amellett, hogy kiválóan mutat rá arra, hogyan erősödött meg Romániában már az 1950-es évektől kezdődően a magyar irodalom társadalmi funkciója,[15] a Selyem Zsuzsa által kritizált oppozíció mögötti tendenciák alakulására is rávilágít: „Ha az ötvenes–hatvanas években még egyáltalán nem lehetett beszélni egységes magyar irodalomról, ez az igény egyre csak nőtt a '80-as évekre a titkon egységesnek vágyott magyar irodalmakról való diskurzusokban a kisebbségi irodalmak felfedezését követően. Csakhogy az ekképpen megváltozott helyzet fonákságában már azért sem lehetett egységről beszélni, mert – éppen az autoriter, vagy kvázi-autoriter diskurzusok kényszere következtében is – a megbomlott, sokszor ellenállásnak hitt jóhiszemű, ám érzelmileg szubjektív diskurzus és irodalomtörténet-írás, ami magával kellett volna, hogy vonja az irodalomnak a kritikai rangban való egységét is, ekkor külön értelmezéseket generált régiók alapján."[16] Úgy vélem, hogy többek között éppen ezeknek a Boka által megvilágított szubjektív és ideologikus értelmezéseknek köszönheti a Romániában születő irodalom azt az aktuális helyzetet, mely még mindig magán viseli bizonyos mértékig az 1990-es évek előtti tendenciák és kategorizálások nyomait.

Azokat az értelmezési előítéleteket, melyeket maga az irodalom és ezzel együtt az irodalomtörténészek új generációja már a kilencvenes években megkísérelt felszámolni, ahogyan azt Páll Zita (született Sepsiszentgyörgyön, tehát erdélyi) is teszi az Orbán János Dénes, Fekete Vince és Sántha Attila nevével fémjelzett transzközép bemutatása kapcsán: „A szószerkezet előtagja azonnal előhívja a *transz*szilván, *transz*cendens kifejezéseket azok konnotációival együtt, a **TI** [A transzközép irodalom] elolvasása után azonban világossá válik, hogy a transzközép (ideológia) elhatárolódik bármifajta regionalitástól, ugyanakkor új kánont teremtő módon viszonyul a hagyományhoz. Nem fordul szembe azzal, nem tagadja azt, hanem az aktuális paradigmák nyomását megelégelve *más* szelekciós kritériumok kialakítását sürgeti a kanonizációs folyamatban."[17] Éppen ezeket a más szelekciós kritériumokat működteti Páll is, mikor könyvében egymás mellett tárgyalja Kukorelly Endre, Orbán János Dénes, Petri vagy Nagy Koppány Zsolt munkásságát, nem engedve egy hajdani diskurzus előíró jellegű követelményének, mely elkülönítené és az „erdélyiség" kategóriája mentén válogatná a szerzőket.

Miközben szintén a Láthatatlan Kollégiumhoz kapcsolható Vallasek Júlia (született Kolozsváron, tehát erdélyi) *Elváltozott világ* című könyvében feltérképezi az erdélyi magyar irodalom 1940 és 1944 közötti időszakát, nem feledkezik meg arról, hogy választott korszaka milyen tendenciák metszéspontján található, s a figyelmet a társadalmi és politikai változások okozta hatások elemzésére is ráirányítja: „A hatalomváltás ugyanakkor az időnként eltérő értékekre figyelő belső (erdélyi) és külső (magyarországi) kánonok kiegyenlítődésére is alkalmat ad."[18] Tanulmányokat és kritikákat tartalmazó 2005-ös könyve[19] Kosztolányi, Szerb Antal és Weöres Sándor munkái mellett Virginia Woolf, Örkény vagy éppen Balázs Ferenc alkotásait elemzi. Világirodalom és magyar irodalom jól megférnek egymás mellett, az értékelés kategóriái és mércéi azonosak, tehát, ahogyan a már idézett Papp Sándor Zsigmond írta, a mezőny ugyanaz, csak a versenyzők érkeznek máshonnan.

Demény Péter (született Kolozsváron, tehát erdélyi) összehasonlító elemzések keretében[20] Szilágyi Domokos és József Attila költészete közötti párhuzamokra és hasonlóságokra hívja fel a figyelmet, természetesen azzal az igénnyel, hogy az erdélyi illetőségű szerző közelebb kerüljön valamelyik magyarországi kánonhoz.

A berlini Humbold egyetemen tanító Lőrincz Csongor (született Csíkszeredán, szintén erdélyi) munkássága kiváló történeti és elméleti megalapozottsággal fordul a magyar és német költészet felé, s míg első könyvében[21] elsősorban Szabó Lőrinc újraolvasását és újraértékelését végzi el, addig második, 2007-ben megjelent munkájában[22] tágabb áttekintésre vállalkozik, hiszen tanulmányai Vörösmarty, Arany, Mörike, Ady, Trakl, Celan, József Attila és Kovács András Ferenc költészetét tárgyalják.

És még lehetne sorolni a neveket, akik Romániában születtek és irodalomtörténészként, kritikusként tevékenykednek. Bizonyára sokakat kihagytam, nem soroltam azokat, akik például a román irodalommal foglalkoznak, vagy azokat, akik germanistaként tevékenykednek. Vagy esetleg nem kortárs, hanem régi magyar irodalommal vagy éppen a 19. század irodalomtörténetével foglalkoznak. Úgymond, kirekesztettem őket az erdélyi irodalmárok közül, mert talán elsősorban arra koncentráltam, hogy kik nyilatkoztak meg az erdélyi/romániai/határon túli magyar irodalom problematikáját illetően. De fogalmazhatnék másként is: a felsoroltakat beillesztettem egy felsorolásba, amibe – véleményem szerint – sohasem akartak volna kerülni. Utólagos elnézésüket kérem. Balázs Imre József nevét inkább az avantgárddal foglalkozó irodalomtörténészek kapcsán említsük, Selyem Zsuzsáét az Esterházy-recepciót tekintve, Lőrincz Csongorét pedig a modern költészetelméletekkel kapcsolatban. Műhelyekről beszéljünk, tematikákról, melybe természetesen belefér a centrum-periféria, globalizáció-regionalitás vagy éppen az ideológiák témaköre is. Olyan műhelyekről, melyek Budapesten, Kolozsváron, Debrecenben, vagy Szegeden fejtik ki tevékenységüket, párbeszédben állnak egymással, és a magyar irodalom egy-egy korszakát, témáját, jellegzetességét elemzik. Itt említeném meg az Alföldben 2009 decemberében megjelent átfogó tanulmányt, melyet Scheibner Tamás jegyez, aki a 2000 után fellépő fiatal irodalomtudósok műhelyeiről értekezik, melyek vagy egy folyóirathoz, vagy egy irodalomtudományi doktori iskolához kapcsolódnak – azt hiszem, remek tájékozódási pontként szolgálhat.[23]

Mert tendencia Transsylvaniában csak annyiban látszik, hogy némelyek megnyilatkoztak a határon túli magyar irodalommal kapcsolatban, kifejtették álláspontjukat, miszerint újra kellene értékelni az elmúlt húsz, hatvan, lassan kilencven évet. Hogy fel kellene számolni rögzült előítéleteinket, át kellene helyezni a hangsúlyokat. Talán tendenciaként tartható számon az összehasonlító elemzések előtérbe kerülése, a történeti és kulturális antropológiai szempontok megjelenése, de ez semmiképp sem couleur locale, hanem választott módszer, melyet bárki és bármikor alkalmazhat a magyar irodalommal foglalkozók közül. A határon túli/erdélyi/romániai fogalmak irodalomtörténeti használatának átgondolása és újrafogalmazása a kortárs folyamatokat tekintve úgy vélem felettébb időszerű, s ehhez a legkevésbé azzal járulunk hozzá, hogy erdélyi/romániai kortárs irodalomtörténészi generációról értekezünk. És mindez nem erdélyi vagy romániai jellegzetesség és penzum, hanem a magyar irodalomtudomány feladata: hogy értelmezze és újragondolja saját módszereit, előítéleteit.

9 Vö. *A sztálinizmus irodalma Romániában*, szerk. BALÁZS Imre József, Komp-Press, Kolozsvár, 2007.; BALÁZS Imre József, *Pályakezdő prózaírók emberképe 1956 körül az erdélyi magyar irodalomban*, in *Évfordulós tanácskozások 2006*, szerk. MUZSNAY Árpád, Szatmárnémeti, Szatmárnémeti Kölcsey Kör, 2006, 189-202.

10 Vö.: SELYEM Zsuzsa, BALÁZS Imre József: *Humor az…, i.m.*

11 SELYEM Zsuzsa, *Szembe szét*. Humor és szentség összefüggése Esterházy Péter prózájában. Koinónia, Kolozsvár, 2004.

12 Uő., *Valami helyet*, Kolozsvár, Komp-Press, 2003.

13 Uő., *Fehérek közt*, Vigilia, Bp., 2007.

14 Uő., *Romániai? Magyar? Irodalom? Történet?*, Látó, 1998/10., 38.

15 Vö.: „Az irodalom társadalmi funkciója pedig Erdélyben nemcsak az őt megilletőnél hangsúlyosabb figyelmet kapott a hatvanas évek végétől megjelenő irodalomtörténetekben és a kritika gyakorlatában, de fokozatosan ki is sajátította azokat. Az új irodalmiság szempontjai számára a nemzeti karakter, az anyanyelv és a közösség reprezentációja vált meghatározóvá. A képviseleti attitűdöknek annyiban nyilvánvalóan más volt az alapja Erdélyben, mind Magyarországon, hogy általában etnikai elkötelezettségben öltött testet, dekódolható üzeneteinek elemei pedig konkrét társadalmi hatóerőkké kívántak és tudtak válni." BOKA László, *A befogadás rétegei*, Kolozsvár, Komp-Press, 2004, 89.

16 *Uo*., 91.

17 PÁLL Zita, *Transzközép – irányzatosság és/vagy pozíciókeresés?*, in Uő., *Milyen fej varródhat az ex-macska nyakához?*, Erdélyi Híradó – FISZ, Kolozsvár – Budapest, 2003, 53.

18 VALLASEK Júlia, *Elváltozott világ*. Az erdélyi magyar irodalom 1940–44 között, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2004, 21.

19 Uő., *Lassú utazások könyve*. Komp -Press, Kolozsvár, 2005.

20 Pl. DEMÉNY Péter, *A végtelen partján* in Uő., *A menyét lábnyoma*, Komp-Press, Kolozsvár, 2003, 32–43.

21 LŐRINCZ Csongor, *A líra medialitása*. Hang, szöveg és intertextualitás 20. századi lírai művekben, Anonymus, Budapest, 2002

22 Uő., *A költészet konstellációi*. Adalékok a modern líra történetéhez és elméletéhez, Ráció, Budapest, 2007.

23 SCHEIBNER Tamás, *Átjárások*, Alföld, 2009/12., 103–115.

▶ STURCZ JÁNOS

Kapcsolat a múlttal.

Baji Miklós Zoltán kiállítása a Jankay Galériában*

Baji Miklós Zoltán olyan művész, akit nem érdekel a művészet maga. Legalábbis nem önmagában, önmaga kedvéért. Számára a művészet nem cél, hanem eszköz, elsődlegesen spirituális-szakrális, kisebb részben társadalmi-politikai célok elérésének, kinyilvánításának eszköze. A békéscsabai Jankay Galériában bemutatott installációjában is ezt a két területet, egy profán és egy szakrális teret kapcsolt össze. A szubjektív tér-együttesben BMZ saját múltjával nézett szembe. A külső, profán térben életének változó társadalmi közegben zajló, múlandó politikai idejével, a belső, szakrális térben legmélyebb lelki-tudatalatti létének örök, végtelen spirituális idejével.

A kiállítás tulajdonképpen a bevásárlóközpont látszólag valós, de lényegében virtuális terében kezdődött, a galéria üvegablaka egyfajta átlátszó hártyaként, interfészként kötötte össze BMZ és a Csaba Center terét. A kirakat üvege volt az első kép, rajta a kiállítás címe – *Kapcsolat a múlttal* – szlovákul, mellette ősi magyar rovásírással BMZ sámánistenének, Jabainak a neve, kvázi szignóként. A szlovák nyelvű címben hordozott játékos üzenet északi szomszédaink politikai vezetőinek szólt; a nyelvtörvényt állította a feje tetejéről a talpára, nem tiltva, hanem népszerűsítve, propagálva az itt kisebbségben élő szlovákok nyelvét, ami láthatóan jól megfért az ősi magyar rovásírással. Az üvegen még egy Trabant BMZ-és rendszámtáblája és szemszerűen villogó indexlámpái is felbukkantak, amivel a mögötte húzódó keskeny teret – melyet BMZ az elektronikus demokrácia terének nevezett – egy Trabant belsejévé alakította. A Trabant egy egész korszak, a hazai kispolgári gulyásszocializmus behatárolt mozgásterének szimbóluma lett, ami a háttér falán valóságosan is megjelent. BMZ művében az autó azonban nemcsak politikai, hanem rejtetten személyes jelkép is. A jármű ugyanis a hatalomváltás után nagysikerű helyi rádiósként is működő művész reklámautója lett, melyet saját logóival díszített, s színpadi fellépéseihez is használt. Így az NDK-s papírautó az „elektronikus demokrácia" PR eszközévé vált. Ekkoriban Baji még nem sámánként, hanem ET-ként, extraterritoriális lényként, földönkívüli idegenként azonosította önmagát, s ebben a fellépő jelmezében tűnt fel a különös jármű mellett. A beazonosíthatatlan repülő tárgyként, UFÓ-ként értelmezett Trabant a művész magánéletét is átalakította. Egy alkalommal ugyanis, az esőben – melyet a mai neo-sámán áldásként értelmez – a járgány bedöglött, s a kocsmába szorult BMZ így ismerhette meg jelenlegi feleségét. A személyességet rejtetten a térbeli képeslap hátteréül szolgáló, hatalmasra nagyított üzenő-füzet lap is jelezte, melyet firkák és – részben, azóta halott – barátok telefonszámai borítottak, egyfajta mementóként, hommage-ként.

A politikai emléktérben BMZ – szelíd kritikai eszközök segítségével – azzal a két politikai illúzióval számolt le, amellyel a középgeneráció szembesült. Az első a kommunizmus, amelyet a Kádár-rezsim politikai jelvényeiből készített ikonszerű művel idézett meg. Az elforgatott, ilyen módon érvénytelenített KISZ- és úttörőjelvényekre egy hatalmas phalloszt rajzolt, ami nem annyira a durva kritika, mint inkább a múlton való továbblépés lehetőségét hordozó, valódi teremtőerő személyes-játékos szimbóluma. (Ezért is lett a mű címe Erigált – „felhergelt" – múlt.) A KISZ volt békési székházában talált jelvényekből készített, blaszfémikus „oltár" elé BMZ egy vörös szőnyeget helyezett, amely a békéscsabai úttörőházból való; kopásai, szakadásai még őrzik a lépcsőre terített szőnyegen a használat nyomát. De azzal, hogy BMZ síkban kiterítette, megint csak defunkciótlanította a tárgyat, amely már sem szimbolikusan, sem egzisztenciálisan sem vezetett a magasba, a jó megélhetést biztosító KISZ vezetői irodákba. (Ilyen módon a vörös szőnyeg lelohadt ideológiai péniszként ellenpontozta az *Erigált emlékezet*en ágaskodó phalloszt.)

A játékos-fallikus élcelődést folytatta az Artpool művészeti központ felhívására készült *Bill Clinton-képeslap* és a *Kakukktalanítás* című akciófotó, amelyek tíz évvel a politikai váltás után, 1999–2000-ben készültek, s már egy következő, a kapitalizmushoz fűződő illúzióink szertefoszlását jelzik. Az előbbin a Monica Lewinsky ügyben lejáratódott amerikai elnök jelenik meg ördögként. Az utóbbin BMZ meztelen teste látható, amint egy kicsiny amerikai zászlókkal teli kakukkfészekbe dugja nemi szervét, majd az akció során a McDonald's-os zászlócskákat elégette.

* A tárlat 2009. november 20-tól 2010. január 13-ig volt megtekinthető Békéscsabán.

A szintén 1991-ben készített *Teremtés I–III.* című sorozat a belső szentélyben kibontakozó szent geometriát készítette elő. Már itt feltűnt a csúcsával az ég felé mutató, a tüzes és levegős férfielvet jelképező, illetve a csúcsával lefelé fordított, a föld és a víz elemeit, a női princípiumot jelképező ikerháromszög, amely a belső, spirituális térben hexagrammá egyesülve a teljességet szimbolizálta. Az alakzat középpontjában egy földre vetített videón BMZ sámán megtisztító, tűzgyújtási rítusa, a hely felszentelése, a gyógyító kör megnyitása volt látható, felülről. A földön az eredeti helyszín fotómásolata jelent meg, farönkökből kialakított koncentrikus körökkel, a négy égtáj jelzésével, melyet egy hatalmas, hatágú vascsillag vett körül. A hexagram nem az ismert betlehemi, Salamon- vagy Dávid-csillagra, hanem azokra az ősmagyar természetvallásból megörökölt varázscsillagokra utalt, amelyeket az ún. „csillagos bűvölésekhez" készítettek különböző méretben a közelmúlt és a jelen táltosai. Ezeket a fémcsillagokat gyógyszerek megtisztításához és gyógyításhoz használták, használják, valóban misztikus, megmagyarázhatatlan hatásuk van, a vízben lévő baktériumokat egy éjszaka leforgása alatt elpusztítják, csakúgy, mint a piramisok, amelyeknek bizonyos pontjain a hús vagy a gyümölcsök nem rothadnak meg. A művész intenciója szerint a csillag itt is gyógyító, elvarázsoló hatással bírt, ahogy az a szentély külső falán is olvasható volt: „Aki a csillag közepébe fekszik, teremtő, tisztító energiával töltődik." De egyben azonosult a művész lelkével, vetített képével is. A videón látható sámán a tűz leégése után egy állatbőrt helyez a hamura, lefekszik, s eltűnik, áttűnik egy másik, magasabb, szellemi világba.

A földre helyezett oltárt további szent tárgyak és ábrázolások vették körül, melyekben a korábbiakhoz hasonlóan játékosan keveredtek a szent, a profán és a személyes elemek. A *Telik az idő, Pistike* című tárgyműben például BMZ nagybátyjának oltárasztalt idéző katonaládája, a háborús tárgyhoz illően megsérült életszimbólumként szolgáló törött tojás és a gyógyító eszközként használt, angyalok által tartott cukros víz csöpögtető. (A sámánizmus szerint az első orvosság a víz.)

A hatszög egymásba hatoló ikerháromszögében felbukkanó női és férfi princípiumot két, primitív szobrok stílusát idéző, csak egészen minimális eszközökkel, főleg fúrással és véséssel formált, az ősmagyar istenanyát, Ukot és az istenapát, Gönüzt ábrázoló vulkáni tufa szobrocska testesítette meg.

A sámán mellett az angyal BMZ Art Angel másik alter egója, mint az égi és a földi erők közötti közvetítő. A tüzet gyújtó sámán is e két világ között teremt kapcsolatot a videón. Az angyal alakja is többféle aspektusban tűnt fel. A Kondor stílusát parafrazeáló képen a hatszöghöz hasonló angyal a szent geometriába illeszkedik, a bizánci és középkori képek hatszögletű dicsfénybe vont kerubjait idézve. A kiállítás talán legmeghatóbb fotóin a földre szállt, földre zuhant (?) angyalok hús-vér emberformát öltöttek, BMZ gyermekei és rokongyerekek testében, azt a szülői tapasztalatot megjelenítve, amelyben érzékeljük, hogy a még kialakulatlan gyermekcsecsemő eredendően szent lény, aki valahonnan máshonnan jön, s csak a felnőtt emberi világ negatív hatására „fajzik el".

Az ősmagyar természetvallás és a sámánizmus elemei mellett megjelent a kereszt is, a személyes emlékezés egy újabb szimbólumaként, egy növényi ornamenssel borított, egyenlőszárú, esendő pauszpapír kereszt formájában, amely BMZ egy fiatalon elhunyt barátja síremlékének terve. Ez a kereszt is jelzi BMZ újabb, mondhatjuk érett műveinek alapvető szemléletváltását, melyet a korai öndestruktív, beavató akciók olykor provokatív jellegével szemben egyre erősebb tolerancia, az emberek és a különböző vallások iránti növekvő megértés, szelídség és szeretet jellemez. Ezt a pozitív spirituális energiát élvezhették Békéscsaba vásárlópolgárai az ádvent, a karácsony és az újév idején, a Csaba Center ideiglenes BMZ-szentélyében.

A Gyógyító kápolna „Keleti oldala2 középen a gyógyító kör közepe, az „omphalosz",átjáró a világok között, az Alsó, Középső és Felső világokat összekötő köldök. Helyspecifikus mű: digitális nyomat, videó installáció, vas, kő; 750X750cm. Fotó: Jenei Péter, 2009

Erigáli emlékezet, 1991 (részlet) farostra kasírozott papír, korabeli címfestett emblémák, olaj, 170x100cm. Fotó. Várady Zoltán 2009

Az Isten lába

Szereplők: József (44)
Marika (41)
Jancsi (45)
Ica (42)
Bozgor (28)
Adri (20)
Gajdar (40)
Szippantós (50)

Játszódik 2009-ben Magyarországon

Mező. Jancsi sietve érkezik, de nehezen tud lépni. Körbenéz, visszafelé tekintget, keres egy nyugalmas helyet. Lehúzza a nadrágját, leguggol, de valami nem stimmel, ezen meglepődik, erőlködni kezd. Kiegyenesedik, visszagörnyed, fogja a hasát. Adri és Bozgor vidám kiabálása hallatszik messziről, Jancsi idegesen néz hátra, elbújik egy bokor mögé. Adri és Bozgor jön, Bozgor kergeti a lányt, utoléri, leteperi, csókolóznak. Jancsi dühös, ráadásul alig tudja visszatartani az ürítést. A fiatalok hancúroznak, majd kiszaladnak. Jancsi végre végezheti a dolgát. Elkészül, letép egy levelet, kitörli a fenekét, felhúzza a nadrágot. Megkönnyebbül, indul vissza. Kis szünet után motorzúgás. Ajtó nyílik, szippantós kocsi vezetője érkezik, magában dohog, nehezen halljuk a motorzúgás miatt

SZIPPANTÓS Többet termelnek, mint három másik falu! Pedig hát hányan vannak, a Bozgorral meg a zenésszel együtt tán heten? Heten. Biztos valamelyik idegen csinálja. Biztos a Bozgor extrázik.

Észreveszi Jancsi kupacát

SZIPPANTÓS Az állatok! A pöcék üresek, erre ide nyomják. A Bozgor lehetett ez is. Vagy a zenész. Iderakom nekik a többit is, leszarom.

Kisétál, egy cső jelenik meg, azon keresztül kiborít egy rakás trágyát. Elhajt. József és Marika érkezik, József fütyörészik, Marika is próbál. Észreveszik a kupacot. József néz a kocsi után, kiabál

JÓZSEF Bittner, az anyád istenit! Ideraktad?
MARIKA *(ismétli)* Az anyád istenit, Bittner.
JÓZSEF *(idegesen)* Mondtam már, hogy ne ismételgess mindent!
MARIKA *(maga elé)* Ne ismételgess.
JÓZSEF Azt mondom! Hogy ne ismételgess!

Marika bólogat. József fejcsóválva nézi a halmot

MARIKA A Bittner.
JÓZSEF Mi van vele?
MARIKA Az anyja istenit.
JÓZSEF Ha még egyszer ideborítja, pofán lesz vágva. De akkor meg jön a szöveg, hogy polgármester és pofán vág. Mióta polgármester vagyok, senkit nem vághatok pofán.

Marika elgyötörten néz rá

JÓZSEF Már hogy idegent. Téged még csak-csak. Míg föl nem jelentesz.
Az kéne még, hogy följelents! *(röhög)*
MARIKA *(bólogatva)* Az kéne.
JÓZSEF Na, addig élsz.
MARIKA Addig élsz.
JÓZSEF Eszedbe ne jusson, mert kapsz egyet.

Csend

MARIKA Anyja istenit a Bittnernek.
JÓZSEF Most mondd meg, iderakja. Hogy tolná telibe azt a jó…

Abbahagyja, mert Gajdar jön. Részeg, lantot penget

MARIKA *(Gajdart nézi)* Azt a jó kurva anyját.
GAJDAR *(azt hiszi, neki mondta Marika)* Hogy?
JÓZSEF Azt. Honnan tudtad? Gajdar, megint részeg vagy.
GAJDAR *(akcentussal beszél)* Úgyigen. Én otthon is, Izlandon. Mindennap.

Jancsi jön Icával

ICA Hú, de beteg kutya-szag van.

Meglátják a kupacot. Főként Jancsi nézi elhűlten, nem érti, hogy nőhetett ekkorára

JANCSI Más szag ez, nem beteg kutya.

Az arcán büszkeség és csodálkozás

JÓZSEF A mocsadék Bittner ideborította.
JANCSI Nem. Ez én voltam.

Mindenki felfigyel, Gajdar is abbahagyja a lantozást

JANCSI Éreztem, hogy valami nagy dolog történik ma. Furcsát álmodtam. Álmomban voltak embereim, fegyverem, és…
JÓZSEF …megint azt álmodtad, hogy átveszed a vezetést tőlem, Jancsi? Még a saját lányod is rám szavazott! Fegyver… Fegyverrel akarsz megpuccsolni?!
ICA *(nézi a kupacot)* Nem értem. Fegyvert álmodtál, és attól csináltál ekkorát?
JÓZSEF Ugyan már, Ica. Ez a hülye Bittner műve.
JANCSI Mondom, hogy nem. Én voltam. Az előbb. Csak kisebbet.

JÓZSEF Láttam, hogy elment a kocsival! Beszéled a hülyeséget.
JANCSI Nem beszélek hülyeséget!
JÓZSEF Csak hülyeséget beszélsz!
ICA Nem kell ez a hang, József!
MARIKA Csak a hülyeséget!
ICA Szólj bele te is, Marika, ez az!
Egyszerre beszélnek, veszekszenek, Marika odaáll József mögé, Ica Jancsit tüzeli
ICA Mondd meg neki!
JÓZSEF A Bittner volt!
JANCSI Én voltam!
MARIKA A Bittner volt!
JANCSI Te maradjál csöndben!
MARIKA Hülye Jancsi! Hülye Bittner!
Gajdar röhög. Bozgor és Adri jön, szelíden nézik a szokásos veszekedést
ADRI Hagyjátok már abba.
GAJDAR *(Adrinak)* Azon vitatkoznak, apád csinálta ezt, vagy hülye szippantó Bittner.
BOZGOR *(a kupacot nézi, kiabál)* Állj!
Elhallgatnak
JÓZSEF Bozgor, te ne kussoltass el engem! Befogadtunk, de csönd, vagy mehetsz, ahonnan jöttél! Visszahúzhattál volna a rokonaiddal, itt akartál maradni, maradhattál, de kuss legyen!
ADRI Ne beszéljél így a Bozgorral!
JÓZSEF Majd megkérdezlek téged, hogy hogy beszéljek vele, mi?
JANCSI Ne beszéljél így a lányommal!
ADRI Ha én polgármester lennék, én olyan lennék, hogy máshogy ütném meg. A hangot.
JÓZSEF De nem vagy polgármester, meg az apád se. Én vagyok a polgármester.
BOZGOR Hé!
Bozgor bámulja a kupacot. Rámutat az ujjával, odanéznek. Hatalmas répa áll ki a közepéből. Mindenki értetlenkedik
JÓZSEF Ez meg… Ez te voltál, Gajdar?
GAJDAR A zöldség? Nem.
Csöndben nézik
JÓZSEF Akkor te, Bozgor?
Bozgor nemet int
JANCSI Mi a franc ez?
GAJDAR Ez répa.
ADRI Répa.
ICA Répa. De... Hogy?
JANCSI Éreztem...
ADRI Répát szartál, apa?
MARIKA A hülye Bittner volt, nem az apád.
JANCSI Én voltam.
BOZGOR Ha belőled jött, akkor ez csoda.
ICA *(Jancsinak)* Akkor kapsz egy szobrot majd itt, apukám.
JÓZSEF *(maga elé)* Ja. Trágyából. Szarjankó. *(röhög)*
ICA *(Jancsinak)* Tudtam, hogy képes leszel valami nagy dologra egyszer.
BOZGOR Ha ebből nőtt, akkor ez varázsszar.
JÓZSEF Mindenki elvesztette a józan elméjét? Csak a Bittner szórakozik velünk.
MARIKA A hülye anyja istenit.
JÓZSEF Ilyen csoda nincs. Trágyából répa-csoda nincs.
Csendben nézik
JÓZSEF Őrizzük meg az elménket józanul.
BOZGOR Összegezzük, amit látunk.
JÓZSEF Te ne összegezzél, Bozgor, mert elhajtalak innen. Majd én összegzek, én vagyok a polgármester. Összegzek: amit látunk, az egy hülyeség.
MARIKA Én vagyok a polgármester.
Odanéznek, kis csend
JÓZSEF Nem, Marika. A polgármester én vagyok. És most összegzek. Amit látunk, az érthetetlen.
BOZGOR Odanézzetek!
Újabb répa nőtt a kupacból, ez is hatalmas. Csodálkoznak
ADRI Ez meg hogy lehet?..
BOZGOR Kölcsönhatás. Anyag és anyag. Érdekes találkozása. Valami miatt.
ICA A János miatt!
ADRI Ha én zöldség lennék, lehet, hogy répa lennék. Ne együk meg?
JÓZSEF Nem! Várunk, hátha nő még. Ne nézzünk oda, ne zavarjuk. Menjünk a picsába innét, és aztán visszatérünk mihamar. Egy óra múlva.

Ugyanúgy állnak, rengeteg óriási répa van a földdel keveredett trágyakupacban. Ámultan nézik, a „csoda" szót ismételgetik
ADRI Nem eszünk?
JÓZSEF Nem! Hanem szüret!
Óvatosan szedegetik ki a répát, ehhez rá kell lépni a kupacra, vigyáznak, nehogy összekenjék magukat. Minden óriásrépát leszednek
BOZGOR Ennek híre fog menni. Jönnek majd a tévések. Ez jó!
ICA Mire?
BOZGOR Hogyhogy? Válság van! Ez az Isten lába!
ICA Ez?
BOZGOR Most fogtuk meg!
MARIKA Mit?
ICA De mire jó?
ADRI Kóstoljuk meg. Csak az íze miatt, hogy milyen.
Adri nem harap bele. Kis tűnődés után átnyújtja Józsefnek a répát, aki zavarba jön
MARIKA Répa éhgyomorra?
JÓZSEF Így van. Répa nem jó éhgyomorra.
Eldobja a répát
JANCSI Mi köze ennek a válsághoz?
BOZGOR Csodarépa! Eladjuk!
GAJDAR *(harap ő is belőle)* Miért csoda? Jó klíma, jó talaj. Kárpát-medence.
ICA Nem látod, Gajdar, hogy… Hát hogy kerül ide?! Csoda!
JÓZSEF Nem hiszem, hogy a Jancsi érdeme. Miért csak a Jancsi csinálta volna? Javaslom, szervezzünk próbaszarást, biztos mindannyian aranyat érünk. Szaranyat.
Röhög, de a többiek nem röhögnek vele
MARIKA Javaslom.

ICA Jánossal megfogtuk az Isten lábát!
JÓZSEF Gyorsan a kis cserepeket, amit kiosztottam falunapon. Összetoljuk egymás mellé, aztán tessék. Kollektíven.
Mindenki elszalad, csak Adri és Bozgor marad a színen. Bozgor lesmárolja
ADRI Meglátnak!
BOZGOR Dehogy látnak.
ADRI Ha én fiú lennék…
Bozgor megint lesmárolja, beleesnek a kupacba
ADRI Látod, milyen hülye vagy?
Tisztogatják egymást, kezdenének szerelmeskedni
ADRI Várjál. Büdös vagy.
BOZGOR A szádon vegyél levegőt.
ADRI Az be van fogva, ha smárolunk. Egyébként is mindjárt jönnek.
Adri lefejti Bozgor kezét
ADRI Néha úgy érzem, nem vagyok elég okos hozzád.
BOZGOR Dehogynem. Te nem buta vagy, csak bizonytalan. A szerelmeid navigációs pontok az életedben. Azt hiszed, azok határozzák meg a személyiségedet.
ADRI Milyen szerelmeim? Te vagy a szerelmem.
BOZGOR És a Gajdar?
ADRI Hülye vagy te.
Bozgor átöleli Adrit, megfogja a mellét, időnként csókolgatja a száját
BOZGOR Meddig marad? A Gajdar.
ADRI Az hamar kiderült, hogy anyámnak nincs hallása, de az apám hajtja, hogy tanuljon. Viszont most már nyilvánvaló, hogy a Gajdar nem tud. Lanton. Semmit. Nem tud lantozni.
BOZGOR De hát zenetanár, nem?
ADRI Azt csak ő mondta. El akar vinni Izlandra. Nem is az a baj, hanem hogy alkoholista.
BOZGOR Hogyhogy nem az a baj?
ADRI Megnézném Izlandot, aztán hazajönnék. Ha külföldön lennék, nem akarnék többé már odamenni.
BOZGOR Egyszer már voltál. Nem jött be.
ADRI Hát, mondjuk, ja.
BOZGOR Én miattad maradtam itt, Adri.
ADRI Ő is. De ha én ő lennék, észrevenném, hogy a csaj mást szeret. Meg hogy öreg vagyok hozzá. Én olyan lanttanár lennék, aki ezt észreveszi.
BOZGOR Akkor meg hogyhogy elmennél megnézni?
ADRI Hát csak Izlandot.
Bozgor elengedi Adri mellét, komolyan ránéz
ADRI Jó, akkor nem.
Bozgor megenyhül, megint megfogja Adri mellét. Jönnek a többiek. József és Marika, valamint Jancsi és Ica is cipel egy-egy cserepet, Gajdar is a magáét, ő elesik vele, hiszen részeg. Egymás mellé teszik, leülnek. Bozgor lassan elengedi Adri mellét
JÓZSEF Ne családilag. Hanem hogy férfiak külön, nők külön.
Egy sorban ülnek egymás mellett a férfiak, másik sorban a nők. Bozgornak nem jut hely
BOZGOR Én hova?
JÓZSEF Neked nem kell. Jöttment nem termel. Ez közösségi ügy.
BOZGOR És a Gajdar? Neki lehet?
JÓZSEF Ő… Zenész.
ICA Meg vőlegény. Na, kezdjük.
Csend, időnként átkiabálnak egymáshoz
ICA Most nem fog menni.
JANCSI Próbáld.
Csend
ICA Én mindig reggel szoktam, nem fog menni, meg nem is szeretek mások előtt.
Csend, erőlködnek
JÓZSEF Egyszer a fizikai munkából is kivehetitek a részeteket!
MARIKA Kivehetitek!
JÓZSEF Ti! Ti vehetitek ki, Marika!
Csend
GAJDAR Délután nehéz.
Csend
ADRI Miért nem lehet a Bozgornak, indokold meg, József!
JÓZSEF Én vagyok a polgármester, én nem indoklok!
JANCSI Dolgozz, Adri, ne bozgorozzál. Egyébként meg a Gajdarral foglalkozz, ne a Bozgorral.
GAJDAR Úgyigen! Viszlek Izlandra, ha hazamegyek!
ADRI Azt majd én megmondom, jó? Az apám lehetnél.
JANCSI Az apád én vagyok. És ne feleseljél a Gajdarral, dolgozz!
ICA Jó lenne, de majd eldönti, hogy megy-e Izlandra, vagy nem-e.
JÓZSEF *(Jancsinak)* Nálatok még ilyen matrális viszony van?
JANCSI Én beszarnék az örömtől, ha Izlandra mehetnék, azt mondom neked, Adri.
ADRI Akkor menjél.
JANCSI Ne feleselj.
ICA Ne feleselj az apáddal, az igaz.
ADRI A Gajdar is az apám lehetne.
JANCSI Azért mondom, hogy vele se.
GAJDAR Én kész.
Gajdar törli a fenekét, Adri undorodva nézi őt
GAJDAR Szép tiszta. Hely. Izland. Hazám.
JÓZSEF Kész vagyok én is.
MARIKA Én is.
JÓZSEF *(törli a fenekét)* Biztos, Marika? Azért, mert én azt mondom, hogy kész vagyok, nem biztos, hogy te is.
MARIKA Nem biztos.
JÓZSEF Azért mondom.
Csend, Gajdar és József felállnak, járkálnak
JÓZSEF Ha ez beválik, rendszeresítjük a közös ürülést.
ICA Véget kell vetni a férfiuralomnak, hogy így megmondja nekünk mindenki, hogy mi van.
JANCSI Kuss. Nyomjad.
ICA Na, erről beszélek, hogy itt el vagyunk nyomva.

JANCSI Kuss.
ICA Vagy legalább a diktatúrás polgármester-uralomnak.
JANCSI Az más. Az már téma lehet.
ADRI Nem megy most.
Felál, elsétál, Gajdar utánamegy, vigasztalja. Bozgor kettőjük közé áll. Mindannyian szedelőzködnek, csak Jancsi marad a helyén, nagyon koncentrál
JÓZSEF Aki bújt, bújt, aki nem, nem.
JANCSI Várjatok.
JÓZSEF Nincs ennyi idő, Jancsi.
ADRI A franc egye meg, nem a cserepekbe kellett volna, hanem a kupacra. Most… Hogy?
Tanácstalanság
JÓZSEF Összeborítjuk. És holnap reggel szemlézünk.
ICA Ha összeborítjuk, honnan tudjuk, kié terem répát, és kié nem?
Zavart csend
JÓZSEF Ezt miért most mondod, Ica? Nem gondolkodtok előre, az a baj!
Hirtelen ötlettől vezérelve egy lapáttal kiszedi a saját ürülékét, kiteszi a kupac mellé
JÓZSEF Gajdar! Hozd a tiédet is!
Gajdar is kikaparja, leteszi Józsefé mellé. Közben Jancsi is megtermelte a magáét, ő is
JÓZSEF Vigyázzunk, nehogy összekeverjük.
Lélegzet-visszafojtva nézik. Marika odasétál
MARIKA Melyik az enyém?
JÓZSEF Egyik se, Marika.
Csendben nézik. Gajdar megtántorodik
JÓZSEF Ha bejön a dolog, csökkentsd az alkoholadagodat. Minél tisztább anyagot kell termelni, ez felelősség innentől.
Csend, nézik
JÓZSEF És betiltom az egészségtelen ételeket. A káros kalóriatartalmakat. A húst.
ICA Nem lehet húst enni?
JÓZSEF Se húst, se halat! Tejet se együnk!
JANCSI Meg édeset. De tejet azért lehetne.
ADRI Nem, a tejben sok a laktóz. Meg a növényvédő szer.
ICA Akkor mostantól csak pasztőrözöttet.
ADRI Olvastam, hogy az meg elrontja a hasznos dolgokat is.
Nézik értetlenkedve Adrit, aki halkan kezd beszélni, de menet közben felbátorodik
ADRI Tönkreteszi az enzimeket, denaturálódnak a fehérjék, hasznosíthatatlanná válnak a vitaminok. (*körbenéz*) Az enzimek 55 fokra vannak kalibrálva, addig bírják ki épségben, a pasztörizálás meg 75 fok fölött történik. Értitek.
Csend
JANCSI Jó, de húst miért nem lehet? Csak mert a József azt mondja? Én szeretem a húst!
ADRI (*halkan*) Savanyító hatása van a vérre meg a szövetekre. Csontrikulást okozhat a túlzott húsevés.
JANCSI Csontritkulás az jöhet, az nem emésztés!
GAJDAR És a sajt? Azt kedvelem.
ADRI Abban meg van sok lebontatlan ammónia. Fáradékonyságot okoz. Meg koncentrációs zavarokat.
Lassan mindenki Marikára néz. Csend
JANCSI Te honnan tudod ezeket, Adri?
ADRI Olvasgatok.
MARIKA Halat lehet?
ADRI És a pékáru se jó.
BOZGOR Akkor mi marad?
JÓZSEF Bozgor, kuss!
Csend, nézik a kupacot
JANCSI Türelem. Mindjárt jön a répa.
Bozgor fogdossa Adrit, aki ellöki a kezét, mert figyel
JANCSI Nem jön.
BOZGOR Rakjátok egybe.
JÓZSEF Te mit szólsz bele?
Bozgor odamegy, összetolja a halmokat. József ellökdösi onnan
GAJDAR Hopp!
Odanéznek. Répa nőtt a közös halomból. Ámuldoznak
ICA A János megtermékenyítette a többiekét!
BOZGOR Csak együtt megy! Külön-külön nem! Össze kell fogni!
ICA Semmi erről nincs szó. A Jánosét raktad rá a többire, láttam! Ő a megtermékenyítő.
JÓZSEF Önmagában a Jancsiéból se lett répa!
BOZGOR Együtt kell! Ez a kulcsa
JÓZSEF Vigyétek haza a cserepeket. Hozatok két modern hosszút, kibéreljük falupénzből a „Bittner és társától", már ajánlotta korábban is. A krómacélokat. Közösen termelünk. Ha nő még répa. Ha nem, nem. És most mondom a tutit: falun kívül senkinek egy szót se. Ha telefonáltok. Ez falutitok. A répákat az asszonyok tárolják. Ezeket, meg ha lesz új, azokat is. Ha nem, nem. Ezeket most lemosni, tárolni, mindent szép faszára.
Mindhárom nő felfigyel
MARIKA Szép faszára.
József végignéz rajtuk
JÓZSEF Rég feléltük a Jancsi 13+1-ét, fogyóban vannak a pályázati pénzek is. Épp ki kéne találni, ki mit dolgozzon.
JANCSI Nem dolgozni kéne, hanem jobban pályázni!
JÓZSEF Te ne dumálj, inkább totózzál rendesen. Mikor nyertél utoljára?
JANCSI Te meg pályázzál uniós eurókra!
JÓZSEF Azt csinálom. De ez a répacucc a legjobbkor jönne, ha bejönne. Na tűnés, reggel szemle. És óvatosan egyetek.
ICA Biztos, hogy a János csinálta! Szobor lesz belőle.

Másnap reggel. Körbeállják a kupacot, rengeteg óriásrépa van benne. Boldogan mosolyognak
JÓZSEF Nem csak a tied ér aranyat, Jancsi. Kiderült.
MARIKA Nem csak.
ICA Akkor is ő az ötletadó!

JÓZSEF Miért lenne ő?
ICA Mert ő kezdte!
JÓZSEF Gyerünk, szüret! Mindenki!
Leszedik a répákat. Egy halomba rakják, leheverednek mellé
ICA Jönnek a legyek, az a baj.
Mostantól gyakran hessegetik a legyeket
BOZGOR Ha bejön, hasznosítani kellene. De hogyan?
JÓZSEF Én vezetem a beszélgetést, Bozgor, neked kuss. Figyelem: hasznosítani kellene. De hogyan?
Csend. Marika jelentkezik, ránéznek
MARIKA De hogyan.
Sóhajtanak. József lopva Bozgorra néz
BOZGOR Ha eladjuk az óriásrépát, az anyagi haszon.
ICA Megtermelünk annyit, hogy nincs többé válság. Minket nem érint.
ADRI És ha nem csak nálunk van ez? Ha nemzetközi?
ICA Nem. Beszéltem a Lacikáékkal, náluk nincs.
JÓZSEF Miért beszéltél róla, Ica, az isten verjen meg?
JANCSI Nem kell ez a hang, József! Miért ne beszéljen, ha csoda?
JÓZSEF Mert megmondtam, hogy falutitok!
MARIKA Megmondtam! Anyád istenit, Bittner!
JÓZSEF Szó sincs a Bittnerről most, Marika! Egyébként hívtam mobilon, megrendeltem a krómlatrinákat, hozza délután. Mondtam neki, hogy ilyen csodarépákat még nem látott.
GAJDAR Mondtad? Nem falutitok?
JÓZSEF Én vagyok a polgármester. Én mondhatom.
JANCSI Én meg az idősebb.
JÓZSEF Csak egy évvel! És te buta vagy.
ICA Kicsoda buta? A János?! Én butához soha nem mentem volna férjhez!
JANCSI Hogy lennék már én buta?
BOZGOR Muszáj elmondani a titkot, ha piacra akarjuk dobni a terméket.
Addig is halmozzuk fel. Kilábalunk a válságból.
ADRI De csak mi.
GAJDAR Kéne export. Izlandra. Adri lenne összekötő.
JÓZSEF Meg kell őrizni, hogy csak nekünk legyen. De hogy?
Bozgorra néz
BOZGOR Önkarantén.
ICA Igen! Senki se be, se ki. Mi termelünk, a falu határában eladjuk a vevőknek, a pénzt meg feléljük.
JÓZSEF Azt mondom, legyen önkarantén. Ez a javaslatom.
ADRI És mit veszünk a pénzen?
GAJDAR Én hangszert. Fújóst.
JÓZSEF Jó az önkarantén-ötlet. De hogy csináljuk?
Bozgorra néz
ICA Alkossunk élőláncot.
MARIKA Se be, se ki.
JÓZSEF Őrséget állítunk. Ez egy lehetőség, amivel élni kell. Másnak is jó, mert eladjuk. Élni és visszaélni!
BOZGOR Élni hagyni.
JÓZSEF Azt mondom. És mindenki kaphat, mert pénzért jó szívünk van, csak a szomszéd falu nem. Ők drágán se.
BOZGOR Az egész térséget fel lehetne futtatni.
ADRI A futtatást azt hagyjad. Azt már ismerem, milyen.
JÓZSEF Nem! Csak magunkat futtatjuk fel.
ICA De ne a József mondja meg mindig, mi legyen. Ez új helyzet, a János találta ki az egészet. Át kell variálni a viszonyokat. Maradhat a patriarka-rendszer, de a János legyen a főnök. Ha már úgyis szobra lesz.
JANCSI Én ezt támogatom.
GAJDAR Úgyigen. Én is.
JÓZSEF Gajdar. Te falupénzből tanítod az Icát. Téged én falupénzből szerződtettelek zenetanárnak. És nem tudsz lantozni, bazdmeg. Tessék. Játssz valamit!
GAJDAR Így nem lehet. Én művész vagyok.
JÓZSEF Hirdettél apróban, hogy zenetanár vagy Izlandról. Idejössz, kompenzálom veled a Jancsit a választási csalásomért, meg a Marikáért…
JANCSI A Marikáért már nem kell, ő maradhat.
ICA Mi van?!
JÓZSEF …Tanítod az Icát, mert lant volt a vágya, meg elviszed az Adrit Izlandra feleségnek, az is rendben, de nehogy már leváltsál!
JANCSI Most kimondtad, hogy csalás volt!
ADRI Feleségnek?!
JANCSI Hallottátok? Kimondta!
MARIKA Ki mondta?
ADRI Tudod, kit visz Izlandra feleségnek?!
BOZGOR Majd ő eldönti, hogy megy vagy nem.
JÓZSEF Bozgor, kuss.
ADRI Ha én izlandi lanttanár lennék, hazamennék hamar. Egyedül.
JANCSI Ha mégis elmész izlandi feleségnek, akkor négyen maradunk. A Bozgornak nincs választójoga, tudom, mit akarsz, József. Új ciklust!
MARIKA Anyád istenit!
JÓZSEF Az Adri is rám szavazott, Jancsi. Ezt add össze.
JANCSI Maradnánk négyen. Az kettő-kettő. Patt. Patt lesz.
ICA Mondjuk, hadd lásson világot az Adri, az nem baj. Legfeljebb elválnak, na.
ADRI Egyszer már eladtatok táncoskurvának Zürichbe, alig tudtam megszökni a striciktől.
JANCSI Az a hibaszázalék volt. Ezek a kurva legyek! Miért van itt ennyi?
ADRI Hibaszázalék... Én egyébként érvénytelent szavaztam.
ICA Akkor hogy nyert a József?
JANCSI Csalással. Most mondta.
JÓZSEF Mindegy már, előre nézünk. Híresek leszünk. Felfutunk.
JANCSI Ajánlok valamit. Nézzük, ki szarja a legnagyobbat.
JÓZSEF Ezt a szót betiltom! Nem beszélünk így az értékességünkről.

MARIKA Betiltom.
JANCSI Tény, hogy a legnagyobból lesz a legnagyobb répa. Mérjük össze az… értékességünket. Ezt elfogadod, József?
JÓZSEF Most nagyon kell, úgyhogy igen.
JANCSI Ha az enyém nagyobb, akkor átrendezzük a viszonyokat.
JÓZSEF Nem futamodok meg. Tessék.
Leguggolnak egymás mellé. Mindenki feszülten figyel. József mutatja, hogy végzett. Odamennek megnézni. Jancsi is végez, megnézik. József sápadtan nézi
JÓZSEF Te doppingolsz valamivel!
Ica és Marika odalapátolja az új adagokat a kupachoz. Gajdar átöleli Adrit, akinek a derekát a másik oldalról Bozgor fogja át. Jancsi kihívóan néz Józsefre
JÓZSEF Ez nem jelent semmit. Ez csak egy rakás szar.
JANCSI Megbeszéltük! Gerinctelen vagy?
ICA János az új főnök!
JANCSI *(Józsefnek)* Gerinctelen vagy?
Marika Jancsi mellé lép
MARIKA Te vagy az új polgármester.
JÓZSEF A lófaszt!
Marika átöleli Jancsit, de József lefejti a kezét
ADRI Gajdar, játssz valamit!
Gajdar penget, nem megy neki. Csóválja a fejét. Adri nevet
GAJDAR Rossz instrument.
JÓZSEF Tűnés haza, mindenki. Holnap csinálunk terveket a hasznosításra.
JANCSI Megszabjuk a répa árát. Jó nagyra szabjuk. Asszonyok, gyűjtsétek be mindet, hogy tudjuk értékesíteni.
JÓZSEF Azt majd én irányítom. Holnap elviszem eladni, ami van. Beviszem szekérrel a városba.
JANCSI Jó. De ha tömegtermelésről érdeklődnek, a mi számunkat add meg.
Mi tárgyalunk velük. Az Icáét add meg.
JÓZSEF Jó. A saját számomat nem is tudom. De én irányítok.
Jancsi és József, mint két kakas áll egymással szemben.
JÓZSEF Meg kell szervezni az őrséget. Első őr Bozgor. Ha jönnek, fütyülj.
Még mindig farkasszemet néz a két férfi. A nők halomba teszik a répákat. Gajdar a földön ül, laposüvegből iszik. Összeszedik a répákat, Ica és Adri Jancsi elé áll, várják az utasítást. Marika is odatotyog Jancsi elé, József dühösen elrángatja onnan, elmennek. Jancsi, Ica és Adri is elmegy. A színen Gajdar marad és Bozgor
BOZGOR Rettenetesen piros az orrod, Gajdar. Vedd észre.
GAJDAR Nem tudni jól magyar.
BOZGOR Ugyan már. Beszélni tudsz. Zenélni nem tudsz.
GAJDAR Nem érteni.
BOZGOR Szállj le az Adriról. Engem szeret. Te egyébként is egy hülye vagy. Eszel-iszol, aztán hazamész a hidegbe. Mit csinálna ott az Adri? Alkoholista vagy. Semmi pénzed.
GAJDAR Én tudok spórolni.
BOZGOR Tudom. Gyertyával fűtöttél télen, meg nem engedted le a fürdőkádat, hogy párologjon a melegvíz. Láttam.
GAJDAR Ez egy izlandi módszer.
BOZGOR Nem tudod ellátni magadat. Mi van a fridzsideredben?
GAJDAR Kaviár. És mustár. A lényeg.
Csend, Gajdar kínálja Bozgort, aki nem kér
GAJDAR Volt bulgár menyasszonyom is, mint most Adri. Kicsit bajszos volt. Beszéltem bulgárt is. Mindig pongpongoztunk.
BOZGOR Ping-pong. És úgy mondjuk, hogy bolgár. Bulgária, de bolgár.
GAJDAR Egyszer elaludtam pongpongozás közben. Ezért szakított. Utána tanultam meg magyart, mert volt magyar barátnője, bajusz nélkül. Könnyen tanulok nyelvet. Keresek idegen menyasszonyt. Adri jó.
BOZGOR Nem jó. Adri engem szeret.
GAJDAR Beszéltem már Jancsival. Tudod, én halor vagyok Izlandon.
BOZGOR Micsoda?
GAJDAR Halor.
BOZGOR Az mi?
GAJDAR Ember, aki halakra vigyáz. Halor.
Csend
BOZGOR Halőr?
Gajdar bólint
GAJDAR Csak mondom.
BOZGOR Na, hát lassan mehetnél is haza.
GAJDAR Most? Most jön répahaszon! Majd sok pénz jön, utána viszem Adrit. Hiányzik igazi munka. Adri lesz halor-feleség.
BOZGOR Dehogy lesz halőr-feleség.
Gajdar kínálja Bozgort, mostantól felváltva isznak az üvegből
GAJDAR Én minden nyelvet meg tudok tanulni, míg ott élek. Utána nagyon gyorsan elfelejtem. Azért van, mert izlandi nép rokona norvég és kelta. Szívós népek. Ezek rokonok. Magyar nem rokon, bulgár sem. Bár bulgár halas nép. Csak sok bajszos nő. Tudod, mit akarok egyszer? Megtanulni hangszeren játszani.
BOZGOR Hogy van pofád hirdetni magad, mikor nem is tudsz játszani?
GAJDAR Találtam szép lantot. Meg fogok tanulni játszani, mint nyelvet. Izlandi nép szívós. Kelták rokona. Ha lesz sok falupénz, veszek másik hangszert, ez túl nehéz. Valamit, amit fújni kell.
BOZGOR De lanttanárnak vagy itt.
GAJDAR Szívós nép fújóson is megtanul. Azt tanítom majd. Adrinak. Jó halor-feleség lesz. Megtanítom pongpongra. Csak el ne aludjam magamat közben.
BOZGOR Te igazi hülye vagy, Gajdar.
Csend
GAJDAR Tudom, mi fáj neked. Ki vagy rekesztve. Nincs tolerancia. Mindenki rasszista.
BOZGOR Ez nem rasszizmus, csak hülyeség.

GAJDAR Kis dolgokkal kezdődik. Nem engedik, hogy együtt szarj velük. Utána jönnek nagy dolgok.
BOZGOR Téged is befogadtak, pedig messzebbről jöttél, mint én.
GAJDAR Az más. József kompenzál. Jancsi hiszi, hogy Izland gazdag, jó lesz Adrinak. A nők hiszik, hogy tudok zenélni. Már csak kicsit hiszik. Te okos ravasz vagy. Átlátod az embert. De hiába vagy okos ravasz, nem vagy közülük. Részeg vagyok, de látok. Ne hagyd magad. Ki kell harcolni szarás jogát, barátom.
Néznek maguk elé, bólogatnak
GAJDAR Őrködj. Én megyek aludni. Álmos ember vagyok.
BOZGOR Én is.
GAJDAR Mi vagyunk az álmos emberek. De csak én alszom. Te őr vagy.

Ugyanott. Csak József nincs jelen, a többiek mereven néznek egy irányba. Bozgor fogja Adri derekát. Jancsi észreveszi, elcsapja a kezét. A színpad két oldalán két hosszú latrina. Hosszú ideig nem mozdul senki. Bozgor látja meg a közeledő Józsefet
BOZGOR Jön!
Izgatottan várják, lovaskocsi hangja hallatszik. József megérkezik. Egymás szavába vágva kérdezik, mi volt
JÓZSEF Hússzoros ár! Sikerült! Itt a pénz! Felvirágzódunk! *Kiborít egy halom pénzt*
ICA Öltözködni fogunk végre, János!
ADRI Meg étterem! Lesz új mindenem!
Boldogok, ünnepelnek
JANCSI Állj. Ki őrzi majd a pénzt?
JÓZSEF Én.
ICA Az összeférhetetlen. Legyél pénzügyminiszter, de akkor János a főnök.
JÓZSEF A Marika fogja őrizni, az nem összeférhetetlen.
Csend, nézik Marikát, aki maga elé mered
JÓZSEF Kevés lesz egy őr, muszáj lesz élőláncozni. Meg akarják nézni, de mondtam, hogy nem lehet. Polgármesteri engedély kell hozzá, azt meg nem adok ki. Hajnalban a Bittner meghozta a krómlatrinákat. Sokat kért a mocsok, de nem számít. Amint végzünk a termeléssel, jön és borítja össze a humuszunkkal. Mindennap, megállapodtam vele. Lássunk neki!
Sietve leülnek egymás mellé a latrinára. Megint csak Bozgornak nem jut hely
GAJDAR Átadom helyem szívesen Bozgor barátnak.
JÓZSEF Nem!
GAJDAR Ő barát. Ez kirekesztés.
MARIKA Ki.
ADRI Mit vegyek a pénzen?... Ha plázalány lennék…
JÓZSEF Megeskettem a Bittnert, hogy nem mondja el senkinek. Mondjuk, úgyis elmondja a féreg.
MARIKA Anyád istenit. Bittner féreg.
BOZGOR A piacon már úgyis tudja mindenki, nem?
JÓZSEF Volt ámuldozás!
ICA Mondtad, hogy a János találta ki?
JÓZSEF Az mindegy.
JANCSI Nem mindegy. Én termelem a legtöbb répát.
JÓZSEF Az nem bizonyított dolog.
JANCSI Összemértük!
GAJDAR Mire megy sok pénz majd?
ICA Ruhára.
ADRI Új cuccokra. Étteremre.
JANCSI Demokráciára megy majd.
JÓZSEF Be fogunk ruházni.
ICA Én is ezt mondom, hogy ruhára.
JÓZSEF Az a jó hír, hogy máshol nincs ilyen, csak nálunk. Érdeklődtem. De ha lenne, akkor is dögöljön meg a szomszéd répája!
Mindenki helyesel
JÓZSEF Nem vegyülünk másokkal, csak mi gazdagszunk. Mindenki másnak a kurva anyját!
Általános helyeslés
JÓZSEF Nincs többé kishitűség! Új magyar répa, basszátok meg! Ezt nyilatkozom majd. Ez jó szöveg.
Leszállnak a latrinákról, nézik a termésüket. Bozgor gyorsan leül Gajdar helyére
JÓZSEF Hé! Bozgor!
BOZGOR Kell nekem is!
JÓZSEF Jó, de nem vegyítjük. Neked nincs hatásod, nyilvánvaló. És találjunk szót most már a szóra. Nemes anyag. Új szó kell rá. Ami kifejezi az értéket. Hívjuk úgy, hogy „érték”. Vagy „vagyon”!
ADRI Mostantól azt kell mondani, hogy vagyonoznom kell? Vagy hogy értékelnem?
ICA Legyen gyöngy a neve. Vagy gyémánt.
JANCSI Vagy remek. Végül is remekmű.
JÓZSEF Nem jó. Jó szó kell.
GAJDAR Puncs? Az jó szó.
BOZGOR Manna?
JÓZSEF Ugyan már. Manna?!
Ica felsikolt
ADRI Mi van, anya?
ICA Beleesett a mobilom! A… Mannába!
Köré gyűlnek
JÓZSEF Úgyis hívom a Bittnert, majd az kiszedi! *(telefonál)* Én vagyok!
Jöhetsz, megvagyunk! *(kinyomja)*
Megszólal Ica mobilja
JANCSI Ki hív ilyenkor?
ADRI Biztos az üzlet miatt!
JÓZSEF Az lesz, az Ica számát adtam meg! Az lesz, rendelés!
ADRI Máris tömegigény van!
ICA Muszáj felvenni! Ki kell halászni! Itt van a mannában!
JÓZSEF Milyen manna? Az nem jó, azt a Bozgor mondta!
Kapkodás
JÓZSEF Bozgor! Szedd ki!
BOZGOR Én?! Én mannázok.
JÓZSEF Akkor Gajdar!
Gajdar széttárja a kezeit, József legyint

ICA Mindjárt abbahagyja!
Jancsi megoldja, kihalássza a telefont. Beleszól
JANCSI Halló! Halló! Letette.
Dühében visszadobja. A telefon megint megszólal. Jancsi tétovázik, József a latrinába nyúl, Jancsi sem akar lemaradni. Egymást akadályozzák. Együtt emelik ki, hadakoznak, ki szóljon bele. József szerzi meg
JÓZSEF Halló!
Leereszti
JÓZSEF Letette a geci. (*Bozgornak*) Miattad van! Utasítottalak, hogy szedd ki. (*Jancsinak*) Te meg visszadobod? Ezek közösség elleniségek!
MARIKA Szedd ki!
JÓZSEF Marika, kuss! Ne szólj bele! Rég kiszedtük!
MARIKA Kuss!
JÓZSEF Pofádat befogod! Ezt elbasztátok. Mindegy. A Bittner kirakja, jön a répa, még este leszüreteljük, holnap megint viszem piacra. Egyelőre nem költünk pénzt, csak gyűjtünk.
ADRI Miért nem lehet egy fürdőruhát? Hozni kéne prospektusokat, meg divatlapot, megnézni, a celebek mit hordanak.
ICA Igen. Ne kakaskodjál a pénzünkkel, József!
JÓZSEF Nem megy ki senki, csak én, eladni! Nem feltűnősködünk pénzköltéssel! Előbb a munka, utána a fürdőruha!
Bozgor végzett
BOZGOR Ez jólesett.
Mindenki odanéz
JÓZSEF Össze kell szedni minden erőnket. A válságban ez egy Isten lába-dolog tényleg. Ha nem használjuk ki, meg is érdemlitek. Menjen mindenki pihenni, rá kell készülni a következő termésre. Mostantól kétszer egy nap. Menjen mindenki szőlőzni, hogy nőjön a hatékonyság! Hasmenést kéne kapni, az lenne az igazi hazafiság. Ma éjjel Gajdar őrködik!

Ugyanott. Gajdar horkolva alszik. A többiek körülötte állnak, hessegetik a legyeket
JANCSI Ha összegzünk, azt mondhatjuk, hogy gazdagok vagyunk. Megkezdődött a tömegtermelés, viszik, mint a cukrot.
ADRI Végül is cukorrépa.
BOZGOR Tudtátok, hogy az ananász is egy répafajta? A dinnye meg tök.
ADRI Jobb lenne, ha dinnye teremne. Már hogy görög, nem sárga.
JÓZSEF Ilyet termelünk. Répa terem. Baj?
ADRI Nem. Csak most már költhetnénk a pénzt.
ICA Egyetértek az Adrival. Le kéne cserélni a rossz cuccainkat.
JANCSI Összegzésül tehát elmondhatjuk azt, hogy mióta én…
JÓZSEF Te se összegezzél, a Bozgor se összegezzen. Majd én összegzek.
MARIKA Összegezhet a Jancsi.
Mindenki felfigyel, csodálkoznak, Gajdar ébred
MARIKA Most elmondom… Ti azt hiszitek, hülye vagyok.
GAJDAR Úgyigen.
MARIKA Én neki köszönhetek mindent. A Jancsinak.
JÓZSEF Marika…
MARIKA Igen, igen. A szüzességemtől kezdve mindent ő vett el. Ideje, hogy elmondjam én is a véleményemet már.
JÓZSEF Marika…
MARIKA Marika vagyok, és elmondom most már.
JÓZSEF A régi dolgok nem érdekesek.
MARIKA Nem. Érdekesek. Én is a Jancsit szerettem, mint az Ica. A Jancsi meg engem, csak te elvettél engem.
JANCSI Az régen volt már, Marika. Hagyjuk ezt.
JÓZSEF Így lettél polgármesterné, Marika. Hogy elvettelek, bazdmeg.
MARIKA De ha én nem rád szavazok?
JÓZSEF Akkor nem lennél polgármesterné.
MARIKA Akkor férjhez mennék a Jancsihoz. Az ő mannája a legnagyobb.
ICA Mi az, hogy férjhez mennél a Jánoshoz? Nem zavar, hogy én vagyok a felesége?
JÓZSEF Marika, elhallgass most már.
MARIKA Elhallgass.
József felpattan, odalép Marikához, majdnem pofon vágja
ADRI József!
József visszafogja magát
ADRI Ha én Marika lennék, nem hagynám ezt a légkört, Marika.
JÓZSEF Mindenkiből a hülyeséget hozza elő a jólét. A Gajdar is, aszondja tegnap, fagottot akar venni. Mikor lanton se tud.
GAJDAR Hátha majd fújóson. Az egy sansz.
BOZGOR Fúvós. Nem fújós. Ez olyan, mint hogy nem bulgár.
MARIKA Kicsoda nem bulgár?
BOZGOR Ó, gyerekek. Édes istenem.
Csend
JÓZSEF Jancsi! Tény, hogy a te mannád a legnagyobb, ezért hagyom, hogy beszélj. De én teszek ez ellen. Én vagyok a polgármester, én fogom a legnagyobbat produkálni. Verseny lesz, baszod. Lenyomlak. Szétszőlőzöm az agyamat, te. Elérem a hasmenés-célt.
ICA Ha még több pénzünk lesz, csak elköltjük azért egyszer, nem?
ADRI Ha hosszú távú jólét kecsegtet, nyitok majd egy modelliskolát.
JÓZSEF Nem. Wellness-centrumot építünk.
MARIKA Leszek benne kabinos.
JÓZSEF Szerzünk testvérfalut Izlandról. Jönnek turisták özönnel. Gajdar, mit szólsz?
Csend
BOZGOR De mi lehet az oka? Hogy csak itt nő varázsrépa. Hogy csak itt van varázserő. Kell, hogy legyen oka.
ICA Hát hogy kiválasztottak vagyunk. Vagy a János legalábbis.
JÓZSEF Elég a hülyeségből, termeljük meg az esti manna-adagot.
Felkászálódnak, sorba odaülnek a latrinákra. Kivéve Bozgort. Ülnek csendben
ICA Na. Mi a franc?

ADRI Nekem már reggel se nagyon ment.
MARIKA Reggel se.
JÓZSEF Valami nem jól van.
JANCSI Valami nem stimmel.
GAJDAR Egy fagott jó lenne.
Csend. Ülnek
ICA Majd reggel.
Feláll. Lassan a többiek is feladják
JÓZSEF Semmi baj. Kidöglöttünk a nagy munkában. Majd holnap.
ICA De rohadt egy éhes vagyok.
Zavartan kotródnak el. Bozgor elkapja Adrit, elvonul vele hátra. A hangokból halljuk, hogy szerelmeskednek

Ugyanott. Mindenki jelen van. Pánik
JÓZSEF Három napja tart.
ICA Egyszerű székrekedés.
JÓZSEF Na de mindenkinek egyszerre?
ADRI Az lehet a baj, hogy látjuk egymást. Meg halljuk. Kéne zenét hallgatni közben.
ICA Van az az icás szám, azt berakhatnánk.
ADRI Mondtam már, hogy nem icás. It's a sin, az a címe. Nem Ica, hanem It's a. Sin. Bűn. Azt jelenti.
JÓZSEF Nem kell zene. Ez nem ilyen pszichológia, hanem székrekedés.
BOZGOR Mert nem esztek semmit. Nekem nincs semmi bajom.
JÓZSEF Szerintem te vagy az egész mögött! De ha lenyomozzuk és kiderül, akkor ez közösségellenes szabotázs! Nyomom magamba a sok kiló szőlőt, és nem megy? Hogy?!
ICA Doppingolsz, hogy te maradj a főnök! Minket meg biztos visszatartasz! Mit adtál be nekünk?
JÓZSEF Te normális vagy, Ica? Én, a polgármester nem akarnám, hogy termeljetek? Mikor tévényilatkozatra készülök?!
JANCSI Te ne normálisozzad le a feleségemet!
ICA A dopping üt vissza, biztos!
BOZGOR Itt várnak a kocsik a falu határában. Várják a répát. Valamit mondani kell nekik!
JÓZSEF Ezt intézd most te! Mondd nekik, hogy kísérletezünk. Még nagyobb lesz, csak időbe telik. De az többe fog kerülni.
ICA Előbb termeljünk, utána álmodozzunk.
MARIKA (*maga elé*) Én a Jancsit szerettem…
JANCSI, JÓZSEF Kuss!
MARIKA Csak mondom. És ő meg engem.
ADRI Szétmegy a hasam. Ha én bél lennék a hasamban, akkor csinálnám ezt.
GAJDAR Talán halat kéne enni. Tudjátok, hogy én halor vagyok?
ICA Micsoda?
BOZGOR Halunk nincs. Semmink nincs, csak pénzünk. Még.
JÓZSEF Utánajárunk. Tanúkihallgatások eszközlése lesz folyamatban. Mindenki mondja el, mit tud.
MARIKA Én semmit.
JANCSI Vettem tökmag-szotyit két hónapja egy meccsen, kétszázötvenért. Azt ettem meg pár napja, lehet, hogy amiatt nem megy.
JÓZSEF Felelőtlenség volt! Lehet, hogy te tehetsz az egészről! A te bűnöd!
GAJDAR Én napok óta nem pengetek. Lantot.
JÓZSEF Az is hiba! Minden eltérés a megszokottól hiba.
ICA Én mindent ugyanúgy csinálok.
JÓZSEF Csökkentettük a káros anyag-bevitelt. Mi lehet a hiba?
ICA Szerintem zene kéne.
ADRI Én is ugyanazt csinálom. Mondjuk mostanában a Bozgorral kicsit hevesebben…
BOZGOR …Az én anyagcserém rendben van. Vállalom a termelést átmeneti ideig az egész közösség helyett.
JÓZSEF Te ne akarjál mindig asszimálódni.
MARIKA (*elrévül, halkan*) Mert bajok vettek engem körül… Amelyeknek számuk sincsen… Utolértek bűneim, amelyeket végig sem nézhetek. Számosabbak a fejem hajszálainál, és a szívem is elhagyott engem.
Csend, figyelik
JÓZSEF Miről beszélsz, te szerencsétlen?
MARIKA A szívem is elhagyott.
Csend
MARIKA És éhes is vagyok.
ICA Előre nézzünk. Mi a megoldás?
MARIKA Én nem tudom.
ICA A zene.
JÓZSEF Mint a közösség teljhatalmú vezetője, azt mondom, kutyaharapást mindig szőrivel. És hogy mit jelent ez?
BOZGOR Semmit.
JÓZSEF De! Beláthatatlan következményei lesznek, ha nem sikerül termelnünk. Egyrészt üzleti kár, másrészt halál. Javaslom az ezorikus utat. Hozassunk vissza egy adag mannát a Bittnerrel, ünnepélyesen tálaljuk fel és fogyasszuk el! Ezzel áldozunk is, és magunkat is megtermékenyítjük. Mintegy. Önfeláldozás nélkül nem aratunk sikert. Meg répát.
Csend
JÓZSEF Van valaki, aki nem akar áldozni a közösség oltárán?
BOZGOR (*halkan*) Nekem rendben van az anyagcserém.
JÓZSEF Szóval kivonnád magad?
Adri is szemrehányóan néz rá
BOZGOR Eszembe se jutott. Mindössze arra gondoltam, hogy nem kellene hozatni. Felajánlom a magamét mindenkinek. Az enyém friss.
JÓZSEF Ez nemes felhorgadás, de nem. Állott, de hatékony anyaggal áldozunk.
BOZGOR Ki mondta, hogy az enyém nem hatékony?
GAJDAR Lehet, hogy nem figyeltem jól. Együnk szart?
MIND Mannát!

Elszántan néznek rá
ICA Probléma?
GAJDAR Dehogy.

Hosszú asztal, a közepén egy tálban ürülék, zöldségekkel gazdagon díszítve. Marika tálal. Ünnepélyes arccal ülnek az asztalnál, Adri két oldalán Bozgor és Gajdar. Gajdar a kezét fogja, Adri ráüt, Bozgor a szoknyája körül matat, az nem zavarja. József megkocogtat egy poharat és krákog
JÓZSEF Barátaim. Szeretettel köszöntök mindenkit. Jó étvágyat.
Senki nem kezd enni
JÓZSEF De még mielőtt nekilátnánk, pár szót arról, miért van szükség az áldozathozatalra. Közösségünk életében fordulat történt a csodás események láncolataként. De a szakmai kvalitás most nem áll a magasiskoláján, mert székmegrekedés állt be. Ennek ellensúlyaként üljük a tort. Mint a közösség vezetője, nyertes polgármester, érzem, ez a kulcs a termelés újraindításához. Emelem poharam. Együnk mannát közös boldogságunkra!
Isznak, nem esznek. Jancsi emelkedik szólásra.
JANCSI Magam is szeretettel üdvözlök mindenkit. Minthogy nekem köszönhetően gazdag helyzetbe kerültünk, engedjétek meg, hogy én is jó étvágyat kívánjak a mannához, és nem is szaporítanám a szót. Együnk.
Megint isznak, nem esznek
MARIKA Én a Jancsival szólnék, mert én őt szerettem mindig. Jó étvágyat, emelem poharamat. És ő is engem szeretett.
Isznak, nem esznek
ICA Nem húznám én se az időt, örülök, hogy itt lehetünk a nemes cél küszöbén, férjem szobra már lelki szemeim előtt lebeg, a falu felvirágoztatásért hozott áldozat pedig lengjen be mindannyiunkat szép szellemmel. Egészségünkre.
Isznak, nem esznek
ADRI Adjon az Isten szerencsét, szerelmet, forró kemencét. Adjon úgy is, ha nem kérem. Nagy szégyen.
Isznak, nem esznek. Bozgor áll fel
JÓZSEF Te ülj le.
BOZGOR Nem ülök. Kívánok boldogságot, nagy termést, szép szerelmet mindenkinek, akinek még nincs. Itt ragadom meg az alkalmat, hogy bejelentsem: én az Adrival…
GAJDAR …felemelkedek én is szólni.
Gajdar és Bozgor is áll
BOZGOR Nem titkoljuk tovább…
Gajdar finoman öklendezik, rosszul van
GAJDAR …nem tudom, részt tudok venni, vagy nem tudok az étkezésben. Nem biztos. De kívánok jó étvágyat.
BOZGOR Nekem, aki csak részben lehetek tagja a közös ügynek, úgy érzem, nem szabad megvonnom tőletek a falatokat. Ki fogom bírni. Jó étvágyat.

Isznak, nem esznek. József megbocsátóan Bozgorra emeli a tekintetét
JÓZSEF Egyél nyugodtan, Bozgor. Váljék neked is egészségedre a manna. Végül is ide tartozol már bizonyos szempontból. Jó étvágyat.
Nézik a tányérokat, nem esznek

A mező. Jancsi szalad be, hasonló kétségbeeséssel, mint a darab elején, egyenesen a latrinához megy, leül a saját helyére, átszellemült arccal ürít. Ica jön a hasát fogva
JANCSI Nekem beindult! Már két perce jön folyamatosan.
ICA És velem mi lesz?
JANCSI Nem tudom. Nekem már jó.
ICA Mindig csak magadra gondolsz. Ha a családod fontos lenne, már megpuccsoltad volna a Józsefet. Feltalálod az óriásrépát, és nem aknázod ki! És ha a lányod fontos lenne, máshogy beszélnél a Gajdarral. Másik földrészes lehetőség! Meg ez, a répa. Neked kéne szabadalmaztatnod az egész dolgot! Ha érdekelne a jövőnk. Nézd meg a Józsefet, az kiáll magáért. Meg a Marikáért. A Marika-dolgot még megbeszéljük egyébként.
JANCSI Jó nő volt a Marika.
ICA Na, szép. És én?
JANCSI Te okos voltál.
Ica a hasához kap, a latrinához szalad, alig ér oda
ICA *(boldogan)* Ez az. Végre.
József érkezik
JÓZSEF Komoly kudarc, hogy a mannából senki nem evett. Hát ennyit jelent nektek a közösség?
JANCSI Te se ettél.
JÓZSEF A kapitány utoljára távozik a süllyedő hajóról. Nem nekem kell elkezdeni! Csalódtam benned, Jancsi. És benned, Ica. Az Adriban is. Megteszek értetek mindent, zenetanár, ez-az amaz, és tessék.
JANCSI Nekem már rendben van. Úgy négy perce jön.
ICA Nekem is.
JÓZSEF Micsoda?! Nektek megy?
Adri rohan a latrinához, ráül
ICA Látod, mi termelünk, József! És ti?
Marika rohan a latrinához, végzi a dolgát
JÓZSEF Mi is! Jól van…
Bozgor érkezik, látja, hogy négyen is WC-n vannak
BOZGOR Mi történt?
JÓZSEF Mi?! Felráztam őket!
Gajdar rohan a latrinához, leül
ADRI Hasmenéses neked is, Gajdar?
GAJDAR Úgyigen.
Mindenki Józsefre néz, aki zavarba jön, amiért neki nem megy. Kihívóan Bozgorra néz
JÓZSEF És veled mi lesz, Bozgor? Meddig várjunk?
ICA Az a baj, hogy nem tudom abbahagyni.
BOZGOR Én reggel ürítek. Ilyenkor nem.

Ülnek a latrinán, mosolyognak. József a hasát fogja, zavarban van
JÓZSEF Lám-lám, elválik a manna a májtól. Bozgor, te se szék nem rekedsz, se hasmenésben nem veszel részt. Ezen el kéne gondolkodnod.
BOZGOR Viszont hánynom kell.
GAJDAR Nekem is.
JÓZSEF *(legyint)* Az nem jó semmire. Az csak megúszás.
A latrinához szalad. Felkászálódik. Öten ürítenek, ketten hánynak

Gajdar és Bozgor fekszik a mezőn, a többiek körülállják őket. A kupac hígabb, közepén megint rengeteg óriásrépa. Sok a légy, folyamatosan hessegetik
ICA Gajdar és Bozgor teljesen kiszáradt. Mi is legyengültünk. Gyógyszert kell szereznünk, mert baj lesz.
JÓZSEF Én vagyok a polgármester, én határozok. Nem megyünk ki a faluból se gyógyszerért, se semmiért! Őriznünk kell a falutitkot.
JANCSI Én meg az ötletadó vagyok, a legnagyobb mannázó, és az idősebb!
JÓZSEF Egy évvel.
ADRI Ne kezdjétek megint!
Csend
ADRI Ha én egy évvel fiatalabb lennék, átadnám a vezetést.
ICA És egyébként is most speciel a Jánosnak van igaza. Kiszáradtunk, pótolnunk kell a veszteséget.
JÓZSEF Nem! Soha ennyi termésünk nem volt!
ICA A termés az most a manna vagy a répa?
JÓZSEF Az elsődleges a manna. Más szempontból a répa az elsődleges, de sorrendben nem. Az érték a répa. De értékes az is, amin megterem, amit mi termelünk. A termékünk termeli a másodlagos termést, az a répa. Mit nem lehet ezen érteni? Most a másodlagosról beszéltem. Kijelölöm a Bozgort. Szedje ő.
ICA Mit?
Csend
JÓZSEF *(halkan)* A répát, Ica.
ICA A Bozgor a legbetegebb.
JÓZSEF Akkor a Gajdar.
ICA Ő is a legbetegebb. És ő még részeg is.
Bozgor és Gajdar nyöszörög, Józsefet idegesíti
JÓZSEF Nem kell ez az áldozatszerep. A hányás túlkompenzáció.
ADRI Segítenünk kell nekik.
JÓZSEF Na, melyiknek segítsz először, Adri? Most kell döntened.
JANCSI Hagyd az ízetlen tréfáidat, József.
JÓZSEF Polgármester úr. Ez a helyes megszólítás.
JANCSI Elmész te a jó tetves…
JÓZSEF Kezded megint, buta paraszt?!
ICA Nem buta a János!
MARIKA Buta Jancsi!
JANCSI Meg fogom követelni, hogy Jánosnak hívj!
JÓZSEF Milyen Jánosnak, te?!
JANCSI Jóska!
JÓZSEF Milyen Jóska?! József!
Megint veszekszenek négyen, Gajdar és Bozgor a földön nyögdécsel, Adri odamegy, lehajol hozzájuk. Jancsi és József lökdösi egymást, a feleségek is hajbakapnak, egyszerre beszélnek Motorzúgás hallatszik, erre elhallgatnak, fülelnek
ICA Talán támadás!
Mindenki a hang irányába figyel
JÓZSEF Fegyverbe! Gajdar, Bozgor, gyerünk!
Gajdar és Bozgor nem mozdul
JANCSI Most kéne a fegyver, amit álmodtam!
JÓZSEF Bozgor és Gajdar lesz az élőpajzs, a többiek sorakozzanak fel!
ICA Jaj istenem, mi lesz most? El fogják vinni az egészet!
MARIKA Jaj istenem!
ICA *(meglátja Bittnert)* Ez csak a szippantós ember!
Megnyugszanak
MARIKA Az anyád istenit, Bittner!
JÓZSEF Mit akar ez itt ilyenkor?
JANCSI Kémkedik biztos.
Szippantós érkezik
JÓZSEF Szevasz, Bittner.
SZIPPANTÓS Szevasztok.
JANCSI Szevasz.
SZIPPANTÓS Hírt hozok. Rosszat. Bevizsgálta az EU a répáitokat. Szar az egész.
ICA Mi az, hogy szar? Mi lenne ebben szar?
SZIPPANTÓS Nagyobb a fekália-tartalma a megengedett határértéknél. Van egy megengedett fekália-hatáérték. De hogy ez meg nagyobb. Úgyhogy be lesz tiltva. Ez a hír, itt dögöljek meg.
ICA Hát jobb lenne, mondjuk.
Döbbenet. Gajdar és Bozgor is felfigyel
JÓZSEF Ezt nem szopatod be nekünk, Bittner. Ez baromság.
SZIPPANTÓS Mondom.
JÓZSEF És akkor? Mi lesz? Válság megint?
Szippantós körbenéz, látja, milyen állapotban vannak
SZIPPANTÓS Pedig egész jól álltatok már, látom. Ti már itt a huszonkettedik század vagytok.
Szippantós röhög. József nem tudja, mit mondjon, Bozgorra néz
JÓZSEF Most bezzeg nem tudsz mit mondani, mi, Bozgor?
Bozgor hányni kezd
JÓZSEF Ezt nem hagyjuk. Ez nemzetellenesség! Elmegy az EU a határértékével a picsába.
MARIKA Picsába!
ICA Az elején még jó volt. A János mannája még jó volt.
SZIPPANTÓS Mije volt a Jancsinak?
ICA Mannája. Te ezt nem értheted.
ADRI Ha én EU lennék, olyan EU lennék, hogy méltányos.
ICA Ez az! Kérünk méltányosságot. Ez megint a mi családunk ötlete,
József. Ha megadják, le leszel váltva.

József felkap egy marék trágyát, kergetni kezdi Icát, aki Gajdarékhoz fut, József így véletlenül Gajdarra dobja. Gajdar feláll, semmi baja nincs. Nézik csodálkozva. Adri óvatosan belemarkol a trágyába, bekeni vele Bozgor testét, aki szintén felül

GAJDAR Új csoda.
JÓZSEF De most az enyém!
JANCSI A legkevésbé a tiéd, te ebbe nem is termeltél!
ADRI Ha én lennék a Guinness Rekordok könyve, ez bennem lenne!
ICA Ez gyógyít! Le van szarva az EU, meg a répák, maga a termésünk gyógyít! Az elsődleges! János, szabadalmaztatjuk a nevedre, és gazdagszunk tovább! Csak zárjuk le hermetikusan a faluhatárt.
SZIPPANTÓS Mi folyik itt?
ADRI Konkrétan szar, mert hasmenés van, de egyébként csoda. Csoda folyik!
GAJDAR És mi lesz sok répa sorsa?
BOZGOR Túltermelési válság. Ránk fog rohadni.
JÓZSEF Hadd rohadjon, a kurva anyját! Úgyis untam már!
MARIKA Bittner, az anyád istenit!
SZIPPANTÓS Mi van?!
MARIKA A telibetolt szoppantós kurva anyádat!
Szippantós megindul Marika felé, de lefogják
JÓZSEF Nyugalom. Csak ünnepel. Bittner, mostantól nem kell elszállítani a termést. Hagyj magunkra.
SZIPPANTÓS Hülyék.
Kimegy

Ülnek a mezőn. Körülöttük egy halom répa és egy minden eddiginél nagyobb kupac. A legyek nagyon zavarják őket

BOZGOR El kell ásni, vagy mit tudom én.
Nézik a kupacot
JÓZSEF Tárolókat építünk. És kikísérletezzük, mi mindenre jó a kenőcsverzió. Betubusozzuk, aztán jól van.
ICA Reumára biztosan jó.
MARIKA Reumára.
ADRI Én tettem a szívemre, és jókedvem lett.
BOZGOR Nem hülyeség ez? Miért lenne jó bármire is? Nem lehet, hogy csak úgy elmúlt?
JANCSI Nekem elszakadt az Achillesem tíz éve. Bekentem. És nem fáj.
BOZGOR Eddig fájt?
Jancsi elgondolkodik. Bozgor a fejét fogja
GAJDAR Én tettem ujjaimra. És érzem, könnyen mozognak. Lehet, hogy már tudok lanton.
ICA Reumára biztos jó. Arra az ilyen típusú dolgok jók szoktak lenni.
Csend
ICA Nem?
JANCSI Dehogynem. Nem kell szabadalom. Feketén kell árulni, drágán.
ICA Kell a szabadalom, mert ez a mi találmányunk.
BOZGOR Hozzátok pszichológus kéne, basszátok meg. Csak az a baj, hogy az nem ad tanácsot. Nem foglalhat állást.
ADRI Én olyan pszichológus lennék, hogy állást foglalnék.
Gajdar áll, a tökét markolássza. Észreveszi, hogy Adri nézi, abbahagyja, de a keze ott marad. Bozgor is meglátja
GAJDAR Ti álltatok már sorfalban?
Csend, Bozgor a homlokára csap
BOZGOR Megvan. Megvan!
MIND Mi?
BOZGOR Most, hogy fogod a farkadat! Erről beugrott!
MIND Mi?
BOZGOR Ez az egész csak egy vírus. A Jancsi benyelt egy vírust, azt átvette mindenki, ennyi az egész.
JÓZSEF Miről beszélsz, Bozgor?
BOZGOR A Gajdar farkáról beugrott, hogy nehogy az Adri AIDS-es legyen, ha mégis elmenne Izlandra. Izlandról a gejzírek, arról megint a szex, a betegségek, a vírus. Jancsi benyelt egy vírust, mutálódott valami, répa lett belőle, nevezzük répavírusnak, de lehetett volna más is, selyemhernyó, vagy mit tudom én. De ez elmúlik.
JANCSI Dehogy múlik, ez az Isten lába! Szerinted ez egy betegség?!
ICA Most már nem a répa a téma, az be lett tiltva. Hanem a szer.
BOZGOR Az csak szar.
JÓZSEF, JANCSI Manna!
ADRI Bozgor, hogy mondhatsz ilyet, mikor jókedvem lett?
ICA És a reuma!
BOZGOR Ez hülyeség. Hogy lenne már jó bármire is?
JÓZSEF Mert mannakenőcs! Te boldogság- és gazdagsággyilkos vagy! És közösségellenes! Minden öröm jöttment elrontója!
ADRI *(csendesen)* Az azért nem.
JANCSI Te hallgassál, neked ott a Gajdar.
BOZGOR Bármikor benyelhet bárki egy vírust. Aki vírusérzékeny.
ICA A János nem érzékeny, hanem zseni! Nekem elmúlt a reumám, Adrinak jókedve lett, te se hánysz, a Gajdar se, ne kötözködjél.
JANCSI Úgy is van! Ha nem tetszik, mehetsz isten hírével.
JÓZSEF Úgysincs szavazati jogod, takarodjál innen! Ebben koncenzus lesz!
MARIKA Takarodjál!
Adri kivételével Bozgor köré gyűlnek, Gajdar tétovázik, nem foglal állást
ADRI Hé. Mit csináltok?
Fenyegetően zárul a kör Bozgor körül
ADRI Ő csak elmondta, amit gondol.
ICA Már elfelejtetted a boldogságodat?
JANCSI Ja! Boldog vagy, vagy nem vagy boldog?
ADRI Hagyjátok békén!
BOZGOR Mit akartok?
Adri odamenne, de Gajdar lefogja. József és Jancsi lökdösni kezdi Bozgort

BOZGOR Mit csináltok, barmok?
JANCSI Mi megküzdünk itt egymással, de jöttment nem szólhat bele!
JÓZSEF Okoskodással nem mész semmire!
ICA Húzzál innen, míg megteheted!
MARIKA Megteheted!
Bozgor a földre kerül, rugdossák. Gajdar elfordul, Marika és Ica biztatja Józsefet és Jancsit. Bozgor a kupac mögé menekül, a két férfi utánamegy, ütik-verik őt. Adri ordítva sír. Bozgor az utolsó pillanatban kiszabadul, véres, elfut. Adri utánamenne, de Gajdar erősen tartja. A többiek elégedetten néznek Bozgor után

Heverésznek, Ica simogatja Adri fejét. Gajdar hamisan pengeti a lantot. Halomban a sok pénz, a sarokban rengeteg répa. És az ürülék. Ica énekli kedvenc dalának „It's a sin" sorát

Adri Ti nem tudjátok, mi a boldogságkeresés tízparancsolata. Most tanultam meg nemrég. Az van, hogy a legtöbb ember énképzete a testéhez kötődik.
Ica Mije?
Adri Énképzete.
Gajdar Úgyigen.
Adri Nem értetek ti semmit. Én meg olvasok. Mondom tovább.
Gajdar Jó.
Adri Amíg az ember csak a testével azonosítja magát, mindig bánkódni fog. De a bölcs ember nem kesereg.
József Nem hát.
Adri A bölcs ember tisztában van a valódi énjével.
József Úgy van.
Adri A valódi énnek semmi nem árthat. *(sírni kezd, de gyorsan abbahagyja)* A fizikai testen belüli mentális testet kell felismerni. De a mentális test még nem a valódi én.
Marika Az még nem, ja.
Adri A valódi én egy szellemi szikra, ami már azelőtt létezett, hogy felvettük fizikai testünk és elméink ruháit, sőt, már a kozmosz megteremtése előtt létezett, és annak megsemmisülése után is létezni fog. A Cosmo-lány bölcsessége, mentális ereje…
(abbahagyja) Hova mehetett?
Csend
ADRI Majdnem megöltétek.
Csend
ADRI Igaza volt.
JANCSI Hallgass el.
ADRI Nem néztétek ki belőle még a józani paraszti észt se. Más, mint mi.
JÓZSEF Az a baj.
Megdördül az ég
JÓZSEF A szél talán elfújja a legyeket.
Csend
GAJDAR Én szeretem apokaliptikus viharokat. És ha masszíroznak. Adri, tudsz masszírt?
ADRI Többé nincs kedvem nagyszabású maszszázshoz. Csak a Bozgorral volt.
GAJDAR Majd jön kedv Izlandban.
Csend
JÓZSEF Szabadalmaztatjuk a kenőcsverziót. Közös névre, konszenzusra.
ICA Miért közös névre? Miért nem a Jánoséra?
JÓZSEF Együtt vagyunk erősek.
JANCSI Lehet.
ICA Puha vagy, János. Mindig ez volt a bajod.
MARIKA Mindig puha voltál, Jancsi. Ez volt a baj.
József lassan Marikára néz, de nem szól semmit
JÓZSEF Az a legveszélyesebb, ha beférkőznek. Nagyvonalúan hagytuk elmenni a kis szarházit.
GAJDAR Mi vagyunk a nagyvonalú emberek.
Adri sírni kezd
ICA Te meg most már ne sírjál.
JANCSI Mindjárt esik.
Csend
JANCSI Ne félj, Adri. Lesz minden. Celebruha, wellness. Ha nem itt, akkor neked Izlandon.
ICA Be fog jönni a kenőcsbiznisz. Majd kitaláljuk a piárját.
JÓZSEF Majd együtt kitaláljuk.
ICA Lehetne a neve János-mannakrém. Rá kell írni, hogy: „Jó mindenre".
JÓZSEF A Jancsi neve nem kell rá. Nem különcködünk. Megcsináljuk anélkül is a szerencsét, ne szarjatok be. Most már magunk vagyunk, nem ugat bele senki. Most már jó. Így vagyunk erősek.
MARIKA Így.
Ahogy állnak, a tárolóból szar kezd csöpögni rájuk. Lassan sötét lesz

Ukkó (áldozószobor) 2008, szemből, vulkáni tufa, 27x17x15cm. Fotó: [base] 2009, Békéscsaba, Jankay Galéria

A gyönyörrel öldöklő öröm

Kovács András Ferenc: Sötét tus, néma tinta

A vázlat szónak a képzőművészetre vonatkoztatott jelentését az értelmező szótárak úgy határozzák meg, hogy az „valaminek csak a főbb vonásait feltüntető rajz”, míg a vázlatkönyv ugyanilyen természetű jelentése „keményfedelű, nagyobb, vastagabb vázlatfüzet”-et fed, amely értelemszerűen vázlatokat tartalmaz, illetve lapokat vázlatok készítésére.

Akár az ezekből az értelmezésekből levonható végső konzekvenciának is tekinthető egy költő általi sarkított megfogalmazás, miszerint a vázlatkönyv tulajdonképpen – egy könyv a feledésnek. De mivel ez a meghatározás Kovács András Ferenc új versgyűjteménye (*Sötét tus, néma tinta*) egyik darabjának a címe (*Egy könyv a feledésnek*), amely szinte kényszeríti az értelmezőt, hogy az egész, Vázlatkönyv, 2002–2009 alcímet viselő kötetet ennek prizmáján keresztül vizsgálja, azt mondhatjuk, hogy felül is írja ama költői kijelentést, hogy a szóban forgó vázlatkönyv egy könyv lenne a feledésnek...

Mert ez a költemény habár csak (?) azt sorolja fel, hogy mi minden „semmiséggel” van telítve a költő vázlatkönyve, például „rossz, hevenyészett, / Rontott rajzolatokkal, / Tört vonalakkal, / Tökéletes hibákkal”, mégis maga a világ van benne, mivel az is – a vers központjába lokalizált hasonlat értelme szerint – éppen ilyen „semmiséggel” van telítve.

KAF vázlatkönyvének „rajzolatai” tehát „földerengő dallamok”, „meg sem írott versek árnyai” tulajdonképpen, amelyek viszont döntés elé állítják magát a költőt, a létre-hívás, a teremtés vállalására szólítják fel úgymond, hogy mind-mind „ihasson fénnyel ömlő / Sötét tust, néma tintát.” A vers címe és az előbb idézett záró verssor közötti távolság nemcsak formailag nagy, de a befogott gondolati ív is figyelmet érdemel, hiszen míg a verscím az egész kötet alcímének a lehető legpontosabb olvasata, addig a záró verssornak kötetcímül való kiemelése magának a kötetnek az üzenetét összegzi. Ama „semmiségek”, „rontott rajzolatok”, illetve „földerengő dallamok”, amelyek a versgyűjteményt teszik ki, magát a világot s egyszersmind egy világlátást építenek fel. Olyan világlátást, amelynek formai elemeit a Kelet irodalma termelte ki, de amely nagy lehetőségeket kínált és kínál az európai, köztük a magyar irodalomnak is.

Kovács András Ferencet például a japán költészetnek talán legdominánsabb formája, a haiku „szólította meg”, s erre ő oly választ adott ezzel a kötettel, hogy bizonyíthassa: a mikro- és makrokozmoszt egységben láttató egy-egy „rajzolat” akár 17 szótagban is elkészíthető. Köztudott, hogy a japán irodalomban a költői formák végtelenül szűk korlátok között változhattak és fejlődhettek a századok során, s e szűk lehetőségeket kellett maximálisan kihasználni. Így történt, hogy a kis lehetőségek óriási gazdagságát hozták létre. A haikuról az is közismert, hogy gondolati mélység és lágyság jellemzi, s hogy klasszikus formáját Motsuo Basho tevékenysége révén nyerte el, aki költészete alapjául a

Vázlatkönyv, 2002–2009. Budapest, Magvető, 2009

természetet tette meg, programja pedig a változatlanság és frissesség volt, azaz a természet örök igazságát kell kifejeznie a haiku művelőjének élénk, friss módon.

KAF versei mind gondolati mélységgel, mind lágysággal jellemezhetők, s eleget tesznek a változatlanság és frissesség követelményeinek. A „vén hegy” lehet például a változatlanság megtestesítője s a „hajnali felhő” a frissességé, más szóval a mozdulatlanság és mozgás ellentétezi egymást a költői látomás szerint egy mindössze 17 szótagos nyelvi egység szűk keretei között, de e látomás tovább bővül a felhő megszemélyesítésével (hajtsd le fejed, zokogj), a két természeti elem bensőséges viszonyának felvázolásával (vén hegy vállára hajtja fejét a fel-

hő), s végül kiteljesedik ez a szinte kozmikusnak mondható „együttlét” egy személyes, az ember legbensőbb vágyának a kifejeződésével, a társ iránti gyöngéd odafordulást tételező hanggal, amelyet a verscímül választott szószerkezet (kedveséhez szól) foglal magában. Érzelmi mélység és lágyság jellemzi tehát a *Kedveséhez szól* című haikut:

Hajtsd le fejed vén
hegy vállára, zokogj friss,
Hajnali felhő!

A transzcendens megjelenítése érhető tetten egy másik haikuban, de ezt is oly érzékletesen teszi a költő, hogy megfeleljen az adott formával szembeni legfőbb követelményeknek. Az arc által megidézett ember és az ég jelölte világegyetem közti mérhetetlen távolságot a japán nyelven akikazénak mondott szél mint természeti elem hidalja át, illetve ez a szél a transzcendensnek az ember életében való jelenlétéről tanúskodik, mivelhogy mint valamely felsőbb lény keze érinti meg az ember arcát a költői látomás szerint:

Az **akikaze** –
arcodhoz ér az égből
valaki keze.
(Az őszi szél japánul)

A művészt, a költőt általában nem gátolják sem a tematikai, sem a formai kötöttségek, sőt ezek éppen a szabadság új lehetőségeinek felfedezésére, kipróbálására indítják. Így van ez KAF esetében is, aki tematikailag, az idegen műforma verskellékei tekintetében akár a hozzánk karnyújtásnyira lévő természeti elemeket is beépíti a távoli származású forma világába (például *Csíkszépvízi vázlatok, Kóborlások Chloéval*), a formai előírások s a verselés tekintetében meg a hagyománnyal való teljes szakítást is vállalja. A japán nyelv bizonyos tulajdonságai ugyanis az irodalmi formák alakulását is megszabták. Mondják, ragozó nyelv lévén a japán, nem teszi lehetővé a valamelyest is nem egyhangú rímelést s az időmértékes verselést sem, viszont kialakítható az ütemes verselés. Ezzel szemben a KAF által választott rövid műformákban (haiku, tanka) gyakori a verszenét szolgáló rím s az időmértékes periódusok és sorok. A két haiku alkotta *Légyhullás* például két hexameter („híven a szóhoz / igyekszem az isteni / semmibe hullni // hűtlen a szóhoz / is isteni semmibe / hullni igyekszem”), másutt pedig akár a teljes ötszótagos sorra is kiterjed a végrím, sőt belső rím is észlelhető a hosszú sorban:

Maszk, pamut-álca
Van arcán, s fejebúbján
Snassz hamutálca.
(Japán démontánc)

Az ütemhangsúly jelenlétét a japán versben különben egy székelymagyar nyelvzseni, Szentkatolnai Bálint Gábor már a 19. század végén megállapította, az *Erdélyi Múzeum*ban közölt, *Minő fajúak a japánok (nipponiak)?* című dolgozatában (1894), idézve egy általa Shang-haiban hallott japán dal szövegét (*Dso naku dso / Yokohama / Nagasaki hai!),* amelynek hangzása benne egyik ismert népdalunkat idézte fel: *Van neki, van / Karika gyűrűje,/ Barna szeretője.* A KAF haikuiban észlelhető ütemhangsúlyra pedig Balázs Imre József hívta fel a figyelmet. (*Irodalmi Jelen,* 2008. február)

A formai és tartalmi kötöttségekkel való szakítást vállalja KAF abban az esetben is, amikor szemlélődést, meditációt elindító leírás helyett például a Mozartot idéző borzongató, közismert történet elbeszélését, újramondását választja haiku-láncok keretében (*A megbízás, K. 626*), utalással még a *Requiem* egyes tételeire is.

Kosztolányi – akit gyakran idéz meg versben KAF – a tíz legszebb magyar szó közé nem sorolta ugyan a fény szavunkat, de a *Sötét tus, néma tinta* verseinek olvasója ezt is beválaszthatná ama tíz közé, könnyen kimutatható ugyanis, egyszerű szóstatisztikát végezve, hogy a szóban forgó kötetben a „látható sugárzó energia” neve a leggyakrabban, hetvenkétszer (!) előforduló, fontos szereppel felruházott szó, sok-sok szerkezetben és szóképben számtalan jelentést hordozva. Egy kis lírai formákat tartalmazó kötet esetében tétje lehet az ilyesfajta megfigyelésnek. Nyilván, egy ilyen eredmény csak abban az esetben lehet releváns, ha pontosan a szó és a szókép kerül fontos versteremtő szerepbe egy adott művön vagy könyvön belül. KAF vázlatkönyvét meg éppenséggel a telített szavakra – köztük természetesen a fény szóra – és az erős, szuggesztív szóképekre épülő „rajzolatok” sora tölti ki.

Ezek egyike már címében is hordja a fény szót (*Névtelenek fényei*), része a Kavafiszt idéző sorozatnak (*Változatok Kavafiszra*), következésképp magára a költőlétre és a költészetre reflektál benne a költő. Maga a vers, amely egy metaforikus komplex képpel indul, két egyenlő részre tagolódik. Az első a költő-szerepből adódó kihívásokra, próbatételekre utal („Névtelenek fényei / égnek néma szeszekben,/ kocsmamocsokban,/ rossz hírű negyedekben,/ utcamorajban –), a második pedig egyfajta költészet-képet vázol, olyat amelynek fő attribútumát a „gyönyörrel öldöklő öröm”-ben jelöli ki költőnk, a vers teljes második részét idézve, eképpen: „mindig itt köt ki minden / költészet, álom, üzérkedés, gyönyörrel / öldöklő öröm.”

Más versek címébe is beépül a fény szó (*Kilépés a fénybe, Fény, arany, korom*), mégsem lehetne egyértelműen kijelenteni, hogy derűs líra úgymond, amit ebben a kötetben olvashatunk. Már csak abból kiindulva sem, hogy a költészetet mint „gyönyörrel öldöklő öröm”-öt értelmezi a költő, illetve hogy elégikus hangulat jellemez nem egy verset. A Dsidát idéző *Kóborlások Chloéval* címűben maga a fény szó is olyan szerkezetben fordul elő, amely az elmúlásra utal: „hideg, ernyedt fény remeg.” Persze, a költői játéknak és kísérletnek, a virtuóz ritmikának és rímeknek, valamint a kötött műformák fellazításának (a haiku mellett a szonettnek például) számtalan esetével találkozni. KAF mintegy ezáltal is bővíti a versbeszéd regiszterét, sőt frissíti a lírai érzékenységet. Egyik verse mottójáért Kosztolányihoz fordult, az ő figyelmeztetését idézi ezzel kapcsolatban: „Mi fáradtabbak vagyunk. Érzékszerveink sok ősi ingerre teljesen eltompultak. Hasonlítunk a dohányos emberhez, aki fátyolosabban lát, s alig érez már szagot és ízt.” Egy jelenséget tett szóvá Kosztolányi 1933-ban, a modern európai költő lírai érzékenységének az eltompulását, de amire felszólít, az mindenkor időszerű lehet. Kovács András Ferenc szerint ez az „újat, másabbat, jobbat” (*Határ, idő, napló*) igénye lenne...

Holofon és emlékezés-automata

Hizsnyai Zoltán: Ének. Versek, 2001–2009

Hizsnyai Zoltán új kötete sok tekintetben meglepi majd az olvasót. Először talán nyelvi arroganciájával, mely elsősorban a nyelv terheléspróbáját kísérli meg elvégezni olykor radikális elburjánzások mentén, melyek metaforák, metonímiák szövevényes televényét eredményezik, s a leginkább valamiféle neobarokk tendenciákat idéznek. Például: „Hagytam, tapsolja szét / arcom a dús setét, / s bolyhossá tépázott alakomat is / maszatolja el a behorpadt köbméterek / pudvás televényén.” Szinte önnön energiái vetik szét ezt a versszakot, s kérdés, érdemes-e elemeire lebontani, vagy célszerűbb-e egyszerűen csak sodródni az árral valamiféle zenei gyökerű szöveghangzás felé, melyhez az értelemtulajdonítás játéka csupán afféle járulék, mint barokk áriához a szöveg? Ezzel a dilemmával elengedhetetlenül szembesül majd az olvasó, s alighanem úgy jár jobban, ha enged a csábításnak, ha hagyja, hogy ezek a zavarbeejtő pontok váratlanul látható csillagképpé álljanak össze.

Kétségtelen, hogy a kortárs líra egynémely vonulata ma már radikálisan mellőzi a metaforát, azt a szóképet, melyet a barokk tett a költészet motorjává, s mely a barokk elméleti traktátusok sorozatának fő nyelvanatómiai teátruma lett. Emanuele Tesauro Arisztotelészi messzelátójában például egyenesen így fogalmaz: „...a metafora a legszellemesebb és legelmésebb, a legkülönösebb és legcsodálatosabb, a legnyájasabb és legkedvesebb, a legtermékenyebb és legékesszólóbb szülötte az emberi értelemnek.” A legek legje Hizsnyai Zoltánnál is ez a szókép, illetve kiterjedtebb válfaja, maga a vemhes hasonlat, melyből a metafora szintén kinyerhető. Amikor egy lány hangja „akár / jégcsapok fésűfogán végighúzott lábszárcsont, / leheletéből a zúzmara serkéi rakódtak a hajamra, / fogai közül bárányhús-inak gyökérzete lógott”, az olvasó kénytelen kézbe venni a jó öreg arisztotelészi messzelátót, elnézni a távolba, és eltűnődni a cicerói maximán, miszerint ha a metafora olyan öltözet, melyet szükségből találtak ki, de gálára is jó, igaz-e mindez megfordítva is? „S én, mint egy repedezett samottú, áttüzesedett kazán, / a tyúktetűtől eleven porba léptem”, folytatódik a vers, folytatódik a kaland, ragyog és virgonckodik egy technika, mely a költő-ékszerészek máig legféltettebb titkos terepén mozog.

Hizsnyai nyilvánvalóan sokat köszönhet a szürrealizmus örökségének, ráadásul utóbbi köteteiben a szürrealizmusra jellemző írástechnikát alkalmazva veti papírra mintegy rövidítve, kipárlatolva korábbi köteteit, vagyis afféle nosztalgikus emlékezéspróbaként jelennek meg eredeti szövegkörnyezetükből átkerült elemek új kontextusban. Így kerül be például mintegy stigmának *A stigma ártere* című összegző versbe az egykor *A stigma krátere* című kötet szürrealista lexikonszócikkei közt szereplő kétsoros versszak: „Az ujj egy olyan harangnak a nyelve, / mely a tapintás ízét visszhangozza”. A múlt foszlányos megidézése valamiféle emlékezés-automatát indít be, mely egy idő után összefüggéseket is teremt a megidézett elemek között.

Kalligram, Pozsony, 2010

S miközben kicsiben modellálja az egykori nagyot, pontosan kijelöli azokat az olvasói emlékeket is, melyek mentén Hizsnyai költészete állandó folyamatában követhető nyomon. Ez a breviárium-technika érzésem szerint sokszor közelebb áll a zenei allúziótechnikához, mint az irodalmi önintertextualitás, vagy önmontázstechnika bevett eljárásaihoz.

A kötet központi eleme a *Három szonettkoszorú* című nagyciklus, mely a kötetcím ambivalenciáját is egyértelműen magyarázza: az Ének szó én-ekként való értelmezésére gondolok. A Parti Nagy Lajos, József Attila és Ady Endre egy-egy szonettjét mesterszonettként kezelő sorozat három maszk felvételét is jelenti, énekük az én-ek megszólalása egy médium-énen keresztül, de a potenciális én belakhatósága, terheléspróbája, otthonosságának feltérképezése eleve Hizsnyai költészetének egyik sa-

(Pozsony, 1973) – Dunaszerdahely

játsága. Kétségtelenül az én-ek felhalmozása kettős irányú tendenciákat sejtet: vagy az egységesnek beállított én szétbomlását a létezés szimultán szövegbirodalmában, vagy épp a stabilizálható én, illetve a hozzá rendelhető hamisíthatatlan hang hiányát. Régi korok költészetében az én növekedett, egységbe torkollott, retorikai értelemben egy koherens narratívát teremtett, s épp ellenkező módon a mai megfontolásokkal, épp a feloldódás ellen küzdött. Itt és most nem pusztán a nyelv által működtetett világokról van szó, amennyiben csak ezt tapasztalnánk meg, elég hamar kimerülne a mű **érdekleti** ereje: kidolgozott identitásokra van szükségünk, melyek sajátos létesztétikát sugároznak maguk köré, mondhatni arra, hogy az én-ekre bomlást valamiféle (jobb híján írom ezt) epikai szélességbe, narratívába tudjuk ágyazni.

A József Attila-koszorú *A Kozmosz éneke* című szonettkoszorú mesterszonettjére komponált újabb szonettkoszorú, vagyis egy tökéletes újraírás, egy lelet jellegű gesztus, mely a József Attila-korpusz potenciális elemeként is funkcionálhatna, variánsként léphetne a régi helyére. Ami azonban ettől az integrációtól visszatartja a szövegkonglomerátumot, az részint Hizsnyai verstani „gondatlansága" a jambusok kezelésében, részint a József Attila-biográfiára való ráolvasás kitartó igénye. Úgy idézi meg a kozmoszt, hogy a megidézett szövegvilág genézise, utóélete és emberi szemmel belátható örökkévalósága is megjelenjen benne. A Parti Nagy-koszorú kiemelt helyet küzd ki magának a kötetben, mivel „nyelve", mely bizonyos értelemben egy hasonlíthatatlanul önazonos nyelv imitációs kelléktára, a kötet sok pontján bukkan fel ismét.

A *Szerenád tangaharmónikára* című vers mintha épp a Parti Nagy-féle nyelvjátékos attitűd valamiféle klasszicizálása lenne, ám paradox módon ez a klasszicizálás mintha ellenpontként vulgarizálódással is együtt járna, hiszen a szöveg beszélője nyilvánvalóan egy önmaga nyelvi humorába és helyenként hevenyészetten popos, mégis agresszív nőfűző retorikájába élvezettel belekábuló „világfi", aki a nyelvi poénok keresettségében tombolja ki magát, miközben a szövegelés agresszivitása akaratlanul is felfedi léte üresség: „mit chatlesz-kotlasz kapd alád a sezlont / lovagolj meg mint díszzsoké a lemezt / hagyd a tuningot és dobd el a teflont / tölts le tövig ha leszáll az esemest". A szerenád műfaját – hasonlóképpen annak nyelvi karakteréhez – szintén kitágítja ez az eljárás: az intimitás gyöngédsége helyett az alig rejtett agresszív sürgetés imperatívusza uralja, a beszéd tehát egy látszatműfaj konvencióin át érvényesül, s a verset ez emeli meg: ez a polarizálós technika a szembeszegülések egymást létrehívó feszültségében teljesedik ki. A *Szerenád egy ciklámen alsóneműhöz* című szövegben látványosan ötvöződik a halmozottan barokkos kifejezőkészség a nyelvi humor analitikus karakterével: „alkonyveresen áradnak a versek / s deres csípőm úgy járja át az áram / mintha céklából hevenyészett serleg / ringatott volna derék kreoljában". A szerenád Hizsnyai felfogásában radikális szexuálmetaforákban tobzódó műforma, mely már csak megidézi a műfaj eredeti alakzatait, hiszen Gounod óta világos, hogy csupán ironikus-parodisztikus lehet, mert látszat jámborságában az ördög praktikái lakoznak. A Szerenád nagymosáskor a szerenádtiptichon legjobb darabja, s ez nem pusztán hagyományosabb dalszerűségének és leheletfinom áttekinthetőségének köszönhető, de sokkal inkább annak az érzékiségnek, mely a szavak zenéjéből árad: itt nem pusztán a célozgatások vágykivetülései telítődnek szexuális töltettel, hanem maga a szövegzene sugározza szét a zene erotikáját. Ez az erotika elviseli, sőt pártolja a rímek kiszámíthatóságát (kancsók – kan csók) éppúgy, mint kiszámíthatatlan radikalizmusát (flashek – lesnek), s ez a váltakozó engedékenység és dacolás folyamatosan élettel telíti meg a szöveget.

Hizsnyai Zoltán korábban is sikeresen kísérletezett az elméleti vagy értelmezői nyelv regiszterének beemelésével a költészetébe. A *Látszanék szemével* című költemény Vida Gergely egy verses Fragonardkép-elemzésének elemzése, melyben vígan vegyül a rokokó erotikára jellemző célozgatásos technika végletes felerősítése az irodalomelmélet közhelyterminusaival („értelmezéshorizont", „szubsztancia", „metafizika"). Ez utóbbi a tudós alapállás látszatosságát tartja fenn, hogy az előbbi jelenség mindig kellőképpen sarkítva és magabiztosan kikezdhesse azt. Ez a regiszterkeverő technika polarizáción alapszik, s működőképessége abban rejlik, hogy meg tudja-e kellő módon célozni a rokokó báj kívánalmait. A bájos mint minőség meglehetősen rózsaszín karakterű, de amilyen könnyen kikezdhető, épp olyan nehéz elérni, hogy a destrukció kövesse megcsúfolt tárgya genézisének útját a maga ellenregiszterében. Magyarán: csak azt lehet jól leépíteni, amit az ember maga is képes lenne felépíteni, hiszen ebben az esetben a leépítés is önmagában véve építés. És ezt a vers szerzője is tudja, amikor olyan rokokó képeket alkot, mint például „fodrok közt dagadó combok / csacskán csemcsegő epicentrumába" vagy „amortizálódott amorettek", „akik mohával felvert ércből pislognak a léha bajkeverőre". A „korszakos punci vizuális ándungja" ebben az ellenírásban nyeri el méltóságát Hizsnyai eredendően parodisztikus szöveguniverzumán belül.

Az Én-ek közül kihagyhatatlan Tsúszó Sándor egója, mely *A menekülő holofon* című versben idéződik meg a leglátványosabban: Tsúszóban Hizsnyai egykor valóban az emberi emlékezet egy formájának tudatmodelljét alkotta meg, melynek része önnön identitása is, s másoké ugyanúgy. Tsúszó nem csupán egy alteregó, hanem az alteregóság általános modellje: árnyas és árnyalt jelenléte egy olyan allúziórendszert sugalmaz, mely lényegében nincs is, mégis érezhetően jelen van. Mintha egyes Hizsnyai-versek Tsúszó-szövegek lennének, és mintha egyes Tsúszó-szövegek Hizsnyaiba tsúsznának át: az elmosódás és az elmosódottság jelenléte tudatosan gerjesztett folyamat. Ez a Tsúszóval jelölt léttér mintha Hizsnyai legvonzóbb mozgástere lenne: mintha az egykor Tsúszónak adott nyelv hatalmasodna el saját énjén, mintha átadná alakmásának a terepet, mintha Túszó írná Hizsnyai verseit.

A kötet legutolsó hosszúverse, az *Ének* című opusz a kötet legjobb darabja: sajátos keverékisége egy verses regény kihívásait rejti magában, ráadásul sűrítettsége sokkal elviselhetőbb és kitárulkozóbb, mint az „esszencialista" nyitóversé. Mintha a vers keletkezésének spontaneitását látnánk: a kommentárok, a széljegyzetek, a közbeiktatott mellékszólamok a szimultán térészlelés benyomását keltik, hologramszerűen rendelik egymás mellé a sokszor összefüggéstelennek ható történéseket, hogy e térképzet révén immunissá tegyék a nyelvet a kifejezés kényszereivel szemben, s rávegyék önmaga intim feltárulkozására. A szöveg mint eleven, mozgó, pulzáló organizmus itt kavargó egységességet teremt: még akkor is, ha lételeme az irányvesztéses szétáradás, mely a szinkronikus létélmény szimulációjával hatásosan téveszti meg olvasóját. Hizsnyai szövege önéletrajzi foszlányok, egy családi tragédia mentén szerveződik, melyet egy hosszan kitartott orgonapontra emlékeztetően vesznek körbe különféle vokális és egyéb akusztikus elemek.

Hizsnyai Zoltán láthatóan nagy kompozíciókban gondolkodik, melyek lírai kidolgozottsága radikálisan aprólékos, epikai töltete azonban gyakorta halovány: a vers ereje tehát azon áll vagy bukik, mennyire vagyunk fogékonyak a lírai megnyilvánulások közti rokon- és ellenszenvek egységgé olvasására.

Kondor I., 1991-1992. karton, olaj 120x50cm. Fotó: [base] 2009. Békéscsaba, Jankay Galéria

▶ DARVASI FERENC

„Őrület, őrület, de van benne rendszer…”

Egressy Zoltán: Most érsz mellé. Történetek esernyő nélkül

Vázlatkönyv, 2002–2009. Budapest, Magvető, 2009

Egressy Zoltán novellái egy rugóra járnak – ez a *Most érsz mellé* első darabjait olvasva rögtön nyilvánvalóvá válik. A szám szerint tizenhét történet telis tele van ismétlődő témákkal, motívumokkal, szerencsére azonban a szövegek nem csak együtt, hanem önállóan is megállják a helyüket. Nemcsak a témák, motívumok bukkannak újra és újra elő, hanem a szereplők is – ez még szorosabbra szövi a hálót az írások közt. A hősök több okból is különleges karakterek. Például a narrációs technika miatt: mindegy, hogy éppen egyes szám első vagy harmadik személyben mesél az elbeszélő, a legtöbb esetben még azt is nehéz rekonstruálni az alapinformációk hiányában: kiről szól a történet, ki beszél és kihez? A szövegek címzettje gyakran valamilyen egyes szám második személyben megszólított alak – hogy aztán kiderüljön, igazából nincs is címzett, nincs hallgatóság, hanem egy belső monológot követhetünk. Bizonyos esetekben pedig az, aki előadja a históriát, nem is ember: az *Apá*ban a Hold, a *Jössz, mint az élet*ben az őrangyal osztja meg velünk a gondolatait (angyal elbeszélőként és szereplői pozícióban is feltűnik itt, utóbbiként az *Erdő*ben).

Egressy hősei enigmatikusak, nem-átlagosak. Alig tudunk meg róluk néhány konkrétumot, viselkedésük és lelki alkatuk is különleges. Általában a belső világukban reménytelenül elveszett, becsavarodott, bolond(os), mániákus figurák, akiket mind valamilyen rögeszme űz, hajt előre. Legtöbbször a szerelem rabjai, legyen szó akár egy régi vagy egy új kapcsolatról, pontosabban: annak tönkremeneteléről. A szerző iróniával párosítja az érzelmességet, hogy a végeredmény – az egyik szereplőjének a szókapcsolatával élve – ne legyen „lófasz szappanopera”. Szükség is van erre, mert az elbeszélések olykor tényleg a giccshatárt ostromolják, már-már szentimentálisak: ilyen a *Tátorján* a történet végi romantikus gyilkossággal és öngyilkossággal; vagy az *I hold you tight*, melynek szerelmi históriájában egy fiú és egy lány a másikat nem is ismerve, de valami belső megérzésnek, sugalmazásnak engedelmeskedve keresik egymást. Az érzelmek ráadásul sohasem csillapodnak le teljesen, az idő nem old meg semmit: a *Záróvonal*ban 30, a *Tátorján*ban 40 év sem elegendő elfeledni a múltat.

És ha már itt tartunk: a *Most érsz mellé* egyik kulcsmotívuma a felejtés, illetve: az arra való képtelenség. Itt senki nem képes túltenni magát az emlékeken, s az azokat kísérő bűntudaton, lelkiismeret-furdaláson. Majd’ mindenki a múltja elől menekül. Így tesz már a kötetet nyitó *Erdő* elbeszélő-hőse is, aki nyugtalanságában egy amolyan dantei erdőbe veti be magát (az erdő motívuma később is vissza-visszatér, akár a Holdé vagy az álomé), miközben a megoldatlan szerelmi életén töpreng. Nem különb a *Simona hazavisz bármikor* hősnője sem, aki a csalódások emlékétől menekülve ad hoc jelleggel lemegy a Fekete-tengerhez, hogy aztán ott bevallja: „fogalmam sincs, miért jöttem ide”. Számtalan ilyen útról, céltalan nyaralásról vagy éjszakai autózásról olvashatunk, melyek nyilvánvalóan mind az eltévelyedés metaforájául szolgálnak.

Gödörbe került életek, tragédiák uralják ezt a prózavilágot. És erőszakos cselekedetek: egészen bizarr a *Táncoltass*, melynek virágárus hölgyéről csak a végére derül ki: már három férfit tett el láb alól és temetett el kertjében. De *A város ilyenkor már részeg*, a *Tátorján* és a *Most örülök neked* is gyilkossággal és\vagy öngyilkossággal végződik. Sok a félbolond, vagy az őrült címkét is kiérdemlő szereplő. Ezek a figurák eleve fogékonyak erre a témára, érdekli őket az elmehábo-rodottság mibenléte. A *Táncoltass* hőse a bomlott elme természetével foglalkozó könyvet olvas, a *Most örülök neked* egyik passzusa meg imígyen szól: „Ezen gondolkodott egész nap, az *Ördögök*ön, hogy mibe is roppant bele a főhős, megfogható-e pszichológiailag az a pont, ahol elég valamiből, a szégyen, a lelkiismeret-furdalás gyűri-e le az embert vagy valami más”. A szereplők módosult tudatállapota teszi lehetővé a gond nélküli átjárást a reális(nak tűnő) és az irreális, a valós(zerű) és a képzeletbeli között.

Magyarázatra szorul a könyv kissé talányos címadása is. A főcím utalhat a novelláknak arra a már említett sajátosságára, hogy szép lassan összeérnek, egymásba fonódnak, de persze azokra a szövegeken belüli konkrét szituációkra is, amikor a szerelmét hajszoló alak szembetalálkozik imádottjával és – ami ezzel azonos – lelki nyomorba döntőjével az utcán. A tudatos felépítést, profi szerkesztést látva nem lehet véletlen, hogy egy olyan könyvben, ahol a szerelmesek egymás nélkül, társtalanul bolyonganak a világban, éppen a 9., tehát a kötet közepén elhelyezett történetben esik meg végre a találkozás. Az alcím pedig a kilátástalanságot sugalló, folyamatosan hulló esőre, valamint a szereplők elesettségére, védtelenségére utal – lásd a *Permet* egyik mondatát: „Mióta Éva elhagyott, nekem nincs esernyőm”.

De a felvázoltakon túl is érdemes még egy keveset beszélni a *Most érsz mellé* szerkezetéről. Ha sorban olvassuk a történeteket – és ebben az esetben érdemes így tennünk , előbb csak az tűnik fel, hogy többnyire ugyanazokra a témákra, motívumokra épülnek a novellák. Aztán az utolsókba vissza-visszaszivárognak a korábbi elbeszélések alakjai is. És ha már fentebb is eljátszottam a számokkal (a kötet közepére helyezett találkozás kapcsán): az sem tűnik véletlenszerűnek, hogy éppen a tizenharmadik írás, a *Mi lesz a betegségem?* az, ahol a főszereplő – aki tulajdonképpen maga az ördög –, miközben mintha ugyanazt a könyvet olvasná, mint mi, így gondolkodik el: „ha igazán jó csávó lenne az író, összebonyolítaná a szereplőket valahogy (…) vissza kellene hoznia néhány motívumot, tárgyakat, embereket, egy autót például és pár mellékszereplőt, találkozzanak egymással egy másik sztoriban…”. És aztán – mintha a *Most érsz mellé* az ördög vágyai szerinti írásokat tartalmazna, vagy mintha az alkotás tevékenysége a sátántól való tevékenység lenne – ez a „kérés” meghallgatásra talál. A *Permet*ben felbukkan a *Záróvonal* Vertesz Abája, a *Csóksemmi* tengerésze; de az *Ez a ruha nem tetszik*, a *Most örülök neked* és az *I hold you tight* is tele van más és más perspektívából feltüntetett, vissza-visszatérő alakokkal. Egressy Zoltánt eddig alapvetően drámaíróként könyveltük el, de a remekül szerkesztett, valóban egységes kötetként funkcionáló *Most érsz mellé* azt bizonyítja, hogy novellistaként is komolyan kell vennünk őt.

Kakukktalanítás, performansz dokumentáció, 9X13,5 cm, Fony Kisképek Fesztiválja (fotó: Nagy Zopán) 1999

▶ FAZEKAS IBOLYA

Egy diszkréten alkotó örömei

Halmai Tamás: Versnyelvtanok; Közelítések, távlatok; Isteni fény, emberi lény

(Mohács, 1984) – Lánycsók

Halmai Tamásnak 2008-ban két esszékötete is megjelent, amelyek az elmúlt bő évtized dolgos kritikusi munkájának eredményei. A *Versnyelvtanok* darabjai a kortárs lírának egy-egy figyelemre méltó versét elemzik. A kötet *Elöljáróján*… kiderül, hogy a 25 elemzett műalkotás nem kíván az olvasónak áttekintést nyújtani az élő irodalomról, hisz azok megkerülhetetlenül „versnyelvi és világképi vonzalmak” révén – írja maga a szerző – kerültek kiválasztásra. A szövegek megírásának, megformálásnak kevésbé a teljesség igénye volt az ösztönző ereje, hanem az értelmezéseken keresztül – a laikus olvasók számára hasznosabb cél – „a modern és a posztmodern versnyelvek közelebb hozása”. A kritikai megközelítés tehát kevésbé áll az esszékötet szándékában, sokkal inkább a kortárs irodalom megértése és megértetése, olvasása és olvasásra késztetése.

Kijelenthető, hogy az irodalom mint szívügy az egész Halmai-munkásságot áthatja. És ez az emocionális töltet ott lebeg az írások felett. A mottókban, a hivatkozásokban, a poétikai ismeret elmélyültségében, az egyes költemények recepciótörténetében való jártasságában, mindabban, ahogyan és amire támaszkodik a szerző. Összességében a szakmai felkészültség az ismérve egy jó kritikusnak, amellyel leginkább az irodalom ügyét szolgálhatja, és ez messzemenőkig érvényes Halmai Tamásra.

Mely alkotók munkái képezik az esszék tárgyait? Színes a paletta. Ellentétes poétikák, ellentétes világképek találkoznak. A kritikusi szempont nincs elkötelezve egy versnyelv iránt sem. Petri György kevésbé ismert alkotásának elemzésével nyit a kötet majd már a kortárs recepció által korszakosnak ítélt életművek – Kovács András Ferenc, Parti Nagy Lajos, Vasadi Péter, Tóth Krisztina, Oravecz Imre, Bertók László – egyes darabjai ugyanúgy górcső alá vettetnek, mint a kevésbé recipiáltak – Balogh Robert, Czigány György, Balla Zsófia, Szakács Eszter. És vannak persze köztes állapotúak is, amelyek gazdagabb recepcióra lennének érdemesek, ugyanakkor mélyen jelen vannak az irodalmi köztudatban: Vörös István, Kalász Márton, Győrffy Ákos stb. Ezért indokolatlan a szerzői mentegetőzés a kötet bevezető szövegében, hisz egy vékonyka esszékötettől nem várhatjuk el, hogy teljes képet nyújtson a kortárs magyar irodalomról, annak gazdag sokféleségét azonban reprezentálni tudja, aminek a kötet – amint a fenti szerzői nevek is igazolják – eleget is tesz. Az esszékötet címe is erre a poétikai sokszínűségre utalhat.

Halmai hagyományos és modern-posztmodern elemzési eljárásokat is alkalmaz szövegeiben. Megfelelően vegyíti a régi és az új megközelítési módokat. Így a sokszor ódivatúnak tűnő alapos verstani megfigyelések – amelyek általában az esszék első bekezdéseiben szerepelnek – az értelmezés ugyanolyan lényeges elemei, mint a tartalmi – nyelvközpontú – szempontú meglátások. Sőt a formai vizsgálódások hitelesítik, megokolják az interpretáció irányait. Egy olyan szemléletről van szó, amely szerint egy alkaioszi sor más értelmezés felé terelhet, mint egy adoniszi. Ezért is termékeny és gazdag értelmezési világba kalauzolnak a Halmai-esszék. Többször tesz számszimbolikai kijelentéseket is a kritikus a művek kapcsán. A mennyiségi összefüggések (sorok, mondatok stb. száma), ha nem is írói tudatosság által írják bele magukat a költeményekbe, de mégis ott vannak megalkotva a maguk észrevétlen viszonyait, melyek a ritmusra, rímekre, szintaktikára vannak hatással, amelyek már olvasói érzékelésre várnak. Ezekkel az értelmezési felületekkel is él a kritikus.

Érzékeny kritikusi jellemre vall, ahogyan a műalkotások apró, észrevétlen elemeit, melyek akart vagy akaratlan párbeszédet létesítenek az irodalmi hagyománnyal, felfedezi, és általuk tágabb értelmezési horizontba helyezi őket. Szemmel tartja, hogy az egyes témák korábbi feldolgozásaival szemben a tárgyalt mű milyen új eszközökkel tud újat és mást mondani az olvasónak.

A kimért, jól felépített, feszes szövegstruktúra társul szakmai higgadtsággal. Az esszék szigorú elemzői hidegvérről tanúskodnak. Hidegvér alatt értem azt a fegyelmezett modort és szövegformálást, amelyet az elemzés mint műfaj megkövetel. Nem kalandozik el egyes értelmezői ötletek mentén, hanem sorra érinti az adott versszöveg által kínált megközelítési módokat - rövid lényegszerű értékelése az életműnek majd sűrített elbeszélése az adott költemény tartalmának, rím- és ritmusvizsgálata, cím és szöveg viszonya, kompozíció, a recepció jellegzetes textusaira való hivatkozás és reflektálás, intertextualitás, önrefencialitás jelenléte. Ezek a jellegzetes szempontok, amelyek a versszövegek olvasásának hozzáférési útjai Halmainál. Íme egy rövid példa Bertók László *Most* című elemzésének kapcsán:

„…önfelszámoló versbeszéd a *Most*: saját kudarcáról, a gyászról való autentikus beszéd keresésének eredménytelenségéről ad számot. (…) Amely itt legalább két összetevőn múlik: a forma artisztikus kidolgozott zártságán és a katalogizáló beszéd látszólagos szenvtelenségén.

A címet egyetlen szó, a verset egyetlen mondat alkotja. A tíz sort páros rímek (többségükben egyszerű asszonáncok) fűzik egybe; a jambusok ugyancsak a keresetlenség és a közvetlenség benyomását kelthetik.”

Jellegadó modalitása e kritikai munkásságnak a kérdezés. A kérdésfelvetés már önmagában hermeneutikai eredményt jelent. („a megértett jeleknél lényegesebb a kérdezés folytonossága” – hivatkozik maga a szerző Mártonffy Marcellre az *Isteni fény, emberi lény* kötetébe sorolt írásában). Hisz egy műalkotás értelmezési vakfoltjait nemcsak a válaszok tölthetik be, hanem a jól és jó helyen feltett kérdések is. A kritikus felismeri azt a határt, amikor már magára a kérdezésre kell hagyatkoznia vagy pedig a felelet megfogalmazását magára az olvasóra hagynia. Ő maga írja egy helyen: „Talán nem kell minden kérdést *kiszolgáltatni* a válaszoknak.” Műfaj és beszédmód szerencsés találkozását köszönthetjük az írásokban, amely alapvetően a nem autoriter kritikai pozíciójú szövegformálást engedi meg.

A 25 elemzés végén még mindig válasz nélkül kong az elmélkedő záródarabban a kérdés – „Mi a vers?”. Hogy a válaszról újból lemaradtunk, nem a szerző hibája – a munka méltón megállta a helyét –, a kérdés mélységével van a baj.

Az elemzésre kerülő versek kéziratai zárják a könyvet – e sorok írója töredelmesen bevallja, hogy nagyszerű ötletnek tartja – mintegy jelenvalóvá téve az olvasónak azt, ami valóban jelenvaló, az élő magyar irodalmat.

A *Közelítések, távlatok* kötet írásait sokkal inkább az értelmezés-értékelés mint az elemzés-értelmezés kettőse működteti. Amíg a korábban tárgyalt esszék előnyére könyvelhettük el, hogy az interpretáció és a szöveg fókuszált elemzése elsődleges a kritikai szólamokkal szemben, addig ezeknek jótékony erejévé válik, úgy hogy a hermeneutikai dikció alkalmasan támasztja alá a bírálatokat. És ennél a pontnál nem hallgathatjuk el, hogy a szakértelemmel megfogalmazott interpretációs argumentációk – amelyek jellemzően más szövegekkel, hivatkozásokkal támogatottak –, a tárgytól való megfelelő távolság, amely az objektív ítéletalkotás kritériuma és eredményezője, a Halmai-szövegeket a kritikusi nyilvánosság egyik színfoltjává avatja. Kevés az a szerző, aki olyan precíz pontossággal találja el mind szövegszerkezeti arányokban, mind a stilisztika szintjén az elismerés és bírálat ilyen fokú és minőségű egyensúlyát, amely mindenekelőtt a szigorú elfogulatlanság üdvös hatása, ha olykor más véleményekkel szembe is kell helyezkedjen.

Eklatáns példa erre Esterházy Péter *A szabadság nehéz mámora* című, 1996–2003 közt született publicisztikai írásainak gyűjteményes kötetéről szóló kritika, amely az általános laudációkkal szemben – amelyek nagyban Esterházy szépírói korszakosságának árnyékában születtek – tárgyilagos nézőpontból indul ki. Szilasi László ÉS-ben közölt recenziója - melyre Halmai maga is hivatkozik - így indít a kötetről beszélve: „Olvasói történetem ugyanis úgy alakult, annyira fontos szerepet játszott és játszik benne az Esterházy-életmű, hogy a szerző új könyvét (*A szabadság nehéz mámora* – F. I. D.) alighanem akkor is kitűnőnek tartanám, ha nem lenne az. Szűk, interpretatív értelemben véve ezt a jelenséget nevezzük irodalmi kultusznak.” – a nézőpont pimasz feltárása inkább tűnik túljátszott fogásnak, mint szerencsés felütésnek, ha szakmai ítéletalkotásról van szó. Halmai ezzel szemben a szertelen modort, nézőpontot igyekszik elkerülni: a cím „melynek patetikus nehézkességétől, fogalmi túlkomponáltságától némi megelőlegezett jóindulattal tudunk csak eltekinteni” vagy máshol „A szerzőközpontúság gyakori radikalizálása a szöveg szándéka ellenére is hol már-már dehonesztálóan illetlen…” – a nem épp dicsérő szavak mellett, olyan kijelentések, mint „Esterházy írásai tudnak a legtöbbet a nyelvről.” – egyensúlyában igyekszik a kötetet ott elhelyezni, ahol érdeme szerint helye van. És így tesz a többi tárgyalt darabbal is.

Nap Kiadó

A *Közelítések, távlatok* öt nagyobb egységbe sorolja az 1998–2006 közt született írásokat. Az *(esszék)* nagyobbrészt fiatalkori szövegek, amelyekben figyelemreméltó felvetések, ötletes témák bontakoznak ki. Ilyen például, amikor Kosztolányi Dezső és Szittya Attila Bendegúz egy-egy költeményét példás iskolai dolgozatba illően elemzi. Kosztolányi *Őszi reggeli*je esztétikai kvalitásban messze alul marad a felvázolt elemzés szerint Szittya – *Én mint nemesi sarj* című műalkotásától. Mit akar szemléltetni, mire ébredt rá az akkoriban 27 éves, irodalmári pályafutása elején járó kritikus? Azt, hogy a kritika maga is retorika, és ha a retorika a nyelv formá-

lásának „művészete”, akkor csak az érvelés erősségén, a nyelvi alakítás képességén múlik, hogy valami jó vagy rossz alkotásnak ítéltetik: „ugyanaz a nyelvi-poétikai mozzanat vagy mozzanatsor az értelmezés mikéntje szerint föltűnhet pozitív vagy negatív minőségben is.” Ugyanakkor arra is rámutat, hogy az esztétikai tapasztalat elsődleges találkozása a művel, azaz a megértés „tulajdonképpen előlegezi… az értelmezés …munkáját” és ezáltal annak „kritikai irányát, ítélkező hangsúlyait” is.

A legterjedelmesebb immár tanulmányszámba vehető és egyben az egyik legkorábbi Halmai-írás a kötetben Kosztolányi kései lírájának nyolc jelentős darabjával foglalkozik. Az elemzésnek túl széttartó, interpretációnak nem elég alapos szöveg nyelvi megformáltsága sem olyan szintű, mint amit a későbbiekben megszoktunk az írótól. Ugyan a tanulmány tagolása már nem lehet ennél célratörőbb, mégis hiányzik a mondandó koncentráltsága, talán a tiszta gondolat is. A mondatszerkezetek túlkomponáltsága és az egyes elemzési „ötletek”, apró „felfedezések” felvetése miatt elveszik a közlendő. Szerencsés volna átdolgozni, újra- és továbbírni, mert a téma bővebb terjedelmet követel, és a meglátások megérdemelnék az egyértelműbb rájuk mutatást.

A *(lírakritikák)* és *(prózakritikák)* címmel jelzett egységek nagyszerű írásokat vonultatnak fel. Halmai értelmezi a tárgyalt köteteket kortárs alkotóktól – kivételt képez Szerb Antal *Szerelem a palackban* novelláskötete – az irodalmi hagyomány és az életmű kontextusában egyaránt. Meglát, feltár, kitekint, összefüggésbe hoz. Értelmez többféleképpen, értékel megvesztegethetetlenül. Dicsér és bírál, de mindkettőt mérsékelten. Könyvészeti megfigyeléseket tesz, felfigyel a tipográfiai sajátságokra.

Az *(előadáskrtikák)* fejezet két esszéje hasonló elemzési érzékenységről tanúskodnak. A kötetkompozíció szemszögéből, talán szerencsésebb lett volna megvárni, míg az ilyen típusú kritikákból

Kortárs Kiadó

is néhány születik, és egy későbbi gyűjteményes kötetbe bevenni őket.

Az *(epilógus)*-ban – mint ahogy az előző kötetben is – megengedi magának egy rövid szöveg erejéig, hogy a szigorú objektivitásról megfeledkezve személyesebb vallomástételt tegyen: „Jelen sorok írója… örül annak, hogy az élő magyar irodalom olyan, amilyen: gazdagon sokféle, sokirányúan ígéretes, nyitottan szerveződő és jólesően átláthatatlan.”

Az *Isteni fény, emberi lény* 2009-ben a Kortárs Könyvkiadó sorozatában megjelent könyvészetileg is vonzó esszé- és kritikagyűjtemény – ha szabad személyes reflexiót megjegyezni – a legizgalmasabb írásokat tartalmazó és legszebben, legérzékletesebben megszerkesztett kötet a három közül. Isteni fény, emberi lény – már címében is felhív, megmozgat, értelmezésre csalogat. Az azonos szószerkezet ismétlődése miatt felerősödnek a fenoménokban (isteni-emberi) rejlő lényegi (szubsztanciális) különbségek, ugyanakkor a fény-lény rím ezt az oppozíciót visszavonhatatlanul összeköti, egymás feltételévé avatja a kifejezés tagjait. Vajon a cím a szerző értékvonzalmi horizontját engedi megrajzolni, vagy a bírált alkotások világképi orientációját jelöli meg?

Mindkét interpretáció megállhatja a helyét. A cím nem máshol, mint a kötet szívében (matematikai pontossággal a közepén – ezt se tartsuk véletlennek) elhelyezkedő kritikában fordul elő Szabó T. Anna *Itt élők jártak* című versének megidézett részletében. Isten és ember. Igen, akárhogy is, de az esszékötet címe egy személyt is megidéz, akiben egyszer a történelem során istennek és embernek egysége valósult meg, és ebben az értelemben szerepel a költőnő versében is: „A jeges hóban lábnyomok./ Este van. Egymagam megyek. // Holnap karácsony. // Az úton döglött macska vigyorog./ Vére az aszfaltra fagyott. […] // Holnap meghalni jössz a világra/ isteni fény, emberi lény. […]”.

Az írás a *Költészet és kegyelem* fejezetben és azon belül is egy tematikai fűzérben szerepel. Míg a fejezet majd minden darabjában Halmai külön hangsúlyt fektet a fényszimbolika értelmezésére, addig Pilinszky és Szabó T. Anna költészetéről külön esszét szán az életművek e motívum felől történő értelmezésére. E költők említése kapcsán szóba kell hozzuk, hogy a Halmai-kritikában az előző kötetekhez képest egyre határozottabban a tárgyias hermetizmus, az újholdas hagyományokat követő, az eszköztelenebb ill. a metafizikai érdeklődésű poétikák kitüntetett figyelemben részesülnek. Példaképpen néhány azokból, akik elnyerték a kritikus érdeklődését: Rába György, Takács Zsuzsa, Kalász Márton, Győrffy Ákos, Vasadi Péter. E megszólalás és világlátás iránt való vonzódást talán igazolhatja, ha beletekintünk az előzőleg tárgyalt kötet névmutatójába vagy az írások mottójául választott szerzők sorába. A hivatkozott írók közül Pilinszky János vitathatatlan fölénnyel vezeti a sort. Talán kiemelésre méltó Simone Weil és Vasadi Péter neve, akiknek írásai szerzőnk kedvenc olvasmányai közül valók lehetnek. Lehetnek? Persze meglehet, hogy elhibázott következtetés.

Az *Isteni fény, emberi lény* tematikailag annyira sokszínű esszékötet, hogy egy apró kritika formai követelményei nem engedik meg, hogy minden említésre kerüljön. Éppen ezért csak néhány érdekes kuriózumértékű témafelvetésre hívnánk fel a figyelmet. Az írások hat különböző fejezetcím alá vannak csoportosítva. Ezek közül az első – *Kézzel írt világok* – olyan életműveket is érint mint a shakespeare-i szenvedéllyel, kafkai világlátással és mozarti derűvel jellemzett Ingmar Bergmané, az „öntörvényű alkotásmód korszakos” gesztusaiban megnyilatkozó Van Goghé vagy a harmincéves *Levél nővéremnek* apropóján Bereményi Géza – Cseh Tamás szerzőpárosé. Hozzáfűznénk, nem alaptalanul próbál betölteni olyan űrt, amely a hazai dalszövegköltészet – ha lehet egyáltalán ilyenről beszélni – iránti értő olvasatot hiányolja. Azonos indíttatásból született a Lovasi András dalszövegeit interpretáló esszé is: „a létbölcseleti, az ismeretelméleti, sőt, a vallásfilozófiai kérdésirányok, illetőleg az irodalmi és kulturális allúziók, parafrázisok (s helyenként kifejezett intertextusok) kiemelik az úgynevezett könnyűzene más kulturális kódokkal dolgozó világából” – értékeli a Kispál és a Borz frontemberének munkásságát.

A csend grammatikája fejezet alatt esszé- vagy gyűjteményes kötetekről szól. A tárgyalt könyvekben közös, hogy mindegyikük valamiféleképpen egy transzcendenst feltételezve ontológikus kérdéseket vet fel ill. feszeget, szóljon az Rudolf Bultmann vagy Balassa Péter hangján.

Példaértékű oeuvre. Jelen szöveg írójának mindenképp. Korából adódóan a *Levél egy ifjú kritikushoz* című esszé címzettjeként érzi magát. Milyen *ars poéticá*ról vall benne, amely egy fiatal kritikusnak valóban követendő útmutatás lehet? Nem másról, mint amit már a Halmai-szövegek impliciten tartalmaznak és elárulnak: a művészettel szembeni törhetetlen alázatot megtartva – hisz az létünkhöz segít közelebb kerülni – olvasni, írni, olvasni, írni… azaz dolgozni, dolgozni.

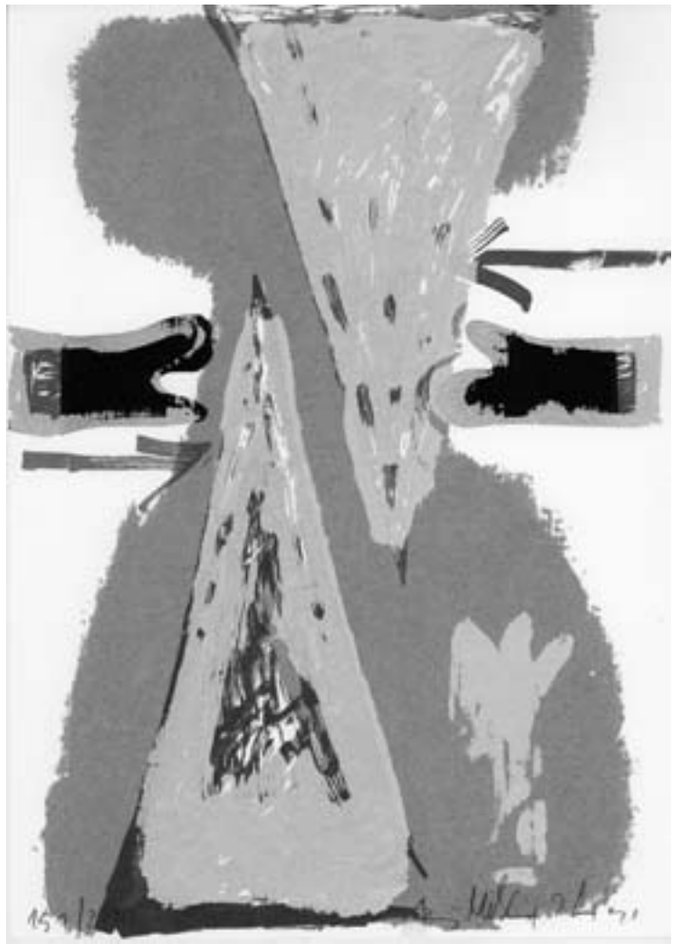

II., 1991. sztanyomat, egyenként 30X21cm,

▶ ERDÉSZ ÁDÁM

Székelyek a történeti időben

Székelyföld Évkönyv 2010

A *Székelyföld* című folyóirat 2010. évi évkönyvét a lapban publikált történeti tárgyú írásokból állították össze a szerkesztők. Az Erdélyben megjelenő folyóiratok rendszeresen adnak ki évkönyveket; a máig élő mintát az *Utunk* adta: az évkönyv kalendáriumszerűen indul, minden hónaphoz egy szép kép, egy gondosan kiválasztott vers társul, majd következik a reprezentatív irodalmi válogatás, amelyben szerepelni mindig is rangot jelentett. A kalendárium formába öltöztetett irodalmi antológiák még az olyan olvasókhoz is eljuttatták az adott lap legfontosabb írásait, akik magát a folyóiratot nem is vásárolták.

A Csíkszeredában megjelenő *Székelyföld* legutóbbi, több mint 400 oldalas évkönyvét történeti tárgyú írásokból válogatták össze. A XIV. évfolyamában járó, tekintélyes kulturális folyóirat mindig nagy teret adott az Erdély és azon belül is elsősorban a Székelyföld múltját kutató írásoknak. A szerkesztők a *Kódoszlás*, *Irattár*, *Ujjlenyomat* című rovatokban rendszeresen közölnek a székelyek közép- és újkori történetéről szóló publikációkat. A *Kelet Népe* című rovat a moldvai csángókról szól. A szerkesztők láthatóan törekszenek arra, hogy olvasóikkal megismertessék a korábbi, kevesek számára elérhető magyarországi kutatások eredményeit, ugyanakkor maga a lap is inspirál újabb kutatásokat. Különösen nagy teret szentelnek a politika- és társadalomtörténetnek. Miután az 1960-as évek végén kialakult a román történetírás ideológiát szolgáló kanonizált fő iránya, az erdélyi magyar történészek politikatörténettel alig foglalkozhattak. A kutatói státusát valamilyen formában megtartó kevés magyar történész a gazdaság- és társadalomtörténet felé fordult. A legkiválóbbak – félig kényszerből – hamarabb meghonosították az Annales-iskola és más társadalomtörténeti műhelyek módszereit Erdélyben, mint ahogy azok Magyarországon elterjedtek. Ezt a vonulatot olyan művek fémjelzik, mint Imreh István *Erdélyi hétköznapok* vagy Egyed Ákos *Falu, város, civilizáció* című könyvei. A politikatörténeti írások, kiváltképp a 20. század históriáját kutató tanulmányok viszont nagyon hiányoztak. A kiterjedt fehér foltok eltüntetésében nagy szerepet vállal a *Székelyföld*. A székelyek eredetéről, a székelység speciális jogállásáról, társadalomszerveződési formáiról, a Székelyföld történetének fordulópontjairól az elmúlt évtizedben számtalan, gyakran egymással is vitatkozó írást közölt a lap. Különös figyelmet kapott az impériumváltás időszaka, az 1916-os román betörés, 1918 eseményei, a Székely Hadosztály tragikus története. Új kutatási tematikaként jelent meg a két háború közötti kisebbségi korszak története, majd Észak-Erdély visszacsatolásának és újbóli elvesztésének eseménysora. Nagy figyelem fordult a szocializmus korszaka felé is: a lap legszorgalmasabb munkatársai közé tartozó Gazda József, Gagyi József, Vincze Gábor sok-sok névumot hozott felszínre a feledés évente vastagodó porrétege alól. A történeti írások közül nem mindegyik érhető el a lap internetes változatában, a szerkesztők bizonyára úgy gondolják, így többen vásárolják a lapot.

Ezekből a tanulmányokból és esszékből válogatott most össze egy csokrot az Évkönyv két szerkesztője, Molnár Vilmos és Lövétei Lázár László. Maguk a válogatás szempontjairól a következőket mondják: „Több száz tanulmány közül kellett kiválasztani az alábbi huszonnégyet, a teljesség igénye nélkül. A terjedelmi korlátok ezúttal is határ szabtak, a válogatás így inkább csak mintegy szemelvényt nyújt, a székelység régmúltjának és újkori történetének fontosabb fordulópontjairól, legfájóbb eseményeiről." A válogatást *Kristó Gyula* és *Kolumbán-Antal József* székelység eredetéről szóló, eltérő konklúzióra jutó tanulmányai nyitják. Kristó Gyula a székelyek hadszervezetét érintő oklevelekben 1499-től 1116-ig visszafelé haladva, mondandóját analóg példákkal megtámasztva arra az álláspontra jut, hogy a székelyek török eredetűek, a 9. században csatlakoztak a magyarokhoz, és a 11. század végére nyelvet váltottak. „…a török alapra jelentős magyar hatás rétegződött – vonja le Kristó a végső konzekvenciát –, s mivel ez volt az utóbbi, a hosszabb ideig tartó, ez határozza meg a székelység mai arculatát." Noha Kristó Gyula gondolatmenetéhez kérdőjelek illeszthetőek – ezt Kolumbán-Antal József egy fontos ponton meg is teszi –, írása mégis kiváló módszertani példa arra, hogy a szűkös forrásadottságok mellett, a kevés forrásra, a nyelvészeti elemekre, az analóg példákra támaszkodva hogyan lehet meggyőző interpretációt teremteni.

A homályba vesző eredetet kutató írások után következnek a székely jogról (*Szekeres Lukács Sándor*), a fejedelemkori székely népesség-összeírásokról (*Demény Lajos*), a csíkszéki román falvak kialakulásáról szóló (*Szőcs János*) tanulmányok. Részletekbe menő elemzést olvashatunk két, a székelység társadalmi helyzetét gyökeresen megváltoztató nagy konfliktusról: az 1562-es székely felkelésről (*Péterfy László*) és a Siculicidiumról, azaz az 1764. évei madéfalvi veszedelemről (*Nagy Csongor István*). *Egyed Ákos*, az idős történész nemzedék meghatározó személyisége, imponálóan világos gondolatvezetésű tanulmányban mutatja be, hogy a különböző jogállású, kötelezettségek szempontjából társadalmilag és területileg is széttagolt székelység hogyan fogadta az 1848-as törvényeket, köztük a közteherviseléséről szólót. Nemzedéktársa, *Imreh István* írása is 1848-at idézi, egy csíkszeredai hadi lap kapcsán. *Balaton Petra* az elmaradott székelyföldi terület fejlesztését célzó, 1902-ben indult úgynevezett „székely akció" előzményeit és történetét eleveníti fel. A tanulmány bővelkedik új információkban. A kaposvári levéltáros, Csóti Csaba az 1916-os román betörés menekültügyi következményeit összefoglaló írását is olvashatjuk a kötetben. Az ugyancsak levéltáros, nyíregyházi Gottfried Barna az 1918–19-es hadi eseményekben fontos szerepet játszó Székely Hadosztály történetét tárja fel, részletesen bemutatva tragikus sorsának politikatörténeti hátterét. A kötet egyik különösen fontos tanulmánya ez: a szerző sorra veszi, hogy 1918 válságos novemberi–decemberi napjaiban hogyan szerveződött meg az otthon védelmére a Székely Hadosztály, majd elmondja a nagypolitikai környezet miként tette semmivé az egyes ember életet is kockára tevő, legmesszebbmenő áldozatkészségét. Gottfried forrásokat idézve, közvetve mondja el nagyon határozott negatív véleményét Károlyi Mihályról és kormányzatának embereiről, a tanácskormányról. Véleményét illetően nincs is vita, annyit azonban hozzá kell tenni mindehhez, hogy a felelősség egy része azokat illeti, akik a háborúban odáig vitték az országot, hogy az erőtlenül összeomlott, lehetetlenné téve a cselekvésre képes csoportok eredményes fellépését.

A két háború közötti korszakot egy tanulmány, a Pál Gábor kisebbségi politikus sorsát bemutató *Antal Imre*-írás segítségével ismerhetjük meg. Gottfried Barnához hasonlóan *Nagy Mihály Zoltán* és *Vincze Gábor* terjedelmes közös tanulmánya is átmeneti korszakot idéz: Észak-Erdély másodszori „fellszabadulásának" előzményeit. A kifejezés Jordáky Lajostól való, ő mondotta 1945 januárjában, hogy a Szovjetunió kétszer szabadította fel Erdélyt, egyszer a „német és a magyar fasiszta uralom alól", másodszor a román megszállás alól. Ez volt az az időszak, amikor a szovjet hadsereg a román közigazgatást kiutasította Észak-Erdélyből. Ez az ugyancsak sok névumot tartalmazó írás is komoly értéke a kötetnek. Olvashatunk a Csíki Magánjavak történetéről (*Olti Ágoston*), a Magyar Autonóm Tartomány születéséről (*Gagyi József*). *Gazda József* visszaemlékezések alapján rekonstruálta az erdélyi 1956 néhány fontos mozzanatát. *Tófalvi Zoltán* a kommunista rezsim székely mártírjairól, többek között a magát Jan Palachoz hasonlóan elégető Moyses Mártonról írt. *Vincze Gábor* kötetbe válogatott második írásából a Márton Áron-per tömör, tárgyszerű rekonstrukcióját ismerhetjük meg. Az összeállítást három, a legközelebbi múlt, illetve a jelen aktuális kérdéseire reflektáló esszé zárja: *Fábián Ernő A harmadik Trianon* címen bel- és külpolitikai összefüggéseket boncolgat, *Tánczos Vilmos* 2004 szilveszterének napján írt esszéje a határon túli magyarok állampolgárságáról szóló népszavazás utáni közvetlen reflexióit rögzíti, megrendítően. Nem árt, ha néha eszünkbe juttatja valaki, hogy a népszavazás éjszakáján egy olyan kis faluban, mint Székelydobó, hogyan imádkoztak felváltva az ádventi koszorúk mellett. Hogyan reagáltak másnap a marosvásárhelyi egyetemi hallgatók, s hogyan azok, akik korábban hovatartozásuk vállalásáért nem kevés veszélyt és kockázatot vállaltak. Tánczos egyik fontos megállapítása: „Elképzelhető, hogy nekiveselkedett politikusok előbb vagy utóbb mégis megoldják a kettős állampolgárság kérdését. De ez a gyakorlati megoldás, bármilyen előnyös lesz is határon túliak számára, nem fogja meg nem történtté tenni az elutasítást, amit a decemberi népszavazás egyértelműen kifejezett." A vaskos összeállítást *Tóth Norbert Agora* rovatból átemelt, területi autonómiáról szóló elemzése zárja.

A kötetbe válogatott írások többsége szabályszerű tanulmány, lábjegyzetekkel, van néhány, amelynek szerzője a tanulmány végén ad irodalomjegyzéket. A madéfalvi veszedelemről szóló íráshoz közel négy oldala irodalomjegyzék kapcsolódik. A palettát néhány közelmúlt eseményeit interpretáló esszé is színesíti. Az írások többsége tárgyszerű, leíró jellegű, láthatóan szakmai szerkesztői kontrollon ment át. Talán Szekeres Lukács Sándor második, kötetbe illesztett írása, amelyben Hunyadi Mátyás és a székelyek kapcsolatát

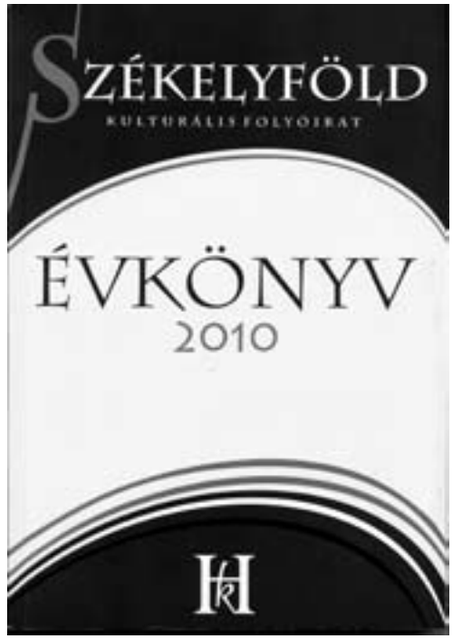

Csíkszereda, 2009

vizsgálja, tartalmaz olyan túlzó adatokat Mátyás haderejére nézve, amelyek a szakirodalom alapján vitathatóak. Az esszékben, néhol a tanulmányokban is, megjelennek érzelmi motívumok, ám ezek sehol nem írják felül a szakmai szempontokat. Egyébként is a történelmet – ahogy a 19. század végén munkálkodó kiemelkedő történész nemzedék, vagy akár a köreinkből nem is oly régen távozott Benda Kálmán is tette – tekinthetjük egyszerre szigorú szabályok szerint művelendő szaktudománynak és identitásképző erőnek is.

Egy, a székelység történetéről szóló tanulmánykötetnél alapvető kérdés, hogy a szerzők és szerkesztők a felvetett kérdéseket milyen kontextusban tárgyalják. Molnár Vilmos szerkesztő bevezetőjében érinti is ezt a kérdést: „Arról már régóta folyik a disputa – írja –, hogy külön népként létezett-e/létezik-e a székelység, vagy mindig is a magyarság része volt. A kezdeteket illetően a történészek véleménye megoszlik. Az azonban minden bizonnyal kijelenthető, hogy mindig is létezett külön székely történelem, már csak a Székelyföldnek a Magyarországétól eltérő földrajzi, gazdasági feltételeiből, politikai, történelmi viszonyaiból következően is. Ha nehézségek, megpróbáltatások érték az országot, az mindig hatványozottabban jelentkezett a Székelyföldön." Az összeválogatott tanulmányok éppen arról tanúskodnak, hogy a szerzők kizárólagosan a magyarság történetének kontextusában tárgyalják a kérdéseket. Egy-két példa akad arra, hogy valaki a különállást erőteljesebben hangsúlyozza. Szekeres Lukács Sándor a székely jogról szóló tanulmánya végén kiemeli, hogy Székelyország „… szinte önálló országként létezett, a Magyar Királyságon belül, és egy olyan közigazgatási, jogi, katonai stb. szerkezettel rendelkezett, mely már több volt, mint egyszerű autonómia: szinte valóságos országként működött." Még ebben az értelmezésben is magától értetődő, hogy a speciális helyzet a nagyobb integrációs egységtől való különbözésből adódik.

A 19. század második felét és a különösen a 20. századot érintő részből hiányolom a román törekvések, majd a román politika Székelyföldet, székelységet érintő alapvető tendenciáinak feltárását. Ha rekonstruáljuk egy kisebbségvédő politikus életét, a közösség önvédelmi mechanizmusait, nem ártana egy-egy tanulmányban bemutatni azt is, hogy pontosan mi ellen kell védekezni. Vajon a román törekvések lényege egy évszázad alatt mennyiben változott, ha nem sokat változott, melyik korszakban milyen formában jelentek meg ezek? A székelység védekező reagálásai közül melyek voltak hatékonyak, melyek bizonyultak kevésbé sikeresnek? Lehet, hogy ezek a kérdések egy irodalmi-művészeti folyóirat kereteit meghaladják, de, hogy vizsgálatra érdemesek, az aligha kétséges. Mindenesetre ez lehet a lap történeti rovatainak eddigiek melletti újabb kutatási iránya, a székelységet érintő historiográfia terén is van kutatnivaló bőséggel.

A Székelyföld évkönyve minden bizonnyal betölti a neki szánt szerepet: friss, értékes történeti tudásanyagot juttat el sok olvasóhoz, erősítve a székely és magyar identitást, mindemellett a közölt írások, kiváltképp a 20. századot illetően, további kutatásra serkentenek.

Az előző számunk tartalmából

Csoóri Sándort köszöntő születésnapi összeállítás (a költő saját versei, Tóth Erzsébet, Banner Zoltán versei, Görömbei András, Soltész Márton, Ekler Andrea tanulmányai)

Csehy Zoltán, Vörös István, Sopotnik Zoltán, Bajtai András, Aczél Géza, Tóth Krisztina, Beszédes István, Tolnai Ottó versei

Grendel Lajos, Czapáry Veronika, Lövei Zsolt prózája

Drago Jancar esszéje

Tanulmányok a szerb, horvát, szlovén és a vajdasági magyar irodalomról, Kohán György és Jakuba János festészetéről

Kritikák Krasznahorkai László, Bajtai András, Ekler Andrea Csáji Attila kötetéről és a Telep-antológiáról

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békés Megyei Jókai Színház
Felelős kiadó: Fekete Péter igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy u. 1.
Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: http://www.barkaonline.hu
Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.
A lapot tervezte: Lonovics László

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba
Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 2400 Ft.
Terjeszti a LAPKER Rt.

„Meg nem rendelt" kéziratot csak nyomtatott formában, postai úton áll módunkban fogadni.
Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.

pufoufkjhg

Bárka

Kéthavonta megjelenő irodalmi, művészeti, társadalomtudományi folyóirat.

Kedves Olvasónk, amennyiben folyóiratunk elnyerte tetszését, legyen megrendelőnk, s ezáltal a szponzorunk! Ha rendszeresen és biztosan hozzá akar jutni a Bárkához, töltse ki ezt a megrendelőlapot és küldje el a szerkesztőségünkbe, vagy küldjön egy e-mail megrendelést a következő címre: janikati@barkaonline.hu! Ajándékozzon barátainak, rokonainak Bárka-előfizetést! Köszönjük a bizalmát, a megrendelésben megnyilvánuló szimpátiáját és támogatását!
Címünk: 5600 Békéscsaba, Andrássy u. 1.

Megrendelem a Bárka című folyóiratot ..... példányban.

Név: .....

Lakcím:.....

Aláírás:.....

Vélemény:.....